

Kovács István

EMLÉKEZETES
ŐSZ

Kriterion

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**KOVÁCS ISTVÁN
EMLÉKEZETES ŐSZ**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

KOVÁCS ISTVÁN

EMLÉKEZETES ŐSZ

EGY VASÖNTŐ EMLÉKEZÉSEI

KRITERION KÖNYVKIADÓ • BUKAREST 1977

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A BORÍTÓLAPOT CSEH GUSZTÁV TERVEZTE

RÉVBEN A ROMÁN ÁLLAMVASUTAKNÁL

A CFR bukaresti Főműhelye ott állt az Északi pályaudvar szomszédságában. Északon az Állomás tér, délen a Piața Matache Măcelaru, illetve az Atelier és a Plevnei gűbbenőkkel teli, macskakővel kirakott utcái határolták.

A főműhelynek két bejárata volt. Egyik a pályaudvar felől, ezt teherszállításra használták, másik az Atelier utca felől, itt közlekedtek a munkások és tisztviselők. A kapusfülkében sötét képű turbános portás trónolt. (Azokban az években a bukaresti törökök még viselték a hagyományos turbánt.) Ezzel szemben, egy lapos tetejű épületben volt a kantin, ahol borsos áron nemcsak italt, hanem harapnivalót is lehetett kapni az élelmes Miticánál.

Bizonytalankodva álltam a kapu előtt, vonzott a gépek dübörgése, de ide bejutni, magyar fiú létemre, nem sok reményem lehetett.

— Írjon egy kérvényt — mondta a mord képű kapus —, azzal jelentkezzék a négyes osztály főnökénél, tőle függ a felvétel.

Jóindulatú ember volt a négyes osztály főmérnöke, múltam felől érdeklődött, aztán ráírta a kérvényem sarkára: „felvételre javasolom”. Mehettem tovább az igazgatóhoz.

Az öntödében éppen öntésre készültek. A torony magasságú vasolvasztó kéményéből ömlött a füst, émelyítő szag terjengett az őszi levegőben. Az adminisztráció vilaszzerű épülete a Grivica út közelében állt.

Szerencsém volt, az igazgató fogadott. Ahogy beléptem az irodába, deres hajú férfi nézett szembe velem széles íróasztala mögül. Ültében is magas embernek látszott; ki-

álló pofacsontja, bozontos szemöldöke kellemetlen hatást tett az emberre. Elmondtam, hogy öntő vagyok, munkát keresek. A kérvényt munkakönyvemmel együtt elébe tettem. Kivette szájából a vastag bőrszivart, s belenézett a könyvembe. Oldalt, kicsi kerek asztal mellett egy öblös bőrfotelben holdvilág képű úr heverészett. Én meg csak álltam, mozdulni sem mertem. Ezek döntik el a sorsom — gondoltam magamban.

— Hol tanulta a mesterséget? — kérdezte az igazgató.

— Kolozsváron — válaszoltam, és a munkakönyvemre mutattam.

Kérdezett még valamit, s akkor hiányos román tudással alighanem letegeztem. Elnevette magát.

— Hallod, hogy beszél velem? — kérdezte mosolyogva a pocakostól. — Ráfirkantott valamit a kérvényemre. — Jól van, fiam, felvesszük. Szükség van még egy vasöntőre. Reggel jelentkeztek orvosi vizitre.

Rózsás hangulatban távoztam. Ez a gyár az ígért földje lett számomra. Munkához jutottam, amikor ország-világ tele munkanélküliekkel.

A kötelező orvosi viziten hamar átestem, de a próbamunkával ugyancsak meggyúlt a bajom. Az Északi Főműhely vasöntődéje három részlegről állott, úgy, hogy a fejlődés folyamán mindig egy-egy korszerűbb formázóteremmel növelték. Az elsőben, egy amolyan kis kócerájban az öntő mindent erejével pótolta, a második részlegen már ringlispilszerű emelővel dolgoztak, míg a harmadikban korszerű villanydaruk kímélték az öntők erejét. A tágas formázó- és egyben öntőtér fent az üveges szellőtetőtől jó megvilágítást kapott. Az őszi nap besütött a széles ablakokon, reményem melengette. Bárcsak sikerülne itt megkapaszkodnom — gondoltam.

A nagy formázótér közepén két vasolvasztó kemence emelkedett a magasba, kéményei áttörték a tetőt. A kifolyócsatornák alá keskeny sín pár vezetett. Kicsi vagonokon, nagy fánerekben szállították az izzó vasat. Ide vezetett a mester próbamunkára, s egy mozdonytengely csapágytokjára mutatott. A modellezéshez nem volt megfelelő formaszekrény. Reám bízta, hogy mit csináljak, használjam a fantáziámat, azért van, mondta, és továbbment. A modellhez szükséges magszekrények is elég

komplikáltak voltak. Szerettem az ilyen fejtöréssel járó munkát, de amikor láttam, hogy ez is meg az is hiányzik, beleizzadtam.

A másik oldalon két öntő ugyancsak csapágytokot formázott. Láttam, amint a szétszedéseknél és átfordításoknál segítenek egymásnak, meg azt is, hogy gyakran néznek felém. Az egyik magas szőke ember, a másik széles vállú, barna férfi volt. Később az egyik odajött hozzám.

— Ide hallgasson, szaktárs, ez a vén zsaroló, ha teheti, megvágja a kezdőket. Nehogy bedőljön neki. Mi majd segítünk. Szóljon csak át bátran, ha valamire szüksége van a formázásnál, emelgetésnél. Délután meg várjon ránk a kapuban — mondta, s visszament a helyére.

Egyszeribe visszatért a bátorságom. A két rokonszenves szaktárs állta a szavát. Jöttek, mind a ketten is, ha segítségre volt szükségem. Így próbamunkám minden darabja sikerült, véglegesítesemnek semmi sem állhatta útját. Ma is hálával gondolok e két szaktársamra, akik igaz emberül álltak mellém.

Munkaidő után a műhely előtt megvártam új barátaimat. Akkor még nem gondoltam, hogy ott a kocsmasztal mellett Ștefan Vlăsteanuval és Franz Kehrrel hármunk örök barátságára fogunk koccintani. Beszélgetés közben olyan elvtársak neve is szóba került, akiket magam is ismertem. Elmondták, hogy alig pár hónapja dolgoznak az Északiban. Azelőtt a grivicai főműhelyben gürçöltek. Röplapok osztogatásának a vádjával rakták ki őket. A nyarat a sziguranca fogházában töltötték. Semmit sem tudtak rájuk bizonyítani, kiszabadultak. Egy kis összeköttetés segítségével sikerült az Északiba bejutniuk. Ezen szerfölött csodálkoztam, mert Kolozsvárt az ilyen emberek neve feketelistára kerül, s ne adj Isten, hogy munkát kapjanak. Vlăsteanu megmagyarázta, hogy itt még nem annyira szervezettek a munkáltatók, a CFR-műhelyek több vezérigazgatósághoz tartoznak, s itt-ott pénzzel sok mindent el lehet érni.

Egy másik alkalommal én láttam vendégül új barátaimat. Betértünk valamelyik vendéglőbe, s egy-egy korsó sör mellett a grivicai műhelyekről, munkásmozgalmi tevékenységükről beszéltek. Szóba jött, hogy az öntők a vasútnál elég jól keresnek. Ezek a javarészt faluról be-

került emberek szabadjeggyl beutazzák az országot, ott vásárolnak élelmiszert, ahol a legolcsóbb. Ma már jobban élnek, mint sok városi dolgozó. Az is igaz viszont, hogy az 1920-as sztrájk vérbe fojtása után Brătianuék állandósították a terrort, a legkisebb szervezkedési kísérletet is elfojtják.

Ștefănescu főcsoportvezetőnek nagy tekintélye volt az öntödében. Emberséges magatartásáért mindenki tisztelte. Modellt adott, kijelölte a helyet, ahol mintázhatok. Ruhaszekrényt is kaptam, s bemutatott szomszédaimnak. Velem egykorú vagy még ifjabb öntők voltak, amint mondták, a CFR szakiskolájában tanultak, vagyis bennszülöttek. Hamarosan össze is barátkoztunk. Nae Tudorescu volt az egyik, a másik meg Petrică Florescu. Egyébként itt kicsitől nagyig, segéd munkástól a miniszterig mindenki „domnu” volt. S ebben a megszólításban volt némi demokratikus vonás, ami határozottan tetszett nekem.

Családom, feleségem után érdeklődtek, hogy vajon idehoztam-e őket.

— Nőtlen vagyok, nincs feleségem — tájékoztattam a kíváncsiakat.

Nem akarták elhinni. Ők, mihelyt ledobták a katonamundért, rögtön megnősültek. A vasúttól komfortos lakást kaptak. Nae nem bírt betelni felesége és gyönyörű leánykája dicséretével. Petricának is ragyogott a fekete szeme, amikor övéiről, a kicsi Petricáról és feleségéről beszélt. Mindennap felfedeztek a gyermekükben valami új vonást, amit el kellett mondaniuk, mintha csak a házasság szépségeiről akartak volna meggyőzni. És minduntalan faggtak:

— Miért is nem nősültél meg ez ideig?

Miért, miért? Nem lehet azt két-három szóval elmondani. Talán meg sem értik. Aztán mégis elmeséltem, mi mindent éltem át az utóbbi években, hányszor kerültem az utcára, hányszor kellett letennem a házasság gondolatáról. Kétkedve csóválták négy évvel fiatalabb fejüket. Nem sokat tudtak a súlyos gazdasági válságról. De azért lehetségesnek tartották, hogy a magánüzemekből sok munkást elbocsátottak. Arra azonban mérget vehetek — mondták —, hogy a vasútnál ez sohasem történhet meg, mert

aki a munkáját tisztességgel végzi, az innen megy nyugdíjba! Arra még nem volt példa, hogy szakmunkást elbocsátottak volna, erősködött Nae egy forma javítása közben. De arra igen, hogy aki elment, azt erőszakkal visszahozták. Mind a ketten bizonygatták, hogy itt az öntödében is dolgoznak ilyenek.

— Nem hiszi, domnu Ștefan? Pedig így volt. Mi vagyunk az ország második hadserege! Hát ehhez tartsa magát! Ha csak ez volt az oka, hogy eddig nem nőtt meg, most nyugodtan megetheti. Keressen csak egy csinos asszonynak valót, elmegyek a lakodalmába — mondta nevetve Petrică, és átjött a tér másik oldalára, ahol féktuskót formázott két idős öntő. Az egyiket Ștefan Bobîncának hívták, a másikat Marin Dumitrunak. Itt azonban a szokatlanul vastag ajkú és gyors beszédű Dumitru mindenki csak Buzatunak, a hajlott hátú Bobîncát meg Ștrulnak szólította. E két koros öntővel akarták bizonyítani állításukat, mert őket is visszahozták a csendőrök.

— Hogy is volt az? — kérdezték, s talán észre sem vették, hogy a két öreg arcán megsokasodtak a barázdák.

— Miért akarjátok tudni? — kérdezte Ștrul. — Úgy volt, hogy nehéz volt, nem jó arról beszélni.

Buzatu megveregette Ștrul görbére vert hátát.

— Nem szégyen az, te, amit tagadni kellene — mondotta, s visszamentek formaszekrényeikhez.

Az 1920-as sztrájk leverése után azokat a munkásokat, akik nem akartak a „militarizált” CFR kötelékében dolgozni, karhatalommal kényszerítették visszatérni munkahelyükre. A hallgató Ștrul félholtra verték a fogdmegek. A forradalmi megmozdulás sikertelensége, a meghurcoltatás emésztette az öreget. Elhanyagolta magát, italban keresett menedéket. Akik nem ismerték a múltját, mosolyogtak rajta. Züllött embernek tartották. Vlășteanu mesélte, hogy Ștrul volt az országos sztrájk egyik vezetője, a Regia dohánygyár víztornyára ő tüzte ki a vörös lobogót.

Ahány ház, annyi szokás — tartja a közmondás. Az Északi Főműhelyben pucba öltözve jártak az öntők munkába. Tehették, itt nem piszkolódott annyira a ruha, mint más vasöntödékekben. Nem kellett grafit- és szénporral beporolni a nyersen öntött formákat. Készen kaptuk a kő-

szénporral készített modellföldet, amely nem hagyta az öntvényre sülni a homokot. A szárított formák befestésére szintén készen állt a grafit- és szénporból preparált festék. Tisztálkodásra minden öntőnek egy-egy vödör állott rendelkezésére, mosdóvízről pedig az inasok gondoskodtak. Az igényesebbek az üzem közös fürdőjében meg is fürödhettek. Ezek közé tartozott Kehr és Vlăsteanu, s az ő példájukat követtem magam is. Nálam idősebbek, jó szakemberek, Franzi több nyelven beszélt és olvasott. Én igen megkedveltem ezt a lábon járó kalendáriumot. Még az olvasottabb emberek is, ha vita közben elvi, politikai vagy szakmai kérdésben fennakadtak, tőle kértek mindig véleményt. Franzi mutatóujjával a kobakjára ütött, s mintha csak egy lexikonban lapozna, a legtöbb esetben pontos választ adott. Persze hogy többet tudott mindenkinél. Még huszonegy éves korában indult el szülőföldjéről, Resicáról. Bebarangolta Bécsset, Berlint, Brüsszelt, Párizst és Rómát. Budapesten érte az első világháború vége. Ott részt vett a Tanácsköztársaság harcaiban. A fehérterror elől Belgrádba menekült, s pár hónap múlva tért csak haza Resicára. Éjjel érkezett a szülői házba, ahol kétségbeesve hozták tudomására, hogy a sziguranca rég nyomoz utána. Meg sem várta a virradatot, Bukarestbe jött, s azóta is itt dolgozik.

Az első havi béremet — itteni szokás szerint — bent tartották. Üres zsebbel, kopott ruhában, olykor korgó gyomorral számoltam a napokat. Lakást sem tudtam cserélni. Még mindig a Szatmárról idevetődött Todor asztalos és felesége hitelezte a kosztot, szállást.

A november szemerkélő ólmos esővel köszöntött ránk. Naponta több kilométert gyalogoltam a műhelyig és vissza, más kvártély után nem érdeklődhettem, amíg fizetést nem kapok. Franziék elmagyarázták az itteni bérezési rendszert, ami viszont nagyon szép kilátásokkal kecsegtetett. Havonta kétszer kapunk fizetést, elsején és tizenötödikén. Az utóbbihoz mindig hozzászámolják az akkordban elért százalékot. Lakbérpótlékot kapnak azok, akiknek a vasút nem tud lakást biztosítani. Ezenkívül évi tizenkét szabadjegy, arcképes igazolvánnyal.

— Ez már igen! — mondtam. — Álmomban sem reméltem ilyen jó bérezést.

Barátaim azonban naivnak neveztek, ha így fogom fel a kérdést. Mert nem is olyan bőkezűek. Az 1920-as általános sztrájk után, minthogy aki csak tehetett, messziről elkerülte a vasúti műhelyeket, kénytelenek voltak teljesíteni a sztrájkolók követeléseit, most azonban csendesesen, szinte észrevétlenül nyesegetik a kivívott munkásjogokat. Tehetik, nincs szakszervezet.

Már a közeledő téltől sem félttem olyan nagyon; valamelyest megnyugodtam. Vége szakadt a céltalan kóborlásnak. Állami állásom van. Ilyen komoly üzemben még nem dolgoztam. Nősülésre, családalapításra gondolhatok már, hiszen Nae és Petrică szerint a jó szakembert nem bocsátják el a vasúttól. Tervet szőttem a karácsonyi ünnepekre. Szabadjeggyel utazom Kolozsvárra, onnan Kolozsra, meglátogatom édesanyámat, testvéreimet, rokonaimat. Ne meg azt a csinos barna lányt, Iréncét, akinek édesanyja anyámmal egyetértve mondogatja, hogy milyen jól illenénk egymáshoz. Ámde Irénke tanult lány, érettségije van, én pedig csak egy egyszerű vasöntő vagyok. Vajon illenénk-e így egymáshoz?

Első fizetésem napján — mint egyébként ilyenkor mindig — három óra után abbahagytuk a munkát. Átvettük a borítékunkat, lemostuk magunkról az öntöde porát, ruhát váltottunk, utána pedig Franziékkal a vendéglőbe mentünk, hogy áldomást fizessék. Szokás volt ez akkoriban, én sem vonhattam ki magam alóla, hát gyerünk!

A vasutasok vendéglője a főműhely bejáratától alig kődobásnyira volt, ott, ahol az Atelier utca a Grivica útbá torkollt. Tele volt már mind a három terem. Oda jártak a vasutasok, öntők, lakatosok, hogy egy pohárka itallal leöblítsék torkukról a műhely porát. Volt, aki csak úgy, mint a golya, lábon állva kóstolgatta „hosszúlépését”. Mások csoportokba verődve, asztal mellett ülve cujkáztak, hogy utána a „tulajjal” veszekedve, káromkodva fizessék ki a felgyült ital árát. Megint mások felhajtották szokásos porciójukat, fizettek, s azzal odébb is álltak.

A nagyobb terem közepén három asztal volt egymás mellé tolva és tiszta fehér abrosszal letakarva. Az asztalfőn ült a két „placcmester”. Az öles termetű Ștefănescu elégedetten pödörgette deres bajuszát. Mellette Vasilescu foglalt helyet, utána pedig a többiek az életkor vagy a

műhelybe való belépés, a régi barátság, esetleg elvi együttérzés szerint. Engem Vlăsteanu és Kehr mellé ültettek.

A fekete ruhás pincér hajlongva köszöntötte a társaságot, s hat liter márkás bort helyezett az asztalra. Ștefănescu megpödörte a bajuszát, szemét a pincérről a búteliákra vetette, s bozontos szemöldökét összevonva kérdezte :

— Miféle bor ez itt, ki rendelte?

Ültömből kissé felemelkedtem, hogy megmutassam magam. Vlăsteanu pedig megmondta, hogy régi öntőszokás szerint az új munkatárs „áldomást” fizet. Ștefănescu leintette, s a pincérről visszavitette a búteliákat. Franzinak elakadt a lélegzete, én meg csak ültem, mint akit leforráztak, nem kívánt vendégnek éreztem magam.

— Nem iszunk mi ilyen drága bort — szólalt meg a placcmester. — Tudja a pincér, melyikből hozzon, domnu Kovácsnak azért nem szabad megharagudnia. Örömmel fogadjuk magunk közé, de nem engedhetjük meg, hogy most reánk költse első keresetét. Hány hónapig volt munka nélkül, mikor kapta az utolsó fizetést? Annak a pár lejnek, amit most kapott bizonyára megvan a helye...

Egy-két pohár bor után már a napi híreket vitattuk meg. Akkoriban sokat írtak az újságok munkásleépítésekről, vesztett bérharcokról s a növekedő munkanélküliségről. Az idősebb öntők, az újságolvasók rábólintottak. Beszélgetés közben az is kitűnt, hogy a csoportvezetők ugyanúgy lépést tartanak az eseményekkel, mint az 1920-as sztrájk vezetői. Később Ștefănescu, miután akkurátusán körültekintett, nincs-e nemkívánt hallgató a közelünkben, hozzám fordult, s megkérdezte: hol jártam, merre dolgoztam eddig, mit tudok az erdélyi, kolozsvári munkásmozgalomról. Elmondtam neki, hol dolgoztam eddig Kolozsváron. Beszéltem idősebb szaktársaimról, akik a marxizmus felé irányítottak, s nem titkoltam azt sem, hogy inaskorom óta szervezett munkás vagyok.

1928 novemberében a nemzeti parasztpártiak kerültek hatalomra. A lapok rendkívüli kiadásban számoltak be a nemzeti parasztpárt mindent elsöprő választási győzelméről. Ez a párt választási programjában nem szűkölködött az ígéretekben. Többek között megígérte: védel-

mezni fogja a parasztság érdekeit, javít a munkások helyzetén, amnesztiát ad a politikai foglyoknak. A műhelyben munkaidő alatt is az új kormány összetételéről, a beígért szabadságjogok adta kilátásokról vitáztunk. Maniut sokan „megváltó”-ként emlegették. Csodákat vártak tőle. Az utcán felvonuló parasztok tele torokkal kiabáltak:

Acar bine, acar nu, să trăiască Maniu!*

A, liberálisok politikájával elégedetlen jobboldali szociáldemokrata vezetők nyíltan és fenntartás nélkül támogatták Maniut. Kilenc szociáldemokrata képviselő került be a parlamentbe, többek közt Ioan Mirescu, Ioan Fluearăș, Iosif Jumanca.

Mi vasúti munkások szintén jelentős változásokat remélünk: életszínvonalunk emelkedését, demokratikus jogokat, a kommunista párt törvényes elismerését, barátságot a Szovjetunióval.

Az öntödében rajtam kívül volt még egy szociáldemokrata párttag, Chirișescunak hívták. Borostás arccal, gondozatlanul járt be dolgozni a műhelybe. Reggelenként bűzlött a cujka szagától. Ha jól meggondolom, inkább valami szektás prédikátorhoz hasonlított. Engem azonban elvtársnak vélt, s mint ilyet, rendszeresen tájékoztatott a pártban zajló eseményekről. Egy alkalommal örömtől sugárzó arccal újságolta, hogy a bukaresti vasas szakszervezet titkára, Ioan Mirescu is bekerült a parlamentbe.

— Most aztán lesz igazság! Van már védelmezője a munkásoknak! — magyarázta.

Sajnálkozással néztem a vakon bízó embert. Tudtam róla, hogy pusztán egyes vezető személyiségekhez való ragaszkodása fűzi a szociáldemokrata párthoz meg a vasas szakszervezethez. Más semmi. Sajnos a késő őszi hidegek nyiladozó reményeinket is befagyasztották. Dehogyan engedélyezték Maniuék a kommunista párt működését, dehogyan ismerték el az egységes szakszervezeteket.

Már Kvikkeléknél laktam, jóval közelebb a munkahelyemhez, amikor egy vasárnap délután két földim, Balogh Sándor, a „rab sofőr” és Grékó József toppant be hoz-

* Jóban, rosszban Maniuval tartunk!

zám. Balogh lelkendezve hálálkodott, amiért közbejártam, hogy az ezredestől megszabaduljon. Grékóval előző évben együtt böngésztek a napilapok apróhirdetéseit, hol keresnek sofört, és loholtunk állás után. Jól beszélt románul, sikerült megkapaszkodnia a Bragadiru sörgyárban. Akkoriban lábujjai kikandikáltak elnyűtt bakancsából, kékre festett kendervászon öltönye és alsóneműje nyomorúságos helyzetéről árulkodott. Vállalnia kellett a megalázó bánásmódot, a nehéz feltételeket, ha élni akart. Most, hogy kissé kivakarózott, már „nem fért a bőrében” a fiú.

Örvendtem, hogy felkerestek. Jó pajtások és földiek voltunk. Annak idején együtt jártuk végig a hat elemít, amire mindhárman büszkék is voltunk.

Elindultunk egy közeli italboltba, ahol zavartalanul beszélgethessünk. Az utcán süvített a szél, szemünkbe hordta a havat. Beugrottunk az első lebuja, és letelepedtünk egy üres sarokasztal mellé. Balogh bort rendelt, boldog volt, mint a kalitkából szabadult madár.

— Azt a kiskésit, fiúk! Csaknem két éve nem találkoztunk, most én fizetek. Az ezredes csaknem egy új Chevroletre valót spórolt össze nekem. Ha minden jól megy, pár hónap múlva saját autómmal dolgozom valamelyik bukaresti standon. Érted, Józsi komám? — vágott felém a szemével.

Grékó laposakat pislogott, irigykedve nézte pajtásunkat:

— Az istenségit az uraságodnak! Ilyen rabságot én is elvállalnék.

— Hagyjuk az én bolond ezredesemet — legyintett Sanyi. — Arról beszéljete, hogy kedves-e a bukaresti élet.

— Hála legyen az Úristennek, Sándor, hogy téged megsegített — emelte poharát Grékó. — Azért én sem szorítokozom a fix-fizetésemre, pajtás. Megtanultam a többiek-től, hogy „szemesé a világ, vaké az alamizsna”!

— Hogy csinálod, Jóska? — vágott a szavába Sanyi.

Mire Jóska akkurátusan eldicsekedte, hogy a sörgyári munkások a fizetés mellé néhány liter sört is kapnak. Mert kell a pénz, hát banikért eladják. Ezt ők néhányan összevásárolják, s ki-kicsennek egy-egy hordót a városzéli kocsmába, ahol sohasem látnak sört. Azt eladják a jövőmenő falusiaknak, akik többet adnak érte, mint a vá-

rosban, s még hálások is, hogy sörhöz jutnak. Az ilyen csubuk többre megy a fizetésnél — magyarázta.

— Isten segítségével becsapjátok a szegény falusiakat, mi?

— Nem én találtam ki — szegte le a fejét rokonom.

(Ez is egyik módja volt a tollaskodásnak, és Jóskánál bevált. Tíz év alatt összecsubukolt tíz hektár földet, s házat vásárolt a kolozsvári határban. Kolozsra saját kocsiján ment ki, s nagy szőlő- és gyümölcskertekre alkudozott. Gazdag ember lett belőle. Szegény feje nem sokáig élvezte azonban az annyira óhajtott vagyont. „Az Úr fiatalon magához szólította.”)

Az új év elég jól kezdődött. Áthelyeztek a nagy öntődébe. Megszabadultam az egyszerű, unalmasá vál munkától. Új munkahelyemen szebb, komplikáltabb munkát kaptam, s ennek nagyon örvendtem, de az új környezettel, a közelemben dolgozó szaktársaimmal nehezen tudtam megbarátkozni.

Egyik szomszédom, egy tagbaszakadt öntő, akit „domnu” Iliescunak szólítottak, nemrég tért haza Amerikából, s úgy beszélt a chicagói vágóhídról — ahol az állatcsordát alighogy betereleik a főkapun, a másik kijáraton már viszik is a hentesárut —, mintha legalábbis ő lett volna a tulajdonosa az óriási húsárugyárnak. Hengegve emlegette gazdag rokonait. Csak arról nem beszélt soha, hogy ő miért maradt szegénynek.

Másik szomszédom egy magas, szikár férfi volt, amolyan kis Hitler-bajusszal. E hallgató, rátarti embert Lică Mîndrescunak hívták. Magam is sokra tartottam őt. Másodmagával a legnagyobb modellen dolgozott, amelyikbe a magot is daruval emelték be. Később lassanként engedett zárkózottságából, sőt asztalukhoz is meghívtak egy pohár borra, és megsértődtek, ha nem fogadtam el.

Pár hét után meglepetésemre a főmester és a placcmesterek egy kisebb csoportot bíztak rám. Ez a megbízatás kitüntetésnek számított, hiszen nálamnál idősebb öntőket kellett irányítanom. De kellemetlen is volt számomra, mert fiatal voltam, s még hozzá kisebbségi. Hallottam is alattomos megjegyzéseket. Különösen az amerikai Iliescu és Lică igyekeztek borsot törni az orrom alá.

Hónapok teltek el, amíg munkámmal, magatartásommal és segítőkészségemmel a semleges szakik rokonszenvét megnyertem. Pontosan dolgoztunk. A mellém adott gyengébb öntőkkel is jó munkát végeztünk. Így aztán órábérünk kétszeresét is megkerestük.

A Vas- és Fémmunkás szaklap akkoriban közölte a kolozsvári vasas szakszervezet közgyűlésén megválasztott vezetőség névsorát, köztük az én nevemet. Vlăsteanu feltetelezte, hogy több éves tagja vagyok a szakszervezetnek, ha távollétemben is újra beválasztottak a vezetőségbe. Elárasztottak kérdésekkel. Többször is elmondatták velem, mit jelent szervezett munkásnak lenni, szervezetten harcolni jogainkért.

Nehéz volt őszintén válaszolni. Immár hetedik éve tagja voltam a szociáldemokrata párt kebelében működő vasas szakszervezetnek. De már az egységesekhez vonzódtam. Az a remény, hogy a Maniu-kormány engedélyezni fogja az Egységes Szakszervezetek működését, szerte-foszlott, mint a buborék. Székházait bezárták, a vezető embereket letartóztatták, és elkobozták a szervezet vagyónát. Ilyen körülmények között helytelen lett volna az illegális utat javasolnom. Erre éles vita bontakozott ki, nehéz volt megértetni a kommunista érzelmű munkásokkal a törvényes keret szükségességét, amikor azok eleve előítéllettel voltak a szociáldemokrata vezetőkkel és a hozzájuk tartozó szakszervezetekkel szemben. Igazuk volt, de más vonalon el sem indulhattunk, hogy szervezetünket jogilag elismerjék, hacsak nem akartunk egyenesen a börtönben kikötni.

Egy-egy csoporttal felmentünk a vasas szakszervezetbe, ahol az elvtársak ismertették a szervezkedés szükségességét, s a már beiratkozott tagokból szervező bizottságot alakítottunk. Vlăsteanu és Kehr szétvitték a hírt a többi részlegre is. Az idős Groseanu és az ifjú Kvikkel elől jártak a szervező munkában; akkor ismertem meg csak igazán a két csoportvezetőt: elsőként iratkoztak be szervezetünkbe. A Vasas Otthonban tartott összejöveteleken mindig jelen voltak, agitációs munkát végeztek kint és az üzemben egyaránt. Gyönyörű munka volt. Asztaltársaságunk valamennyi tagja részt vett a szervező munká-

ban. Agitáltak, felvilágosítottak, vitatkoztak, újabb és újabb munkásokat vittek a vasutasok szakszervezetébe.

A Vas- és Vegyipari Munkások Szövetsége ekkor Kolozsvárról Bukarestbe költözött. Gyakran találkoztam ismerős elvtársakkal, akik elmondották, hogy a fokozódó torzszalkodás az egységesekkel, a hatósági segédlettel létrehozott megannyi „sárga szervezet” lemorzsolta a vasas és a más szervezetek taglétszámát, s a befolyt tagdíjak nem fedezik az adminisztrációs költségeket sem. Nagyon kellett tehát a pénz, és a sok ezret kitevő vasúti munkás szervezkedése minden tekintetben kedvezően hatott. Közreműködésükkel helyiséget kaptunk az Országos Szaktanácsnál, létrehoztuk a Vasúti Munkások Országos Szakszervezeti Szövetségét. Élére titkárnak az idős Alexandru Oprescu vasmunkás került, akit az 1920-as általános sztrájk idején mint sztrájkvezetőt menesztettek a CFR-től.

Akkor már otthonosan éreztem magam az öntök között és a szakszervezetben is, ahol délutánonként találkoztunk. Gyakran megtelt a terem vasúti munkásokkal, s az ideiglenes vezetőség tagjai, a szaktanács küldöttei a szervezet célkitűzéseiről beszéltek az embereknek. Alexandru Oprescu távolléte alatt Constantin Doncea, Anton Boga, Kehr Franzi, Ștefan Vlășteanu, az agilis vasesztergályos Tudorica és mások foglalkoztak a tagokkal. Ezek pedig radikálisabb hangot ütöttek meg. Az 1907-es véres parasztlázadás gyilkosairól, a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról, az 1920-as sztrájkról beszéltek, és szólásra bírták azokat a szaktársakat, akik jól ismerték Averescu kegyetlenkedéseit, azt az időt, amikor a dolgozó nép emberibb jogot követelt.

Igy indultunk. Példákat hoztunk fel az életből, felvilágosító beszédeket tartottunk. Persze ez nem tetszett szállásadóinknak. Oprescu mellé, a bukaresti vasutas szakszervezet élére, Mirescu vasas titkár és országgyűlési képviselő egy nyakigláb lakatost javasolt titkárnak: Constantin Spîrleát, a szociáldemokrata párt bizalmasát, azzal a meghagyással, hogy tartsa tiszteletben a párt irányvonalát, ne engedje politizálni a tagokat, mert a szakszervezet nem politikai párt, hanem csak a tagok gazdasági és szociális érdekeit védő egyesület.

— Mi csak kérünk — memorandummal, petíciókkal a

felettes hatóságoktól, és nem követelözünk. Azért vannak képviselőink a parlamentben, hogy ott szóvá tegyék sérelmeinket, védelmezzék jogainkat — magyarázta Spîrlea.

Franziék nem bírták lenyelni ezt a szájkosaras magatartást. Hallanom kellett keserű kifakadásaikat.

— Ezekkel az opportunistákkal akarsz te egy úton haladni? — dörzsölték orrom alá Doncea, Ştefan, Tudorica és mások is.

Nem hagytam magam, kitarítottam a törvényes keretben való létezés, oktatás-nevelés mellett. Összefogni, egy táborba szervezni a munkásokat — ez a cél, mert nem tudjuk, mit hoz a holnap, s fel kell készítenünk a nehezebbnek ígérkező napokra.

Nem tudtam, Franzinak és Ştefannak van-e kapcsolata az illegális kommunista párttal, vagy ők is, mint én, csak meggyőződésből, lelkiismeretük szerint cselekszenek. Nem lehetnek párttagok, nincs meghatározott pártos álláspontjuk — gondoltam. De forradalmárok voltak a javából. Múltjuk, osztályharcos tapasztalatuk, magatartásuk is erről tanúskodott. A szervezkedés gondolatát magukévá tették, de a szociáldemokrata párt által vezetett szervezetben úgy érezték magukat, mint a ketrecbe zárt vad. S mégis meg kellett barátkozniuk az adott helyzettel, tudomásul kellett venniük: dobbal nem lehet madarat fogni...

Egy zimankós délután, amikor egyedül maradtam otthon, pusztá unalomból, vagy talán azért, mert olyan gyakran foglalkoztam a házasság gondolatával, sorra feljegyeztem egy papírra leányismerőseim nevét. Megpróbáltam magam elé idézni arcukat. Azon töprengtem, melyikhez is vonzódtam jobban, kit választanék élettársnak a sok közül.

Ahogy így sorjáztam a leányneveket, eszembe jutott egy kislány. Unokaöcsémmel, Bíró Jósikával a Hója erdőben csatangoltunk tavaly május elsején, ismerősöket kerestünk, akikkel együtt szórakozzunk. Ahogy így nézelődtünk, egy csoport ifjú társaságában csinos barna kislányon akadt meg a szemem. Szép volt, karcsú, kivált a többiek közül. Az áldóját, nincs még egy ilyen szép lány a Hójában — gondoltam.

Jóska észrevette, kit nézek, könyökével oldalba bökött:

— Ismered? — kérdezte.

— Nem, nem ismerem.

— Ha akarsz, bemutatlak neki — így az öcskös. — Félig-meddig hóstáti a kislány. Édesapja meghalt, betegesen jött haza a háborúból, mostohaapját Gyulai Ferencnek hívják, mozdonyvezetőféle volt valamikor, most gazdálkodik — magyarázta Jóska.

— Ilyen jól ismered? — néztem a fiúra, s azon tűnődtem, vajon kire is hasonlít ez a lány.

— Hogyne ismerném. Szegről-végről rokonságban is vagyunk.

— Gyulaival?

— Most már vele is. Hogy is magyarázzam? Annuska — így hívják a lányt — édesanyjának lányneve Szalma Júlianna. Van egy testvére, Erzsi, aki a te bátyád felesége.

— Feri bátyámé? Ők kimentek Brazíliába.

— Az, az, nekem nagybátyám — mondta Jóska. — Hát így vagyunk rokonságban.

Most már tudom, kire hasonlít ez a lány. Feri bátyámnak van egy kislánya, úgy hasonlít Annuskához, mintha ikrek lennének. Kint voltam az állomáson, amikor elutaztak, s talán Annuska is kint volt...

— Kérdezd meg tőle — nevetett Jóska. — Na, gyere, bemutatlak.

Nem akartam, hogy bemutasson. Egy munkanélkülivel nem szívesen állnak szóba a leányok.

S akkor ott, egyedül ültömben, hogy visszagondoltam erre a találkozásra, számrának mondtam magam. Miért is nem hagytam, hogy Jóska bemutasson? Milyen egyszerű lenne akkor most egy levelezőlappal felújítani ismeretségünket. De levelet se írhatok, nem tudom a címét, meg aztán nem is olyan egyszerű, biztos kinevetne. Talán ha Jóska közvetítene, ha szólna néhány szót az érdekemben. Mert de sok mondanivalóm lenne!

Nagyot kacagtam, mert mit tagadjam, tetszett az ötlet. Szinte látni véltem a Bíró Jóska vigyori képét... Mire házigazdámék hazajöttek, már meg is volt írva a levél.

Így kezdődött. Két hét múlva pedig már azért tettem papírt magam elé, hogy megírjam Annuskának első levelemet.

Egyik gyűlésünkön a már beiratkozott és beiratkozni

kívánók között mi öntők voltunk többségben. Engem is kapacitáltak hát, hogy szólaljak fel. Hiába szabadkoztam, mondtam, rosszul fog menni, hiszen nem tudok jól románul, nem fognak megérteni.

— Úgy beszélj, ahogy tudsz — mondták —, megértünk mi téged!

Ott kezdtem, hogy a múlt század elején a nyomorgó munkanélküli takácsok összetörték a szövőgépeket, ahelyett, hogy a gépek kapitalista felhasználási módja és a dolgozók kizsákmányolása ellen szálltak volna harcba. Mi nem akarunk rombolni, nem törjük össze a gépeket, de — ahogy Marx tanítja — szervezetten, közös erővel akarunk és fogunk harcolni jogainkért.

Ilyenformán próbáltam megmagyarázni, miért is kell, miért fontos nekünk, vasúti munkásoknak is a szakszervezet. Ekkor egy vállas öntő közbeszólt:

— Kár az időt ilyen Noé korabeli mesével tölteni!

Többen rászóltak, ne zavarjon, fontos az, amiről beszélék. Én meg odasúgtam az elnöklő elvtársnak, hogy hamarosan befejezem mondanivalómat, utána pedig engedje, beszéljen a közbeszóló.

És Doncea, így hívták a közbeszólót, nem taktikázott, ami a szívéen volt, ki is mondta, hogy mit gondol a szocdemekről, akik mindent agyonbeszélnek, beszélnek és „interveniálnak” — egyebet nem csinálnak. Az egységfront megteremtését követelte. Ez nekem is tetszett, magam is ezt akartam, de hangosan kimondani még idő előttinek találtam. Nem ismertem Donceát, nem tudtam, mi lakozik benne. Aztán a gyűlés végén láttam, hogy Doncea és Franzi összeölelkeznek. Hozzám jöttek, s Franzi mint régi barátját mutatta be nekem Constantin Donceát. Kezet szorított velem, elnézést kért, amiért belekotyogott a mondókámba. Leültünk egy padra, ahol Doncea és Franzi elmesélték, mikor és milyen körülmények között ismerték meg egymást a Hornstein-féle vasöntödében.

Doncea egy vidéki városban tanulta ki az öntőmesterséget. Miután lejárt az inasideje, a mester útilaput kötött a talpára, ahogy a többi felszabadult inasnak is. Egy szál ruhában, üres zsebbel indult munkát keresni. Végül itt a fővárosban, a Hornstein-féle öntödében kötött ki.

— Érdekes — jegyeztem meg —, magam is ilyenformán kerültem oda. Aztán néhány hét múlva felmondás nélkül az utcára kerültem.

— Tehát ismered, nem kell külön bemutatnom a Brătianuék üzemét.

Így kezdődött kettőnk életre szóló barátsága.

Tavasszal új szállás után kellett nézmem. Lehetőleg a munkahelyemhez közelebb, valahol az Északi pályaudvar közelében szerettem volna letelepedni. Szabad időmben elindultam hát a Luther sörgyár mögötti csendes utcákban, s addig sétálgattam, míg csak egy kis ablakban meg nem láttam a hirdetést: „Két fiatalember szállást kaphat.”

Fiatal, barna asszony nyitott ajtót. Éppen vacsorát készített; arcát pirosra festette a tűzhely melege.

— Jó helyt jár. Incze Mária vagyok — mondta.

Hellyel kínált, s mindjárt megkérdezte, hol dolgozom.

Elmondtam: a vasútnál dolgozom és közelebb szeretnék jönni a munkahelyemhez. Az asszony tovább kérdezősködött, láthatóan mindent tudni akart rólam, mielőtt megegyeznénk. Közben végezte a dolgát, s csak úgy fél szemmel pislogott felém. Kicsi, szöszeke leányka ült az asztal mellett, tanult. Megkérdeztem tőle, az apukája hol dolgozik, mikor jön haza. A kislány helyett az asszony válaszolt:

— Marika az első férjemtől van... A mostani, Incze Jenő, sofőr a Lupta szerkesztőségénél. Késő este jön haza.

Március elsején, a munkaidő lejáta után hurcolkodtam be az új lakásba. A háziak otthon voltak. Az asszony vasalt, Marika a rongybabáját öltöztette.

— Jó napot, Kovács úr, hát megjött?!

Mosoly bujkált az asszony ajka szögletében. A vasalót a tűzhelyre tette, kezét nyújtott s helyel kínált. Megmutatta, hogy hová tegyem a bőröndöm, a ruhának a közös szekrényben jelölt ki helyet. Megkérdeztem, hogyan szólítsam, hogy meg ne sértsem. Pillanatnyi gondolkodás után mondta:

— Tudja, Inczével még nem vagyunk törvényesen összeházasodva, hát szólítson Máriának, ahogy a többiek. Kovács úr hány éves? — kérdezte. — Úgy gondolom,

nincs nagy különbség közöttünk. — Kiderült, hogy alig pár hónappal utánam jött erre a cudar világra.

Hat óra után a fiúk is megjöttek. Tíz órát dolgoztak egyhuzamban. — Baráth István vagyok — mondta a szöke férfi, s jól megnézett, amikor kezét szorítottunk. A másik köpcös, keménykötésű barna legényt Dobocan Vaszinak hívták. — Remélem, megférünk egymással — mondta, és rám mosolygott. Betessékelt a szobába, ahol két-két liter sört tettek ki az asztalra. — Nem adtunk pénzt érte; régi szokás ez a sörgyárnál, a napi két liter sör minden munkásnak kijár. Amolyan „fogd be a szád” ajándék, hogy ne kérjünk fizetésjavítást — magyarázta Baráth, és poharakat kért a háziasszonytól...

Reggelenként egyszerre indultunk munkába. Délutánonként azonban ha nem volt dolgom a szakszervezetben, elsőnek érkeztem haza. A fiúkra várva kiolvastam a Munkás Újságot — melynek előfizetője voltam —, a Braszó-i Lapokat; a bérmozgalmakról, sztrájkokról szóló híreket, a nemzetközi eseményeket böngésztem. Háziasszonyom egyszer meg is kérdezte:

— Mi jót talál azokban az újságokban, hogy annyit olvas? Tudja, az első férjem, Szántó Ferenc is mindig az újságot bújta meg politizált. Azért is hagytuk ott Nagybányát.

— Mert újságot olvasott? — kérdeztem.

— Nem, dehogya. Tudták róla, hogy kommunista. Pedig jól menő szabósága volt.

— Azért még nem kellett volna otthagynia szülővárosát. Legalábbis én nem jöttem volna el.

— Hát nemcsak azért. A növekvő adók, üzlet- és lakbér miatt. Egyre kevesebb kuncsaft fizetett készpénzzel ...

— S mondja, Mária, azért hagyta el a férjét, mert kommunistának mondta magát, vagy rossz ember volt?

— Nézze, sok minden közrejátszott. Hogy őszinte legyek — folytatta nekivörösödve —, nem szerelemből mentem hozzá. Szegény lány voltam, ő nagyon szeretett. Nem volt szép férfi, de elegánsan öltözött. Aztán az utamba került Incze, megszerettük egymást. Tudja, Szántó tíz évvel idősebb nálam, Incze pedig velem egyidős. Szóval olyan hozzám illő férfi. És, mit mondjak...

— De Szántó is rendes ember lehet...

— Kovács úr, ha meg akarja ismerni, vegye karjára a nadrágját, úgyis ráfér a vasalás. Itt lakik a másik utcában, a sörgyár főkapujával szemben. Maguk úgyis nagyon hasonlítanak egymásra. Szántó is szeret olvasni, politizálni, akárcsak maga — mondta nevetve.

Másnap karomra kaptam egyetlen jó ruhámat, s elmentem megkeresni a Szántó szabóműhelyét. Jól ismerem az utcát. Amikor Bukarestbe jöttem, az állami munkaelhelyező a Horstein-féle vasöntödébe küldött dolgozni, az is ott van a Basarab utcában. Amikor bekopogtam, szeplős arcú fiatalasszony nyitott ajtót. Gömbölyödő hasa messziről árulkodott állapotáról. Láta karomon a ruhát, beszólt hát az utca felőli helyiségbe: — Feri! Munkát hoztak — s betessékelt a műhelybe.

Szántó egy szürke zakó fölé hajolva öltögetett. Rám pillantott. Amikor bemutatkoztam, alaposan végigmért, majd kesernyésen elmosolyodott.

— Vagy úgy? Maga az a Kovács? Baráth és Dobocan már beszéltek magáról. Jó fiúk, régi ismerőseim. — Amikor látta, hogy tekintetem a polcokon levő könyvekre és újságokra tévedt, így folytatta: — Hallottam, Kovács úr is szereti a könyvet.

— Az utóbbi időben a Munkás Újság s a Brassói Lapok mellett a szakszervezeti könyvtárból jó regényeket kaphatok.

— Mit vár attól a „sóhivataltól”? — legyintett. — Megalkuvók ... Amszterdamisták, akik letértek a marxizmus útjáról.

A túból kifogyott a cérna, új szálát fűzött be, várakozóan rám pillantva, öltögetni kezdett.

— Annak idején a kolozsvári Vasöntöde és gépgyárban bizalminak választottak meg. Dán Istvánnal, az Egységes Famunkás Szaktanács titkárával és Lévai Károly vasmunkással sokat bíráltuk a szociáldemokrata vezetőket. Már készen álltunk, hogy megalakítsuk az Egységes Vasas Szakszervezetet, de a gyár vezetői megszimatolták, s minket fiatalokat az utcára dobtak. A jobboldali szocdem vezetők arról is gondoskodtak, hogy Kolozsvárt ne kapjunk munkát. Így kerültem Galacra. Ott beiratkoztam

az Egységes Szakszervezetbe. De az első bérmozgalom után ismét az utcára kerültem. Aztán többet voltam munka nélkül, mint munkában.

— Látom, kapott már ízelítőt tőlük — nevetett keserűnyésen.

Elmondtam, hogy most a vasútnál szervezkedni kezdünk. Jó mederben halad a szervező munka.

— És hova szervezkednek a vasutasok?

— Jobb híján a vasas szakszervezetbe.

— Ezt nem értem — rándult össze az arcizma —, ki kényszeríti magukat, hogy hozzájuk csatlakozzanak?!

Elmondtam, hogy az egységesekkel megszakadt minden kapcsolatom, olyan emberrel, aki összekötött volna velük, itt még nem találkoztam. Az idő viszont sürget. Mivel Kolozsváron egységes vasas szakszervezet nem volt, már inaskoromtól kezdve az amszterdamistákhoz tartoztam. Kértem, ha neki van lehetősége, hozzon össze miniket az egységes vasas szakszervezettel.

Az öntöket már a többi szakmabeli is követte. Szervezkedési mozgalmunk kiterjedt az egész országra, főleg a vasúti fő- és zónaműhelyekben erősödött a szervezet. Akkoriban határoztuk el, hogy kultúresoportot is alakítunk. Szántóról sejtettem, hogy valamikor kapcsolata lehetett az illegális kommunista mozgalommal. Bevont a Vörös Segély mozgalomba, illegális és féllegális újságokat kaptam tőle olvasni. Mindezek alapján számítottam segítségére. Amikor elmondtam, hogy a vasas szakszervezet keretében gondolom megszervezni a csoportot, rám förmedt, és ismét szidalmazni kezdte a jobboldali szocialista vezetőket:

— Opportunisták! Szóba se állj velük!

Én meg egyre csak azt hajtogattam: tömegbázis nélkül semmire se megyünk, ki kell használni a legális lehetőségeket, ha a szociáldemokrata pártban s a hozzá tartozó szakszervezetekben lehetséges ez, hát akkor ott kell hasznos munkát végezni. Miért lenne helytelen a vasas szakszervezet helyiségében összehozni a fiatalokat? Mi vasutasok is ott ütöttünk tanyát, amíg más helyet nem kaptunk. Minket sem dobnak ki. Bukarestben ezer meg ezer magyar ajkú munkás dolgozik, akiket a református és

katolikus papok a különböző egyesületekbe vontak, s távol tartanak minden mozgalomtól. Ezeket kell beszervezni, ezekből kultúr csoportot alakítani, ezt kellene nekünk mielőbb nyélbe ütni...

— És előadásokat tartani, a bevételt pedig a szocdem vezetőknek adni, mi?! Így gondold? — kiabált az álláspontját beleizzadva védő Szántó.

— Nem értesz meg, Feri, vagy nem akarsz?

— Az egységesekekhez örömmel mennék... Azokat éppen úgy üldözik, mint a kommunista pártot.

— Miért ne dolgozzunk legálisan, amíg lehet? Vagy opportunistának tartasz? Saját bőrömmön tanultam meg, ha nem muszáj, értelmetlenül ne menjek, főleg ne vigyek másokat is fejfel a falnak! Ha nem vagyok óvatos, időnap előtt kirúgnak. Márpedig kívülről hiába döngetjük a kapukat!

— A forradalmi harcban bizony szükség van faltörő kosokra. Az osztályharc nem leányálom. Éleszteni kell — felelte Szántó.

— Magam is a tűzről beszéltem, de nem „szalmaláng-ról” — válaszoltam. No de messze elkalandoztunk a tulajdonképpeni problémától. Én belátásom szerint ezután is kiveszem a magam részét a szervező és nevelő munkából.

— Teheted, szerencsés helyzetben vagy. Gyárban dolgozol, emberek között.

— Miért? Te is kiveszed a magad részét — mondtam megnyugtatóképpen. — A VS szervezése nem is olyan egyszerű dolog. De nekem nincs kapcsolatom az illegális kommunista párttal, nem kapok utasítást, legjobb meggyőződésem szerint kell hát cselekednem. Tudni akarom, mellém állsz-e vagy sem.

— Végző fokon igazad lehet. Bukarest mégiscsak főváros. És ha meglesz az a magyar kultúr csoport, hátha a román elvtársak is kedvet kapnak... Kezet rá! A többit meglátjuk menet közben.

Mielőtt a terem kérdésében a Szaktanácsnál érdeklődtem volna, beszélünk néhány közelebbi barátunkkal, akikre mint szervezőkre is számítottunk, ha kezdeményezésünk támogatásra talál. Franzi például kijelentette, hogy az énekkarban a basszisták között számít egy hely-

re. Lakótársaim, Baráth Pista és Dobocan Vaszi is örvendtek a kezdeményezésnek.

— Hozzuk a lányokat is, legalább lesz hol szórakoznunk! — Vőlegényjelöltek voltak, szívesen vették a meghívást.

Balogh Sándor vállalta a toborzást a taxisofőrök között. Nagy Sanyi és Balogh József kolozsvári szakik az első szóra mellém álltak. A Malaxából, ahol sok magyar kereste kenyerét, biztosra ígérték, hogy többedmagukkal jönnek. Szántó ismerősöket, lányokat, főleg Luther sörgyáriakat ígért. Többek között bemutatott egy sörgyári üzemlakatosnak, Kacsó Károlynak, és felhívta a figyelmemet, hogy ez a velem egykorú, göndör hajú barna fiú Marosvásárhelyt az egységes vasas szakszervezet egyik vezető tagja volt. Meg is értette kevés szóból, hogy mit akarunk. — Benne vagyok! — mondta, s nevetve a tenyerembe csapott.

Ehrenfeld, az Országos Szaktanács titkára, régi ismerősöm, gratulált, amikor elmondtam, miben törjük a fejünket. — Helyes — mondta —, minden segítséget megadunk. — Később Szántót is bemutattam neki. És hosszas megbeszélések után kitértük az alakuló közgyűlést a legközelebbi vasárnapra.

A vasas szakszervezet nagytermében gyűltünk össze több mint százan, fiúk, lányok vegyesen. Röviden ismertettem célunkat; elmondtam, hogy színjátszó csoport, énekkar és táncegyüttes szervezéséről van szó, s itt a szakszervezet támogatásával lehetőségünk nyílik arra, hogy szórakozva tanulhassunk. De az idősebb munkások előtt is nyitva az ajtó, jöjjenek minél többen: „Legyen a szakszervezet a mi templomunk!”

Szántó néhány keresetlen szóval meghódította hallgatóit. Tanuljunk, hogy taníthassunk, tudásban az erő — fejezte be beszédét.

Ehrenfeld melegen üdvözölte a kezdeményezést, és kijelentette, hogy a szakszervezet és az ő személyes támogatására mindenkor számíthatunk.

Javaslatomra a gyűlés öttagú vezető tanácsot választott, Szántó lett az elnök, én a titkár. A Szaktanács titkára a színjátszó csoport és a dalárda vezetőjének Réthi Rezső énektanárt ajánlta. Végül Kacsó Károllyal

és Kilin Erzsébet nyomdászlánnyal lett teljes a vezetőség.

És a karmester a gyűlés végeztével máris hozzálatott az énekkar szervezéséhez. Hangpróbára hívta a jelentkezőket. Magam is közéjük álltam, s néhány héttel később már több szólamban énekeltük:

Fel, szocialisták, sorakozzunk,
Dobszó riad, zászló lobog...

Így kezdődött. Réthi szerint ugyan még botladoztunk, még sokat kellett gyakorolnunk, hogy az összhang teljes legyen, de az én fülemnek szépen hangzott az ének. És minék tagadjam, egy kicsit büszke is voltam, hogy kalap alá tudtuk hozni ezt a lelkesen induló kultúrgárdát.

Egyszer-egyszer korábban mentünk énekórára, s amíg Réthi megjött, összeültünk, beszélgettünk. A főtéma persze a vasúti munkások napról napra erősödő szervekedése volt. Az idősebbek olykor elmondtak egyet-mást viszontagságos életükről, s bennünk, fiatalokban mindig hálás hallgatókra találtak.

A hallgatóság pedig egyre nőtt, mind többen és többen jöttünk össze „egy kis tereferére”, ahogy ezt Szántó találóan megjegyezte. S egyre többet beszéltünk a munkásmozgalmi eseményekről. Kacsó beszámolt a marosvásárhelyi egységes vasas szakszervezet bérmozgalmáról, a sztrájkok szervezéséről, de nem hallgatta el a sziguranca brutális közbelépését sem: hogyan üldözték, kínozták a kommunistákat s a sztrájk vezetőit. Kilin elvtársnő a nyomdász szakszervezeti vezetők megalkuvó magatartásáról beszélt.

Figyelmünk akkor az Egységes Szakszervezetek áprilisra tervezett Országos Kongresszusa felé irányult. Franzi javaslatára néhányan az öntödéből elhatároztuk, megfigyelőt küldünk Temesvárra. Vlăsteanu szívesen vállalta a megbízást, fizetés nélküli szabadságot kért, szabadjegye volt, könnyen utazhatott. Titokban pénzt gyűjtöttünk egyéb költségeinek fedezésére. És a Vasas Ottthonban az énekpróbák előtt a kongresszus határozatait tárgyaltuk, vitattuk, tettük magunkévá.

A temesvári események őszinte megdöbbenést váltottak ki mindnyájunkból. Vlăsteanu számolt be a kongresszus-

ról, Fónagy János temetéséről, a rendőrség provokálásáról s a letartóztatásokról. Az Egységes Szakszervezeteket betiltották, vezetőit letartóztatták.

A karnagyunk gyanút foghatott, mert egyszer-egyszer korábban bejött a szokottnál. Rosszallóan csóválta a fejét, amikor meghallotta, miről vitatkozunk. Néhány napra rá Ehrenfeld magához hívatott, szememre vetette, hogy kommunista propagandát folytatunk. Persze tiltakoztam.

— Senkinek sem tilthatjuk meg, hogy véleményét elmondja. Ha az emberekbe fojtjuk a szót, tagok nélkül maradunk — védekeztem.

Ebben igazat adott nekem, csak arra kért, legyünk óvatosak Réthi előtt...

„VESSZEN HÁT A ZSARNOKSÁG! JÖJJ EL VILÁGSZABADSÁG...

Nyakig voltam a szervező munkában. Tagja voltam a vasutas szervezet szervező bizottságának, és a kultúrcsoport irányítása is sok munkát igényelt. Azért Annuskát egy pillanatra sem tudtam elfelejteni. Vágyakozva írtam a leveleket, a válasz sem késett, s a borítékban olykor hóvirágot, lepréselt kerti ibolyát is küldött a biztató sorok mellé. Nagyon készültem haza, hogy láthassam, hogy beszélhessek vele.

1929 pünkösd vasárnapján reggel érkeztem Kolozsvárra. Csomagomat a megőrzőben hagytam, és felszaladtam a vasas szakszervezetbe. A titkárral, Bruder Ferencel és a régi szaktársakkal szerettem volna találkozni. Főként olyan öntökkel, akik a kolozsvári vasúti műhelyben dolgoznak.

Régi szokás szerint vasárnap délelőttönként a szakszervezetben találkoztunk, tagdíjat fizettünk és olvasnivalót cseréltünk a könyvtárban. Beszélgettünk, vitatkoztunk. Arra gondoltam, hátha találok egy öntőt, aki munkahelyet cserélné velem. Szerettem volna mielőbb hazajönni, hogy közelebb legyek Annuskához és anyámhoz. Arra

gondoltam, szülei is szívesebben fogadnának, ha Kolozsvárt dolgoznék.

Bruder nagyot nézett, amikor betoppantam. — Mi az, Kovács szaki? Az utcára kerültél? — Kutató pillantással mért végig, majd kezét nyújtott. Megnyugtattam, hogy Bukarestben a CFR-főműhelyben dolgozom. Szavamba vágott. — Tudom, tudom ... Csak már azt hittem, ahogy megláttalak, hogy oda is beütött a krach!

Elmondtam, miért jöttem, mit szeretnék. Nagyot nevetett.

— Értem, fiú! Az asszonynak való Kolozsvárt, te Bukarestben... Utánanézőnk, hátha akad öntő, aki Bukarestbe vágyik. És... mondd csak, azt a jól szervezett kultúrscsoportot otthagynád? Ehrenfeld nagyon dicsért, mesélte, milyen jól bevált a kezdeményezésed, meg hogy a vasutas szakszervezetben is tevékenykedel. Úgy is kell, fiú! Ne hozz szégyent a kolozsvári vasasokra!

Szokása szerint nagy hangon, csipkelődve beszélt. Biztosítottam, hogy nem hiányoznák, a kultúrscsoport jó kezekben van. Ehrenfeld, illetve az egész Szaktanács gyámlikodik felette, s úgy gondolom, itthon sem télenkednék.

Elmenőben összeszaladtam Preisz Lacival. Megöleltük egymást, mint régi pajtások, és behúzódtunk egy sarokba, hogy néhány percig zavartalanul beszélgessünk.

Laci árva fiú volt, menhelyen nőtt fel. Talán ezért is korán nősült. Mikor a Junász-gyárban együtt dolgoztunk, elég jól keresett, és megnősült. Közben kislánya született, s így teljes lett volna a boldogsága, ha Bulka mesternek nem szúrta volna szemet a fiatal öntők szervezkedése, akikkel nem tudott kedve szerint kapcsokodni. A vége az lett, hogy egy szép napon velem együtt ő is az utcára került. Anyagilag leégve, soványan állt előttem, mint a hét szűk esztendő.

— Fiú lelkem, hónapok óta munka nélkül vagyok. Csáládommal egykori nevelőszüleimnél nyomorgunk. Egyholdas szegényparasztok a Szopori dűlőben. Szánalomból megtűrnek bennünket — de meddig?

El volt keseredve a fiú, én meg arra gondoltam, nálunk van még egy hely, Ștefănescu főmester említette, kerítsek egy harminc éven aluli jó öntőt.

— Mondd, eljőnnél Bukarestbe?

— El én. Bárhova elmennék, csak keresethez jussak.

— Ide hallgass! A vasúti főműhelyben van egy hely, de bizonyos feltételekkel lehet csak bejutni. Kérvény, orvosi vizit. Nem vagy beteg? Na jó. Aztán jön a próbamunka, s azt is tudnod kell, hogy az első havi fizetést bent tartják. Hatheti kitartásra van szükséged, és az úti költségre.

— Mennék én, örömmel mennék — nézett tünődve maga elé. — De hol szerezzek annyi pénzt? Kegyelemkenyéren élünk, pajtás... Az útiköltséget valahogy még összekaparnám, legfeljebb zálogba csapom a jeggyűrűm — folytatta csendesen —, de mi lesz azután? Ki hitelez nekem egy idegen városban?

Ömlött belőle a keserűség. Megsajnáltam a fiút, s azon töprengtem, mit csináljak. Hogy hagyjam magára most, amikor van egy kis remény, hogy munkához, keresethez jusson?

— Hadd el, valahogy csak megleszünk az én fizetésemből. Beszéld meg a feleségeddel, és ha jössz, este az állomáson találkozunk. — Megszorítottam a kezét, és ott hagytam, nem akartam hallani a hálálkodását...

Kora délután a Csertőrcsatorna utcán ballagtam végig. Jól ismertem ezt a lupsai utcát, legényke koromban erre jártunk Kolozsról bivalyos fogatainkkal a szénapiacra meg a baromvásárba. Minek tagadnám, nyugtalanul dobogott a szívem, mikor arra gondoltam, néhány perc múlva szemtől szembe állok majd azzal a lánykával, akit mindössze egyszer láttam a Hója erdőben. Hátha meg sem kapta a képeslapot, amelyben érkezésemről írtam, és zárt kapu vár?

Ilyen kétségek gyötörtek, amikor beléptem a kapun. Egy lelket sem láttam, önkéntelenül körülpillantottam a tisztára sepert udvaron. Olyan volt, mint a legtöbb hóstáti gazda udvarháza. L alakban épült lakóház, nyári konyha, szekérszín, istálló. Szemben a gabonás, fáskamra, a göré előtt gémeskút, s leghátul a sertésól.

Derék, pirospozsgás, pörge bajuszos férfi lépett ki az ajtón. Megmondtam, ki vagyok, honnan jövök. Bocsánatot kértem, amiért megzavartam a pihenésüket. Nagyzot nézett.

— Hát maga az a Kovács? — Kezet nyújtott. — Gyulai Ferenc vagyok.

— Annuskának megírtam, hogy jövök... Talán nem kapta meg a lapomat — próbáltam magyarázkodni, de szavamba vágott:

— Semmi baj, fiam! Na, kerüljön beljebb — barátságosan megveregette a hátam, s előre engedett.

Gyulainé mogorván pillantott rám, szép arcát bosszú-ság árnyékolta, de azért udvariasan hellyel kínálta.

— Üljön le minálunk, amíg hazajön Annuska — mondta. És mindjárt másra terelte a beszélgetést. — Mi újság Bukarestben? Arra milyen az időjárás?

— Volt eső jócskán, a vetés is szépen mutatkozik, ahogy a vonat ablakából láttam. Hát errefelé?

— Az időjárás megjárna — pödört egyet a bajuszán Gyulai —, a vetéssel is meg volnánk elégedve, fiam. Csak a nagy pénztelenség ... Hát a fővárosban milyen az élet?

— Ott se jobb. A gazdasági válság mindenütt érezhető. A munkanélküliek állás után szaladgálnak... aki dolgozik, annak megnyirbálják a fizetését. A kisiparos meg csak ígér, de nem fizet.

A falióra mellett néhány családi kép sorakozott. A többi között egy nyalka huszár meg egy sovány honvéd szakaszvezető. Engedelmet kértem, hogy megnézhessem őket.

— Nézze, nézze — biztattak. — Lehet, hogy közös ismerősöket, rokonokat ismer fel bennük — jegyezte meg az asszony. Aztán a honvédre mutatott: — Ez itt az első férjem katonaképe: Fodorpataki Gergely tüdőlövással került haza a háborúból... Itthon halt meg... Azután kerültem össze ezzel a nyalka huszárral — mondta nevetve, s Gyulaira mutatott.

Derék, jóképű ember volt az Annuska mostohaapja. Valamikor a MÁV-nál dolgozott, azután a CFR-nél volt tolatómozdonyos a kolozsvári vonatrendezőben. Később addig forgolódott, amíg nyugdíjba nem helyezték.

— Addig jártam az orvosokat, amíg Isten segédelmével nyugdíjba nem küldtek. Azóta gazdálkodom. Murok-termesztésből is meg lehet élni — mondta nevetve.

— De meg ám, jobban, mint a pantallósok — szolt

közbe Gyulainé. — Istennek hála, van mit aprítanunk a tejbe ...

Gyulai kiment az istállóba, az asszony pedig egy családi képet vett elő.

— Ismeri őket? Erzsí néném és a maga Feri bátyja a gyermekekkel.

— Hogyne ismerném, nekünk is megvan ez a kép.

— Na mondja, miért kellett ezeknek Brazíliába vándorolni? Miért kellett itthagyni saját házukat, földjüket? Néném ügyes asszony volt, a maga Feri bátyja józan életű, szorgalmas ember. Mindenük megvolt, és mégis elmentek...

— Anyám is ezt mondta, de valami ravasz ügynökök Kanaán földjének hirdették azt az országot. Én bizony nem mennék, alig várom, hogy Kolozsvárra jöhessenek.

Uzsonnatájt egyszer csak betoppant Annuska. Csodálkozva nézett rám, meglepetésemben szólni sem tudtam, csak néztem, néztem, még felállni is elfelejtettem.

— Kovács! — törte meg a csendet. — Miért nem írta meg, hogy jön? — kérdezte olyan halkán, hogy csak én hallhattam meg. — Vártam volna...

Miközben a kredencen tett-vett, gyanútlanul szemügyre vehettem. Fehér blúz volt rajta, sötétkék rakott szoknya, két varkocsba font fekete haja formás keblén pihent. Ha rám mosolygott, kicsi ajkai közül kivillant fehér fogsora. Szébb volt, mint amikor a Hójában megláttam s belegabalyodtam. Sokkal szébb minden lány nál, akit valaha is ismertem.

Szerettem volna belátni domború homloka mögé. Mit gondolhat rólam? Leveleinkben — amennyire ez lehetséges volt — tisztáztuk egymás iránti érzelmünket. Örvendtem, hogy a világ dolgairól is egyformán vélekedünk. És most itt állunk szemtől szembe egymással. Most dől el, megnyertem-e a tetszését, vagy sem.

Később, amikor átöltözött, babos kartonruhában elélem állt, és megfogta a kabátom gombját.

— Meddig marad Kolozsváron? — kérdezte mosolyogva.

— Sajnos, rövid időre jöttem, még ma éjjel visszautazom.

— Olyan hamar? Kár, hogy nem maradhat tovább. És az áthelyezéssel hogy áll?

— Remélem, előbb-utóbb sikerül. Minden lehetőt elkövetek— mondtam, s megcsókoltam a kezét.

Aztán megjött a városból Ádám is, akit addig csak hírből ismertem. Nagyon hasonlított Annuskához, édesanyjuk szép vonásait örökölték. Én a kolozsvári, ő a bukaresti helyzet felől érdeklődött. Hamarosan rájöttünk, hogy egyformán nézzük a világot... Közben az öregek is bejöttek a pajtából. A mama megkínált egy csésze frissen fejt tejjel. Akkorra besötétedett, s nem halogathattam tovább az indulást.

Annuska kikísért, megálltunk egy percre a magas kapu alatt. Az utcán kigyulladtak a lámpák, de az öreg eperfa jótékony árnyékot vetett ránk. Két tenyerem közé fogtam Annuska kezét.

— Nem is tudom elmondani, mennyire örvendek, hogy végre megismerhettelek. Megengeded, hogy tegezzek?

— Magam is kíváncsi voltam arra a jó levélíróra, akit még nem is láttam és feleségül akar venni — nevetett Annuska, de a tegeződésről hallgatott. — De még nem is ismerjük egymást. Maga ott, én itt. Ki tudja, mit hoz a holnap. Ki tudja, mikor tud hazajönni.

— Nem bízik bennem?

— De igen — mondta, s egy kicsi hímzett zsebkendőt igazított a zsebembe. — A mai nap emlékére, hogy el ne felejtsem. — Kezem közé fogtam az arcát, hogy megcsókoljam, de elhúzódtól tőlem. — ... És írjon, ha nem is válaszolok minden levelére. Anyám gazdag férjet szeretne nekem. Ha kezébe kerül a levele, talán még el is tépi. Váratlanul megcsókolta az arcom, és sietve befordult a kapun. Néhány lépésre visszafordult. — A viszontlátásra minél előbb! Szervusz!

Beszaladt a házba, én meg repültem az állomásra, ahol Preisz Laci már türelmetlenül várt rám a vasúti pénztárnál.

Lakásomon az egyik ágy még üresen állt. Máriával megegyeztünk, hogy a Laci ellátását én fizetem, amíg megkapja az első fizetését. A felvételi kérését is elfogadták. Nem volt baj az orvosi vizittel sem, s a próbamunkája is sikerült. Bemutattam Franzinak, Vlăsteanunak,

Bogának és a csoportvezetőknek. Elmondtam: árva fiú, de megbízható, jó elvtárs, akire mindig számítani lehet.

Szántóval a Szaktanácshoz hívtak megbeszélésre. A nap még elég magasan járt. Az Atelier utcából átvágtunk a Piața Măcelarra, s az utca árnyékos felére húztunk a nyári hőség elől. Az olcsó nyári vászonruhában, szandálosan, de fején girardi kalappal mellettem baktató Szántó az Adevărul aznapi számát böngészte.

Amint így haladtunk, egyszer csak egy autó fékezett a járda mellett. Alighogy a sofőr kinyitotta utasának az ajtót, egy sebesen száguldó sportautó majdhogy bele nem rohant a taxiba. A kétülékes kocsi oldalát királyi címer díszítette. Miklós herceg, a „sofőrök réme” ugrott ki a kocsiból s rontott neki egyenesen, mint egy felbőszült vad, a taxi sofőrjének. Beleöklözött az arcába, gyomorszájón vágta, a földre teperte. A sofőr ösztönösen összekuporodott a kövezeten. A herceg a kurbli után nyúlt, azzal néhány ütést mért a szerencsétlen fejére, majd otthagya agyonvert áldozatát.

Gyáván, távolabbról néztük a szörnyű esetet. „Gyilkos!” — hallatszott innen is, onnan is. Nem az első eset — mondták, akik ismerték a címeres hóhért. Még nem talált emberére, aki nyomorékká verje. De ki merészelne egy hercegre kezét emelni?! Rendőrök jöttek, kabátot dobtak a tetemre, s „hősiesen” szétkergették a lázadó embereket.

Szégyen és önvád kavargott bennem. Miért is nem kiáltottam: „Gyilkos!” Miért is nem hívtam az embereket, hogy fogjuk le a gazember kezét. Ezt kellett volna tennem, de hallgattam, mint a többi báméskodó, én is.

— Látod, mi történik a nyílt utcán? — törte meg a csendet Feri. — Ezt és az ilyen eseteket kellene Mirescunak és a többi szociáldemokrata képviselőnek kiteretnie a parlamenti üléseken. Az Adevărulból olvasom — mutatta az újságot —, hogy az egységesek otthonait bejárták, berendezéseiket elkobozták, vezetőiket a rendőrség halálra kínozza, és a képviselő elvtársaknak nincs egy elítélő szavuk!

— Igazad van. Egyes vezetők valóban ezt csinálják — mondtam —, de általánosítani mégsem lehet. Az ilyen

vezetők előbb-utóbb úgyis levitézlenek. Nekünk azon kell lennünk, hogy a munkásokat felvilágosítsuk, kivonjuk a befolyásuk alól.

Ismertem lobbanékony természetét, s arra kértem, a Szaktanácsnál legyen „óvatos”, el ne szólja magát, mert azzal csak ártana mindannak, amit eddig tettünk.

A Szaktanács székházához közeledve azon töprengtem, vajon miért hívatnak. Talán Réthi vagy másvalaki árulkodott, hogy nem tartjuk magunkat az általuk megsza-bott „elvi” normákhoz, s visszaélünk bizalmukkal?

A titkárságon azonban Ehrenfeld fogadott egyedül. Amikor beléptünk az ajtón, felemelkedett íróasztala mög-gül, melegen kezét szorított velünk és helyet kínált.

— Vártam az elvtársakat — mondotta barátságosan. — Foglaljanak helyet, aztán lássuk, hogy is állunk a kultúr-csoporttal. Réthi szerint elég jól halad az énekkar, és most színjátszó csoportot akarnak összehozni. Azért hí-vattam az elvtársakat, beszéljük meg a közös tennivaló-kat. Ha vannak nehézségeik, mondják meg, mivel lehe-tünk segítségükre.

Elmondtam, hogy a jelentkezők száma messze túlha-ladja egy közepes dalárda kereteit. Olyan személyek is jelentkeztek, akik már színpadon is szerepeltek. Azért gondoltuk, ha jönne még néhány ifjú, beindíthatnánk egy színjátszó csoportot is.

— Úgy, úgy! Evés közben jön meg az étvágy. Helyes, elvtársak, nagyon helyes. Réthi táncsoportról is beszélt, hogy valami hat pár hadd rúgja a port — nevetett Eh-renfeld.

— Táncsoport és énekkar van — szólt közbe Szántó. — Színjátszó csoportunk is lesz, de ahhoz megfelelő ki-sebb lélegzetű színdarabra lenne szükségünk. Ezeknek a beszerzésére kérjük a titkár elvtársat.

— Magától értetődik — felelte a titkár —, csakis elvi szempontból nevelő hatású darabokra gondolok. Mint nyomdász magam is részt vettem a műkedvelő mozga-lomban, megvan tehát a jártasságom ezen a téren, intéz-kedni fogok, hogy mielőbb rendelkezésükre álljanak ilyen darabok.

Arra is felhívtuk Ehrenfeld figyelmét, hogy megfelelő teremre lesz szükségünk, ahol ne csak próbálhassunk, de

előadásokat is tarthassunk. Tagjaink, főleg a dalárdisták, a szólóénekesek és szavalók úgy vélik, nem vallanánk szégyent a publikum előtt egy rövidebb műsorral. Betanultak néhány Petőfi- és Ady-verset, népi táncot. Ezek a fiatalok szeretnék már közönség előtt bemutatni művészetüket. A méltányos belépési díjjal rendezett előadásoknak anyagi haszna is lenne, pénzre pedig nagy szükségünk van. A titkár elvtárs kapva kapott az ajánlaton.

— Kölcsönképpen — mondotta —, amíg saját pénzalapot tudnak teremteni, a Szaktanács pénztárából fedezhetjük Réthi honoráriumát és a nélkülözhetetlen kiadásokat. — Nagyokat szusszant, zsebkendőjével törülgette gyöngyöző homlokát. — Anyagiakban ugyan elég rosszul állunk, de azért megrendezzük azokat az előadásokat. Készítsék el egy ilyen előadás programját, részemről minden segítséget megadok.

Este, amikor énekpróbára gyülekeztünk, és Réthi is megérkezett, elmondtuk, miről tárgyaltunk a Szaktanács titkárával. Nagy volt az öröm, csak úgy záporoztak a kérdések: hol, mikor, mivel lépünk színpadra? Hát igen, mindenekelőtt ezt kellett eldönteni. Az előadást a Szaktanács székházában rendezzük. Ezzel rendben is volnánk, de műsor még nem volt, azt kellett összeállítani.

A dalárdának volt néhány énekszám, amit elég jól begyakorolt. A szólóénekesek maguk ajánlották ezt vagy azt az éneket. A tánccsoport csárdást, mazurkát és hórát javasolt. Alig telt el egy óra, nagyjából össze is állt a műsor, már csak a szavalatok kiválasztása volt hátra. Elvállaltam, hogy a következő összejövetelekre kiválasztok néhány Ady- és Petőfi-verset. Ezzel be is fejeződött az ügy. Félkörbe álltunk a tanár előtt. Köhécselés, krakogás, aztán néma csend. Réthi intésére felhangzott a jól ismert dal:

Vessen hát a zsarnokság!
Jöjj el Világszabadság...

Szállt a dal, s valahogy jobban ment a próba is, mint máskor. A közeli előadás öröme, a szereplési vágy felvillanyozta a dalárdistákat.

Azon a nyáron bombaként robbant a szenzáció: „Három milliárd lej deficit a CFR-nél.”

Kora reggel az Universul rikkancsai tele torokkal kiabálták a vasútállomás és főműhely körül a rendkívüli hírt. Az öntödében izgatottan tárgyaltak az emberek. És a liberálisok lapja a következő napokban újabb leleplezéseket közölt a vasútnál történt visszaélésekről.

Akkor egy vasárnap délelőttre gyűlést hívott össze a szakszervezet a Marna nagytermébe. A terem zsúfolásig megtelt riadt szemű vasúti munkásokkal. Az emelvényen Alexandru Oprescu, a szövetség elnöke, Constantin Spîrlea titkár és a helyi vezetőség néhány tagja foglalt helyet. Napirenden a szervezkedés fontossága, a tagdíjak fizetése és a vasúti munkáspénztárnál elkövetett visszaélésekről szerzett hírek szerepeltek.

A titkári jelentés után a felszólalók egyike-másika kifogásolta, hogy miért nem szerepel a fejedelmi fizetéssel alkalmazott Vidrighin vezérigazgató ügye a napirenden, és miért nem beszélnek egy szót sem a sikkasztásokról.

Oprescu igyekezett megnyugtatni a felszólalókat:

— A vezetőség meg fogja tenni a kellő lépéseket, ha annak szükségét látja. Petíciót juttatunk el az illetékes fórumokhoz. Képviselőink interpellálni fognak a parlamentben.

Boga és Franzi egyre csak böködtek:

— Hallod, hogy maszlagolnak? Ezeknek a kontesztáció a fontos, meg a petíciózás.

— Igazatok van. KérjeteK szót, de legyetek tárgyilagosaK.

Boga már nyújtotta is a kezét, s amint rákerült a sor, mondott néhány szót a szervezkedés fontosságáról meg arról, hogy szilárd „egységre” kell törekednünk. Aztán a politikai és gazdasági helyzetet boncolgatta. A visszaélésekről beszélt, rámutatott a rablógazdálkodásra. Oprescu közbeszólását elengedte a füle mellett, s a tömeg biztatása közben elmondta, hogy az ország javait a külföldi tőke kezére játszották. Érces hangja túlharsogta az asztalnál ülők acsarkodását. Sorolta a külföldi vállalatokat: Belga-Romana, Franco-Romana, Anglo-Romana!

Spîrlea, a titkár minderre csak azt tudta mondani, de

nem is mondta, hanem ordította, hogy mi nem vagyunk politikai párt, csak gazdasági jellegű szervezet, amely nem foglalkozik politikai kérdésekkel.

— Szólj a hárommilliós vezérről — mondtam Franzinak, aki már talpon várta, hogy szót kapjon. Magas alakja kiemelkedett a tömegből. Jól ismerték, tudták róla, hogy nem retirál, hanem kimondja az igazat. Most körbehordozta tekintetét, mintha szemlét tartana, hogy a figyelmet magára vonja.

— Kérdem én — fordult az elnökség felé —, nekünk vasúti alkalmazottaknak nem szabad a sorsunkkal kapcsolatos kérdésekről beszélni?

— Dehogyanem, Kehr szaktárs — felelte Spirlea. — Arról kell beszélnünk, ami a sorsunkkal kapcsolatos, csak politikamentesen.

— Azt szeretném tudni, mi az igazság a napilapok által világgá kürtölt hírekből. Igaz-e, hogy az új vezérigazgató évi hárommillió lej fizetésért vállalta, hogy nagyszámú munkáselbocsátással hozza be a több milliárdos deficitet? Ez az egyik kérdésem. A másik, amire választ kérünk: igaz-e, hogy a deficit egy részét a kormány intézkedésére a Vasúti Munkáspénztárból akarják fedezni?

— Igaz is, meg nem is — mondotta Oprescu bizonytalanul.

— Elnök szaktárs, még nem fejeztem be a kérdéseimet. A lapok sejtetik, mások pedig nyíltan beszélnek róla, hogy a vezérigazgató több mint húszezer embert akar az utcára dobni.

— Szaktárs — emelte fel a kezét Oprescu —, eltért a tárgytól, megvonom a szót!

— Egynek hárommillió, ezreknek koldusbot? — zúgott a terem. A rendet már lehetetlen lett volna helyreállítani. Az elnök az ülést bezárta, s a válasszal adós maradt.

Az országos konferencián, amelyet szeptemberben a Szaktanács székházában tartottak meg, mint meghívott vendég vettem részt. A kolozsvári ismerősök közül jelen volt Bruder Ferenc szaktanácsi titkár is. A konferencia befejezte után az udvaron fényképezőgép elé álltunk,

majd együtt indultunk a városba. Mindig nagyra becsültem ezt a nálam fejjel magasabb, körülbelül tíz évvel idősebb, öles termetű kazánkovácsot, a régi párt- és szak szervezeti aktivistát. Odahaza nagy tapasztalatával engem is önzetlenül segített.

A nap már lemenőben volt, amikor a többiektől elköszöntünk, és az Izvor útról a Cișmigiu park előtt a Calea Victoriei irányába lépkedtünk. A kétnapos konferencia, a sok dohányfüst valósággal elkábított, jólesett most egy kis mozgás, friss levegő.

— Hej — sóhajtott Bruder, hatalmas tenyerét a vállamon pihentetve —, újra közeleg a tél, s ebben a nagy szegénységben az emberek tüzelő nélkül, felkészületlenül néznek eléje; még aki munkában van, az is alig tud megélni a kis keresetéből.

— Hát a vasas csoporttal hogy álltok? — kérdeztem.

— Rosszul, a tagok létszáma apad, mint a kései hó. A munkanélküliek felélték a segélyalapot. Rendkívüli segílyt pedig nincs miből fizetni. És ti hogy haladtok a toborzással ebben a nagy vasúti üzemben?

— Haladunk, haladunk, de a felülről jövő opportunista nyomás vérszegénnyé silányítja szervezetünk átütő erejét. Egységre vágnak a dolgozók a vasútnál is. Az egységre török jó szándékát pedig Oprescuék megtorpedőzzák.

Bruder kesernyésen elmosolyodott, megszorította a karom, a szemembe nézett, sóhajtott, hallgatólagosan igazat adott nekem.

— A II. Internacionálé opportunizmusa felőrli a szépen indult szocialista forradalmi erőket, szálláscsinálója lesz a baloldali erőket fenyegető fasizmusnak.

A Cercul Militar felől akkor tüntető csoport kanyarodott ki a főútra. Pár százan lehettek; az út közepén jöttek, Hitlert, Zelea Codreanut, a Vaszárdát éltették. Néhányan felszaladtak a járdára, betörték a zsidó üzletek kirakatait. Bruderrel behúzódtunk egy kapualjba. Ő magas ember volt, jól látta a tüntető diákok rombolását.

— Ezt csinálják Kolozsváron is, s a rendőrség ölbe tett kézzel nézi, sőt falaz nekik.

Csupa kíváncsiságból elmentünk a Cercul Militarig. Ahogy befordultunk a Calea Victorieire, ellentüntetőkkel

találkoztunk. Munkásifjakkal az élen beesett arcú munkanélküliek elszánt tömege vonult az utcán. „Munkát, kenyeret! Le a terrorral! Le a fasizmussal! Éljen a munkásegységfront!” — kiabálták.

A bátor csapat letért a Cișmigiu felé. Utánuk mentünk a Bulevardul Elisabeta és a Calea Victoriei kereszteződéséig. A munkástüntetőket akkor már fegyveres rendőrök vették körül. Az ifjak eltűntek, beleolvadtak a vasárnap délutáni sétáló tömegbe. Kereshették őket, mint a szénásszekérben a tűt. Ekkoriban gyakori látvány volt az ilyen tüntetés. Legtöbbször naplementekor, a lámpagyújtás előtti szürkületben vonultak fel.

Bruder karon fogott és a St. Ionica utca felé vezetett; közben a kultúrgárdánk felől érdeklődött, és hasznos tanácsokkal látott el. Ezt szerettem ebben a Hercules-termetű emberben, hogy a drámai helyzetekben is hamar kiutat talált és a legnyomasztóbb eseményekhez is vidám képet vágott.

— Még mindig nőtlenül élsz ebben a nagy városban?

— Hát igen, nem tudok hazamenni. De azért nem unatkozom. Amíg be nem jutottam a vasúthoz, igen rossz véleménnyel voltam azokról, akik annak idején a Junászból néhányunkat kirakattak. A vasas szakszervezet meg eltanácsolt, nem közvetített Kolozsvárt munkába.

— Szemrehányás akar lenni?

— Úgy is veheted. Galac és Bukarest után hiába barangoltam be az országot munka után... Itt a vasúti műhelyben most jól megy a szervezkedés. Megbecsülnek az emberek.

— Hát az igaz, történtek hibák... Akkor az a balos Léway Károly... — Léway említésére ravaszul rám kacintott: — Ő kavarta a dolgot, holmi egységes vasas szakszervezet felállításáról volt szó, ugye?

— Nem is lett volna rossz, szó köztünk maradjon... Azóta lezüllött a vasas csoport, te mondtad az előbb... Jobb így?

— Hagyjuk a csudába — legyintett. — Arra felelj inkább, amit kérdeztem: megnősültél?

— Láthatod, elfoglalom magam, nem unatkozom. Szeretem a munkahelyem, a keresetem sem éppen rossz. Mégis visszavágyom Kolozsvárra. Igen, nőszülni akarok!

Kétszer kérvényeztem már az áthelyezésemet, de elutasították.

— Hát a lány nem követne ide?

— Nem!

— Csak nem valami burzsujlány a lelkem?

— Hóstatíféle, félig iparos, félig murkos. Mostohaapja mozdonyon dolgozott. Édesapja klinikai laboráns volt, de a háború áldozata lett.

— És a lány?

— Iparművészeti tanfolyamra jár, az anyja tudta nélkül. Az anyja csak a föld s a kert hozamát nézi, egyszóval a pénzt imádja.

— Szöktesd meg, ha nagyon szereted.

— Mire? A vasútnál is leépítésekről beszélnek. Mi várna rá, ha elbocsátának?

— Hát ami a helyzetet illeti, az egy cseppet sem biztató. Rohadt állapot. De akárhogy történjen is, az esküvőtökre elhívjatok, elvtárs.

— Karácsonyra tüztük ki az eljegyzést. Meghívlak násznagynak. Elfogadod?

— Kezet rá, komám! Szívesen elfogadom — mondta nevetve.

Ezen az őszőn esemény eseményt követett. Ott volt mindjárt a kultúrgárdánk előadása. A jól sikerült műsoros előadás után szüreti bált rendezett a kultúrgárdánk a St. Dionisie utcai vendéglő nagytermében. Kacsó Károly csőszbíró a csőszeivel jól mulattatta a közönséget, s még nyereséget is hozott a szőlőt lopó fiatalok bírságolásával. Franzi néhány lánnyal és fiatalasszonnyal a tombolával ért el jó eredményt. Kilin Erzi és a Barát Pista Piroskája éjfél után jelentették, hogy a belépési díjak a tiszteletjegyek árán kívül is fedezik a kiadásokat. Így nagyobb összeget tudunk félretenni további rendezvényekre, felszerelések beszerzésére. Szántó volt a teremgazda, engem tettek főrendezőnek. Ki-ki a maga tisztjéhez méltóan állta meg a helyét. Éjfél után következett a tánc. A rendezők féltőn örködtek, hogy mindenki jól érezze magát.

Tánc közben Sanyi utánam szólt:

— Pista komám, rendeltem két üveg „sampanit”.

Figyelmeztetés volt ez, hogy én is szálljak be. A törzsasztalnál talpas poharat nyomtak a kezembe, a pincér teletöltötte habzó itallal, s koccintottunk a mindnyájunk egészségére. És az asztalon mindenki előtt üresedő pezsgősüvegek. Magam is rendeltem két üveggel, a barátság kedvéért, de meg se vártam, amíg a pincér megérkezik vele, mennem kellett, hívott a kötelesség.

Hajnalban Sanyival és Jóskával túláradó kedvvel énekeltek: „Nem lehet az ember fából, ki kell rúgni a hámfából!”

Egy nap épp csapoláshoz készülődtünk. Több száz kiló izzó vassal telt fáner csüngött a nagydaru kampóján. Boga az egyik, magam a másik felén fogtuk az öntőfazék villájának a nyelét. Az előkészületeket befejeztük, csak önteni kellett. A két placcmester puccerléccel a kezében állt ott, hogy a felületen úszó salakot visszatartsa. Nekem Vlăsteanu, Bogának Kehr „svengolt” az öntésnél.

Ömlött a vas, mint a tüzes patak. Kék lánggal égett a luftlyukakon kiszabadult gáz. S akkor egyszer csak megrendült alattunk a föld. A vas a forma mellé ömlött, s a nedves földről a plafonig freccsenve, mint óriási csillagszóró szórta a szikrát. Égetett, kit hol ért. Bénultan álltunk, nem tudtuk, mi történt, amíg ki nem vágódott a kapu, s valaki el nem kiáltotta magát:

— Földrengés!

Abban a pillanatban lezuhant a fáner. A hatalmas fazék oldalra dőlt, s a benne lévő több száz kiló vas kilöccsent, mint mosdótáliból a víz. Az emberek hanyatt-homlok menekültek a tüzes pokolból. Magam sem tudom, hogy kerültem az udvarra a nagy tűzáradatból.

Az októberi nap sugarai nehezen oszlatták el a fővárost megülő ködöt. De amikor az üveges tetőszerkezeten behatoltak az öntődébe is, a szótlanul dolgozók nyomott hangulata felengedett. Kedélyünket visszanyerve arról folyt a beszélgetés, hogy milyen is lehet az a „Graf Zepelin”, amely a sajtó szerint európai útja során hozzánk is ellátogat. Később valaki bekiáltott az udvarról:

— Megjött a Zeppelin!

Kiözönlöttünk az öntőde elé. Az óriási léghajó ott le-

begett hangtalanul, mint egy óriás bálna, alig száz méterre a fejünk felett. Egyesek kiabáltak és integettek a behálózott léggömb alatti kis fülke felé. Ott fordult meg egy helyben az a „monstrum”, mintha nagy hajó manőverezne farolva a kikötőben.

Gogu és Chirițescu keresztet vetve jajongtak.

— Emberek, térjetez meg! Meg vagyon írva — íme itt a jel —, közeleg a világ vége. Előbb földrengés, most ez a légi szörnyeteg.

Visszatérve az öntödébe, a repüléstechnika fejlődéséről folyt a vita. Gogu és Chirițescu jajgatására Boga, aztán Vlăsteanu és Bobîncă szaktársak azt fejtegették, hogy minden ilyen találmány hasznos, ha békés emberi célokot szolgál. A világvégével foglalkozó mesék csak arra valók, hogy a gazdagok „mumusként” a dolgozó népet ijesztgessék vele, tûrje csak birkaként a földi istenek csapásait, akik nemigen igyekeznek bizonyítást tenni a felebaráti szeretetről. A közvetlen veszélyt a „Vidrighinek” gyilkos terve, a több ezer munkás elbocsátása jelenti. Attól kell félnünk.

Amióta tudomásunkra jutott az elbocsátások terve, a munka menete vontatottabb lett, s az emberek idegesebbek.

A mozdonycarnokban újra sor került egy megbeszélésre, amelyre engem is meghívtak. Számos küldött volt jelen Bukarestből és az ország több vasúti mûhelyéből. Mintegy ötvenen lehetünk. Tudor, a központi fõmûhely esztergályosa elnökölt. Látásból már ismertem, õ volt, aki a Marnában tartott gyûlésen a „petíciózás” helyett nyomósabb eszközöket ajánlott jogaink védelmére. Beszámolt arról, hogy mit végzett a vasúti munkások országos küldöttsége, amely felkereste Vidrighin vezérigazgatót, hogy tiltakozzék a munkások tömeges elbocsátása ellen.

— Azt javasoltuk — mondotta —, szállítsák le inkább a munkaidõt, szüntessék meg a túlórázást, és tisztítsák meg a vasutat a tolvajoktól, akikrõl a pénzügyminiszter beszélt a parlamentben.

A küldöttek tiltakozására az igazgató kijelentette: javaslatukat nem tudja elfogadni. Nagylelkûen megígérte azonban, hogy a tervbe vett 2500 munkás helyett csupán 2000-et fog elbocsátani.

A beszámoló után bizottságot választottunk azzal a megbízással, hogy dolgozzon ki a párt irányelveivel egyező programot a CFR vezetősége által tervbe vett munkáselbocsátások visszaverésére.

A tizenöt tagú bizottságból néhányat már ismertem. Benne volt Doncea, a központi főműhely rézöntője, Vasile Bigu, a grivicai főműhely lakatosa, Szócs Béla, a kolozsvári főműhely esztergályosa, Ilie Pintilie Iași-ból. Amíg a bizottság külön helyiségben kidolgozta a javaslatot, addig mi meghallgattuk egyes küldöttek felszólalásait. A vidéki küldöttek közül a váradi zónaműhelyből Iacobescu arról beszélt, hogy valahányszor a feletteseknél jogaik tiszteletben tartását követelik, rájuk sütik, hogy kommunisták. Elbocsátással fenyegetőznek, viszont futni hagyják azokat, akik milliókat lopnak, akik elpana-mázzák a vasúti közvagyonot.

A kolozsvári küldött bejelentette a tartományi titkárság felállítását. Ennek elnöke lett Szabó József Désről, ügyvezetője pedig Ioan Cucera Kolozsvárról. A vezetőség a kolozsvári, piski, dési és váradi műhelyekből került ki. Titkárnak Gheorghe Timofit választották meg. Székelyük is volt Kolozsvárt, a Memorandului utca 21. szám alatt. A kolozsvári vasúti munkások kérték, hogy a Vasúti Szakszervezetek Szövetsége indítsa be a Vasutasok Lapját.

A javasoló bizottság visszatérte után Ilie Pintilie előterjesztette a határozati javaslatot, amely körülbelül ezekből állott: mindazokon a munkahelyeken, ahol a szervezkedés beindult, azon kell iparkodni, hogy a vezetőségbe a legbecsületesebb munkások kerüljenek be; ahol még nem indult meg a szervezkedés, be kell vonni a mozgalomba a tömegeket; a reformista szakszervezeteket, mint törvényes keretet, ki kell használni a lehetőségek végső határáig, viszont amikor és ahol az „alkudozások” a munkások hátrányára történnek, „alulról jövő” radikálisabb fellépéssel kell alátámasztani a követeléseket; a legbátrabb munkásokból és ifjabból mindenütt kisebb csoportokat kell szervezni, műhelyenként, osztályonként, ezek legyenek a motorjai, szervezői a harcoknak.

Az elnök javaslatára a küldöttek nagy tiltakozó gyűlés

összehívását határozták el vasárnap délelőttre, a Grivița úti vasutas szakszervezet helyiségébe.

Annak idején, látván, hogy Annuska anyja nem mond ellent, úgy határoztunk, hogy eljegyzésünket karácsonykor tartjuk meg. Megvettem a jegygyűrűket, belevésztettem a monogramokat. Bort is rendeltem. Visszavonhatatlanul elhatároztam, hogy megnősülök. A munkanélküliség réme ott lebegett felettünk, de Annuska iránti vonzalmam s az elvesztésétől való félelmem nem hagyott higgadtan gondolkozni. Sose volt úgy, hogy valahogy ne legyen — bíztam rá magam a sorsra. De nem! Szilárdan élt bennem a remény, hogy szervezkedésünk jó irányban halad, meg tudjuk védeni jogainkat.

És eljött a nagy demonstráció napja. Az első nagy tiltakozó gyűlés, amelyhez hasonlóat eddig nem láttam. Mintha előhírnöke lett volna a harminchármas grivicai véres eseményeknek.

Vasárnap délelőtt a Grivica úti szakszervezeti székházban hatalmas tömeg gyűlt egybe. Eljöttek az északi, a grivicai és más vasúti műhelyek munkásai. A lupényi vérengzés a munkások ezreinek a tiltakozását váltotta ki. Jöttek a Vulcan, a Lemaître, Malaxa és más üzemek és intézmények dolgozói, hogy együttes erővel leplezzük le a „demokrata” mezbe bújtatott nemzeti parasztpárti kormányt.

A tízezres tömegnek csak egy kis része fért be a terembe. A kint rekedtek elárasztották az utcát: munkát követeltek. Tüntettek a hatósági túlkapasok ellen. Egységfrontot követeltek.

Ezalatt a teremben Doncea szónokolt. Érces hangja túlharsogta a tüntetőket. Sajtószabadságot, a kommunista párt és az egységes szakszervezetek legális működését követelte. Azután rátért a vasutasok sérelmére. Téli víz idején a vasúti munkások ezreit akarják az utcára dobni, de ugyanakkor több millió lejes évi fizetéssel bízták meg hóhéri teendővel Stan Vidrighin mérnököt, Maniu barátját! ...

— Tisztítsák meg a tolvajoktól a vasutat! — ordította a tömeg. — Ne fizessenek egyeseknek milliókat, amikor a munkásoknak koldusbotot szánnak!

— Látod — ragadta meg a karom Boga —, ha nem volna a munkások között ez az átkozott széthúzás, ha minden munkás és paraszt egyet akarna, megdönthetnék ezt a rohadt burzsujsz rendszert!

Délutánig tartott a gyűlés. A villamosok és luxusautók tisztas távolságban várakoztak, amíg a tömeg széteszlett. Rendőrök vonultak fel szép számmal, de nem hatoltak a tömeg közé. Az első nagy demonstratív gyűlésünk békésen ért véget. Végre a tömegek kiléptek az annyit hangoztatott „törvényes keretek” közül! Elegük lett az ígéretekből. S a kezdeményezés tőlünk indult el.

Közben a két család a mi ügyünk fölött összeveszett. Annuska édesanyja állítólag kijelentette, hogy nem adja egy jöttment kolozsi legényhez a lányát. Az én rokonságom meg azzal tromfolt vissza, hogy Kolozson is akad még olyan lány, mint az övé. Ezért karácsonykor előbb hazautaztam.

A vonatot, amelynél Annuska várt, elszalasztottam. Amikor aztán másnap, a nagy hózáporban, mint egy tél-apó benyitottam hozzájuk, hidegen fogadott. Az anyja kerülte a tekintetemet. Siettem megmagyarázni, miért kellett Kolozson leszállnom. És mindketten vérig sértve, egymást okoltuk a történetekért. Dacoltunk egymással oklatanul. Az eljegyzés pedig elmaradt...

1930 január harmadikán háromszázunkat hívtak a műhelyfőnök irodájába. Az első pillanatban nem is gondoltunk a legrosszabbra. Annál lesújtóbb volt, amikor az inspektor néhány szóval tudunkra adta: január elsejétől el vagyunk bocsátva a CFR kötelékéből. És egy listát tolt előnkbe, írjuk alá, hogy tudomásul vettük az elbocsátást. Meglepetésünkből felocsúdvá, tiltakoztunk az elbocsátás ellen. Nem írtuk alá, nem vettük tudomásul a felmondást!

Az igazgatóság jogtalan, embertelen eljárását nem lehetett tudomásul venni. Délután, amikor megnyíltak a műhely kapui, a most utcára tett vasúti munkások a szakszervezetbe mentünk. Bizottságot alakítottunk, a szakszervezet elnökéből és a legkorrektebb és legbátrabb elvértársakból. A bizottság felkereste az igazgatóságot, mi pe-

dig az iroda előtt várákoztunk, amíg küldöttségünk a vezérigazgatóval tárgyalt és tiltakozott a törvénytelen elbocsátásunk ellen.

Nincs fedezet a költségvetésben — válaszolta a vezérigazgató.

Küldöttségünk azzal érvelt: 1928-ban kilencmillió túlórárt dolgoztattak, 1929-ben ugyanannyit. Ha az igazgatóság mérlegeli a helyzetet, könnyen találhat megoldást arra, hogy télvíz idején ne dobjon az utcára, és ne taszítson a nyomorba annyi dolgozót. El kell törölni a túlórázást. Ha szükséges, csökkenteni kell a munkaidőt.

Vidrighin igyekezett megnyugtatni bennünket, és kijelentette: az elbocsátásra vonatkozó rendeletet vissza fogják vonni.

Január 5-én az elbocsátottak névsorát mégis kifüggesztették a műhely bejáratánál. Mindössze annyi változással, hogy a háromszáz munkás elbocsátása nem január elsején, hanem tizenhatodikán válik jogerőssé.

És az első lista után készült a többi. Akkor küldöttséget menesztettünk a felsőbb fórumokhoz. Amíg a szakszervezet küldöttsége a hatalmasokkal vitázott, a műhelyek udvarán csoportokba verődve parázs tüntetést rendeztünk.

Mi öntök a IV. osztály irodáját vettük ostrom alá. Fokozta az elkeseredést az a felháborító és példátlan eljárása az igazgatóságnak, hogy az elbocsátottak listáján a nevek után a következő jelzőket olvashattuk: lusta, öreg, részeges, lógós, gyenge a szakmában. Boga, Franzi, Vlăsteanu meg én kérdőre vontuk az osztályvezető főmérnököt. Kehr magából kikelve állott a már deresedő osztályfőnök elé:

— Mérnök úr, ki volt az a marha, aki a nevünk után azokat a hazug jelzőket odairatta?

A jóhiszemű mérnök hebegett-habogott. Nem tudott vagy nem akart válaszolni. Amikor az íróasztallal a falhoz szorítottuk, kétségbeesetten szabadkozott, hogy nem ő írta ...

Vlăsteanu az ajkát harapdálta, és nagyokat káromkodott:

— Azt a habakuk istenit annak, aki azt íratta a fejlapomra, hogy vén, részeges és lusta vagyok. Nézzen rám,

uram! Harmincéves alig múltam, hát vén vagyok én?! Ki látott engem részegen? Mikor nem kerestem meg az órabéremet?

Boga higgadtabb tudott maradni.

— Olyan helyzet elé állítottak minket, uram, mint amikor büntelenül éhhalálra ítélnék valakit. Ilyen ajánlással nincs munkaadó, aki minket alkalmazna. Persze a tömeges elbocsátásokat a törvények értelmében meg kell indokolni! Ezért eszelték ki ezt a gyilkos módszert? Hogy kártalanítást ne követelhessünk?

— Márhogya én öreg vagyok? Én vagyok öreg? — kiáltotta Franzi, s öklével az asztalra csapott. A kalamárisból kifröccsent a tinta. — Én vagyok lusta?! Fél Európát bejártam, és mindenütt megbecsültek. Ilyen aljassággal még nem találkoztam. Ha el akarnak bocsátani, arra a maguk törvénye jogot ad, de arra nem, hogy hazug rágalomokkal a becsületes munkások százait éhhalálra ítélik.

A mérnök Pilátus módra mosta a kezét.

— Gyerünk az igazgató irodájához — zúgta a tömeg. Az udvaron egybeverődve mentünk az igazgatói épület elé. Ott állt az igazgató halottsápadtan hivatalnokai között a félemeletnyi magas erkélyen. A nagy hidegben elnyűtt munkaruhánkban remegtünk sok százan, de nem a hidegtől, hanem az igazságtalanságtól s a bosszúvágytól reszkettünk.

— Feleljen! Ki tette? Kinek volt a műve? — kiáltotta a tömeg.

— Deficit a költségvetésben. Az elbocsátás nem tőlem...

— Ezt már hallottuk! Arra feleljen, ki íratta nevünk után azokat a gyalázó jelzőket? — zúgta a sok elkeseredett ember.

— A vezérigazgatóságtól jött a rendelet...

— A vezérigazgató íratta? Honnan vette a vezér, hogy mi részegesek, lusták, vének vagyunk? Hogy nem értjük a szakmát?! Nem vagyunk vének, láthatja! A munkánkat mindig kifogástalanul végeztük!

Nagy volt a felháborodás. Az igazgató, akárcsak az osztályfőnök, egyre csak mentegetőzött. Ő mit sem tud, mindent Vidrighin vezérigazgatóra hárított.

— Jelentse a vezérnek, a közlekedésügyi miniszternek, a kormánynak: csak az életünk árán válunk meg a munkahelyünktől!

Egymást túlkiabálva ordítottuk:

— Bocsássák el a munkáspénztár fosztogatóit! A nagy fizetésű naplopókat! Mi megdolgozunk a fizetésünkért! Ne játsszanak a tűzzel! Ne feszítsék a húrt, mert el talál pattanni! Lupényt akarnak? Egyeseknek milliókat, másoknak koldusbotot?!

Az igazgató megígérte, hogy továbbítani fogja követelésünket, majd hozzáfűzte:

— Küldöttségük a vezérigazgató úrral tárgyal, a tárgyalások kedvező mederben folynak. Menjenek vissza a munkahelyükre, dolgozzanak tovább. Tévedés lehetett, csak tévedés...

Visszamentünk a műhelybe, de elhatároztuk, hogy sorainkat megbontani nem engedjük. Ha kell, a kormányhoz küldjük bizottságunkat és kivonulunk az utcára. Ha más mód nincs: szállítsák le a munkaidőt, ne legyen túlórázás, mint eddig, de el se bocsássanak senkit!

Munkaidő után a bizalmiak és a vezetők rövid megbeszélést tartottunk, majd felmentünk a szakszervezetbe. Ott a nagyterem zsúfolásig megtelt izgatott munkásokkal. A tárgyalások eredményét vártuk, de a küldöttség aznap nem tért vissza.

A Munkás Újság újabb híreket közölt az eseményekről: „Készül a második lista! Tömeges elbocsátást tervez a CFR vezérigazgatósága! Az elbocsátás kiterjed a CFR összes műhelyeire!”

Olyan hírek keringtek, hogy a tisztviselők közül is sokat menesztenek. Turnu Severinben olyan kazánkovácsoknak mondtak fel, akik 30—40 éve dolgoznak s elérték a nyugdíjhatárt.

Január 13-án Vidrighin kocsizott be a központi főműhely igazgatójához. Valaki meglátta az esztergályosok közül. Futótűzként terjedt el a hír: itt van a „vezér”! Pár perc alatt kétezrenyi ember tódult az udvarra. A bizalmiakból rögtönzött bizottság alakult. A vasöntők Boga, a rézöntők Doncea, az esztergályosok Tudor mögé sorakoztak. Sűrű pelyhekben hullott a hó. A tömeg az ad-

minisztrációs épületig kísérte a bizalmiakat. Elálltuk az épület kijáratait, mások az autót vették körül, hogy egéruat ne kaphasson.

Amikor Vidrighin kilépett az udvarra a helyi igazgató kíséretében, meglepetésében csak dadogni tudott.

— De jó emberek ...

Szitkok, átkok záporoztak feléje a tömegeből. És a hírhedt igazgató remegett a hatalmas tömeg láttán. Udvariasan megemelte prémsapkáját. Csakhamar gyűrűt vontunk köréje. Bogáék figyelmeztették, hogy a leépítésekért őt tesszük felelőssé ország-világ előtt. Az elbocsátások hatálytalanítását követeltük.

Így haladtunk lépésről lépésre, egymás lábát taposva a porhanyós hóban az autóig. A vezér habozás nélkül megígérte, hogy eláll a leépítéstől, de minden szaván érződött, hogy csak egy célja van: mielőbb kimenekülni a munkások gyűűjéből.

A következő nap ismét gyűűlést tartottunk a szakszervezet székházában. Oprescu szövetségi titkár beszámolt a vezérigazgatóval folytatott tárgyalásokról.

— Lám, mit jelent a szakszervezet — mondta deresedő haját hátrasímítva. — Nem is olyan rossz ember a vezér... Megértette igazunkat. Az elbocsátásokat hatályon kívül helyezte.

„Európában 1930-ban tízmillió a munkanélküliek száma, négymillió katona van fegyverben és 40 000 politikai fogoly a börtönökben” — írta a Munkás Újság. Január 17-i számában ilyen híreket olvashattunk:

„Kétszáz lány esett áldozatul Besszarábiában egy leánykereskedő bandának. Letartóztatták a banda tíz tagját. Keleti államokba akarták »exportálni« a gyermeklányokat.”

„Csernovicban a cuzisták megtámadták és véresre verték Pătrășcanu ügyvédet, mert kommunistákat védett a bíróság előtt.”

„A cukrot 38 és 41 lejről 40, illetve 43 lejre drágították.”

„A köztársaságot éltette a forrongó tömeg Madrid utcáin.”

„A CFR-nyugdíjasoknak április elsejéig ki kell költözniük a vállalati lakásokból.”

„A kolozsvári vasutasok személyesen átnyújtott memorandumban tárták fel a miniszterelnök előtt a vasutasok sérelmeit.”

„Maniu a vasutasok helyzetének azonnali radikális orvoslását ígérte.”

A szakszervezet tartományi titkára, Timofi, és Gájzer János lakatos elmondták, hogy a vasúti műhelyekben háromféle akkord van, amelyet „tetszés és pofa” szerint alkalmaznak. Így felére redukálták a fizetésüket, mert lehetetlen megkeresni az órabért. Az apahidai zónaműhelyben egy csendőrkapitány megfenyegette a munkásokat, amiért szocialista alapon szervezkednek.

A kolozsvári események, főleg a vasúti munkások helyzetével kapcsolatos hírek érdekeltek a legjobban. Hisz nem késhet már sokáig az odahelyezésem.

Esténként továbbra is eljártam a kultúrotthonba. Jól eső érzés volt a tagokkal találkozni. Vegyes dalkarunk is már hatvantagúra növekedett.

Az utcán patulok cirkáltak, minden gyalogost, szegényes külsejű embert igazoltattak. Az utcasarkokon rendőr- és csendőrkordonok szűrték a járókelőket. Vihar szele terjengett a levegőben ...

Az elbocsátások réme már befészkelte magát az idegzetembe. Az áthelyezésben bíztam még, bár amit hallottam és láttam, néha annyira elszomorított, hogy már-már semmiben sem hittem.

Munkatársaim beszéltek, hogy a nyomor ezen a télen bizony megtizedelte a külváros szegény rétegeit. A proletárbetegség, a tüdőbaj mellett a nemibetegségekről szörnyű képeket festettek az öntők és a falvokról bejáró segédmunkások. A tél folyamán többször is láttam földönfutóvá vált munkásokat, akiknek csak egy vágyuk volt: hazajutni! Menekültek a munkanélküliek Bukarestből. A téglahordás, mészkeverés rég megszűnt. Nem húzódatott meg félig kész épületek falai közt a hajléktalan szegénység.

A munkaügyi minisztérium udvarán százával álltak az erdélyi, bánági, bukovinai és besszarábiai munkások,

hogy „tolonclevélet” kapjanak. Az ügyintéző tisztviselő megkérdezte az egyik lányt:

— Maga mit keres itt?

— Szeretnék hazamenni. Négy hónapja vagyok munka nélkül.

— Miért nem megy szolgálni? Ilyen erős magyar lány menjen szolgálni!

— Nem érti az úr, hogy nincs hely?!

Akkor egy ipari munkás állt elő tolonclevélért.

— Na és maga? — förmedt rá a tisztviselő.

— Én is haza szeretnék menni, uram, öt hónapja járok munka után. Lakásom nincs, éhezem, fagyoskodom...

— Ó, magának még jó a ruhája. Ingyen útilevél csak a rongyosoknak jár...

A munkanélküliek százai adták egymásnak a kilincset, hogy hazakerülhessenek. S az irodákban nagy hangon osztogatták a tanácsokat, de annál nehezebben az ingyenyegyeket.

Nehezen telt el a tél. A gondok és aggodalmak nőttön-nőtték. Aztán egyik februári nap az irodába hívatlak. Tudtomra adták: március elsejétől át vagyok helyezve a kolozsvári vasúti főműhelybe. Mégiscsak sikerült hát! Tulajdonképpen erre építettem a jövőmet, ez volt a legfőbb vágyam: Annuska közelében lenni!

És most mégis milyen nehezemre esik a válás. megszerettem itt az embereket. A közös munka, az együttes erővel folytatott küzdelem ezer szála fűzött már hozzájuk.

Szeretettel és tisztelettel gondolok mindig kultúregyesületünk minden tagjára, kommunista érzelmű kollektívánk tagjaira. Arra a kedves fiatal lányra, aki segített nekem a titkári teendőkbén. Könnyes lett a szeme, amikor búcsúra nyújtottam a kezem... Dobrescu Iuonra, aki gazdag unokahúgocskáját szánta nekem feleségül... A régi jó barátokra, Balogh Sanyira és Inczére.

Baráth Pista és Bodocan Vaszi kísérték ki a vonathoz, és könnyes szemmel búcsúztak. Szántó útravalónak a zsebembe nyomta Upton Sinclair *Kutató Sámueljét*. Esztől reggelig ki is olvastam ott a vonaton.

SZERVEZKEDÉS AZ ELBOCSÁTÁSOK ELLEN

A kolozsvári vasúti főműhely vasöntödéje toldott-foldott fatákolmány volt. Alig pár éve a nemzeti parasztpárti kormány növelte az öntők számát, s így meg kellett toldani magát a műhelyt is. A barakkszerű kóceráj a Nádas patak felőli deszkapalánk mellett feküdt, a már korszerűbben épített rézöntödével párhuzamosan.

A főkaputól az öntöde felé menet bal felől a kerítés hosszában sínpár vezetett a fűtőházhoz, ott álltak az útra kész mozdonyok, és ott húztak be a hosszú útról fáradtan érkező gőzgépek.

Az osztályiroda, ahol jelentkeznem kellett, ott állt a tolatópálya és a mozdonyosztály sarkánál, alig kőhajításnyira az igazgatósági épülettel átellenben. Olyan volt, mint egy kis bakterház. A külső irodában az osztályvezető mérnök titkára, míg a párnázott ajtó mögött Lám Béla főmérnök és helyettese székelt. Ők ketten látták el az öntödék, a modellesek, a kovácsműhely, egyszóval a több száz munkást foglalkoztató IV. osztályhoz tartozó részlegek irányítását.

A magas, szőke főmérnök kimért, de emberi hangon fogadta köszönésemet. Leépítésre készül a vasút — mondotta —, de ha az igazgatóság jóváhagyta az áthelyezésemet, neki az ellen nincs kifogása, jelentkezzem tehát az öntőmesternél.

A műhely maga első pillantásra inaskori időmre, a Simonfi-féle kezdetleges öntödére emlékeztetett, ahol az emelődaru egyelőre csak vágyalom volt. Vigasztalásomra a télutói nap bekukkantott a délre néző poros ablakon. Az öntödében sok öntőre, a műhelyben számos vasmunkás szaktársra ismertem, akik valamennyien az utóbbi években léptek a vasút szolgálatába. A felfedezésnek nagyon örvendtem, mert tudtam, hogy a MÁV-tól itt maradt idősebb szakmunkások többsége gyáva, idegenkedik a szakszervezeti élettől, akkor boldog, ha szótlanul meghúzhatja magát. Ezek az ismerőseim azonban szervezett prolik, akik valamennyien belekóstoltak már a tőkével vívott harcba.

Az öntödében a keménykötésű Török Jánost köszöntöt-

tem mint régi ismerőst a vasas szakegyletből, ahol néhány évvel azelőtt vezetőségi tag volt. Kimérten fogadta üdvözlésemet, sietett értésemre adni, hogy ő „meglapult”, s ha jót akarok, én is húzzam meg magam, mert a vasút nem privát cég, hanem az ország második hadserege.

Az öntödéből ajtó nyílt a pucrájba, ahol szemüveges falusi segéd munkások kalapács, vágó s drótkéfe segítségével takarították az öntvényeket, köszörűvel simították el az angusztok helyét. A fülsiketítő lármán és sűrű porfelhőn túl, innen nyílt az ajtó a művezető urak egyszerű irodájába, ahol egy ócska íróasztal és egy pár hasonló szék és szekrény között tett-vett egy idős, stuccolt bajszú, lassan mozgó férfi. Már tudtam, hogy ez a nyugdíjazás előtt álló Cinhober főművezető, akit az öntők jó szakembernek és jóindulatú embernek ismertek, de aki ugyanakkor igen zsémbes és morcos valaki. Pár szóval kikérdezett, aztán szólt az időközben beérkezett almasternek, hogy én vagyok a központi főműhelyből áthelyezett öntő.

— Jó pártfogói lehetnek — jegyezte meg epésen az almaster —, hogy kérésére ide helyezték most, amikor a főigazgatóság nagyszámú munkás elbocsátására készül.

Meghagytam tévhitében, hogy talán éppen a közlekedésügyi miniszter szárnyai védenek, hátha így nem mer majd kapcskodik velem. És pár perc múlva régi öntő ismerőseim között találtam magamat.

Másnap reggel kezemben a szerszámládával, hónom alatt a papírba csavart munkaruhával jelentem meg új munkahelyemen. Mikor a vasúti főműhely érces hangú dudája háromnegyed hétkor megreszkettette a levegőt, én is átléptem a műhely kapuját, s másokat követve, a portásfülke előtti fekete tábláról leakasztottam a kerek bárcaszámot.

Ködös hideg reggel volt, az éjjel hullott ujjnyi vastag hó borította a műhelyek és vagonok tetejét. A márciusi hótól megszépülnek a lányok, milyen jó lenne megmosdatni benne Annuskámat, pedig szép ő mosdatás nélkül is, talán a legszebb az eddig megismert lányok közül — gondoltam a siető emberek nyomában lépkedve. Az emberáradatból az egyes műhelyek felé vezető útelágazá-

soknál kisebb-nagyobb csoportok szakadoztak le. Először a II. osztály felé tértek el a „nagyot halló”, kormos, izmos kazánkovácsok, majd a gépháziak tértek le az útról és tűntek el a javításra váró szerkocsik között.

Az itteni műhelyek dolgozói, kevés kivétellel, azonmód jártak munkába, ahogy dolgoztak, abban a kopott, foltos, olajos, kormos, rozsdas- vagy grafitporos mezben, amittől csak akkor váltak meg, ha már valóban viselhetlenné vált.

Ahány ház, annyi szokás; így vagyunk a műhelyekkel is. A kolozsvári főműhely kezdetleges vasöntődjét nem lehetett egy napon sem említeni a bukaresti Északi Főműhely jóval korszerűbb vasöntődjével. Itt minden primitív volt. Az öntőde ideiglenes falú, barakkszerű tákolmány. Nincs daru, nincs modellhomok, öntött formaszekrény alig látható a könnyebb faszekrények mellett.

— Maga várjon itt, amíg a többieket elrendezem — mondta Mitoc mester —, aztán magának is adok munkát.

Míg mindenki sürgött-forgott körülöttem, nyugtalanító érzés kerített hatalmába. Jéghideg volt az öntődében, a döngölők dideregve fűjtak tenyerükbe. Közbe-közbe egy-egy lapát szenet dobtak az öntőde közepén füstölgő, nyitott tetejű dobkályhába. A munkások szája és orra körül köd párázott, amint szidalmazták a hideget.

Merengésemből az riasztott fel, hogy a raktár felől egy segédmunkás modellel telt talicskát tolt be. Pirosra festett Westing-féle bordás henger volt, a hozzá való magasznikkal, komplikált munka a javából.

— Próbamunka, nem rendelés — mondta Mitoc —, ezt csinálja meg, ettől függ... mit is magyarázzam, tudja maga, mit jelent.

— De hát én nem felvételre jöttem. A központi főműhelyben, ahonnan idehelyeztek, felvételtkor készítettem már próbamunkát.

— Vitakozzék a művezetővel vagy az osztályvezető mérnök úrral. Én azt az utasítást kaptam, hogy próbamunkát adjak.

— Eppen itthon tolnak ki velem? — csúszott ki a számon.

— Semmi kitolás! Ez csak erőpróba — szólt a mester

nagy hangon, hogy a közelben modellező öntők is meghallják. — Kollektív akkordban dolgozunk, így nem közböcs, hogy meg tudja-e csinálni a maga részét, vagy a közösség nyakán fog élni.

Már restelkedtem előbbi kitörésemért, főleg a régi szervezett szaktársak rossz véleményétől tartottam, mint a gunyoros Török, a főbizalmi Popa, a fiatal, agilis Stănescu, s még jobban pironkodtam a rézöntődében dolgozóktól, mint a tekintélyes és tevékeny baloldali szociáldemokrata Iancu, az öles termetű Balica, akit már ismertem valamennyire, bár nem dolgoztam még vele egy műhelyben.

Tudtam, hogy jóvá kell tennem a pillanatnyi érzékenységből fakadó gyávaságomat. Mert ahhoz, hogy a munkatársaim bizalmukba fogadjanak, a gyakorlatban kell bebizonyítanom, hogy a szakmában eltöltött évek alatt a mesterség minden csínját-bínját elsajátítottam, és képes vagyok mennyiségileg és minőségileg is elvégezni a csoportban rám eső munkát. Csak ha bebizonyítottam, hogy jó szakember vagyok, csak akkor léphetek fel mint mozgalmi ember, akkor lesz súlya szavamnak munkában, szervezkedésben egyaránt.

Március közepén a szürke felhős égből apró szemű, csendes eső szitált. A Nádas patak partján már rügyezni kezdtek a fűzfák, a levegőben pedig a tavasz illatát érezte az ember.

Munkaidő alatt a munkahelyemen, aztán meg otthon a lakásomon vagy a vasúti munkások szakszervezeti székhelyén lázas tevékenység folyt ebben az időben. Az elbocsátások réme, a munkanélküliség veszélye állandó félelemben tartott mindnyájunkat, és a védekezést csak a szünetes munkásérők összetartásával tudtuk biztosítani.

A vasúti munkások székhelye közel az állomáshoz, a Bucovina utca 24 szám alatt volt. A földszintes ház hosszan benyúlt a szomszédos utcára nyíló telekre. Keskeny udvar vezetett végig az ablakaival délre néző, félfedelű földszintes épület mellett. Az utca felől a házgondnok lakott, a pár száz embert befogadó terem pedig az épület belső végében feküdt.

A ház gondnoka, Zegreanu szaktárs, magas, keménykö-

tésű szöke férfi volt, aki barátságosan fogadta az otthonba látogatókat.

— Igazság! — köszöntek a kommunisták, bal karjukat könyökből behajlítva, tenyerüket ökölbe szorítva.

— Barátság! — így a szociáldemokraták, a jobb kéz legyintésének kíséretében.

A gondnok családja, felesége és két lánya szintén részt vett az otthon életében, aktív tagjai voltak a kultúrcsoportoknak.

Barátaim révén csakhamar én is ismerősen mozogtam az összejöveteleken, megismerkedtem a vezetőkkel és a tagsággal. Aztán nemsokára a szervező bizottság tagjává választottak, és a jegyzői teendőkkel bíztak meg. A megbízatást az ismerős szaktársaknak köszönhettem, Iancunak, Popának, Tătarunak, Töröknek, továbbá Geizer Jánosnak, a Shack fivéreknek és a vasutas szakszervezet helyi, a szakszervezetek tartományi titkárának, Timofinak, akivel kiküldetéseim valamelyikén még Bukarestben összebarátkoztam.

A vasúti munkások vezetőségének elnöke, Mezei Viktor már a közgyűlés megnyitó beszéde alapján radikális beállítottságú embernek mutatkozott, aki azonban durva hangon sürgette a cselekvést.

Victor Pădureanu, a mindig higgadt lakatosmunkást én a kettősfelesek csoportjába soroltam, a társa, Losonczy Mihály és annak három testvére vasesztergályosként dolgozott a vasútnál. A szakiskola mellett mindenik rendelkezett négy középiskolai végzettséggel, jó szakemberek és józan életűek voltak, akiket a munkásélet sanyarúsága egyre inkább a munkásmozgalom baloldalára hajtott, de akiknek még nagyon sok előítélettel kellett megküzdeniük.

Pădureanu és Losonczy Mihály voltak az alelnökök, de náluk sokkal baloldalibbaknak mutatkoztak a vezetőségi tagok: David Roman, Török János, Kis Andor és Popa Guszti. A jegyzők is megbízható munkásmozgalmi emberek valamennyien: Aurel Petrișor, Papp Géza, Shack József, és Veres András pénztáros vagy Dombrádi Lajos, Corobian Gligor, Magyarosi József is mind kipróbált harcosok.

A két ellenőr a vidám dalárdista Szilasi Sanyi és az

ifjú lakatos Ioan Mester. A póttagok közül Vida György nem sokat hallatott magáról, Carol Boceanuról pedig, a fűtőházi lakatosról, azt suttogták, hogy a szélsőbaloldalhoz tartozik.

Egy nap magas, szép szál, tüzes szemű legény állított be a székházba: Gheorghe Sîntpăleanu. Kezében napilapot lobogtatott, és abból mindjárt fel is olvasott egy rövid hírt:

— Ide figyeljete! — szólt. — „A köztársaságot éltette Madrid utcáin a forrongó tömeg. «Vesszen Primo de Rivera! Pusztuljon a diktatúra!»- Vörös zászlós tömegek vonultak ezekkel a jelszavakkal a királyi palota elé.”

— Csak már mi is ott tartanánk — mondta Mețiu lelkesülten, s kezét ökölbe szorította —, ha megszabadulhatnánk a zarnokságtól, a Hohenzollernektől, a hazai bojároktól és minden kizsákmányolótól.

— A spanyolok el akarják űzni a vén királyt — folytatta egy fekete legény, egy fiatal lakatossegéd, s szemei úgy csillogtak, mint a kőszén a rávetődő napfényben —, nálunk meg Maniu vissza akarja hívni azt a here Károlyt évi százmillió civillistával... ezer szakmunkás bére nem éri fel, ugye Guszti? S éppen most, amikor a vasutasok tízezreit akarják elbocsátani.

— Ki ez a fiú? — kérdeztem Gusztitól.

— Lakótársam volt, s távoli rokonom — felelte Popa—, olyan, mint egy túlfűtött gőzkazán, állandóan fékezniem kell. Sok illegális irodalmat olvas. Egyszer már házkutatást is tartottak nála, de szerencsére a nővérem hamarabb megtalálta a röpcéket, s még idejében elégette, úgyhogy hiába túrták fel a lakást, nem találtak semmit.

Akkoriban naponta többször is ott jártam el a nádasfürdővel átellenben lévő sarki mézárszék előtt. Az étvágygerjesztő hideg felvágottakkal teli pult mögött az én jó mézáros és hentes barátom, Csizék János fogadott. Itt, ebben a kis mézárszékben hozott össze a véletlen Fodor Balázs szaktárssal. Nálam idősebb volt, a felszólalásait még tanonckoromban csodálattal hallgattam a szakszervezeti gyűléseken. Tudtam róla, hogy őt a reformisták az Amszterdamhoz való csatlakozás után, mint meggyőződéses kommunistát, örök időre kizárták a vasas csoport és a szövetség keretéből. Ennek az ismeretségnek termé-

szetesen nagyon megörvendtem, hiszen a sokoldalú felkészültségű szaktárstól sokat tanulhattam. Jó szónok volt, aki nemcsak tiszta csengésű érces hangjának köszönhetette népszerűségét, hanem tudásának is, amelynek birtokában bármilyen kérdéshez felkészülten tudott hozzászólni. Ha pedig vitára került a sor, akkor Fodor elvtárs politikai, gazdasági, szociális, szakmai kérdésekben mindig sarokba tudta szorítani ellenfeleit.

A marxizmusról és a darwinizmusról már én is olvastam, előadásokat is hallgattam, de a leninizusból még csak morzsák, töredékek jutottak el hozzám. Nagyobb volt a forradalmi buzgalom bennem, mint az elméleti tudás. Csodálattal hallgattuk Fodor Balázst, aki teljesen lenyűgözött érvelésével. Néha bosszantott, sértette az önérzetemet, hogy mindig neki van igaza, s a Kautsky által felállított tételekkel próbáltam ellentmondani neki. Fodor Baláznak ilyenkor idegesen összerándult az arcizma, cigarettára gyújtott — nagy cigarettás volt —, s mintha a füstből olvasná ki a cáfolatot, félig gúnyosan, félig komolyan kezdett érvelni. És nem mulasztotta el soha, hogy ne kritizálja a szociáldemokrata teoretikusokat, akik a burzsoáziával szövetkeznek és félrevezetik a munkásmozgalmat.

Bár a mézszárszék vásárlói nagyrészt vasutasok voltak, akiket jól ismertünk, mégis jobbnak láttuk az itt megkezdett beszélgetéseket más helyen folytatni. A propagandának szánt beszélgetésekre jó volt az üzlet is, hiszen onnan hamar szárnyra kelt és elterjedt a negyedben minden hír. De bizalmasabb beszélgetésekre jobban megfelelt az a vasúti irodahelyiség, ahol ő dolgozott, Fodor elvtárs és még egypár vasúti szakmunkás gyakran itt találkozott munkaidő után, és én ezeket a találkozásokat titkos leninista továbbképzőnek tekintettem. Megvitattuk az osztályharc kérdéseit, elemeztük a káros széthúzás leküzdésének módjait, a felvilágosító munka problémáit. Jó propagandaanyagnak bizonyultak ebben az időben a Szovjetunióról terjedő hírek, hiszen ez az ország a szocialista tervgazdálkodás bevezetésével megszüntette már a munkanélküliséget, kiküszöbölte a válság lehetőségét, míg nálunk mindkettő állandóan fenyegette a munkások millióit.

Nekem ekkor még meggyőződés volt, hogy fegyveres felkelés helyett inkább parlamentáris úton kell győznie a munkásmozgalomnak. Kautskynak ezt a tételét nehezen vettem el, mert a hiábavaló vérontástól természetesen irtóztam. Itt, a Fodor elvtárrsal való vitákban láttam be, hogy a forradalom elkerülhetetlen.

Szóba került az eszperantó nyelv gyakorlati hasznosága is. Egyetértettünk abban, hogy ez a nyelv jól használható volna a nemzetközi érintkezésben is, mert könnyen elsajátítható és jól szolgálná a szocialista eszme nemzetközi terjesztését.

Fodor elvtárs diadalmasan húzott ki egy könyvet a fiókjából, s elém tette:

— Nézze, ebben megvannak az első leckék. Nem kell hozzá tanár, mert néhány kultúrnyelv könnyen kiejthető, fülbemászó szavaiból válogatták össze.

— Örömmel benne vagyok az eszperantó tanulásában, de vonjunk be másokat is — feleltem —, ennek a közös nyelvnek a megtanulása valóra váltaná a Kommunista Kiáltvány felhívását.

— Nézze, szaktárs, milyen egyszerű, mindent úgy ejtünk ki, ahogy leírjuk — folytatta ösztönzőm.

A könyv első lapján pedig ilyeneket olvastam az eszperantó nyelv tanulásának szükségességéről: „Mennyibe kerülne egy könyv, ha az egy nemzet nyelvén megjelenő 10 000 példány helyett 1 000 000 példányban készülne eszperantó nyelven?”

Rövidesen meg is kezdtük az eszperantó tanulását a Fodor családnál abban a reményben, hogy ezzel is teszünk egy lépést a világbéke, a testvériség és világszabadság felé.

Egymást érték a gyűlések, a rögtönzött összejövetelek. Izzítani kellett a tüzet az erős ellenállásra, elő kellett készíteni a munkásokat a fentről várható csapások kivédésére. Első célunk volt fellépni a bércsökkenések ellen, majd pedig, ha igazaknak bizonyulnak a kiszivárgó hírek, akkor a várható tömeges elbocsátás ellen is. Kiadtuk a jelzőt: összefogni!

Harci elszántságunkat erősítette a tavasz kibontakozása is, az élet megújulása erőt öntött belénk, fokozta élni

akarásunkat, hát még a fiatalokét, akikre a tavasz amúgy is pezsdítően hat. Az óvatosokat is magával ragadta a közhangulat, a régi MÁV-munkásokat, nacionalista érzelműeket és vallásos beállítottságúakat egyaránt felénk hajtotta a munkanélküliségtől való félelem. Ha nem is iratkoztak be a szakszervezetbe, de el-eljöttek a gyűlésekre.

Tiltakozó gyűlések voltak mindenfelé. Az Apahidán megtartott gyűlésen a munkanélküliség ellen emelte fel szavát a munkásság. A gyűlést a szakszervezet részéről Geizer János nyitotta meg, ismertette a súlyos helyzetet, ami a vasutasokra vár. A lemenő nap ideges arcokat világitott meg. Az olajos munkaruhában egymás mellett szorongó munkások lélegzet-visszafojtva lesték a szónok minden szavát. Geizer elmondta, hogy elbocsátás fenyegeti a betegeseket, az öregeket és a nemrégén alkalmazottakat, de ha ez a szám nem elégíti ki a vezetőséget, akkor mások is sorra kerülnek. Úgy hírlik, hogy összesen 8000 vasutasra vár az elbocsátás, ebből pedig néhány száz kolozsvári lesz.

— Egy szervezett munkást sem hagyunk! — kiáltották a munkások. — Bocsássák el a nagy fizetésű felesleges naplopókat!

Geizer elvtárs határozati javaslatot terjesztett az apahidai gyűlésen részt vevő szervezett munkások elé, mely szerint:

1. Az apahidai munkásság minden erejével tiltakozik az újabb elbocsátások ellen. A munkások nem engedik elbocsátani azokat, akik betegeskednek, mert a szabályzat szerint orvosi vizsgálat alapján nyert alkalmazást minden munkás. Ha utóbb beteg lett valaki, annak a vasút az oka, különösen a téli hónapok alatt fűtetlen, —25—30°-os hideg munkahelyek betegítik meg a munkásokat. Ha a vasúti igazgatóság mégis ragaszkodik ezek elbocsátásához, követeljük végkielégítésüket.

2. A szervezett munkásság nem ismer gyenge vagy rossz munkást. Van ugyan a munkások között némi különbség, de ez nem jelenti azt, hogy ezek nem lennének megfelelőek, amit az is igazol, hogy felvételüknél próbamunkát kellett csináljanak.

3. A szervezett munkásság követeli, hogy a vezetőség

adja tudtára a szövetségnek: ha nem tudja megakadályozni a leépítést, a szervezett munkásság maga fog dönteni arról, hogy kik kerüljenek az elbocsátandók közé. A szervezett munkásság követeli, hogy azokat bocsássák el elsősorban, akik semmi hasznos munkát nem végeznek az államnak. Ilyeneket nagy számban lehet találni a hivatalnokok között, akiknek száma kétszeresére nőtt. Másodsor: bocsássák el azokat, akiknek vagyonuk van és abból is megélhetnek. Harmadszor: sokan vannak, akik nyugdíjat is kapnak, így tíz-tizenkétezer lej havi jövedelemmel rendelkeznek, míg a többieké alig haladja meg a 2800—3000 lejt. Végül pedig, ha minden kötél szakad, ott vannak a szervezetlen munkások. A vasutas szervezet központi vezetősége bocsássa a CFR-vezérigazgatóság rendelkezésére a szervezetlen munkások névsorát, s ezekből válogassák ki az elbocsátandókat. A szervezett munkásság a végsőkig szolidáris, egyetlen szervezett munkás elbocsátását sem tűri el.

A Geizer által előterjesztett határozati javaslatnak a többség tapssal helyeselt, csak a tapasztaltabb Balajti elvtárs volt azon a véleményen, hogy ez a testvérharc véleményét hordozza magában.

Dobai elvtárs, a szakszervezeti titkár, szavazás alá bocsátotta a javaslatot, amelyet a gyűlésen levők két ellenszavazattal elfogadtak, s kérték a vezetőséget, hogy sürgősen terjessze a szövetség elé.

Dobai Gyula elvtárs ezután felkérte a jelenlevő Iosif Jumanca országgyűlési képviselőt, hogy a javaslatba foglaltakat a képviselőházban támogassa.

Iosif Jumanca előbb alaposan leszidta a vasúti szakszervezet tagságát, mint amely forradalmat akar, nem mindig marad meg a törvényesség útján. Felrótta, hogy nem lépnek fel a bolsevista propaganda ellen.

— Jól jegyezzék meg: csak a törvények tiszteletben tartásával érhetünk el eredményeket. A szakszervezeti központhoz beterjesztett határozati javaslatukat, amelyet itt elfogadtak, mi is szóvá tesszük az ország legmagasabb fórumán. A parlamenti szószékről kiáltjuk a hatalmasok felé, ahol most már nekünk is, becsületes szociáldemokratáknak, szavunk van. Interpellációnk megfontolásra kell hogy készítse a kormány felelős minisztereit. Kü-

lönben Gafencu vasúti alminiszter — folytatta Jumanca — ígéretet tett ügyük kivizsgálására, majd ő beszél Vidrighin úrral is.

— Ígéretet kaptunk eleget, de közben az ország különböző vasúti műhelyeiből már eddig is több száz munkást tettek az utcára — kiáltotta közbe egy hang.

— A fizetésünket már a felére vágták le, és megvonták a mellékjavadalmazást is, a házbérpótlékot, utazási kedvezményt — így egy másik.

— Micsoda magatartás ez, elnök elvtárs? — pattant fel a képviselő. — Nem is adott szót nekik.

Geizer majdhogy fel nem nyársalta tekintetével a képviselőt, mégis rászólt a lázongó emberekre.

— Csendet kérek! — utasította rendre az embereket, de békítően hozzátette: — Igazad van, Bojan szaki, bár nem kértél szót.

— A vonatjegy árát is levonták a fizetésünkből — kezdte újra az előbbi hang. — Nem elég, hogy kitétek a kolozsvári műhelyekből erre az istenverte pusztára, ahol a szabad ég alatt dolgozunk...

— Igazad van, Barta elvtárs, de maradjunk a tárgynál — próbált rendet teremteni Geizer —, most még Jumanca elvtársé a szó. Tessék, folytassa képviselő elvtárs.

A képviselő ajka megremegett a rövidre stuccolt bajusz alatt, de magán uralkodva folytatta:

— Maguk még fiatal emberek, és mindenekelőtt türelmetlenek, sőt gyakran fegyelmetlenek is. Alighogy belecseppentek a szervezeti életbe, máris követelőznek, ahelyett hogy előbb minden vasutast beszerveznének. Maguk még hátulgombolós nadrágban jártak, amikor mi már szocialisták voltunk. Tudniok kellene, hogy a csata megnyeréséhez először is pénz kell. A vasutasok szakszervezete utolsó helyen áll a Szaktanács és a Szociáldemokrata Párt kasszájához befizetett járulékok tekintetében. Mielőtt harcba indulnának és követelőznének, ezt a kérdést is jól szívleljék meg.

A tömeg csendben hallgatta a képviselő intelmeit.

— Micsoda bolsevik ízű közbeszólások hangzanak itt el? — folytatta. — Szakszervezeteinkben nincs helye a

bolsevista propagandának, ezt jegyezzék meg! Gondunk lesz az ilyen Moszkva-bérencekre.

A kioktatás után fehér selyemsálját nyakára csavarta, galambszürke tavaszi felöltőjét magára kapta, esernyőjét bal karjára akasztotta, majd nyúlszőr kalapját meglengetve, „Barátság!” köszöntéssel távozott.

Az előbb még hangos tömeg lehajtott fejjel, szótlanusz léledt el. Friss levegő tódult a kiürült terembe, ahol néhány ember visszamaradt még egy szóra. Ezek a lassú fejlődés ellenzői voltak, akik csodálták a Lenin vezetésével győzelemre vitt szocialista forradalmat. Az első szocialista államról beszélgettek, amely nem ismeri már a munkanélküliséget. Mert ezeket az embereket elsősorban a munkanélküliségtől való félelem tartotta nap mint nap szorongásban.

Igen, visszamaradtunk mi, az öntudatosabb munkások, akik nem hittünk sem a csodákban, sem az önmagától megvalósuló boldogabb jövőben. Mi, akik a valóság talajára próbáltunk építeni, s akik előtt a beláthatatlan végű lassú fejlődéssel ellentétben ott volt az alakuló osztály nélküli társadalom példája.

A Geizer köré gyűlt emberek közé valónak éreztem én is magam, bár jól láttam bennük a bizalmatlanságot. Azt is tudtam, hogy miért nem bíznak meg bennem feltétlenül: a szociáldemokrata párt tagja vagyok és a II. Internacionáléhoz tartozó vasas szakszervezethez tartozom. Igazat adtam nekik, és elköszöntem, hogy zavartalanul beszélgethessenek. Hazafelé menet pedig így gondolkoztam: „Drága fiúk vagytok ti. Bátrak és igazak. Szükségetek van a törvényes keretekre, de még inkább a konspirációra. Eljön majd az idő, amikor engem is jobban megismertek és magatok közé fogadtok.”

A fővárosi vasutas munkások ugyancsak ezekben a napokban nagygyűlésen tiltakoztak az elbocsátások ellen. Mialatt a teremben folyt a gyűlés, újabb petíciók, memóriumok és előterjesztések megszövegezésén vitatkoztak, az utcára szorult munkások parázs tüntetésbe kezdtek.

— Elegünk van a petíciózásból, a jámbor szavú demagógiából! Pokolba a Vidrighinekkal!

— Le az erdélyi és bánáti urakkal! — kiáltották a

munkások közé vegyült liberális párti diákok. — Eleget szívták a vérünket! Éljen Brătianu!

— Provokátorok ezek, a Brătianuék felbérelt emberei — figyelmeztették a tömeget a higgadtabb munkások. — Ne üljetek fel nekik! Provokálnak a parasztpártiak ellen! Egyik kutya, másik eb! Ezek rendezték Lupényt, amazok az 1907-es forradalom vérbe fojtását, de eltiporták a vasutasok 1920-as bérharcát is!

A lapok úgy is számoltak be a bukaresti tüntetésekről, mintha azok diáktüntetések lettek volna.

Ám hiába volt minden, mert amitől féltünk, bekövetkezett. Abban a hónapban háromszáz munkatárs kapta meg a felmondó levelet. Az öntöde négy, szakmailag jól felkészült embere: Nicolae Iancu, Herbán Jenő, Mihai Balica és Mihai Rusu került az utcára. A szakszervezet vezetősége a bizalmiakkal rögtönzött megbeszélésre ült össze. A védekezés módján töprengett mindenki.

Dr. Lucian szocialista ügyvéd vezetésével harminctagú küldöttség kereste fel a vármegye prefektusát. A delegáció felhívta az illetékesek figyelmét arra a határtalan izgalomra, ami a vasúti munkások között érezhető a 300 elbocsátás miatt. Ezt még csak tetézik az áthelyezések újabb hullámával. Régi szakmunkásokat nehéz napszámosmunkára tesznek, hátha azok indulatukban önként felmondanak a vasútnak. Az Apahidán dolgozóktól, akiknek eddig külön vonatjuk volt, most fejenként 232 lejt akarunk bevasalni.

A prefektus meghallgatta a vasúti munkások sérelmeit, megígérte, hogy tájékozik a tartományi igazgatóságnál és a kormánynál, s még aznap délután választ ad a memorandumra.

Délután tiltakozó gyűlésre gyűltünk össze a szakszervezeti helyiségben, azzal a jelszóval, hogy a végsőkig küzdeni fogunk az elbocsátások visszavonásáért.

A gyűlésen drámai beszédek hangzottak el. Felszólatk semmitmondó handabandázók, tüzes beszédű ifjak, demagógok, ultrabalos anarchista esztelenek, arany középutat kereső álmodozók s helyesen gondolkodó és önértetes kommunisták is.

Fodor elvtársnál tehát beindítottuk az eszperantó tanfolyamot. Messzemenő távlatokat jószolt már a közeljövőben e nemzetközi nyelvnek, és magam is szinte biztosra vettem gyors elterjedését a munkásmozgalomban. A marxizmus jelszója, a „Világ proletárjai, egyesüljtek!” mellé képzeletben odaillesztettem kiegészítésként: „Világ proletárjai, siessetek elsajátítani a közös nyelvet!”

Az öntödéből Popa jött velem eszperantót tanulni. Fodor Balázssal megbeszélés szerint a munkaidő lejártá után találkoztunk a vasúti hídépítő osztály raktári irodájában. Onnan együtt mentünk a lakására, ahol tudtuk, hogy avatatlanok nem fognak zavarni.

Fodor elvtárs ismertette velünk az Eszperantista Munkások Egyesülete oktatási bizottságának a célját, és annak a reményének adott kifejezést, hogy e nyelv útján is sok munkatársunkat tudjuk majd megnyerni az új világ megteremtéséhez.

Fodorné igen vendégszerető háziasszony volt. Igaz, a mi hobbinkra nem sokat adott, de hát el is volt foglalva a család ügyes-bajos dolgaival. Szabad idejében viszont szívesen beszélgetett velünk. Tőle tudtam meg a férje meghurcoltatásának részleteit is. Elmesélte, hogy Balázst a hatóságok gyakran inzultálták, a sziguranca és a rendőrség politikai osztálya a munkásünnepeken, mint május 1, november 7, mindig őrizetbe vette. Az 1920-as sztrájk után röpcédulák, broszúrák és más baloldali sajtótermékek után kutattak a lakásukon.

Körünk menet közben újabb tagokkal bővült. Az egyik ezek közül éppen Szócs Béla, a vasúti főműhelyek vasesztergályosa volt, akiről csak később tudtam meg, hogy ő is az illegális kommunista párt régi tagja. (Mikor e sorokat írom, még magamhoz sem térhettem a mély megrendülésből, ami a Béla vásárhelyi temetésén elfogott, s mindegyre azon töröm a fejem, hogyan tudnám méltóan feleleveníteni a több évtizedes szenvedés és küzdelem közös emlékeit.) Bekapcsolódott aztán Pokola Anna, özv. Kelemen Gergelyné. A férje katonakollégám volt, kitűnő ember, de fiatalon elvitte a tüdőbaj. Anna hasonló kommunista jellem, és velünk együtt lelkes eszperantista. Később jött Nagy Jóska asztalossegéd, aki nagyon szeretett olvasni, valóságos könyvmoly volt, és mindig csendesén,

megfontoltan beszélt. Később Fodortól tudtam meg, hogy Nagy elvtárs is már többször volt őrizetbe véve. A hős-táti negyedben, ahol édesanyjával lakott, csak úgy beszéltek róla az emberek, hogy a „tudós Jóska”. És jött a Kerekdombról Király József, Kiss Gergely.

Popa Gusztival ketten voltunk a kör tagjai közül a „mérsékeltőbbek”. Csakhogy még Gusztit sem ismertem elég alaposan, bár mindig igyekeztem a műhelyben is úgy fordítani a szót, hogy minél jobban kiismerjem környezetemet. Tudásomat, amit autodidaktaként, sok olvasással megszereztem, igyekeztem mindig a közös cél, a munkások felvilágosítása érdekében hasznosítani. Ezért szerettem a Fodor elvtárrsal folytatott komoly elvi vitáinkat is. Az eszperantó kör, a nyelvtanulás is, mint később megtudtam, inkább csak afféle eszköz volt. Az igazi célja Fodornak, Királynak, Kissnek és Szócsnek az volt, hogy engem és a hozzám hasonlókat bal felé tolgassanak. Ezért volt mindig az, hogy miután az eszperantó-leckéből egy-egy mondatot átvettünk, máris a politikai kérdések megvitatására tértünk át. Főleg az elvi kérdések, a III. Internacionáléval kapcsolatos problémák voltak akkor előtérben. Bírálták a legális szakszervezeti mozgalom hibáit, és támadták a szociáldemokrata vezetőket, még azokat is, akiket én elég baloldaliaknak tartottam. Én meg, bár éreztem, hogy igazuk van, kitartottam amellett, hogy be kell épülni a szakszervezeti mozgalomba és a békés megegyezést kell keresni a munkásegység megteremtésére.

— Opportunista! — sütötték rám a bélyeget. — Így nem lehet! — És jöttek az általam is jól ismert érvekkel, sőt konkrét példákkal, amikben bizony mind igazuk volt.

Számos esetet ismertem magam is, amikor a jobboldali szocialista vezetők kiegyeztek a tőkésekkel, akiknek gyakran áldozatul dobták a baloldali szociáldemokratákat. Nem is azért mondtam már ellent, hogy meggyőzzem őket, hanem inkább azért, hogy a vita során még többet tanuljak tőlük.

Ebben az időben különben is minden alkalmat megragadtam, hogy minél többet tanuljak. A vasutas szakszervezet és a szociáldemokraták pártoktatási kurzusaira is eljártam. Az előadásokra a főműhelyből vagy tíz szak-

társat vittem magammal. Erdélyi Kálmán, Hoffer Géza, Salamon László, dr. Deutschek, Kapner a marxista filozófia alapjait ismertették velünk.

Fodor Balázs persze tudomást szerzett a kurzuson való részvételemről, s a véleménye nagyon lesújtó volt. Kétkulacos, elveszett embernek nevezett. Mégis azt tapasztaltam, hogy sűrűbben keresi az alkalmat az együttlétre. Minden előadás anyagát el kellett hogy meséljem neki, aztán beszámoltam a hozzászólásokról is. Ezután jött a Fodor Balázs kritikája, a lenini értelemben vett marxista kiértékelés. Amikor úgy érezte, hogy az érvelései nem voltak elég meggyőzők, gondoskodott, hogy az RKP szavát, a kommunista eszme igazát illegális irodalom, sajtó útján is közölje velem. Röpiratokat kaptam tőle, amelyek leleplezték a szociáldemokraták jobboldali elhajlásait. Máskor a raktár padlója alól kiszedett Sarló és kalapács egy-egy számát, vagy az Új Március és a Csehszlovákiában megjelenő Politikai Szemle újabb példányát, az RKP valamilyen agitációs és prapagandaanyagát adta a kezembe.

Az eszperantó tanulása közben a moszkvai rádiót is gyakran hallgattuk egy fülhallgatós, kristálydetektoros rádión. Ezek mind igen kockázatos dolgok voltak akkor, hát még az olvasottak és hallottak terjesztése a munkások között!

A szakszervezetben ugyancsak nőtt az elvbarátaim száma. Az elbocsátások ellen sürgettük akkor az összefogást. És ebben a munkában újabb szaktársakat ismerem meg alaposabban. A szakszervezet erősítése közben barátkoztam össze néhány lelkes agitátorral, félelmet nem ismerő elvtárral, akikkel életre szóló kapcsolatom alakult ki. Végig együtt küzdöttünk az illegális kommunisták soraiban.

A munkásmozgalomban eltöltött évek, személyes tapasztalataim, az elméleti gyarapodásom, de maguk az inaskorom óta eltelt munkásévek arra figyelmeztettek, hogy a kommunisták között van a helyem. Ám azt is felismertem, hogy a munkásegységben rejlik a küzdelem sikerének titka. Mert a szervezett tömeg ereje a mi erőnk. Mindenekelőtt a törvényes keret, a szakszervezet felhasználását tartottam a legfontosabbnak, ennek erősítésével

lehetett ugyanis az elbocsátások és más jogsértések ellen eredményesen harcolni. Úgy éreztem, hogy a mindennapi kenyérért folytatott küzdelemben nem szabad elszakadni a legális szervezetektől, sőt az Országos Szaktanács reformista vezetőit kell mozgatni, mintegy védőpajzsul használni ebben. Tiltakozzanak csak a szociáldemokrata képviselők és szenátorok is a maguk fórumain, mi alulról tüntetésekkel, gyűlésekkel, felvonulásokkal, deputációk menesztésével adunk hangsúlyt követeléseinknek. Csak így láttam értelmét a vasúti munkásságot fenyegető országos elbocsátások elleni harcnak.

A megélhetésünket fenyegető hatalmi intézkedések elleni védelmi harc több fronton folyt. Forró nyár elé néztünk. A nincstelen munkanélküliek jajkiáltása megsokszorozódott. A munkanélküliek 2,5 százezres tömegét a kormány a vasutasok ezreivel akarta növelni.

Maniu ígérete, a félhivatalos jelentés az elbocsátások hatálytalanításáról nem volt egyéb, mint a munkások félrevezetése.

A sziguranca érdeklődése a szakszervezetek és vezetőik iránt megnőtt. Detektívek forgolódtak Timofi, Geizer, Mezei és még néhány munkás körül. Nem vették figyelembe, hogy a szakszervezet törvényesen működik, tehát nem követnek el törvénytörtést. A Vasutas Szövetség akciója nyomán eljártak a közlekedésügyi miniszternél, de az üres ígéreteknél egyebet nem kaptak. Tehát csak a minél gyorsabb szervezkedéstől várhattunk valamilyen eredményt.

A vasúti műhelyekből elbocsátott munkások kétségbeesett kiáltványban kértek segítséget, s ezt a sajtó közölte. Szakszervezetünk négytagú küldöttséget menesztett a fővárosba, hogy az elbocsátások ellen tiltakozzék. A fővárosi vasúti munkások hevesen tüntettek. Iuliu Maniu kormányelnök hosszabb megbeszélést tartott Stan Vidrighin vezérigazgatóval, és utasította az elbocsátások leállítására, mert az államnak sem érdeke szaporítani a munkanélküliek táborát.

Az elkeseredett tiltakozás a helyi hatóságoknál és a kormánynál meghozta az eredményt. Nem bocsátottak el újabb vasúti munkásokat, sőt az eddigi felmondásokat is hatálytalanították. Elértük, hogy a vasúti munkások meg-

kapták az utazókönyveket, felhagytak a próbamunkákkal, azzal, hogy a katonának bevonultak helyét betöltsék és nyugdíjazzák az öregeket. Beszüntették a túlóráztatást. Ígéretet kaptunk arra, hogy amennyiben leépítésre kerülne sor, azt a szakszervezet és a műhelybizalmiak bevonásával fogják végrehajtani.

Ünnepélyes csendben fogadtuk küldöttségünk beszámolóját, és megkönnyebbülten gondoltunk a közelgő május elseje megünneplésére.

Stan Vidrighin hóhérbárdja most a forgalmi személyzetére csapott le. A Munkás Újság hírt adott arról, hogy pályamunkára osztottak be négyszáz kolozsvári altisztet, a fizetésük 3000—5000 lej helyett 1600—2000 lej lesz, s aki nem foglalja el három hónapon belül a helyét, azt elbocsátottnak nyilvánítják.

1931 április elején a kolozsvári építőmunkások szakszervezetének 380 tagja közül 318 munkanélküli volt. Bezárták a munkanélküliek konyháját.

Ebben a légkörben készültünk a május elsejei ünnepre.

Május elsején reggel az Építőmunkás Otthonban gyülekeztünk. Az ünnepi gyűlést a vasutas dalárda nyitotta meg a Marseillaise-szel, majd az építők dalkara a *Fel szocialistákat* adta elő.

Az Otthonból fegyelmezett sorokban a Színkör mozi elé vonultunk, ahol Hoffer Géza tartott ünnepi beszédet. Szónoki emelvényként a Magyar Színház sétaterre néző erkélye szolgált. Beszédet mondott még Ioan Popescu is, az építőmunkások szakszervezetének titkára.

Valaki dalba kezdett, s hamarosan az egész tömeg együtt énekelte:

Itt van újra május elseje,
A levegő dallal van tele,
Szebb jövőért áhítóz szívünk,
Hódít a zászló, mit viszünk...

A város fölé emelkedő nap sugarai előtörték a munkások arcát, s a napsütés és a frissen rügyező sétatéri öreg fák ünnepi hangulatot árasztottak. Diadalmasabban hangzott tovább:

Itt van újra e rég várt pillanat,
Zsarnok, önkény, szolgaság kihal,
Az igazság napja felvirul,
Az eszme él és győzni fog...

Délután a Hója erdőnek egy rejtett, a Bácsai-torok felé hajló részében gyűltünk össze. Mindenki kirakta az ott-honról hozott elemőzsiát, és folyt a vita a délelőtti gyűlés tanulságai felett. És a vita eredménye ismét csak az volt, hogy a munkásegység megteremtése nélkül nem vezethet eredményre a harcunk, mert így a tőkésék a végtelenségig kijátszanak egymás ellen bennünket, és szétforgácsolódik az erőnk. Minden munkásnak egy az érdeke, és a nemzetközi tőke ellen csak a nemzetközi munkásegység léphet fel eredményesen. De ahhoz, hogy ez világviszonylatban megvalósuljon, ahhoz már most meg kell hogy tegyünk mindent a saját soraink rendezésére. Ez volt ennek a május elsejének is a tanulsága, hiszen a tömeggyűlést most is megzavarta a szociáldemokrata és a kommunista munkásokat összeugratni akaró provokátorok mesterkedése.

Ilyen vívódások között végeztem a párt- és szakszervezeti munkát azokban a forrongó időkben. Esténként szemináriumra jártam az új Vasas Otthonba, amit a szociáldemokraták szerveztek. Közben persze az esküvőnkre is készültem. Már csak néhány hét választott el a nagy naptól, de a jövőért való aggodás percig sem hagyott nyugton. Hírek keringtek arról, hogy nehéz időknek nézünk elébe, mert rendeletet hoztak, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozó dolgozókat nyelvvizsgára kötelezik. Nyílt titok volt már az is, hogy újabb orvosi vizsgálatnak vetik alá az alkalmazottakat, és hogy csak nem mondanak le a leépítésekről.

Taggyűlésen vitattuk meg a tennivalókat. A helyi szaktanács és a szociáldemokrata párt állandóan bírálta a vasutas szakszervezet vezetőjét, amiért az túl radikális. Olyan vezetővel kellett kicserélnünk tehát, aki a szociáldemokraták bizalmát élvezze. A választás Iancu elvtársra esett. Ő lett a vasutas szakszervezet elnöke, Timofi a titkár, a jegyzőkönyvet pedig továbbra is én vezettem.

Az új vezetőség Iancu elnöklete alatt több gyűlést is tartott. Timofi beszámolt a sorozatos visszaélésekről: egyes művezetők lenyesik az akkord értékét, így több munkástól még ezer lejt is vontak le jogtalanul; a leépítésnek egy újabb formáját készítik elő a nyelvvizsgákkal; az egyik „Voinic”, Ioan Corpodeanu belekötött Trebits esztergályosba. A nacionalista szenvedély dühödött káromkodásra, a magyarok szidalmazására ingerelte Corpodeanut. A művezető rendreutasította ugyan, de az se szó, se beszéd, a Trebits testébe szúrta a kezében levő kétélű fémhántó szerszámot. Az esztergályos elájult, elvitték a mentők, a rendőrség vizsgálatot indított,

Balajti a tűzifa-ügyben bírálta a tartományi igazgatóságot. Javasolta, hogy nevezzenek ki delegátust, aki a műhelyfőnök bevonásával szerezzé be a tűzifát, kedvezményes áron.

Geizer és Dobai kifogásolták, hogy nem akarják elismerni a vasúti alkalmazottak szervezkedési jogát, üldözik és bírságolják a szervezett munkásokat és tisztviselőket; a nyugdíjasok hat hónap óta nem kapják meg a járandóságukat. A közgyűlés megbízta Metz és Balajti elvtársakat, hogy utazzanak Bukarestbe, és sürgessék meg a sérelmek orvoslását.

Popovici szaktárs ismertette Mirescu szociáldemokrata képviselő parlamenti interpellációját amiatt, hogy a vezérigazgatóság magatartása a munkásvédelmi törvényekkel szemben egyenesen provokáló. Kolozsváron, Temesváron, Oravicán, Kisinyovban, Cernoviţban az utóbbi időben egymást érik a jogtalan elbocsátások. A vasút élén álló urak az „autonómiát” visszaélésekre és önkényeskedésekre használják ki.

Pedig úgy látszott, hogy a vasúti munkások szakszervezete komoly erőt képvisel, ki tudja védeni a tőke támadásait. Örvendtünk a munkánk gyümölcsének: szakszervezetünk tekintélyt szerzett magának. Minden jel arra mutatott, hogy ha elég erős a szakszervezet, a törvényes keretek között is sikeres lehet a küzdelmünk, meg tudnak védeni a szociáldemokrata vezetők.

Már arról beszélgettünk néhányan, a vasas szakszervezet régebbi tagjai — Iancu, Tătaru, Guszti meg én —, hogy a vasasoktól véglegesen átlépünk a vasúti műhelyek

szakszervezetébe. Gyakorlatilag úgyis ott aktiváltunk, és bár a vasutas szakszervezetnek és a szociáldemokrata párt helyi vezetőségének is tagja voltam, azért a vasúti szakszervezetben is vállaltam tisztséget. Kapcsolatom volt akkor már az illegalista baloldaliakkal is, de utasításukra végig megtartottam a funkcióimat a legális szervezetekben.

De ami ekkor történt, nagyon nagy kárt tett a szépen bontakozó szervezeti életnek. Kirobbant ugyanis a fabizottság panamája.

Egyik szakszervezeti gyűlésen bizottságot nevezünk ki arra, hogy ezer vagon tűzifát szerezzen, amihez megkapjuk az 50%-os szállítási kedvezményt is, s az így szerzett tüzelőt majd a munkásoknak részletre adjuk el.

A fa beszerzését addig a vasúti főtisztviselők intézték. Most is a szakszervezeti vezetők nélkül akarták intézni a dolgot, ezért a szakszervezet vezetősége interveniált Hosu tartományi igazgatónál. Meg is kaptuk a jogot a fa beszerzésére és árusítására, csak jelentenünk kellett, hogy melyik cég ajánlatát fogadjuk el.

A szakszervezeti bizottságtól függetlenül, azzal párhuzamosan, a tisztviselők bizottsága is összeírta a munkások 98%-át, akik a szakszervezet útján akarják tüzelőjüket beszerezni.

A szakszervezeti bizottság kérte a cégeket, hogy tegyék meg ajánlatukat a fa szállítására. A beérkezett válaszokat 16 tagú bizottság bírálta el, s a legolcsóbb mellett, a Transilvania cég mellett döntött. A bizottság kiment a fatelepre, megvizsgálta a fát, s mivel meg volt elégedve, meg is kötötte a szerződést, s azt bejelentette a CFR Tartományi Igazgatóságánál.

A tisztviselőkből alakult bizottság azonban nem volt hajlandó tudomásul venni a szakszervezet döntését, mondván, hogy hozzájuk kedvezőbb ajánlatok is befutottak. Azzal fenyegetőztek, hogy ha nem az általuk ajánlott céggel köt szerződést a szakszervezet, megvonják az 50%-os szállítási kedvezményt. Két napig folyt a vita a két bizottság között, mert nyilvánvaló volt, hogy a munkások kijátszásáról van szó.

A vasárnapi taggyűlésen mindenki jelen volt, és meg tárgyaltuk az ügyet. A munkások egyetértettek a szak-

szervezet javaslatával, s kitartottak amellett, hogy ez intézze a fa beszerzését. Küldöttséget jelöltünk ki, s ez Stan Vidrighin elé terjesztette határozatunkat. A bizottság tagjai: Balajti Ferenc, Geizer János, Losonczi Mihály és Csomós Dénes elutaztak Bukarestbe.

Igen ám, de aztán kiderült, hogy a szakszervezeti bizottság a 8%-os jutalék fejében 40 000 lejt kapott a Transilvaniától. Ezt az összeget nem bocsátották a szakszervezet rendelkezésére, hanem elosztották egymás között. Balajti, Csomós és Losonczi egyenként 10 000 lejt vágott zsebre, Geizernek 5000 lejt adtak, ezer lejt a Iancu s 500 lejt a Timofi lakására küldtek. Az utóbbiak nem fogadták el a nekik elküldött pénzt. Geizer jelentette az ügyet a szaktanács titkárának, igaz, csak azért, mert megrövidítették.

A hír futótűzként terjedt el a munkások között. A fa árával és minőségével meg voltak elégedve, de nagy felháborodással fogadták, hogy a szakszervezeti vezetők sem különbek a tisztviselőknél. Így a jól működő kolozsvári vasúti szakszervezet bomlásnak indult, sokan ki is léptek belőle.

FÉSZEKRAKÁS UTÁN

Nem óhajtottam nagy lakodalmat, az oltár elé sem kíváncsítottam, de anyósom ellentmondást nem tűrve mindkettőt elrendelte.

— Az esküvőt a református templomban tartjuk, és rendes lakodalmat csinálunk — jelentette ki. — Van miből rendesen férjhez adjam a lányomat, nem vagyunk földhözragadt szegények. Különben is a menyasszonytáncal és a vendégek ajándékaival megtérül a költség.

Az esküvő után Annuska nagytatájához költöztünk. A vén Szalma József öreg portája a szomszédos Betlen-kert utcában állt. A ház, akárcsak gazdája, megrokkant az idők terhétől, ki tudja, hány rendbeli fióknak szolgált már fészekül. Anyósom a mi odaköltöztetésünkkel egy csapásra két legyet ütött. Házbér fejében — számította — mi elgondozzuk az öregeket; én karbantartom a telket,

Annuska pedig a kertet. Így szülei halála után — mert úgy egyezett a testvéreivel — a ráeső örökségen felül még megkapja a fertályos kölesi földet is.

Búcsút vettem hát a legényélettől, egyelőre a Nádasterre alján kialakult baráti társaságtól s az eszperantótanulóktól is. Fodor elvtárssal azonban továbbra is tartottam a kapcsolatot; barátságunk akkor már elszakíthatatlan volt. Munkából jövet gyakran benyitottam hozzá, s ott a hídosztály raktárának irodahelyiségében szabadon beszélgethettünk. Ilyenkor beszámoltam a műhelyben, a munkatársak között tapasztalt hangulatról, ő pedig a kristálydetektoros rádión hallgatott szovjet hírekről, a kínai kommunisták harcáról s a spanyol köztársaságiak népfrentba való tömörüléséről. Tőle értesültem a feketeinges olasz fasiszták újabb és újabb rémtetteiről, a kommunisták üldözéséről Horthy-Magyarországon, a németországi helyzetről, de a Vasgárda tevékenységének fokozódásáról is.

A fenyegető légkörben a jól megszervezett, hatalmas erőt képviselő vasutas szakszervezet további erősítése volt a legfontosabb számunkra. Csak ennek ereje védhetett meg bennünket az elbocsátásoktól, és csak ennek védelmében remélhettük, hogy sikeresen vehetjük fel a harcot a jobboldali egységbontó veszéllyel szemben.

Mindenekelőtt újjá kellett szervezni a szakszervezeti vezetőséget, mivel a fapanama lejáratta a becsületét. Hoffer elvtárs, a Munkás Újság főszerkesztője, a helyi vasas szakszervezet elnöke, aki mindig igyekezett segítségünkre lenni, most mint kívülálló Ioan Florian javasolta a vasutas szakszervezeti csoport elnökének. Florian lakatos volt a mozdonyosztályon, ahol az utóbbi időben bátor felszólalásaival hívta fel magára a figyelmet. Zimán és Pădureanu, valamint a kommunista érzelmű ellenzék, köztük én is, helytelenítettük Florian megválasztását, mert a harminc év körüli fiatalember még járatlan volt a szakszervezeti munkában. A többség azonban rá szavazott, s így mi is melléje álltunk. Florian magyarul is jól beszélt, népszerű is volt, de még el kellett sajátítania a marxizmus alapjait és meg kellett szabadulnia otthonról hozott vallásos hitbéli különceitől.

Emlékezetes nagy gyűlése volt akkoriban szakszerve-

zetünknek az Építőmunkás Otthonban. A vasutas dalárda nyitotta meg a gyűlést. Florian és Zimán mondtak megnyitó beszédet. Ezután következett a munkahelyi sérelmek és a szakszervezeti munka megvitatása. Alexandru Oprescu javasolta, hogy bízzuk a sérelmek kivizsgálását a közeljövőben összeülő Vasutas Kongresszusra, majd elmondta, hogy a vasúti munkásság minden számottevő helységben megszervezte már helyi szakszervezeti csoportjait: 28 csoport tartozik a vasutas szövetséghez.

A lakodalmat követő napokban kikaptam egyheti fizetési szabadságbeli járandóságomat, s egy kis utánajárással a nekem és feleségemnek járó szabadjegyeket is kiváltottam. Meglepetésnek szántam elhatározásomat, hogy szerény lehetőségeinkhez képest utazzunk mi is egyet a szabadságom alatt. Nem fog sokba kerülni — gondoltam —, az utazás úgyis ingyenes, szállást Bukarestben kapunk ingyen az elvtársaimnál, Szántónál, Franzínál. Bejelentettem hát nagy tervemet Annuskának, hogy felkészülhessen az útra, és főleg hogy megbeszélhesse az anyjával az öregek gondozását. Annuska, aki eléggé szófukar és zárkózott volt, kitörő örömmel fogadta a tervet.

Éjjeli gyorsra ültünk, hogy virradatkor érjünk a szép tájakra, Brassó, Predeal, Sinaia környékére és a Prahova-völgyébe. Annuska, aki még sohasem jutott a város határán túl, most mindent csodálkozva figyelt: az ismeretlen tájat, más vidékek lakóinak szokásait, beszédét.

Bukarestben várnunk kellett az átszállásra. Azalatt megmutattam Annuskának egykori munkahelyemet, majd Szántó elvtársat kerestük fel, aki rögtön meghívott magához egypár napra. Csomagunk felét otthagytuk, s indulunk tovább. Délután meg is érkeztünk Konstancára. Annuska meglátta a tengert.

— Nézd a tengert, víz, víz, ég és víz egybeolvad — Suttogta olyan elragadtatva, mintha éppen szerelméről tenne vallomást.

Tíz évvel azelőtt kétszer is jártam a konstancai kikötőben, most hát egyenesen odavezettem Annuskát. Hosszan elnéztük a kikötőben veszteglő hajókat, a fedélzetükön nyüzsgő emberek munkáját. Annuska a hullámtörő gátat figyelte.

— Olyan az ott, mintha sok-sok szökőkút lenne — mutatta nekem.

— Igen, az a móló, egy lépcsőzetes gátrendszer, ami megvédi a kikötőben lévő hajókat a hullámveréstől.

— Azok a hajók a mólón kívül mire várnak?

— Ki- vagy berakásra; ott horgonyoztak le, mert a kikötőben nincs hely, várniuk kell, amíg sorra bejutnak.

— De miért állanak olyan távol a faltól?

— Mert erős vihar esetén a hullámok nekisodornák a sekély vizű partnak, vagy éppen a mólóhoz lapítanak őket. Így biztonságosabb.

Csodáltuk az előttünk feltáruló beláthatatlan víztükröt, ahogy a napsütésben aranyosan csillogott, arcunkat megmegcsapta a hal és só szaga. Amikor meg beteltünk a látvánnyal, kéz a kézben leszaladtunk a mólóra, ahol finom permetként szállt ránk a víz. Itt közelebről láthattuk a sok idegen hajót, a világ minden tájáról való emberek lázas munkáját. Egy török hajóra kétfülű mázsás zsákokban búzát hordtak fel a derékig meztelen, sovány emberek. A rabszolgaságot idézte fel bennünk a látvány, melyből nem hiányzott a korbácsos munkafelügyelő sem.

— Ez már emberibb — mutatott Annuska egy másik hajó felé, ahol mágneses daruval folyt a rakodás.

— Pedig ezzel is baj van — mondtam —, még nem nekünk való az ilyen felszerelés.

— De hát miért? Egy ember ezzel a masinával ötven munkáját is elvégzi.

— Éppen ez a baj, mert sok a munkanélküli, az éhező család...

Távolabb nagy lárma és verekedés támadt. Rendőr állta el az utunkat.

— Mi történt? — kérdeztem.

— Szervezett munkások a szervezetlenekre támadtak — felelte a rendőr mogorván.

Itt is kevés tehát a munka, a munkanélküliek a gyárakból; intézményekből, a bojárok földjeiről utcára kerültek, most a kikötőben remélnék egy kis keresethez jutni.

— Így élni... inkább a halál! — sóhajtott a feleségem.

Egy kis kerülővel a hajóállomás főkijárata felé térünk vissza. A téren, ahol Ovidius szobra áll, a török

mecset körül béna és vak koldusok, rongyos hadirokkantak kéregető hangja kísért.

— Ha ez a rongyos had összefogna, és verekedés helyett szervezett harcot folytatna a munkaadók ellen?! — mormolta Annuska.

— Ami itt van, az kész káosz — folytattam a gondolatát. — Sok a magánvállalat, s ez megosztja a munkásokat is. Aztán ha van is szakszervezet, a szervezetlen munkások ezrei ajánlkoznak mindennap munkára. A hatóságok pedig a vállalatokat védik. Az ország különböző részeiből itt összeverődött munkások nem értik egymás nyelvét, de ha értenék is, nem bíznak egymásban, mindenik a maga tál ételét akarja megszerezni, ezért acsarokodnak egymás ellen.

— Nálatok a vasútnál hogy van ez?

— Nálunk csak egy gazda van: az állam. De az emberek is jobban megértik egymást; a műhelyekben könnyebben folyik a szervezkedés, több az alkalom a bizalmas beszélgetésre. S ne felejtse el, hogy iskolázottabb, műveltebb szakmunkásokról van szó. Persze van baj azért nálunk is, mindig sikerül éket verni munkás és munkás közé.

— Nem értem, hogy sikerül ez, ki dől még be nekik?

— „Oszd meg, és uralkodj” — ez az elv a vasútnál is — folytattam a magyarázatot. — Ezt szolgálják a nyelvvizsgák, a nacionalista és felekezeti alapon álló különböző szervezetek. A Magyar Párt is toborozza magának a híveket. Látod, ez a sokféle befolyás csak egyet szolgál, megosztja a munkások erejét, egymás ellen uszítja őket, hogy a tőkés hatalmon tudjanak maradni.

— Sok nekem ez egyszerre — állította meg a szóáradatot Annuska —, nem tudom mind megemésztetni.

A hőségtől szomjasan néztünk szét az állomás előtt, hol ihatnánk valami hideget. Annuska az ivástól új erőre kapott, és folytatta a kérdezősködést.

— De hát ti, Ádám és te, azt állítottátok, hogy a munkanélküliség forradalmasítja a munkásokat, nem így van?

— De igen, csak hogy nemcsak forradalmasít, hanem el is aljasít egyeseket. Kapkodóvá teszi a bizonytalanság az olyanokat, akik nem elég öntudatosak, akik azt hiszik,

hogy a maguk szerencséje mindennél fontosabb, s nem veszik észre, hogy munkatársaikkal együtt saját érdekeiket is elárulják, amikor olcsóbban szegődnek munkába.

— S a szervezett munkásság megbízható?

— Ott is nagy baj, hogy a szociáldemokraták és a kommunisták taktikai és stratégiai ellentéte már-már a szakadásig fajul. A kétféle irányzat így megosztja a munkásság erejét, és ezzel az ellenség malmára hajtja a vizet.

Beérkezett a motoros, beszálltunk, és az ablakból néztük a partot mosó hullámok játékát. Techirghiol, Eforia volt az útirány. Majd egy lakatlanabb helyen hamar ledobtunk magunkról mindent, fürdőruhába bújtunk, és versenyt futottunk a vízig. Jó úszók voltunk mind a ketten, s most boldogan vetettük magunkat a langyos-sós vízbe.

Fáradtan hagytuk el a tengert. Bebarangoltuk a várost. Amikor már kigyúltak a lámpák, visszamentünk a korzóra, és elvegyültünk az ott sétáló hölgyek és urak között. Végül leültünk egy padra, néztük a gyülő-hunyó fényeket, s hallgattuk a tenger mormolását. A távolban egy világítótorony fénye pislogott.

— Nézd csak, egyszer kigyúl, másszor kialszik — szorította meg a karomat Annuska —, vagy csak én látom úgy? Én pislogok az álmoságtól s fáradtságtól?

— Nem csoda, hiszen a tegnap éjjel nem aludtunk semmit, s ez a levegő is megteszi a magáét.

Éjfél után, holtfáradtan érkeztünk Bukarestbe. Szántó elvtársnál terített asztal és vetett ágyneműt várt bennünket.

Nap nap után mind kevesebb lett a munka. A munkanélküliség világszerte felcsapó hulláma nem kímélte Romániát sem. Mi munkában levők pedig állandó izgalomban éltünk. A béreket nyirbálták, állandóan kirúgással fenyegettek. Tehették, hiszen a kapuk előtt szorongó munkanélküliek seregéből bármikor pótolható volt akárki.

Ezekben a nyugtalansággal teli napokban mindenütt ez volt a beszédtema, s a megoldást megint csak szerveztünk, a szakszervezet erősítésében kerestük. Ennek érdekében agitáltunk a műhelyben és azon kívül is, erre használtunk fel mindenfajta összejövetelt. Magam is ezt

tettem: az egység megteremtéséért fáradoztam szociáldemokrata és kommunista elvtársaim között. Hagyjuk a filozofálást, az összefogás megteremtése most a legfőbb feladat.

Persze a reakció sem aludt. A volt mávistákat a Magyar Párt bolondította, az ifjakat a szakiskola tanár-mérnökei és a papok mételyezték. S a szakszervezet új vezetősége sem volt elég tekintélyes és felkészült a nehéz helyzetben a vezetésre.

Akkoriban a nálam pár évvel fiatalabb Balica csoportjában dolgoztam, s ki nem fogytunk a vitából. Szigorú, meggyőződéses Lenin-fiú volt. Nem volt a szakszervezeti szervezkedés ellen, de ki nem állhatta a megalkuvó szociáldemokrata vezetőket. Ez a Balica csak Lenin műveit ismerte, s azt is igen kivonatossan, Marxból és Engelsből csak annyit, amennyit Lenin írásaiból kivehetett. Emiatt gyakran lemaradt a velem és másokkal folytatott vitákban. A közös munkából életre szóló elvtársi kapcsolat lett, s együtt harcoltunk az illegális pártban egészen a felszabadulásig.

A műhelyben óvatosan kellett fellépnünk, inkább a haladó polgári lapok anyagából igyekeztünk tájékoztatni a munkásokat a hazai és nemzetközi munkásmozgalom híreiről. Reggel és ebédszünetben a Brassói Lapokból olvastunk fel, de a Munkás Újság is kézbe került.

Fejünk fölött a hófelhők és a gondfelhők egyaránt gyülekeztek. Az elbocsátások réme pedig lidércnyomásként nehezedett ránk. Állandó témánk a szervezkedés erősítése, az erők tömörítése volt. Mint a szakszervezeti szervező bizottság tagja, én is nagy ambícióval vettem ki részemet a munkából. S nap nap után újabb emberek léptek a küzdőtérre.

Ebben a feszült légkörben, egy decemberi nap délutánján, amikor a gőzduda a műszak végét jelezte, Balicával, Popa Gusztival és még egypár szaktárssal az üzem kijárata felé indultunk. A vaskapun túl fiatal nő állt a havas esőben.

— A feleséged — szólt Guszti mosolyogva.

— Menj, te aggregény, öl a sárga irigység — feleltem kacagva, és sietve elköszöntem tőlük.

Feleségem gyorsan karon fogott, és a kérdésemre, hogy mi történt, csak ezt mondta:

— Gyere, ne álljunk itt, mert mindenki minket figyel.

Láttam rajta, hogy valami nagyon bántja.

— Pista, költözzünk el! Még ma, ha lehet. Nem bírom tovább az állandó zaklatást, szidást.

Nem kérdeztem a történetek felől, de megnyugvás és öröm töltött el, hogy lám, hozzám tartozik, s ő is megszokalta az anyja zsarnokságát.

— Jól van, kedvesem, végre te is megelégedted... — s elindultunk lakást keresni valahol a vasúti műhelyek közelében. A közeli Kalandos utcában találtunk is egy megfelelőt, egy kis szoba-konyhát, amiért a fizetésem egyharmadát kitevő lakbért kértek.

Előleget adtunk, s onnan egyenesen az Aradi utcába mentünk, János bátyámhoz, hogy megkérjük, jöjjön el szekérral a holminkért. Be is fogta azonnal a bivalyokat, feltette az oldaldeszákát a szekérré, hogy felrakhassuk a holminkat. Mi pedig siettünk, hogy mire megérkezik, készen legyünk a csomagolással.

A nagytata, amikor megtudta, hogy mire készülünk, elsietett a lányához, hírül vinni a történeteket. Alighogy János bátyám megérkezett a szekérral, s rakosgatni kezdtük az apróbb csomagokat a szekérderekba, megérkezett anyósom is nagy szörnyülködések között.

— Na de ilyet! Jól mondják, hogy jódogába vesz meg a kutya. Nincs lelketek, hogy itt hagyjátok a beteg édesanyámat, össze kéne törjelek... — s a lánya felé közeledett, hogy megüsse.

— Elég volt, anyám, Annuska nagykorú, jó volna, ha végre észrevenné — álltam eléje.

— Nyomorult! — fordult most ellenem. — Itt nem kellett házbért fizetni, könnyű volt ingyen lakni, könnyű volt pénzt spórolni... tejet adtam ingyen — ordította.

Szégelyltem magam a szomszédok előtt, de mit tehettem.

— Tíz évig laktam idegeneknél, de sohasem maradtam adós, még ha meg is éheztem — azzal elővettem a pénztárcámat, s a négyhavi házbérért és tejért összesen kétezernégyszáz lejt leszámoltam neki. — Tessék, itt a fizetség.

— Mit csinálsz, Pista? Hát az nem számít, amit én dolgoztam, a nagyszülőimet elláttam, anyámnál meg nap-hosszat dolgoztam? — mondta Annuska.

— Koldus lesz abból, aki így szórja a pénzt, mint ez a makacs, büszke Kovács Pista... — állapította meg anyósom.

— A pénz nem minden; emberség és megértés is kell! Nem mindig csak én, én — mondtam már csendesen.

A Kalandos utcában töltöttük a telet, boldog kettesben. Itt alkalmunk volt saját művelődésünkkel is törődni. A Vasas és a Vasutas Otthon könyvtárából könyveket kölcsönöztünk, és sokat olvastunk. Eljártunk a szakszervezetek által rendezett előadásokra. Haladó gondolkodású, szervezett munkásokhoz illő életet éltünk.

A defláció korszaka volt ez. A munkabérekből úgyahogy még fedezni lehetett a közszükségleti cikkek árát. Hónap végén összeszámoltuk a kiadásokat, s örömmel állapítottuk meg, hogy valamennyi pénzünk még maradt is. Csodálkozásomra Annuska csak most vallotta be, hogy tulajdonképpen az öregeket is a mi pénzünkből vásárolt élelemből látta el. Nagytata a fiainak adta a földjeit, hogy azok minden hónapban egy fix összeggel támogassák. De az utóbbi időben, bár mindegyiknek szép gazdasága volt, sorra bújtak ki a fizetés alól, csak sírtak, hogy nem bírják a nagy adót.

1931-ben újév után néhány héttel, egy szép havas napon, amikor munkából siettem haza, anyósomat pillantottam meg, amint karján egy kosárban tömött libával felénk igyekezett. Azt hittem, káprázik a szemem a vakító napsütésben. Meggyorsítva a lépéseimet, követtem, és láttam, hogy a címünket keresi, de nem volt senki, akitől érdeklődjék. Valami kellemes öröm járt át, jól esett, hogy feleségem anyjában győzött az anyai szeretet, és mégis eljött hozzánk.

— Kézit csókolom, anyám — léptem hozzá, s láttam rajta, hogy meleg köszönésem átsegíti zavarán.

— Isten áldja, Pista fiam, hogy vannak? Melyik házban laknak? — kérdezte.

— Itt szemben — feleltem, s elvéve tőle a kosarat, bekísértem.

Ilyenformán, helyreállt a béke a családban, s ennek annál inkább örvendtem, mert tudtam, hogy Annuska eddig sokat búsult.

A Kalandos utcában sokkal több időt töltöttem Annuskával, mint előbb, s igyekeztem magam után formálni őt is. Az olvasnivalót úgy válogattam össze, hogy az politikai szempontból is nevelő hatású legyen, A Munkás Újságot is rendszerint együtt olvastuk, s amit nem értett meg a nemzetközi hírekből, igyekeztem megmagyarázni neki.

Boldog voltam, hogy milyen nagy sikereket értem el Annuskával, de leginkább annak örvendtem, hogy nem akadályoz a mozgalmi életben való részvételben, sőt támogat benne. Csak évek múlva tudtam meg, hogy Annuska nem ekkor találkozott először ezekkel a dolgokkal, hogy a sógorom már lánykorában sok mindenbe beavatta. Még illegális anyagok őrzésével is megbízta. Előtte csak azért titkolózott, mert úgy tudták, hogy én szociáldemokrata vagyok.

Csak az elbocsátások veszélye múlna már el — sóhajtottunk fel néha —, akkor igazán boldogok lehetnénk.

De a helyzet mind aggasztóbb lett. Rădulescu munkügyi miniszter egyik nap a vasúti munkások nagyméretű leépítéséről beszélt. A lapok hírül adták, hogy kétezer pályamunkást bocsátott el a CFR egy-három havi fizetéses végkielégítéssel. Az igazgató tanács élére Ionescu tábornokot nevezte ki a kormány. Az áldozati adó már emberéletet is követelt. Bukarestben a munkások az adóemelés ellen tüntettek. A plakátok a kormány munkáellenes politikáját leplezték le. Az elkeseredett tömeg összecsapott a kivezényelt rendőrosztaggal, sok embert letartóztattak. Rendőrgolyó ölte meg Mihai Crăciun és Schwartz J. munkásokat.

A Munkás Újság a szociáldemokrata párt helyi közgyűléséről adott ismertetést, s a helyi vezetőségben az én nevemet is megemlítette. Nevem olvasásakor Annuska bizony nem volt elragadtatva.

— A szociáldemokrata képviselők és a kormánypártiak egységesen harcolnak a kommunisták ellen, s ezek után még te is őket támogatsz? Nem is mondtad, hogy téged is beválasztottak — méltatlankodott.

Nehéz volt megértetnem vele, hogy a szociáldemokráciánál adott törvényes kereteket ki kell használni, mint ellenzék hasznos munkát fejthetek ki náluk az egység megteremtéséért.

— Nem fordíthatok hátat nekik, mert szükség van rám ott, ezért nem állok be azok közé, akik „le a szociáldemokrata árulókkal!”-féle jelszavakat kiabálnak — magyaráztam.

— Csak az igazat kiabálják a kommunisták — erősödött a feleségem ellenséges hangon.

Nem haragudtam Annuskára, sőt örvendtem annak, hogy előre taszít, nem pedig visszahúz. Ilyen öntudatos munkásfeleség lett mellettem, az olvasmányok hatása alatt is, s a háttérben ott volt a bátyja, Ádám, az unokaöcsém, Bíró Dódi, s a jóbarát Orbán Karcsi.

Nem tiltakoztam az ellen, hogy távollétemben a lakásunkon illegális megbeszélések folyjanak, illegális sajtótermékek cseréljenek gazdát. Velük éreztem, támogattam a munkájukat, a munkahelyemen Balica révén rendszeresen adakoztam a Vörös Segélyre, és állandó kapcsolatom volt Szöcs Bélával, Ioan Mețiuval, Ioan Bobbal, Fodor Balázssal, Dobai Gyulával s más kommunista elvtársakkal.

Annuska mégis észrevette, hogy amióta megnősültem, még óvatosabb vagyok a mozgalmi munkában, s ezért biztatni próbált.

— Orbán Karcsi is nő, Bíró Dódi is az lesz maholnap, Ádámnak a felesége meg éppen másállapotban van — példálózott.

— Lehet, kissé túlzottnak érzed az óvatosságomat — magyaráztam —, de be kell látnod, hogy mégis más az én helyzetem. Egy szabónak elég a tű, cérna, egy varrógép és egy szék, hogy a kenyerét biztosítsa. Még az asztalosnak is könnyebb, bátyádnak meg éppen saját műhelye van. Orbán Karcsi faügynök, az ő helyzete sem annyira kötött, mint az enyém. Öntöde viszont kevés van a városban, arra meg gondolni sem lehet, hogy önálló lehessenek, hiszen ahhoz komoly tőke kellene, de ha volna is, a kis öntödék állandóan a csőd szélén állanak. Én már belekóstoltam a munkanélküliségbe, tudom, mit beszélek.

— Igazad lehet — ismerte el Annuska —, hiszen Ádám is belekóstolt már a munkanélküliségbe, tudom én, milyen nehéz az.

Mint felzaklatott méhkas lakói, úgy készülődünk a tiltakozó gyűlésre mi, a főműhelyek dolgozói. A gyűlést az Összhang nagytermében tartottuk. Néhány „sárga” és reakciós mester kivételével mindenki jelen volt. Florian számolt be a bukaresti eseményekről személyes tapasztalatai alapján. Nyolcezer munkás követelte a megélhetési jogot, terror és elbocsátások helyett a békés munkát és kenyeret. A karhatalom gumibotokkal és puskatussal próbálta szétoszlatni a tüntetőket, a rendőrprefektus pedig azzal fenyegetőzött, hogy közéjük lövet. Sokan megsebesültek, másokat letartóztattak.

Szócs Béla beszédében a szoros egység megteremtését sürgette, s követelte, hogy könyörgés helyett a munkások ismertessék követeléseiket. Majd bírálta a szervező bizottság munkáját.

A szervező bizottság nevében én válaszoltam, elismerve, hogy sok az üres fecsegés a munkánkban, s javasoltam, hogy szervezzünk nevelő hatású előadásokat.

Timofi sajnálattal állapította meg, hogy a különböző sárga szakszervezetek sovíniszta jelszavainak sokan bedőlnek, majd kijelentette, hogy Munteanu s Precup spiclik.

A teremben izzó volt a hangulat. Pădureanu alelnök oldalba bökve hívta fel a figyelmemet a teremben ülő detektívre. Már többen is felfedezték, s Balica, Szócs meg én hangosan kérdeztük az elnökségtől, hogy mit keresnek idegenek a gyűlésünkön.

A tömeg hamarosan el is távolította a teremből a detektívet és a spicliket, majd Florian elnök rendet teremtett. Zimán pedig mosolyogva súgta nekem:

— Ezt az esetet ne írd be a jegyzőkönyvbe, kiskomám.

Megválasztottuk a vezetőséget: Florian megmaradt elnöknek, Timofi titkár lett, Földeáki és én a két jegyző, Szilasi és Pădureanu a két alelnök, Erdélyi Gyula a könyvtáros.

A gyűlés elhatározta, küldöttséget választ, amely képviselőtünkben a tartományi igazgatósággal tárgyaljon. A

küldöttséget Florian és Timofi vezette, és át is adták Hodor vezérigazgatónak a memorandumot, hogy az juttassa el a kormányhoz.

Egy hét múlva újabb gyűlést hívtunk össze az összhang termébe.

— Le az áldozati adóval! — követelte a tömeg egységesen. Timofi elmondta, mit végzett a 16 tagú küldöttség.

Beszélt még Bruder, majd Zimán lépett az emelvényre, olajos dolgozóruhájában, ahogy a kazánműhelyből idesietett. Az áldozati adó ellen emelte fel szavát, amely munkásokat, mestereket és tisztviselőket egyformán érint. Felszólította a tisztviselőket, hogy fogjanak össze a munkásokkal, mert csak egységesen vehetjük fel a harcot.

A gyűlés lelkes hangulatban ért véget, s most már kezdett kialakulni a munkások, tisztviselők és segédmunkások összefogása.

A munkáltatók azonban újabb sakkhúzással válaszoltak. Tilos a vasutakon kisebbségi nyelven beszélni, aki megszegi a rendelkezést, azt elbocsátják — jött a rendelet.

Az Országos Szaktanács felhívást adott ki: Február 22-én az ország egész területén demonstrációs nagygyűléseket tartunk. Ezek a gyűlések lesznek a kiindulópontjai annak a harcnak, melyet Románia munkásai kell hogy megvívjanak a tőke ellen. Követeléseink: 1. az áldozati adóról szóló törvény azonnali hatályon kívül helyezése; 2. az állami munkanélküli-segély törvénybe iktatása; 3. tiltakozás az UGIR erőszakos bérletörő tervei ellen.

1932. február 16-án Kolozsvárra érkezett Ionescu, a CFR vezérigazgató tanácsának elnöke. Az állomáson a forgalmi személyzet küldöttsége várta, de nem állt szóba velük. A tábornok vezérigazgató úr rendőrök és detektívek kíséretében még aznap bevonult a vasúti főműhelybe, és az irodába kérette a munkásság bizalmiait.

Azzal a reménnyel mentünk oda valami negyvenen, mi bizalmiak, hogy meg fogja hallgatni panaszainkat, és a lehetőségekhez képest orvosolni is fogja őket.

— Na mi az, mi a bajotok? — förmedt ránk.

Timofi kezdett beszélni, tiltakozott az áldozati adó bevezetése ellen. De Ionescu kategorikusan kijelentette, hogy az áldozati adó törvény, amihez senki sem nyúlhat.

— Mindenkinek kötelessége ez az áldozat, nekem is, ne dőljetek be a magyar, német és zsidó bolsevista propagandának.

Mețiu tiltakozni próbált a nemzeti megkülönböztetés ellen, s kijelentette, hogy mi egyformán gondolkozunk nemzetiségre való tekintet nélkül, s nem vagyunk kommunisták sem.

— Fogd be a szád! Akkor szólj, ha kérdezlek! — kiáltotta Ionescu. — Micsoda arcátlanság! Majd én megtáncolalak benneteket lázítani!

Balica, az öntők bizalmija, felmutatta fizetési borítékát, annak igazolására, hogy milyen kevesünk marad az adók levonása után.

— Fejedelmi fizetés! Akár a tanároké. Az enyém is alig valamivel több — volt a fejelet.

Timofi az anyaghiánnyal hozakodott elő, majd a festőműhely elhanyagolt állapotát, fűtetlenségét hozta fel.

— Feloszlatom a festőműhelyt, ha nem megfelelő — utasította el Ionescu a panaszt.

Visszafelé mentünkben megtanácskoztuk, hogy megnyit mondunk el a többieknek a tábornokkal folytatott tárgyalásunkból, mert a gyengébbeket esetleg visszariasztanánk a további kiállástól. Csak a felkészültebb, megbízhatóbb munkásoknak számolunk be a teljes eredménytelenségről — határoztuk el.

Megkezdtük a vasárnapi nagygyűlés előkészítését. Embertől emberig menve győztük meg a munkásokat ennek fontosságáról. Felszólítottunk mindenkit, hogy vasárnap reggel kilenckor legyen a Patak utcai munkásotthonban.

Másnap valamennyi műhelyben kifüggesztették Ionescu rendeletét, miszerint elbocsátás vár mindazokra, akik gyűlésen vagy felvonuláson vesznek részt. Vasárnap mégis zsúfolásig megtelt az otthon nagyterme, tele volt a folyosó és az udvar, és sokan szorongtak az utcán is. A gyűlést a vasúti dalárda nyitotta meg. Az asztalnál Urzica, Bartalis, Lucian, Hoffer és a kommunistagyűléstéről híres Újhelyi foglaltak helyet. Az udvaron Stoica, Bartha, Simion Rusu beszéltek a kormány munkásellenes politikájáról, az éhbékekről és a növekvő munkanélküliségről. A tömegeből sokan közbe-közbekiáltottak, köztük Hegyesi, Bob, Balica, Mețiu, Szócs Béla és én.

— Elég volt a sok beszédből! Gyerünk ki az utcára!

Újhelyi torkaszakadtából kezdett ordítani:

— Le a bolsi bandával! Nincs itt az ideje az utcára vonulásnak! Nekünk békés a szándékunk! Mi a parlamenten keresztül akarunk eredményeket elérni!

— Könnyű teli hassal kiabálni! — jött a válasz a tömegből. — Ki az utcára! Nincs mit vesztenünk!

— Ki innen a bolsevistákkal! — ismételte Újhelyi. — Nem vagyunk Oroszországban! ...

A padokon ülők felálltak, és kezdtek az udvar felé nyomulni, megelégedve a vezetők leszerelő magatartását. Bruder, a szakszervezeti titkár is megmozdult, és sietett a tüntetők élére állni. Csatlakozott hozzájuk ifj. Jordáky Lajos is, a későbbi ismert szocialista értelmiségi, valamint Mețiu és Bob szaktársak. A túl hangoskodókat lecsendesítettük, és Bruderrel és Jordákyval az élen fegyelmezett sorokban elindult a tömeg az utcára. A jelzavakat kiabáló tüntetés, a Patak utcából a Bartha Miklós utcába kiérve, szuronyos sorfalba ütközött. Pusztá kézzel álltunk szemben a fegyveres katonákkal, akik ütlegelni kezdtek, kitérni nem lehetett, mert hátulról lökött előre a sok ezres tömeg. A katonák, felismerve a helyzetet, megfordították a fegyvert, és puskatussal, a rendőrök pedig gumibottal csépeltek. A nagy nyomás azonban hátrálásra kényszerítette őket, s ez így ment, amíg ki nem nyomultunk a Monostori út és az Unió utca sarkáig, ahol aztán minden oldalról körülvehetek bennünket. Brudert betört fejfel mellőlem vitték el a fogdomegek.

Magam is több sérüléssel tértem vissza az Otthonba, ahova beszorítottak, s ahol órákat kellett szorongnunk, amíg a kivezényelt karhatalom az utca végéből vissza nem vonult.

Másnap a lapok beszámoltak a történekről, sőt azt is elismerték: a békésen tüntető munkások önfegyelmének köszönhető, hogy halálos áldozata nem volt az összeütkezésnek. Mint ostromállapotkor, a munkásotthon környékén fegyveres karhatalmi alakulatok cirkáltak — írta az egyik lap —, valósággal elzárták azt a várostól. Úgy látszott, a hatóság mindent megtesz a bukaresti véres napok megisméltésére. Sokakat letartóztattak; az V. ke-

rületi rendőrségen a kihallgatások az esti órákig tartottak. Működtek a gumibotok, rendőrök és jobboldali diákok közös erővel ütlegették a munkásokat. A visszaszorított tömegből többen megsebesültek, sokan a földre estek, s a megvadult rendőrök a földön fekvő férfiakat, nőket és odatévedt gyermekeket kegyetlenül tapodták-verték. A munkáslapok és a haladó polgári sajtó tárgyilagos beszámolóikat azzal zárták, hogy erőszakkal nem lehet a munkások erejét letörni, ezzel a kormány csak ismételt bizonyítékát adja reakciós voltának.

Mintha az alattomos tél is teljes fegyverzetével a munkások ellen szegődött volna. Sok proletár lakásának ablakában jégvirág nyílt, a falakon pedig penészvirág virított. A nyomor leevett mindent a munkásról: erőt, egészséget és ruhát.

Ionescu tábornok erre a sorsra szánta a munkások legjavát, amikor egyik óráról a másikkra a vasúti műhelyekből az utcára tette elvtársainkat. A rendeletet azzal indokolta, hogy ezek a munkások lázító propagandát fejtek ki, és részt vettek a vasárnapi nagygyűlésen. Így került az utcára Gheorghe Timofi, Mezei Viktor, David Roman, Szöcs Béla, Baki András, Zimán József, Bíró Mihály és Reck Rudolf. Furcsa volt, hogy az igazgatóság éppen ezeket emelte ki a gyűlésen részt vevő több száz vasúti munkás közül. Árulásra gyanakodtunk.

A főműhely dolgozói körében állandó izgalom uralkodott társaink elbocsátása miatt. Gyűlést hívtunk össze, hogy kifejezzük szolidaritásunkat az elbocsátottakkal. A gyűlésen Florian elnök vázolta az elbocsátottak siralmas helyzetét, s hangoztatta, hogy a szakszervezetnek minden eszközzel küzdenie kell a kenyerüket vesztett munkatársaink visszavételéért. Hoffer a szakszervezet fontosságáról beszélt. Oprescu, a szövetség titkára az intervenciók beindításáról biztosította az embereket, majd soraink erősítésének fontosságára hívta fel a figyelmet, mivel Ionescu tábornok 1500 tisztviselőnek máris felmondott, s ezt a munkások nagyszámú elbocsátása fogja követni. Beszédét Timofi tolmácsolta magyar nyelven. Zimán a tábornok vezérigazgató embertelenségét hangsúlyozta, de sejtetni engedte azt is, hogy a Szakszervezeti Szövetség

nem képviseli eléggé a munkások érdekeit, s hogy áru-
lásra lehet gyanakodni.

Javaslatomra elhatároztuk, hogy gyűjtést szervezünk az elbocsátottak segélyezésére. Hoffer Géza havi 20 lejt ajánlott fel mindaddig, amíg ügyük elintézését nem nyer.

Az összegyűjtött pénz elosztását reánk, a szervező bizottságra bízták. Mindenki helyzetéről pontos képet kellett hozzá nyernünk, hiszen 10 000 lejt kellett elosztani 9 családos ember között. A szakszervezeti bizottság engem bízott meg helyzetük kivizsgálásával, hogy aztán tegyek javaslatot a pénz elosztására.

A Baki család volt akkor a legrosszabb helyzetben, mert a lakásukat is elvesztették, és egy padláson húzódva meg, máris éheztek. Nekik ezért 200 lejjel többet javasoltam, mint Mezei Viktornak például, akinek saját háza volt és lakókat is tartott. Mezei tiltakozott, részrehajlással vádolt, mire én az ügyet a tagság elé terjesztettem, hogy döntsenek ők. A többség engem igazolt, de Mezei ettől kezdve az ellenségem lett.

Mielőtt a kilenc munkást elbocsátották volna, Florian elnök Bukarestben járt, s ott felkereste a tábornok igazgatót is — indult el a suttogás a munkások között. S nemsokára beigazolódott a feltételezés, mert Florian nem jött be többet a szakszervezetbe, a Santinela nevű sárga szervezet tagja lett, s a dicstelen munkásbesúgót az igazgatóság hálából művezetőnek jelölte.

Szilasi, az alelnök is megijedt, begubózott, kerülni kezdte a szakszervezetet. Alig maradtunk néhányan a vezetőségben, inkább olyanok, akik szociáldemokrata hírből állottak, vagy azok is voltak.

A kommunisták új taktikához folyamodtak akkoriban, a munkahelyen három-négy emberből álló sejteket kezdtek szervezni.

Engem a szociáldemokrata párt helyi tagozatában újraválasztottak. A szociáldemokrata párt helyi vezetőségének megválasztása után a névsorunk megjelent a Munkás Újságban: Bartalis Sándor, Wagner István, Dr. Alexandru Lucian, Gh. Stroia, Erdélyi Kálmán, Ifj. Jordáky Lajos, Schnegg Ferenc, Raffai István, Kovács István, Simion Rusu, Dr. Deutschek Géza; póttagok: Salamon László,

Orbán Ferenc; felügyelő bizottság: Temesi László, László Gábor, Hentz Teréz, Brassai Sándor.

Szereplésem a Munkás Újságban megjelent vezetőségi névsorban megóvott attól, hogy a hatóság figyelmébe kerüljek mint kommunistagyanús, de a kommunistákkal megnehezítette a dolgomat.

A vasúti munkások szétzüllesztett szakszervezetének romjait Alexandru Petac vasesztergályos elnöklete alatt kezdtük újjászervezni. A szakszervezeti keret megtartására kaptam utasítást a kommunista elvtársaktól is, akik közül akkor Szócs Bélával és Fodor Balázssal tartottam a kapcsolatot, de már Balicával, a csoportvezetőmmel is bizalmas viszonyba kerültem, ő volt a pártmunka irányítója.

Nehéz szerep jutott nekem, hiszen mint szociáldemokrata és kommunista egyszerre kétfelé is hadakoztam, próbáltam simítani a közöttünk levő ellentéteket. És nem volt könnyű a kettős szerepet vállalni, azért sem, mert az ellentétek igen nagyok voltak. Így Iancu és Balica kollégáim között is napirenden voltak az összetűzések. Már-már én is türelmemet vesztettem; a kommunisták radikalizmusa jobban vonzott, mint a szociáldemokraták reformista politikája.

— Kimaradok a szociáldemokrata pártból — jelentetem ki egyik nap Balica barátomnak.

— Csak maradj meg ott — válaszolta meglepetésemre ő, aki mindig csak szidta a szocdemeket, s bennem is szította a gyűlöletet —, jobb, ha megmaradsz a törvényes keretben, ez megfelel a párt taktikájának, sőt vigyázz, el ne árulj igazi meggyőződésedet.

Így továbbra is vállaltam a nehéz szerepet, bár az is igaz, hogy ez megvédett a hatósági zaklatásoktól és a biztos elbocsátástól.

A tavasz közeledtével Annuska és én is szűknek találtuk a lakásunkat, a lakbért pedig magasnak. János bátyám tanácsára a Kalandos utcából átköltöztünk az ő szomszédságába, a vasúti műhelyek mögötti külön telken levő szoba-konyhás lakásba, melyhez egy ezer négyzetméteres zöldségeskert is tartozott. A telek déli része a Nádas patakra rúgott. A kapunkkal szembeni kis vas-

hídon át közlekedtek a Friedman-telep és a vasúti fűtőház mögött Kardosfalváig nyúló település lakói, közöttük sok tehetős hóstáti gazda. A Giordano Bruno utcáig vezető gyalogjárót egyik felől a vasúti műhelyek kerítése, másik felén pedig a Nádas patak bokros partja szegélyezte.

Tetszett az új lakás, amely a város központjától ugyan elég messze esett, még távolabb anyósoméktól, de közel a munkahelyemhez.

Bátyám a katonaság után mesterséget tanult, de mert nem keresett eleget a családjá eltartására, otthagya azt, és visszatért a földhöz. Éjjel-nappal dolgozott a kertben, fuvarozta a maga és a más áruját, közben eltemette tüdőbajos feleségét, ott maradt három gyermekkel, és éppen ez idő tájt nősült újra.

A bivalytejet ezután nekünk is ő hozta. Mi pedig neki láttunk a kert megművelésének. Előttünk egy virágkertész lakott itt, aki a kert felét szegfűvel ültette be. S bár a szegfű nem évelő, a nagy hó megvédte a gyökereket a fagyástól, úgyhogy most új hajtások bukkantak elő. Közel ezer gyökér maradt meg, s ezeket Annuska gondozásba vette. Megkapálta, a Nádas patakról hozott vízzel locsolta, a kinyílt virágokat pedig kosárszámra adta el, több ezer lej hasznunk volt belőle. Annál is inkább, mert a frissen ültetett szegfű sokkal később nyílt.

Közben más jövedelmi forrásunk is adódott, ami csökkent keresetemet pótolta. A bukaresti északi főműhely lebontották, a Grivica utcait pedig bővíteni kezdték, s az új műhely építése és a bővítés idejére az ott dolgozó munkásokat ideiglenesen szétküldték az ország többi részében levő műhelyekbe. Így állított be hozzám egy szép napon Anton Boga kedves szaktársam, a Bukarestben nekem kvártélyt adó Kvikkel Károly bácsival. Elmondták, hogy amíg itt dolgoznak, szeretnének nálam lakni teljes ellátással, s ezért fejenként havi 1600 lejt ajánlottak fel. Két szaktársam a konyhát választotta hálólhelyül, mert általában késő este tértek haza a borozásból, és nem akartak minket zavarni. Mindketten jól ke-restek: Károly bácsinak 25 lejes órabére volt, plusz a lakbérpótlékot is megkapta, de magas bére volt az ötvenedik évéhez közel járó Bogának is. Megengedhették hát

maguknak, hogy eljárógassanak egy olcsó bormérésbe, ahol 4—5 lejes bort lehetett kapni. Jókat ettek, ittak, maradék pénzüket pedig postázták Bukarestben maradt családjuknak.

Újra jött a hír, hogy a magyar anyanyelvűeket nyelvvizsgára kötelezik. A szakszervezet ezért román tanfolyamot indított, A Magyar Párt pedig azzal hitegetett, hogy a hozzájuk csatlakozókat megvédi az elbocsátástól.

A vasutas szakszervezet azonban mind erőtlenebbé vált. Csak részben sikerült új életet önteni bele, mert állandóan gyengítette a vezetők árulása nyomán általánossá vált csalódás.

Közben képviselőválasztásokra készültünk. Engem is ez foglalt le. A műhelyben Balica, Mețiu és Bob, a hídosztályon Fodor Balázs gyűjtöttek, hogy a Munkás-blokk listáját letehessék. Adakozásom mellett más úton is igyekeztem segíteni a blokk sikerét, nevezetesen azzal, hogy Ádám sógorom, Bíró Jóska unokaöcsém, Orbán Karcsi és Király Jóska szabók nálunk tartották illegális megbeszéléseiket, amelyekbe a feleségemet is bevonták.

A szociáldemokrata képviselőjelöltek a következők lettek: Hoffer Géza, Simion Rusu, Czárák János, Raffai István, Pálfy Tibor, Dr. Deutschek Géza. Timofi, a vasutas szaktanács titkára sérelmezte, hogy az ő neve nem szerepel a jelöltek listáján, pedig a vasutasok közül mindenkinek szavazati joga van, míg a magánműhelyekben dolgozók közül csak minden tizediknek.

— Igaz — feleltem —, ma este összeül a pártvezetőség, és megbeszéljük...

— Követelem — mondotta erélyesen —, hogy a nevem első vagy második helyen szerepeljen a listán.

Az ülésen Raffai István kérte, hogy töröljük a jelöltek közül, én pedig Timofit javasoltam a helyébe.

— Rendben van — határozták el —, Raffai helyére negyediknek beírjuk Timofit.

— Igen, de ő első vagy második akar lenni a listán — vetettem közbe.

— Szemtelenség! — ugráltak fel a helyükről a társaim. — Ki hallott még ilyet?! Majd meglátjuk, a III. kerületben, a vasutasok szakszervezetének körzetében hány voksot kapunk.

A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának a 70 választókerületből 31-ben a legnagyobb terror közepette is sikerült letennie a listáját. A választások alatt úgy számítottunk, hogy a listára leadott szavazatok alapján legalább tíz mandátumot kell kapnunk, hacsak nem semmisítik meg legalább a felét a szavazatoknak. Végül is öt mandátumot nyert a VFDB. A reakciós körök azonban gondoskodtak arról, hogy a munkásságnak ne legyen igazi szószólója a parlamentben, s az alkotmányt semmibe véve, hatálytalanították a munkások öt mandátumát.

A kormánypártnak 4648 szavazat után járt egy mandátum, míg az ellenzéknek csak minden 15 742 után.

A szociáldemokrata párt még így is a meglevő öt mandátum mellé megkapta a hatodikát. Ez a szociáldemokrata képviselő a parlament szószékéről tiltakozott a munkásság öt mandátumának elvétele ellen. Rámutatott arra, hogy minden demokratikus államban törvényesen tevékenykedhetik a kommunista párt, nálunk pedig be van tiltva. Propagandája révén azonban a munkásosztály mégis tömegbázisra tett szert; ezt igazolja a most nyert öt mandátum is, ami szemlátomást megijesztette a reakciós köröket.

Bukarestben heves tiltakozó tüntetések voltak. A tüntetők a Florilor térről Pătrășcanu ügyvéd irodája felé vonultak, a Calea Moșilorra, de a karhatalom szétoszlatta őket, sokakat letartóztattak.

A választások eredménye csalódást keltett a szociáldemokrata vezetőkben. A III. kerületben például kevesebb szavazatot kaptak a Dolgozók Blokkjánál. A következő pártvezetőségi gyűlésen kemény bírálatot kaptam. Hoffer, Rusu és Wagner a sikertelenség okát kutatta, Jumanca és Stroia pedig ingerülten szidta a vasúti munkásokat.

— Elhangzott az a vád, hogy a vasúti munkásokból hiányzik az öntudat — próbáltam védekezni —, de nem hiszem, hogy így lenne. A kudarc okát inkább abban keresném, hogy a vasúti munkásokat elidegenítette a párttól az állandó vádaskodás, hogy mint bolsi elemeket emlegetik őket itt a pártban. A kommunistaellenes kirohanásokkal csak elriasztjuk a harcos, radikális munkásokat.

— Ne legyenek olyan kényesek — szólt közbe Jumanca.

— Lám, ez az, Jumanca elvtárs, valahányszor megjelenik a bizalmiakkal tartott üléseinken, mint szigorú pedagógus a kölyköket, csak leckéztet, állandóan bolsiz minket. Ezzel a fellépéssel pedig csak elriasztja őket tőlünk. Sok munkás nem olyan felkészült elméletileg, hogy világosan tudná, mi a helyes, és mi nem, de azt, hogy harcolnia kell a mindennapi kenyéréért, azt tudja, és nem szereti, ha mint rekrutákkal bánik velük a vezetőség.

— Legyen konkrétabb, Kovács elvtárs. Mit javasol? — sürgetett Bruder.

— A legnagyobb bajt az okozza, hogy a sokféle szocialista elmélet megosztja a munkásságot, a szociáldemokratákon kívül ott vannak még a két és felesek és negyediknek a trockistákkal is számolnunk kell.

— Nem mi vagyunk az okai ennek, hanem a kommunisták, akik anarchiát idéznek elő — hangzott a válasz.

Tudtam volna én, hogy mit feleljek, de fogaimat összeszorítva kényszerítettem magam a hallgatásra. Mert ha itt beszélni kezdek, akkor könnyen elárulom magamat.

Bruderrel már volt alkalmam elbeszélgetni a munkásmozgalom megosztottságának hátrányairól, s tudtam róla, hogy csak a könnyebb megélhetés tartja a szaknácsi titkári székekben.

Nem beszélhettem most arról a meggyőződésemről sem, hogy a Szovjetunió példáját tartom követendőnek. Mert ott a dolgozók vért izzadva bár és az egész világ ellenséges magatartása ellenére, a világ első szocialista rendszerével új utat vágtak maguknak a történelemben. Itt pedig csak taktikáznak, és a kommunisták ellen irtóhadjáratot folytatnak. Vagy beszéltem volna arról, hogy míg a munkáspártok egymás ellen acsarkodnak, nem látják az igazi ellenséget? Világszerte tör előre a reakció, fasiszta pártok kaparintják meg a hatalmat. Vagy még mindig a Labour-párt, MacDonald „elvtárs” a példakép, aki a választásokon megbukott pártját cserbenhagyta a hatalom kedvéért? Pedig minálunk is egyre aggasztóbb a helyzet, a Vasgárda egyre többet hallat magáról.

A műhelyben, ebédidő alatt, egyre hevesebb viták folytak a megélhetésről. Iancu elvtárs a mócok nyomoráról festett siralmas képet, Rusu Dongóról, Marta Hideg-szamosról beszélt, az ott élő rokonok bajairól. Egyik nap cikket olvastam fel a Munkás Újságból arról, hogy ötven székely lány érkezett Temesvárra, abban a reményben, hogy elszegődhet cselédnek. Elkergette őket falujukból az inség, amely az erdőkisajátítások, a nagy adó folytán egyre nyomasztóbbá vált. Persze azelőtt is mentek székely lányok szolgálni, de számuk az utóbbi években megszorozódott.

Szenvedélyes érdeklődésemet a szegénység általános helyzete iránt nem csökkentette, hogy pillanatnyilag a mi kis háztartásunkban jól mentek a dolgok. A szegfűből, a kertben termelt zöldség eladásából és a kovártélyosainktól kapott pénzből még félre is tettünk. Titokban mindig arról álmodoztunk, hátha egyszer elérhetnénk, hogy a sajátunkban lakjunk. Volt idő, amikor ehhez anyósoméktől akartunk kölcsönt kérni, hogy majd havi részletekben visszafizetjük. Amikor ezekben a napokban több bank bukásáról számoltak be a lapok, figyelmeztettem Annuskát, hogy kis bankbetétünket azonnal vegye ki, és szójon az anyjáéknak is. Sejtésem be is igazolódott, mert másnap, miután Annuska kivette a pénzünket, a bank zárolta a betéteket. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank kényszeregyezséget kért, miszerint három év alatt fogja visszafizetni a betéteket, első évben 16%-ot, a másodikban 24-et, a harmadikban pedig 60-at.

Anyósom nem hitt a figyelmeztetésünknek, s nem akart kölcsönt sem adni, azt mondta, hogy földet vásárolnak, arra kell a pénz. Később pedig hiába sietett a pénzéért, csak 25%-ot kapott meg, a többi örökre odaveszett.

Félni lehetett az inflációtól is, attól, hogy összekuporgatott pénzünk a kezünk között semmisül meg. Ezért bátyám tanácsára befektettük jó minőségű szénába. Egy kolozsi embertől száz mázsa szénát vásároltunk, s azt a kertünkben kazalba raktuk.

— Meglátjátok, hogy tavaszra a széna ára háromszorosára nő — jósolta élelmes bátyám.

Ha a jóslás beválik, a befektetett 15 000 lejünk 45 000-re kell hogy gyarapodjék — számolgattuk. Óva-

tosságból tűzveszély elleni biztosítást kötöttünk rá, de nem gondoltunk a vízveszélyre, pedig a Nádas mellett erre is kiterjedhetett volna a figyelmünk.

Az idő közben ősze fordult, s a felhők sűrűsödésével együtt az aggodalom is mind nagyobb lett bennünk.

Az üzemben szomorúan emlegettük tavalyi helyzetünket, amikor a szakszervezeti csoportunk még jól működött, s felvehettük a harcot Vidrighinnel. Akkor még Mitoc csoportvezetőt is rávettem a beiratkozásra, s ha nem is volt lelkes tag, de a tagsági díjat fizette, s csak hozzánk tartozott. Amióta ez a tábornok zsarnokoskodik felettünk, azóta másokkal együtt ő is elmaradt, sőt még szemrehányást is tesz nekünk.

— Mitoc bácsi mégiscsak jobb, mint a többi — mondták a régebbiek, akik jobban ismerték, mint én —, a mester embere, de nem besűgő, s már ez is valami...

Kevés volt a munka ebben az időben, így bent a műhelyben is volt időnk a beszélgetésre, vitatkozásra. Az olajos bádoggályha mellett dideregtünk, az orrunk pirult, a hátunk fázott.

Eljött a tél vége, s el a nem sok jóval kecsgető tavasz is. Guszti és Stănese elmaradtak a szokásos összefüggéseinkről. El sem tudtuk képzelni, hogy mi lehet az oka. Aztán a Guszti nővérétől megtudtam, hogy detektívek jártak náluk, és házkutatást tartottak. Az egyik könyv lapjai közt röplapokat találtak, és mindkettőjüket, sőt a harmadik lakótársukat, egy Olteanu nevezetű lakatost is letartóztatták és hathónapi börtönre ítélték.

Az apahidai vasúti műhelyben ezekben a napokban megjelent a járási csendőrőrmester, és megfélemlítési szándékkal listát próbált összeállítani a szervezett munkásokról, azzal fenyegetőzve, hogy elbocsátanak minden szocialistát. Egy Corpodeanu nevű művezető 18 munkás nevét írta össze és adta át a csendőrnek, aki a kolozsvári csendőrparancsnoktól kapta erre az utasítást. A szakszervezet titkára az alkotmányra hivatkozva tiltakozott az eljárás ellen, de figyelemre sem méltatták.

A vasutasokat újabb 28%-os bércsökkenés sújtotta. A felügyelők, mérnökök, osztályvezetők és művezetők azon buzgólkodtak, hogy ki-ki a maga területén a rendelkezéseket minél jobban érvényesítse. Így szerzett eredmennyel

próbálta mindegyik a maga pozícióját erősíteni. Valóságos hajtóvadászatot rendeztek a munkások ellen, kivált akiknek valamilyen szerepük volt a szakszervezetben, vagy akiről tudták, hogy szocialista.

A mi művezetőnk, Alexandru Tamaş, egyenként hívatta magához az öntőket, és egy általa szerkesztett nyilatkozatot próbált aláírni velük. Ebben azt akarta bizonyítani, hogy Balica és én illegálisan pénzt gyűjtöttünk elbocsátott munkatársaink megsegítésére. Megpróbáltam szót érteni a mesterrel, de durván elutasított, s megfenyegetett, hogy ellátja a bajomat. Menteni akartam a társaimat, s így inkább elmondtam neki mindent: hogy nem nézhettem tétlenül ártatlanul elbocsátott társaink siralmas helyzetét, az éhező családokat.

— Ártatlanul éhínségre ítélt emberekről van szó — próbáltam meglágyítani a mestert —, akik nem vétettek senkinek, rendes, istenfélő emberek mind. A papok is azt tanítják, hogy segíteni kell a rászorultakat, s ezt nem lehet bűnül felróni senkinek. Valami besúgó félrevezette magát, azt állítva, hogy ez szocialista akció volt.

— Ne szédítsen engem, Kovács — vágott közbe.

— De én igazat mondok! — folytattam. — Ugyanis a gyűjtést engedélyezte Negulescu igazgató úr, ha pedig nem hisz nekem, kérdezze meg tőle, ő emberséges volt a munkásokkal szemben.

Erre elküldte a többieket, és alaposan kikérdezett mindenről. Én pedig elememben voltam, és valóságos előadást tartottam neki a munkások és kistisztviselők sanyarú sorsáról. Úgy beszéltem, hogy a többiekében ismerje fel saját helyzetét, s lássa be, hogy ő sem él sokkal jobb körülmények között. Így elértem, hogy a nyilatkozatot összetépte és a szemétkosárba hajította.

— Nem vagyunk mi bolsik, mester úr — fejeztem be —, de hát nehezen élünk, és ez elégedetlenséget szül mindenkiben.

Balica elvtársnak az öntődében ekkor már én voltam a bizalmasa. Tűzbe mentem volna érte. Együtt jártuk éjjelente a kerekdombi utcákat, szórtuk a röpcédulákat és ragasztottuk a plakátokat. Ekkor és így kezdődött el szervezett illegális tevékenységem. Utóbb tudtam meg, hogy ezeket a röpcédulákat az apahidai elvtársak —

Bartha Jenő, Pavel Bojan, Emil Pop — gyártották, a vasútikocsi-festő Fodoreanu telkén levő istállóban.

Izgalommal teli napokat éltem át, de megnyugtatót és örömmel töltött el, hogy édesanyám és feleségem szerették és becsülték egymást. Nem tartoztunk mi azok közé, akik miután városra kerültek és levetették a falusi ruhát, már szégyellték is a származásukat.

Annuska édesanyámmal karon fogva járt a városban, s boldogok voltunk, ha eljött velünk a színházba vagy moziba. Együtt láttuk Gorkij *Éjjeli menedékhelyét* is, mert az ilyen darabok jobban vonzottak minket, mint az olcsó szórakozást kínáló könnyű kis művek. Anyám mindig nagyon szeretett engem, és boldog volt, hogy meg-nősültem. Egyetlen dolgot hiányolt még életünk teljes boldogságához: a gyermeket, a kisunokát, akít ringathasson.

A PÁRT KATONÁJAKÉNT

Mind jobban és jobban belemerültem az illegális mozgalomba, s egyre inkább nyűgnek éreztem a lassú fejlődést propagáló szakszervezetet. Arra kértem Balicát és a bizalmas elvtársakat, mentsenek fel a kettős szerep alól, ne kelljen eljárnom a szakszervezeti ülésekre. De most is egyetértettek abban, hogy jól van ez úgy, ahogy van, s ezen a véleményen volt Fodor Balázs is. Erre szükség van nemcsak a konspiráció érdekében — mondták —, hanem azért is, mert én vagyok a kapocs az illegális sejt és a szakszervezeti munkások között. Ki kell használni a törvényesnek elismert tömegszervezeteket. Így feladatom az volt, hogy a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetben az ellenzékét erősítsem, s igyekezzek minél több munkást megnyerni erre a célra.

A munkahelyemen jó védelmet nyújtott ez a kettősség, mert míg a spiclik Stănesét, Balicát és Popát állandóan gyanúsan figyelték, engem mint jámbor szociáldemokratát figyelemre sem méltattak.

S.J., hogy spiclikedését jobban végezze, belépett a szociáldemokrata pártba, alighanem gazdáinak, a Santinela vezetőinek utasítására. Neki és Precupnak a szerepe az volt, hogy a gyűléseken megfigyeljék a felszólalásokat, és arról jelentést tegyenek. Precup volt a Santinela helyi titkára, s mint ilyen a besúgók amolyan főnökféléje is. Hozzá futottak be a jelentések, és ő továbbította azokat a szigurancára.

Az éberséget tehát nap mint nap fokozni kellett. Az illegális párt minden egyes jelöltjét alaposan lekádereztek, megismerték múltját, családi körülményeit, hosszú időn át figyelték magatartását, cselekedeteit, míg meg nem győződtek bátorságáról, megbízhatóságáról, akaraterejéről. Mindenkinek állandó feladata volt a tanulás, a politikai és ideológiai kérdésekben való helyes eligazodás. Ezenkívül nem szabadott fecsegőnek lenni, inkább másokat kellett beszéltetni, s nagyon szigorúan be kellett tartani a konspiráció szabályait. A jelölteket kisebb feladatokkal bízták meg, megannyi próbatételnek tették ki. S még ezek után is csak több éves párttagok személyes ajánlásával léphetett be valaki a párttagok közé.

Csak a felszabadulás után tudtam meg, hogy magam is átestem ezen a hosszas káderezésen, lenyomozták egész addigi életemet inaskoromtól kezdve a vasúti műhelyekbe lépésemig. Majd Balicát bízták meg, hogy tegyen velem egypárszor próbát. A műhelyen kívül Fodor Balázs, Szöcs Béla, aztán Dobai Gyula, majd a sógorom, Ádám volt megbízva, hogy foglalkozzék velem.

Alighogy befogadtak a párttagok sorába, köteleztek a marxi—lenini elvek alapos elsajátítására, illetve a proletárdiktatúra elméletének megismerésére. Politikai szemináriumokra jártam, ahol az előadó nevét nem volt szabad tudni, és ő sem kérdezte a miénket. Itt ismerkedtem meg a leninizmussal, a kommunista pártok stratégiájáról és taktikájáról hallgattam előadásokat, s így készültem fel arra, hogy méltó tagjává váljak a pártnak.

Azon a tavaszon Ionescu tábornok vasökle egymás után sújtott le a vasutasok különböző osztagaira. Utóbb a dési vasúti műhely feloszlását határozta el. A szakszervezeti vezetőket mint bűnözőket lajstromba vette a rendőrség.

A szakszervezetet szétverték, tagjai kis csoportokra szakadoztak, s itt-ott magánházaknál gyülekezve próbálták élesztgetni a tüzet. Az utolsó gyűlés az Építők Otthonában népes volt és izzó hangulatban folyt le. Küldöttek érkeztek Pașcani-ból, Grivicáról, Désről, Brassóból, Aradról, Temesvárról és Piskiről. A békés tiltakozások helyett mind a harcot követelték.

— A pașcani-i Nicolina műhelyben végeztem el a vasúti szakiskolát — mondotta a temesvári küldött —, és a szakmám mellett a szocialista eszméket, Lenin eszméit is elsajátítottam. Aztán többedmagammal, mi fiatal segítők szervezkedni kezdtünk, terjesztettük a lenini eszméket, lázítottuk a munkásokat Vidrighin, majd Ionescu terrorja ellen. Ezért ötünket ötfelé helyeztek, a szélrózsa minden irányába. Azt hitték, hogy egyszer és mindenkorra elbánnak velünk, hogy megszüntetik a „vörös gócot”. De melléfogtak az urak. Mindenikünk, ahova került, ott vette el a szervezkedés magját, s az gyökeret is vert. Ma pedig újra találkozunk itt, s mindenikünk az általa beszervezett munkásokat képviseli. Pedig nem volt könnyű dolgunk, s kezdetben féltünk is, hogy a más ajkú munkások — magyarok és szászok — nem értenek majd meg bennünket, románokat. De elvtársak, megértettük egymást. Mert egyformán kisémmizettek vagyunk, nemzetre, vallásra és fajra való tekintet nélkül egy az érdekünk, s készek vagyunk vérünket is ontani eszméinkért. Elvtársak, fogjunk össze, állítsuk csatasorba minden becsületes munkástestvérünket. Harcoljunk egységesen az elbocsátások ellen, a bérek csökkentése ellen, az elmaradt bérek kifizetéséért. Harcoljunk a munkanap meghosszabbítása ellen s azért, hogy egyenlő munkáért egyenlő bért kapjon minden munkás.

A temesvári küldött beszédét hosszan megéleljenezték. Majd felröppent a tömegeből:

— Halljuk Gheorghiu elvtársat!

Egy magas termetű, fekete bajuszkat viselő, sovány, barna arcú fiatalember emelkedett szólásra. Keveset beszélt, de amit mondott, annak súlya volt.

— Ne engedjük megbontani a sorainkat mérgező szavakkal. Itt Erdélyben és ahol még nemzetiségi dolgozók élnek, azzal bomlasztják a sorainkat, hogy a románok

fülébe suttogják: „Te román vagy, neked több jogod kell hogy legyen.” Nyelvvizsgákra kényszerítik a más nyelven beszélőket, s így igyekeznek leépíteni kisebbségi munkás testvéreinket. De a cél az, hogy megosztva bennünket, még jobban ránk tapossanak. Ne feledjétek 1907-et, amikor ezrével gyilkolták a bojárok a paraszt testvéreinket! Ne feledjétek 1918-at, ne feledjétek Lupény friss sebeit!

— De lelkemből beszél ez az ember. Ismered, Misi? — kérdeztem Balicától.

— Igen. A galaci főműhelyekből fegyelmi úton helyezték át a dési vasúti műhelybe — súgta bizalmasan —, Gheorghiuinak hívják, és még hallani fogunk róla.

Elbocsátás, bérlevágás, jogtiprás, növekvő terror — ez a kép bontakozott ki a többi küldött felszólalásából is. Ez is jelezte, hogy egy a bajunk, ami ellen csak egységes fellépéssel harcolhatunk.

Többen felszólaltak az apahidai műhelyekből is. Pavel Bojan elmondta, hogy náluk a műhelyek körüli nyomortanyán élők a munkavezetők terrorja mellett a csendőrök zaklatását is el kell hogy szenvedjék. Már panaszkodni sem lehet, mert ha valaki megmondja az igazat, ráfogják, hogy kommunista, s akkor semmi jót sem várhat. Ilyen hangnemben beszélt Bartha Jenő is, majd Fodorean vagonfestő, Kádár és még egypáran.

A pénz és ruhanemű gyűjtését folytattuk. Én mint a kommunista párt egyik sejtjének tagja — melynek tagja volt még Mihai Balica, Mihai Brînzaş, Tóth Jenő — még jobban belevetettem magam a munkába. Megismerem a Kommunisták Romániai Pártja V. Kongresszusának anyagát, s kezdtem megérteni annak reám vonatkozó határozatát: meg kell erősíteni az ellenzékét a reformista szakszervezetekben, akcióképes kommunista frakciót kell alakítani.

A három lebukottal én tartottam a kapcsolatot. Élelmszercsomagokkal segítettünk rajtuk. A beszélőn Popa Guszti, eszperantó szavakat kavarva beszédébe, értésemre adta, hogy Olteanu és Stănese is kitaratatlansága mellett. Így, ha kikerülnek, még a visszavételüket is kérhetik a vasúthoz.

— Szócs Bélát, Bakit, Dobait és még néhány denunciált munkást sikerült ismét munkába állítani — közölte Fodor elvtárs mosolyogva.

Nagyon meglepett a közlése, szinte hihetetlennek tűnt, hiszen mindenütt nagy leépítések folytak, nemhogy újakat vettek volna fel.

Fodor Balázs vállamra tette a kezét, s olyan hangon magyarázta meg a siker titkát, hogy mindjárt tudtam, erről még a legközelebbi elvtársaim előtt is hallgatni kell.

— A főmérnököm, a hídosztály tartományi vezetője, a magyar kommün bukása után került ide... elvtárs a javából. Társaink most a Dédától Tîrgu Ocnáig vezető út hídjain és viaduktjain dolgoznak, s egyúttal a marosmenti famunkások és erdőkitermelők felvilágosítását is magukra vállalták. Szócs Béla szigorú illegalitásban dolgozik. Bakiné pedig nővonalon fejt ki igen eredményes munkát.

Fodor elvtárs félrecsúsztotta a padlódeszkát, és puha fedelű könyvet emelt ki alóla.

— Egy hetet adok rá, hogy a feleségeddel együtt elolvassátok. A könyv félig legálisan jelent meg, de azért nem árt az óvatosság. Egy hét múlva majd beszélünk a tartalmáról.

A bérek csökkenése és a különböző járandóságok megvonása ellen felvonultak az apahidai munkások. Másnap mi rendeztünk éhségfelvonulást az igazgató irodája elé, aki hasztalan próbált mellébeszélni, mert szavát elnyomta a tömeg zúgása.

— Nem akarunk éhen pusztulni! — kiabáltuk csoportosan. Egyéni felszólalásra senki sem vállalkozott, mert tudtuk, hogy az elbocsátással jár. — Azért dolgozunk, hogy üres borítékot vigyünk haza?

Negulescu igazgató megpróbálta elhárítani magáról a felelősséget:

— Bukarestből kaptam rendeletet a fizetések csökkentésére, és köteles vagyok végrehajtani azt.

— Szégyen, gyalázat! — kiáltottuk kórusban.

— Nem lett volna szabad elhagyják a munkahelyüket, egy 10—15 tagú bizottság is megtette volna ezt.

Csend lett, csak néztünk egymásra. Boga szaktárs azonban felismerte a helyzetet, s megbízás nélkül beszélni kezdett:

— Ha bizottságot küldünk, annak tagjai, mint eddig is történt, az elbocsátandók listájára kerülnének. Az igazgatóság ismeri sérelmeinket, azok orvoslását kérjük, vagy ha nem illetékes rá, tolmácsolja a felettes hatóságunk.

— Román munkások, hozzátok szólok! — változtatott taktikát az igazgató. — Nektek mint jó románoknak vigyáznotok kell, hogy a műhelyekben csak románul beszéljen mindenki!

— Mit érdekel minket, hogy ki milyen nyelven beszél?! Számunkra egy a fontos: meddig kell még éheznünk?! — hördült fel a tömeg.

Az igazgató másnapra ígért választ, s mi reménykedve oszlottunk szét a félórás tüntetés után.

Másnap aztán a válasz minden reményünket szertefoszlatta. Az addigi akkordkulcsot 9-ről 6 és félre redukálta az igazgatóság, ez pedig 30—36%-os bércsökkenésnek felelt meg. Ezenkívül megvonták a drágasági pótlékot, ami havi 400 lejt jelentett. Az apahidai munkásoktól megvonták az utazási költségek fedezését, de lakást sem biztosítottak nekik, úgyhogy Kolozsvárról kellett kijárniuk.

Balszerencse kísérte otthoni vállalkozásunkat is. A tavaly vásárolt széna jól telett, s már boldogan számoltgattuk, hogy milyen haszonnal adhatjuk el most, amikor a régi már fogytán van, az új pedig még nem nőtt ki. Bátyám is biztatott, hogy most kell eladni, mert jó ára van, szép hasznunk lesz belőle.

A tavaszi olvadás azonban olyan hirtelen kezdődött, hogy a Nádas patak felduzzadt és kiöntött. Három napig egész telkünk víz alatt állt. Első nap a kerítés megerősítésével még sikerült elhárítani a vizet a telekről, sőt úgy tűnt, hogy az kezd visszahúzódni. Ebéd után azonban a műhelyt körülvevő kerítésre felkapaszkodva rémülten vettem észre, hogy a víz újra emelkedik. Munkaidő után már térdig érő vízben gázoltam hazáig. A szekrényeket és minden olyasmit, amiben kárt tehet a víz, felraktuk az ágyakra. Ruháinkat málhába kötöttük, összepakoltuk az

élelmet, és a kutyánkat magunk után szólítva, elhagytuk az árvíz által veszélyeztetett házat.

— A széna! Kárba vész legalább a fele! — siránkozott a párom.

Harmadik éjszaka a szennyes ár leszaggatta a kerítést, az erősen bevert sásfákat kidöntötte, elsodorta a tyúkólat, a szénát pedig embermagasságig eliszapolta. Bátyám még így is kerített rá vevőt, aki tízezret adott az egészért. Ebből ötöt rögtön ki is fizetett, a másik ötezret pedig két év alatt alig tudtuk kivásalni tőle.

Új lakásba költöztünk: kibéreltük a Máramaros utca 48. szám alatti ház utcai szobáját Albérlőink más kvártélyt kerestek, mert nálunk már nem maradhattak. Így a jövedelmünk erősen megcsappant: kevesebbet vittem haza a vasúttól, az albérlők pénzétől elestünk, s el a kertben termelt zöldségből és virágokból szerzett pénztől is.

A lakberek igen magasak voltak ezekben az években, de hát saját ház építésére nem is gondolhattam. Ekkor jött Mihai Rusu, Nicolae Marta és Vasile Cordoş azzal a hírrel, hogy ugyancsak a mi utcánkban a 151. szám alatt eladó egy fajalmával és besztercei szilvával teli kert. A tulajdonos, egy kalauz, sürgősen el akarja adni. Olcsón meg lehet kapni tehát, különben is az ingatlan ára nagyon lement az utóbbi időben.

Egy nap munka után elmentünk Annuskával, hogy megnézzük. A Rusu nemrégén vásárolt telke mellett állított meg kísérőnk.

— Itt volnánk. Erről a ribizlibokroktól körülvelt telekről van szó. Bara bácsi a tulajdonos; azért akarja eladni, mert bankadóssága van, amit nem tud különben fizetni.

Elindultam megtekinteni a telket, amely már első látásra is nagyon megtetszett. Láttam Annuskán is, hogy kedvére való, így hát magamban elhatároztam: ha lehet, megvesszük. Mintha már meg is egyeztünk volna, Annuska az utca felőli lapos részre mutatva kijelentette:

— Ide felépítjük a kunyhónkat. Igaz?

— A róka még az erdőn fut, s mi már a bőrét áruljuk — mondtam mosolyogva.

— Megvesszük, még ha megéhezzük is — mondta határozottan a feleségem.

Május elseje előtt az ismert kommunistákat, mint más években, most is összeszedték és lakat alá helyezték a hatósági fogdmegek.

Előtte való éjszaka Sántha Gézával röpcédulákat szórunk a Kakasváros és az Irisz-telep utcáin. Előttünk Szöcs Béla haladt, utánunk pedig Balica jött, hogy biztosítsanak a meglepetésektől.

Az Építőmunkások Otthonában az ünnepi gyűlésen Hoffer Géza, a Munkás Újság főszerkesztője tartott beszédet.

— Ellenségek vesznek körül bennünket. Az osztály-állam minden rendőre és csendőre úgy akar érdemeket szerezni magának, hogy a jogaikért küzdő munkások soraiba gázol. Letartóztatások előzték meg ezt a május 1-ét is, hogy megfélemlítsék a munkásokat. De tévednek, az egész munkásosztályt nem lehet börtönbe vetni, s akik kint maradtak, társaik helyett is folytatják a küzdelmet. Leépítések és bércsökkenések, kihült gyárkémények, elnéptelenedett munkahelyek mutatják, hogy a kapitalizmus már túlélte önmagát, csődbe jutott...

A hallgatóságból valaki elkiáltotta magát:

— Üres duma! A szomszédunkban épül a szocializmus, nálunk meg üldözik a kommunistákat. Aki pedig ezt teszi, az a beteg kapitalizmust istápolja...

— Bolsi agitátor, dobják ki! — ordította Stroia.

Tumultus támadt, volt aki megéljenezte a közbeszólót, mások meg lehurrogták az éljenzőket. A felbolydult tömeg kivonult a teremből.

Az esti órákban az ifjúság népes csoportja tartott a Sétatér felé, forradalmi dalokat énekelve, vörös lobogót lengetve. Menetükhöz csatlakoztak a Hója erdőből hazafelé tartó munkások, s együtt énekeltek a munkások májusi dalát.

A sétatéri öreg fák alatt parancsot osztogató hangok hallatszottak. Csendőralakulat fordult be a parkba, hogy elhallgattassa a munkások énekét. Működésbe lépett a terrorgépezet: gumibottal, puskatussal ütlegelték a munkásifjakat, földre teperték, majd autóba lökdösték őket.

A párt beindította a felkészülést a nagy küzdelemre. Pártsejtünk a mi kertünkben gyűlt össze. Balica nyitotta

meg a gyűlést, majd Szöcs Béla számolt be a helyzet-ről, leszögezve, hogy itt már csak a tettek segíthetnek.

— A Kommunisták Romániai Pártja 1932. március 20-án Bukarest egyik külvárosában országos konferenciát tartott a vasúti műhelyek küldötteivel. Közös harci tervet dolgozott ki, hogy a vasúti munkások eredményesen vehessék fel a harcot az ellenünk irányuló támadások és az újabb bércsökkenések ellen. Megalakult a központi akcióbizottság, élén Gheorghe Gheorghiu elvtársal. Ez megfogalmazta a legégetőbb követeléseket, akcióbizottságok alakítására szólított fel minden tartományban, műhelyben, felhívást bocsátott ki, s elhatározta a Lupta CFR című újság kiadását. Ezt követően — fejezte be Béla a beszámolót —, Gheorghe Gheorghiu ismertette a konferencia határozatait, és kijelölte az azonnali tennivalókat.

A következő hetekben nálunk is lendületet vett a harci készülődés, s a legjobb elvtársak elbocsátása — közöttük a Szöcs Béláé — is csak átmenetileg torpanthatta meg az öntudatos elvtársakat. A párttagok bátor, önfeláldozó magatartásukkal bizalmat keltettek és a tömegek elfogadták őket vezetőiknek. Röpcédulákat, broszúrákat, újságokat helyeztünk el a szerszámládákba, ruhaszekrényekbe. Ezek kézről kézre jártak. A munkások bátrabbjai nyíltan állást foglaltak és elítélték a megalkuvó, memorandumozó szociáldemokrata taktikát.

Az egyik vasutas gyűlésen, melyet egy vasárnap délelőttre az Építők Otthonába hívott össze a régi vezetőség, nyílt kenyértörésre került sor. A gyűlést Alexandru Pătaș vezette, és Alexandru Popovici egy újabb petíció szövegét olvasta fel. Jeremiás siralmaihoz hasonló szöveget hallhattunk. A munkások felugráltak a padokból.

— Elég volt az üres szalmacséplésből! — kiáltozták az emelvény felé.

Stroia, a szaktanácsi küldött, öklével verte az asztalt, és bolsi lázadóknak bélyegezte a vasúti munkásokat. Erre felugrott Mețiu, és a munkások pénzén élőszködő parazitának nevezte a titkárt.

A kölcsönös sértegetések után a vasutasok 90%-a elhagyta a termet, s egyenesen a vasúti munkások Munkácsi utcai szakszervezeti helyiségébe vonultunk. Itt

az akcióbizottság vezetésével a központi akcióbizottság programja, valamint a június 8-i kolozsvári tartományi konferencia határozatai szellemében folyt tovább a tanácskozás.

Noha kis kunyhónk építése éppen akkor minden szabad időmet lefoglalta, Balicától tudtam a Kolozsváron lefolyt tartományi konferenciáról, amelyen Gheorghe Gheorghiu, Constantin Doncea és több jól ismert elvtárs vett részt Bukarestből és Galacról. Ez a konferencia megválasztotta a mi tartományi bizottságunkat, melynek tagjai Pavel Bojan, Ioan Bob, Emil Popa és Ion Mețiu lettek.

A kánikulai hőségben pár hétig úgynevezett „korvodára”, ingyen közmunkára fogtak bennünket. Ugyanakkor Ostrogovici igazgató a féktuskók készítését nagyrészt magánműhelyeknek adta ki.

— Hol itt a ráció? — kérdeztük egymástól, de csak akkor világosodott meg számunkra a dolog, amikor Balica Lám mérnökhöz fordult magyarázatért.

— Nálunk ezek az öntvények többbe kerülnek, mint a magánvállalatoknál. Ezenkívül ezek a vállalatok magas jutalomban részesítik azt, aki megrendeléseket kerít nekik.

Esténként sejtgyűlésen tanácskoztunk a tennivalókról. Közben visszakerült a börtönből Ioan Stănese is, csak Pop Gusztit nem vette vissza a vasút.

Stănese megjelenése lázba hozta a fiatalokat. Hiszen a lelkekben földrengések zajlottak, az éhező, rongyos, de ugyanakkor lelkes ifjak, segédek és tanoncok, csak a jelre vártak, hogy harcba indulhassanak. Soha nem tapasztalt forradalmasító nevelőmunka folyt ekkor a szakszervezetben, az akcióbizottság utasításai szerint óvatosan, ember-től emberig.

Az Adevăruł című napilap vastagon szedett betűkkel adott hírt a CFR-vezetőség rablógazdálkodásáról. Az évi mérleg harmincmillió deficitet mutatott ki.

— Nem csoda — lázongott Iancu elvtárs, amikor kezébeadtuk a lapot. — Velünk szakmunkásokkal korvodán lapátoltatnak, s közben máshol tönkreteszik a drága anyagot...

Az igazgatóság a kedélyek csillapítására egyik nap elküldte hozzánk a megbízottját, hogy a lelkünkre beszéljen.

— Tudomásunkra jutott, hogy a vasúti műhelyek környékén külföldi kommunisták zavarják a vizet. — A nagydarab ember selyemkendővel törölte gyöngyöző arcát, s felénk lobogtatta az Universul című lapot. — Vegyék tudomásul, hogy nehéz időket élünk, de ez még nem ok, hogy a becsületes dolgozók elveszítsék a fejüket, akármit is duruzsolnak a fülükbe idegen agitátorok. Bukarestben már tárgyalnak a maguk sorsáról, s ha tisztességesen viselik magukat, meglesznek az eredmények is. Ahhoz, hogy rendeződjék a mostani helyzet, több rendelkezésre van szükség. De ha nem értenek a szóból, találunk más módot is, hogy megszabaduljunk a nagyszájú bujtoatóktól. Akkor azok fennmaradt bérét szétoszthatjuk a tisztességes munkások között, akik megérdemlik. Megértették?

A déli dudaszóra oszlottunk szét, elfogyasztani szegényes elemőzsiánkat.

— Milyen átlátszó hazugságokkal akarnak megtéveszteni — jegyeztem meg csendesen.

Közben Rusu maga elé tette faládikóját, s láttam, hogy ijedt képet vág. A kenyér mellől gyanús kis cédulát emelt ki.

— Röpce! — suttogta. — Hogy kerülhetett ide?

Gyorsan szétnéztem, de láttam, hogy nincs kitől tartanunk.

— Nesze, te írástudó — nyújtotta felém —, olvasd!

— Sallai és Fürst élete vesztélyben! ... — kezdtem olvasni a pár mondatos röpcédulát.

A ház építése nagyon vontatottan haladt; hiányzott a pénz s a kellő tapasztalat, bár szaktársaim szabad idejükben szívesen segítettek. Egy rajzért és építési engedélyért az építómesterek akkora összeget emlegettek, amennyiből mi rendre minden anyagot beszereztünk a négyszer négy méteres házhoz.

Idős és szegény anyámtól anyagi segítséget nem várhattam, sőt én kellett volna hogy támogassam. A feleségem szülei, amíg a házikónk el nem készült, felénk sem néztek. Éppen csak egy-egy vasárnap meghívtak ebédre, de olyankor is állandóan hangoztatták, hogy pénz dolgában

rosszul állanak. Annuska szeme ilyenkor könnybe lábadt, s útban hazafelé kiöntötte bánatát.

— Látod, ha gazdag családból volnál, most nem kelene magad halálra dolgoznod. A szüleim is inkább hagyták a sok pénzt a takaréokban veszni... Bátyámnak bezeg adtak pénzt, hogy asztalosműhelyt rendezzen be, s öcsém is, alighogy megnősült, máris házhelyet és szücsvarrógépet kapott.

A ház alá kis pincét is terveztünk. Nem ismervén az építkezési szabályokat, szaktársaimmal a pincegödrt a kerítésként szolgáló sánctól három-négy méterre ástuk ki, köréje tölgyfa oszlopokat vertünk le, s ezeket belévezve képeztük volna ki a falakat.

Ám alighogy kiokoskodtuk a kollégákkal a lécezést és a félfedelű tetőszerkezetet, máris lecsapott ránk a rendőrség, és kérte az építési engedélyt. Kétezer lej büntetéssel fenyegetett a rendőr, s hiába próbáltuk kollégáimmal megpuhítani. Végül félrehívtam, s négyszemközt száz lejt adtam neki, hogy hunyjon szemet az építkezés fölött.

— Én is így kenyereztem le őket — mesélte Iancu —, amíg a kis házikót fedél alá nem húztuk. Persze tízszer is megfejték; száz, százötven, utoljára ötszáz lejt kértek.

— Az istenit, hát ez most már így fog menni? — rémültem meg.

— Bizony így megy ez, kit hogy tudnak fejni.

Egy másik vasárnap délelőtt, alig kezdtünk hozzá a munkához, a kutya jelezte, hogy idegen közeledik. Magas, hajlott hátú rendőr köszönt ránk. A munkaadó felől érdeklődött, hogy ki az építető, aki vasárnap is dolgoztat, mert ezért büntetés jár. A túlóráztatást tiltja a törvény, és pénz-, de lehet, hogy börtönbüntetéssel torolja meg.

— De uram, mi kalákában segítünk a társunknak...

— Nem érdekel engem, a törvény az törvény!

Ha a másikinál megtette egy százaz, ennek is elég lesz talán, gondoltam, és a zsebébe csúsztattam a pénzt.

— Az utcasorban csak engedéllyel lehet építeni, különben lebontatja a hatóság. Miért nem építenek a telek belső részén?

— Ez igaz — kapta fel a fejét Marta és Iancu szinte egyszerre —, mi is azért építkeztünk a telek végibe.

— Az ördög bújjék belétek — zsörtölődött Balica —, hát nem tudtátok jártatni a csőrötöket? Most kezdetjük előlről..

És húsz méterrel bennebb kezdtünk hozzá ismét az ásáshoz, de a kész pincegödrt is meghagytam, gondolván, hogy jó lesz veremnek.

Közben a segítők száma is megszorodott: az öntők mellett más barátaim is jöttek segíteni. Közöttük volt katonakollégám, Gergely Pista asztalos, aki meggyőzött arról, hogy amit csak lehet, csináljunk meg alaposan, mert ki tudja, mit hoz a jövő, lesz-e valaha is anyagi lehetőségünk egy jobbra.

Végre tető alá került a ház. Anyósoméktól, akik új istállót építettek, megkaptuk a régi cserepeket. Így hamar be is költöztünk, hogy szabaduljunk a házbérfizetéstől.

— Amit házbérbe fizetnénk, azzal ajtókat és ablakokat tudunk vásárolni — mondtam a feleségemnek —, padló nélkül egyelőre ellehetünk.

A sárral bevett falak jól száradtak a száraz meleg időben. A kajszibarackot jó pénzért eladtuk, s a többi gyümölcs is érésre fordult már lassan. Valamicske pénzt hozott a házhoz a kerti fű eladása is.

Szeptember közepe táján Annuska azzal fogadott, hogy két rendőr járt nálunk, és azt mondták, hogy a házat lebontatják. Egy papírt nyújtott át, melyet a rendőrök hagytak ott azzal, hogy másnap jelentkezzem a városrendészeti hivatalban Cotescu titkárnál.

— Engedély nélkül nincs építkezés — fogadott másnap Cotescu. — Mi történne, ha mindenki tetszése szerint építkeznék?

Végül abban egyeztem meg vele, hogy csak egy kis gyümölcsraktár vagy pásztorház építését kérvényezzem.

— Persze meg kell kenni a kereket. Fizet kétezer lejt, s akkor mindent elintézőnk — tette hozzá.

Jegyűrűinket és a völegényruhámot adtuk zálogba, hogy az engedélyt megkapjuk, s végre nyugodtan hajthassuk le fejünket a saját házunkban.

Az idő őszre járt, s a gazdasági helyzet egyre romlott, a forradalmi tűz pedig annál jobban izzott az emberek

lelkében. Az akcióbizottságok tagjai élénk felvilágosító munkát végeztek az emberek között. Gondosan választották meg a gyűlések helyét és idejét, hogy ne lephesse meg őket a rendőrség. Így egyetlen összejövetel résztvevői sem buktak le, egyetlen besúgó sem férközhetett közénk.

Az egyik ilyen gyűlést — emlékszem — a Fellegvár Törökvágás felőli részén, egy fáktól árnyékolt tisztáson tartottuk meg. Vasárnap délelőtt 9-kor gyűltünk össze a szélrózsa minden irányából. A harminc résztvevő párosával érkezett a helyszínre. Ismerőseim közül ott volt Mihai Balica, Pavel Bojan, Ioan Bob, Bartha Jenő, Hagymási György, Mihai Brînzaș, Sántha Géza, Szócs Béla, Dobai Gyula. Galac, Temesvár, Pașcani és a iași-i Nicolina képviseltette még magát. Grivica küldöttje Ioan Turcu volt, az Egységes Vasutas Szakszervezet központi küldöttje pedig Vasile Bîgu. Az akcióbizottság országos elnökeként Gheorghe Gheorghiu vezette az ülést.

A beszámolóból képet alkothattunk a többi műhely harci taktikájáról. A vezetőség megállapította, hogy az eddigi munka megtette a kívánt hatást. Munkatársaink a gyűléseken egyre gyakrabban és nyíltabban foglalnak állást. Tevékenyen bekapcsolódtak a Román Munkás Segélybe, a Vörös Ellenzékbe és a Vörös Segélybe. A szolidaritás nevében a vasúti munkások segítették a Dermatoma bőripari dolgozóinak a sztrájkját.

Az egymást követő akciók folytán — fejezte be Gheorghe Gheorghiu — a vasúti vezérigazgatóság kénytelen volt teljesíteni egyik lényeges követelésünket: a teljes alapfizetés biztosítását, vagy a húszszázalékos kiegészítést abban az esetben, ha az igazgatóság hibájából nem dolgozhatjuk végig az egész hónapot.

Ezen a lelkes értekezleten meggyőződhettem, hogy a vasúti munkások sorsa országszerte azonos, s hogy más-hol is hozzánk hasonlóan gondolkoznak.

A nyelvvizsgákkal kapcsolatban Gheorghiu elvtárs elmondta, hogy magasszintű tárgyaláson tiltakoztak a kormány és a vasúti igazgatóság alattomos szándéka ellen, hogy 20—25 évi szolgálat után nyelvvizsgák ürügye alatt bocsásson el kitűnő, hűséges szakmunkásokat.

— Az üllőnek és a kalapácsnak egyforma a csengése, akárki dolgozik rajta! Nem engedjük, hogy nacionalista uszítással megbontsák a munkások egységét!

Nem volt időm unatkozni ebben az időben. Rengeteg tennivaló akadt a ház körül is: még nem volt kapunk és kerítésünk, be kellett takarítani a gyümölcsstermést, a ház és az utca közti részt fel kellett ásni szőlőnek. Ezenkívül a két pártban és a szakszervezetben is tevékenykedni. Mozgalmas volt az élet minden területe, és sajnos gyakoriak a lebukások.

Annuska bátyja a szomszédos utcában vásárolt házat, odaköltözött családjával, és egy kis asztalosműhelyt nyitott. De ő is sok pártfeladatot vállalt. Lakásunk gyakori illegális találkozók színhelye lett. Sokszor az én tudtom nélkül, Annuska beleegyezésével tartották nálunk a gyűléseket. A konspiráció szabályainak megfelelően Annuska és én nem beszéltünk egymásnak a tevékenységünkről. Jobb volt nem tudni egymás illegális munkájáról, lebukás esetén így nem facsarhattak ki semmit az emberből. A mi mozgalmunk harcosai eleve elszánták magukat: inkább a halál, mint az árulás. De könnyít a felelősségükön, ha csak a saját dolgaikról tudnak.

Amióta Fodor Balázsék szomszédságában laktunk, gyakran találkoztunk Pokola Annával és Baki Andrásnéval. Bakinéban nagyszerű harcostársat ismertünk meg, aki alapvetően különbözött a környékbeli asszonyoktól: nem szerette a pletykát és a miszticizmust. Míg férje a vasúti hídosztály alkalmazottjaként a Maros völgyében és a gyimesi viaduktok tatarozásán dolgozva a kommunista eszméket terjesztette a szegény napszámosok között, ő a két kamasz fiuk nevelése mellett a nőmozgalomban vállalt feladatokat.

Rólam úgy tudták, hogy szociáldemokrata vagyok, így amikor feleségem vendégeként a házunkban megfordultak, óvatosan beszéltek a III. Internacionálé eszméiről, de észrevettem, hogy igyekeznek a maguk oldalára állítani.

Magamban mosolyogtam, egyszerre aggódtam és örvendtem, hogy ilyen asszonyaink vannak. Aggódtam feleségemért és elvtársnőiért, de örömmel töltött el, hogy szívvel-lélekkel velünk vannak harcainkban. Fokozta ag-

godalmamat a növekvő terror s az, hogy feleségem szíve alatt egy új élet palántáját hordozta.

A nagy vasutas sztrájk előkészítése idején — mint évek múlva megtudtam — futárszolgálatot teljesített Balicánéval és a Sántha Géza feleségével együtt. Ezért utazott hát annyit ezekben az időkben, nekem pedig azt mondta, hogy csak a szabadjegyét akarja kihasználni, hogy oda ne vesszen. Utasításokat, üzeneteket és csomagokat vitt ily módon Váradra, Désre, Nagyenyedre, Marosvásárhelyre és Bukarestbe.

Lakásunk tapaszos padlásán az ifjúkommunisták érkeztek, vagy a hideg beállta előtt a bokrok rejtekében, a fák árnyékában dugták össze tanácskozára a fejüket, köztük Valer Varga, Jakab Margit és a König testvérek.

A nők munkája a kerületben szép eredményekkel járt. A tehetősebb és jószívű hóstáti gazdáktól és az itt lakó jómódú kereskedőktől ruhaneműt, élelmiszert gyűjtöttek, amit szétosztottak a téglagyár és porcelángyár körül lakó munkanélküli családoknak. Részesei voltak ők is annak a mozgalomnak, amelynek keretében a kommunista nők a munkanélküliek megsegítésére szövetkeztek. Minden szegénységük mellett mások támogatása volt a fontos számukra. Együtt dolgozott a feleségemmel akkoriban Maria és Ileana Olpretean, Micu Sári és Irma, Bakiné és a melegszívű Rosenberg Ella.

Kegyetlenül nehéz tél köszöntött ránk 1932 végén. Az 1928—29-es évi 4—7 ezer lej között mozgó havi fizetés 2000—2500 lejre csökkent. Többször előfordult, hogy több napi kényszerpihenőre küldtek bennünket. Ilyenkor a fizetésünk alig érte el az 1600—2000 lejt. Gyűlt az adósság, megszűnt a hitel, és általánossá vált az inség és az elkeseredés. Ez forradalmasította és harci elszántsággal töltötte el a vasúti munkásságot.

Szűkebb körű megbeszélésen vettem részt akkoriban Mihai Balicával a mi vasutas szakszervezetünk irodájában. Az ülésen egy központi bizottsági tag tartott politikai beszámolót, meghallgatta jelentéseinket és ismertette a tennivalókat. Kifejtette, hogy a proletárfrontnak egyik legfontosabb hadállása most a vasúti munkásság, amelynek erősítéséért a párt minden erejével küzd.

— A gyár elfoglalásával párosuló sztrájk — jelentette ki az elvtárs — a legjobb harci forma a vasúti proletariátus számára. Ehhez azonban gondos előkészítés szükséges, mert sikerre csak akkor lehet számítani, ha a munkásság egységes politikai meggyőződéssel indul harcba.

Az egyes üzemrészeleken működő akcióbizottságok magukévá tették a sztrájk kimondásáról szóló határozatot, s vállalták a munkások előkészítését, valamennyien lelkesedtek az új sztrájkformáért.

Noha Balica többször is figyelmeztetett, hogy a párt határozata értelmében néhányunknak nem szabad nyíltan kilépnünk a tömeg elé, hanem szigorú illegalitásban kell maradnunk, hogy a sztrájk után, mely beláthatatlan következményekkel járhat, továbbviessük a harcot, olyan lelkes agitációt talán még sohasem fejtettem ki, mint akkor, persze azért igyekezve kerülni a feltűnést.

A sztrájkszervezés első feladatául ki kellett szélesíteni az aktívákat a párttal rokonszenvező, a párt irányvonalát elfogadó munkásokkal. Ismertettük a párt álláspontját a vasutasok és az egész ország munkássága helyzetéről, és azt, hogy mit javasolunk annak megváltoztatására. Az akcióbizottságok a megbízható munkásokból 10—15 tagú csoportokat alakítottak, illegális megbeszéléseket szerveztek velük, amelyeken részt vettek a párt megbízottjai is. S az újra és újra feltett kérdésekre, hogy egyetértenek-e velünk, a felelet egyhangúan mindig az volt: igen, egyetértünk és vállaljuk a harcot.

Egyik nap éjfél után óvatosan hagytuk el a titkos gyűlés színhelyét. A küldöttet rám bízták az elvtársak, mert úgy vélték, hogy nálam a periférián levő külön telken biztonságos szállást talál. Holtfáradt és farkaséhes volt. A hó sűrűn záporozott, a szél süvítve rázta az ablakokat, a kerítéseket, s arcunkba csapkodta a havat. Utunk az állomástéren és a vasút feletti repülőhídon, a Gyufagyár és a Nádasterealja utcákon vezetett a Máramaros utcába, melynek mi a porcelángyár felőli részén laktunk. A különben sem erős fizikumú elvtársat a fáradság és a rendetlen étkezés leverte a lábáról. Dideregve, álmosan küszködött mellettem a metsző széllel és a nagy hóval. Embert nem láttunk az utcán, a kutyák is megbújtak vackukban.

— Messze kell még menni? Nem bírom erővel.

— Mindjárt megérkezünk — biztattam —, még csak néhány lépés, és ott vagyunk, vár a jó meleg otthon — tettem hozzá már magamat is vigasztalva, hiszen én is elég kimerült voltam. A hajsza, amiben éltünk, az öntöde, az otthoni és az éjfélleg tartó mozgalmi munka, az illegális tevékenységgel járó állandó izgalom engem is kimerített. De most megerősített a felelősség, hogy reám bízták ezt a sokat dolgozó vezető elvtársat, aki bujkálva állandóan járja az országot, szigorú illegalitásban végzi felelős munkáját.

A feleségem, kötelességtudó elvtársam, felugrott, felhúzta a lámpát, és beengedett bennünket. Amíg mi melegedtünk, asztalt terített, és feltálalta a melegen tartott puliszkát, kolbászt és májast.

— Egyetek — hívott asztalhoz, s az egy embernek készített vacsorát kettéosztotta, s egy-egy csésze tejjel tölthette meg.

Utána rögtön lefeküdtünk, és láttam, hogy vendégem azonnal mély álomba merül.

Reggel még aludt, amikor én már elbúcsúztam a feleségtől, s az ennilától zsebre vágva, munkába indultam.

A műhelyben Balica köszönet lapátolt a dobkályhába, felizzította a tüzet, s egy cikket olvasott fel az újságból arról, hogy Ostrogovici-ot, a kolozsvári főműhely igazgatóját a kormány aranykeresztrel tüntette ki a 30 millió lej értékű anyagspórlásért, s ennek 10%-át adományozta neki a nehéz gazdasági viszonyok között elért páratlan megtakarításért.

— Az anyja úristenit! — fakadt ki Iancu.

A szociáldemokrata érzelmű Iancu szaktárs felháborodása mint a nátha ragadt át a többiekre is, még az alattomos, meghunyászkodó munkatársaknak is el kellett ismerniük, hogy itt nagystílusú csalással állunk szemben. Hiszen mindnyájan tudtuk, hogy már egy éve a szakmunkások fele nem végez képességének megfelelő munkát, sőt a vagongyártáshoz felhalmozott elsőrangú faanyag ide-oda szállításával felmérhetetlen kár keletkezett. Ezenkívül a mozdony- és vagonjavításhoz szükséges alkatrészeket — beleértve az öntvényeket is — nagyrészt magánüzemekben állították elő, mert azok mindig szép

summával honorálták a megrendeléseket Ostrogovici igazgatónak.

Másnap a Lupta CFR című lap is közölte a szélhámos-sággal szerzett aranykeresztes kitüntetés körülményeit és Ostrogovici igazgató megjutalmazását. A keresetek már négy éve állandóan csökkentek, s az elkeseredett munkások körében az amúgy is izzó hangulatot tovább szította egy ilyen leleplezés, egyengette a sztrájk kitörésének útját. Nemcsak a fizikai dolgozókat, hanem a haladó középréteg, tisztviselők, kisiparosok, földművesek többségét is a munkások igazának megértése felé hajtotta az ilyen hír. Még az egyes részlegek igazgatói is felhorkantak rá, hiszen valamennyi részleg deficittel küszködött. Hogy tud akkor Ostrogovici úgy gazdálkodni, hogy az üzem haszonnal termeljen?

A nagyon megcsappant reformista vasutas szakszervezeti tagság a helyi szaktanács helyiségében gyűlt össze, hogy meghallgassa a vasutas szakszervezeti szövetség küldöttjének beszámolóját. A terem kongott az ürességtől. Az emelvényen a szaktanács titkára, Bruder, Csöves Péter, az egyik fapanamás, valamint Niculescu, az elnök foglalt helyet.

— Azért hívtuk össze a taggyűlést — kezdte Csöves sűrűn pislogva —, mert munkatársaink megelégték az éhezést, a nyomort. 1928-tól 1931-ig szépen haladtunk, mert erős szervezetünk volt, de jöttek a bomlasztók, s tönkretették.

— A panamázás bomlasztotta szét a szervezetet — tört ki belőlem —, és a maguk által javasolt szakszervezeti elnök árulása!

Csövesnek torkán akadt a szó, Bruder csak hümmögött, s kitérően felelt:

— Ezt nem itt kell megbeszélni, Kovács elvtárs, majd szűkebb körben.

Niculescu csak bámult ránk, mi magyarul beszélünk, s így nem értette, miről van szó, de Csöves igyekezett őt is felvilágosítani, s neki adta át a szót.

— Éppen mostanában vetődtek fel azok a fontos kérdések, amelyek döntő kihatással lesznek a vasúti munkások jövőjére — kezdte a küldött. — A nyelvvizsgán elbukottakat, akiket a tavaly elbocsátottak, vissza fogjuk

vétetni, vagy ha ez nem sikerül, kártalanítást fognak kapni. A vasút a rossz vezetés miatt súlyos helyzetbe jutott. Úgy akarják szanálni, hogy a béreket még lennebb nyomják, s mindenféle más juttatást megszüntetnek. Kívívtuk, hogy a Munkás Pénztár (Casa Muncii) a véglegesített munkásoknak kölcsönt folyósítson. Az igazgatóság a forgalomnál már megkezdte az elbocsátásokat, ezért részen kell lennünk.

A nemzetközi légkör ez idő tájt volt a legfeszültebb, aggodalommal figyeltük az eseményeket, drukkoltunk a felszabadító kínai kommunistáknak, s reméltük, hogy sikerül megszilárdítani a spanyol köztársaságot. Harcoltunk a fasizmus hazai előretörése ellen, s a munkások erejének fokozása érdekében a szociáldemokraták és kommunisták összefogását sürgettük.

A szociáldemokrata párt azonban éppen ekkor mondta ki, hogy ki kell közösiíteni a mozgalomból mindazokat, akik a párt programja, a demokrácia és a fegyelem ellen szólnak. Ezúttal, az 1933-as közgyűlésen, engem sem javasoltak, nem tartottak méltónak sem a szociáldemokrata párt, sem a vasas szakszervezet helyi vezetőségébe.

Nehéz harcok előtt álltunk, s nekem tilos volt nyíltan kimondanom, amit éreztem a munkásmozgalom kerékkötőiről. A jelszó ekkor az volt: „Vigyázni a törvényes keretre, mint a szemünk fényére!”

Készen álltunk a harcra, de még késlekedtünk. Valamilyen jelre vártunk, s ezt adta meg a grivicai munkások 1933. január 21—23-i és február 2-i tüntetése és sztrájkja. A bukaresti akcióbizottság tagjai elhozták Kolozsvárra a sztrájk jelszavait és az ott szerzett tapasztalatokat. A sziguranca letartóztatta a központi akcióbizottság két és a tartományi bizottság három tagját. Mégis február 4-ig kialakult a kapcsolat a grivicai munkásokkal. A letartóztatottak kiszabadításáért aztán február 6-án beszüntettük a munkát.

Az igazgatóság kénytelen volt közbejárni, de kijelenttük, hogy amíg szabadon nem bocsátják őket, nem vesszük fel a munkát. Végül a sziguranca kénytelen volt engedni.

Február 11—12-én már láttuk, hogy a Vaida-kormány csak azért tartott ígéretekkel, hogy időt nyerjen s újabb

megszorításokat vezessen be. Kihirdették az ostromállapotot, és bezáratták a szakszervezeteket.

Február 12-én este a Sántha Géza lakásán az akcióbizottság bővített ülést tartott. Géza vállalta az örködést, amíg a gyűlés tart, a felesége pedig futárszolgálatot teljesített Bukarest és Kolozsvár között. Ezen a gyűlésen határoztuk el, hogy február 13-án reggel nyolckor sztrájkba lépünk. Még egyszer számba vettük erőinket, tervet készítettünk a sztrájk vezetésére, kiosztottuk a feladatokat, követeléseinkhez írtuk az ostromállapot eltörlését és a szakszervezetek helyiségeinek megnyitását.

1933. február 13., reggel 8 óra. A sziréna meg kellett volna, hogy szólaljon, de késik a jeladás. Mi történhetett?

Ioan Stănese öntő és Hagymási György esztergályos volt az öttagú jeladó csoportból megbízva a sziréna meghúzásával. Meg is közelítették azt az épülő kazánműhelyen át, de a gépház ajtaja belülről be volt reteszelve. A szirénakezelő gépész a meggyőző munka ellenére nem merte nyitva hagyni az ajtót, így hát kénytelenek voltak betörni azt. A fülkébe érve azonban — mesélte később Stănese — hiába rángatta a sziréna fogantyúját, mert elzárták a sűrített levegő szelepjét is. Feszült pillanatok következtek, míg végül 8 óra 12 perckor felharsant a sziréna szaggatott hangja, mely hírül adta, hogy a vasúti főműhelyek munkásai sztrájkba léptek.

Valamennyien a műhelyek udvarára tódultunk, s 50 tagú sztrájkbizottságot választottunk. Sztrájkórséget szerveztünk, és védőgárdákat állítottunk fel. Az előre kiképzett munkásgárdák a három kapunál teljesítettek szolgálatot, a különleges feladatokkal megbízott csoportok a műhelyek és a gépek biztonságát óvták, s a provokációk megelőzésére készültek fel. Megszállták a telefonközpontot.

Sztrájkunk nem elszigetelt akcióként indult, a Dermata, a dohánygyár és a Junász-féle Vasöntöde és Gépgyár és több más üzem is készen állt, hogy bekapcsolódjék az általános akcióba. A sztrájk megkezdésekor küldöttséget indítottunk, hogy szolidaritásra szólítsák a munkásokat, és felhívják őket az általános sztrájkra.

A sztrájkbizottság megkezdte a tárgyalásokat a vezetőséggel. Tagjai az igazgatósági iroda közelében rögtönzött

emelvényről beszéltek. Ismertették a munkások nehéz helyzetét, s bejelentették, hogy a harcot csak akkor hagyják abba, ha követeléseiket teljesítik.

Ostrogovici megpróbálta elhítenni a munkásokkal, hogy teljesíti a követeléseiket, egy papírt lobogtatott a kezében, s óva intett mindenkit attól, hogy a sztrájkvezetőkre hallgasson.

— Elvtársak, ne higgyetek neki, félre akar vezetni benneteket — kiáltotta Bojan, a fiatal lakatos, és szemei villámokat szórtak a felháborodástól. — Hazudik, mintha könyvből olvasná. Az akarná most teljesíteni kérésünket, aki eddig csökkentette az akkordbéreket, nyelvvizsgák és különböző orvosi vizsgák alapján elbocsátásokat eszközölt, aki a raktáron maradt fel nem dolgozott anyagot spórlásként jelentette be, így szerevezve, a mi bőrünkön, aranykeresztet és hárommillió lej különjutalmat?

Az igazgató a krízist kezdte emlegetni, de a tömeg felmordult, és belefojtotta a szót.

— Önnek aranykeresztet és milliós jövedelmet hozott a válság, míg nekünk csak nyomort! ... — kiáltotta egy hang a tömegből.

Timofi termett az emelvényen, kezében az elmúlt hónapok fizetési borítékjaival.

— A havi átlagos keresetet 1200 lejre csökkentették. Egy szegényes szoba bére 600—700 lej. Ha a legolcsóbb cipő ára is 400—500 lej, mi jut táplálkozásra? — tette fel a kérdést.

A védőgárdák és sztrájkőrsek rendszeresen váltották egymást. Senki sem léphetett a műhelyek területére, s nem is távozhattak onnan. A vezetőség képviselőit túszként tartottuk. Ez meggátolta a karhatalmat, hogy fegyveresen beavatkozzék.

A tanonciskola egyik tanára rá akarta venni az inasok egy csoportját, hogy vele együtt távozzanak, de a főbejáratú őrség megakadályozta ebben.

— Az inasok többet tanulnak a sztrájkból — mondták, mire a gyermekek vidáman kiáltozva szaladtak vissza, s csatlakoztak a mozdonytartályon tartózkodó tömeghez.

Tíz órakor válaszolt a Dermata szirénája: jelentette, hogy náluk is leállt a munka. Balica lelkesen újságot a kívülről beszivárgó híreket.

— Városszerte nő a sztrájk. Nemcsak a nagyüzemek dolgozói, de a kisipari munkások is csapatostól jönnek a vasúti műhelyek felé.

A kerítésen bátorító leveleket dobáltak be, élelmiszer-csomagokat a szimpatizánsoktól, hozzátartozóktól, a Vörös Segélytől s a Román Munkás Segélytől.

Délután rendőr- és csendőralakulatok érkeztek a főbejárat elé. Éjjel katonaság vette körül az üzemet és a környéket. Támadásra kész csapatokkal néztünk farkasszemet. De bíztunk magunkban, harcunk igazában, és számítottunk a város munkásságának szolidaritására. Más gyárból jött munkások át-áttörték a kordont, s így biztosították élelmezésünket és az összeköttetést a külvilággal.

A mozdonycsarnokban emelvényt állítottunk fel, ahonnan a sztrájk vezetői beszédekkel buzdították a munkásokat. A műhely és környéke egész éjjel forradalmi daloktól volt hangos. Balica, Sántha Géza és én a műhelyeket jártuk; figyeltük a közhangulatot. Az udvaron táborüzet gyűjtottak, körülállták, és úgy énekeltek a munkások.

Néhányan az emelvényre rángatták a volt szakszervezeti elnököt, és ott a tömeg hujjogatása közepette leleplezték.

— Így járnak a besúgók! Szégyen gyalázat!

— Lesz még lámpavas, hogy rajta csüngjön minden gaz!

— Vörös CFR, vezesd a harcot! Dermata, felelj neki!

A sztrájkvezetők egymást váltva beszéltek. Leleplezték a kormány milliárdos panamáit, az aljas munkásellenes politikát.

Amit magam nem láthattam és hallhattam, azt elmondta később a feleségem és sógorom, akik sokadmagukkal a kinti tömeget mozgósították a mi támogatásunkra. Másnap reggel a hozzátartozók, asszonyok és gyermekek és egy nagy csoport ifjúmunkás élelmet akart hozni nekünk, de a műhelyek előtti hídon a karhatalom feltartóztatta őket. Akkor ezek a hozzájuk csatlakozó munkanélküliekkel visszavonultak, és a műhelyekkel szembeni vasúti rakodón gyűltek össze. Onnan kiáltoztak bátorító szavakat, buzdították a harc folytatására.

— Tartsatok ki! Elegünk volt a koplalásból! — kiáltották az asszonyok.

Néhány pékinasnak öltözött ifjúnak a Nádas patak felől, az öntöde és a kazánműhely mögötti kapun sikerült bejutnia hozzánk. Háti kosarakban kenyeret, szalonnát és cigarettát hoztak, és persze leveleket. Ennél a kapunál a 83-as gyalogezred legénysége teljesített szolgálatot, és a munkás- és parasztfiúkat meggyőzték, hogy hunyjanak szemet.

Ellátásunkhoz hozzájárultak a vontatómunkások is. A fűtőházba induló mozdonyokat kitolatták a Szamos-hídig, itt felvették az élelmiszeres zsákokat, s a fűtőház felé haladtukban, nagy gőzfelhőbe burkolózva, a szerkocsiban rejtőzködő ifjak a magas kerítésen át bedobálták hozzánk az értékes szállítmányokat.

Az éj leple alatt szóba elegyedtünk a katonákkal, s harcunk igazáról igyekeztünk meggyőzni a fiúkat.

— Belénk lőnétek, ha erre parancsot kapnátok?

— A kaszárnyában az volt a parancs, hogy élesre töltsük a fegyvert, és lőjünk, ha arra vezényelnek — mondta az altiszt, szétpillantva, nehogy valamelyik tiszt meghallja —, de mi egymás között megegyeztünk, hogy nem lővünk.

Örvendtünk a katonák szolidaritásának, de nemsokára megtudtuk, hogy Váradról külön szerelvény hozza elénk a csendőrkola egy zászlóalját.

A sztrájk második napján a hatóságok támadást intéztek a műhelyek ellen, betörték a magas deszkakerítést, és be akartak hatolni, de az őrség a segítségükre siető ifjakkal visszaverte őket. A főkapuba és a vaskerítésbe vilanyáramot vezettünk, fűtött mozdony állt őrségeink védelmi rendelkezésére. A bátor ifjak mögött százával sorakoztak fel a munkások. A tűzoltók a fecskendőket fogták a katonákra, de nem jött a víz. A főügyész elzárta a műhelyeket ellátó vízvezetékét.

Hagymási csoportja meghúzta a szirénát. A veszjelre valamennyien felsorakoztunk a veszélyeztetett helyre. Vasrudakkal állottunk szembe a szuronyos katonákkal. Egyik oldalon az olajos ruhás munkások, a másikon a remegő katonák, testvéreink.

— Ne lőjetek, testvérek! — szólt a katonákhoz Victor Pădureanu. — Mi mindennapi kenyerünkért harcolunk.

Mi pedig kórusban csatlakoztunk hozzá:

— Katona testvérek, mi kenyeret akarunk magunknak és családjainknak! Ne lőjtek!

— Golyót nekik — ordította a főügyész. Parancsát a lövésre többször is elismételte, de a katonák nem lőttek, némán álltak velünk szemben, s a szemükből együttérzés sugárzott.

A vezénylő tiszt akkor visszavonulást parancsolt, s mi megkönnyebbülve lélegeztünk fel. Csakhamar azonban új csapatok vonultak fel. Ezekkel viszont már meg sem kíséreltek belénk lövetni; várták a Nagyváradról elindított csendőröket, akikben jobban bíztak.

Közben a vasúti hídtól a műhely főkapujához vezető úton és a Mozdony utcában asszonyaink a kordont ostromolták. A Dermata és a dohánygyár munkásnőivel át is törték az első, majd a második kordont, és egészen a kapu közelébe nyomultak, de itt feltartóztatta őket a túlerő. Meggyőződhattünk asszonyaink bátorságáról, hogy milyen sokat jelent a nők bevonása a harcba. Amikor látták, hogy nem tudnak a kapuhoz jutni, visszavonultak és újabb gyárak dolgozóit mozgósították, hogy jöjjenek a fegyverrel megtámadott vasúti sztrájkolók segítségére. A mozgósításra és a szirénák vészjelére a Dermata dolgozói elhagyták a munkahelyüket, és a többi gyár felé vonultak. Utcai tüntetésükhöz csatlakoztak a Junász, a Transilvania, a Dacia, az Irisz, az Erba, a Gladys és a telefongyár dolgozói, s a kisiparosoknál dolgozó asztalosok, cipészek, szabók és építők is, akiket a kommunista párt és a forradalmi szakszervezetek helyi tanácsa mozgósított. A párt hívó szavát követte sok ezer munkanélküli is.

A munkások fegyelmezett sorai különböző irányból közeledtek a vasúti műhelyek felé, hogy a segítségünkre legyenek. Amikor útjukat elbarikádozta a 11-es lovasezred, visszafordultak, és a város központja felé vonultak. A tüntető munkások zárt sorát, amelynek élén az ifjak haladtak, tízezres tömeg követte végig a Horea úton. Az utcák zengtek a forradalmi daloktól és jelszavaktól.

Védelmező nincs felettünk,
Nem véd sem Isten, sem király,
Vesszen, aki ellent áll!

— Munkát! Kenyeret! — követelték a felvonulók, ütemesen ismételve.

— Le a terrorral!

— Le az ostromállapottal!

— Teljesítsék a vasutasok követelését!

— Követeljük a hadsereg eltávolítását a vasúti műhelyektől.

— Szabadságot a Román Kommunista Pártnak!

A tüntetők az Emil Zola és a Forduló utcánál találták szemben magukat a Főtér felől közeledő rendőri és csendőri osztagokkal.

Az általános sztrájk és a hatalmas tüntetés arra készítette a vezetőséget, hogy a megegyezést keressék a munkásokkal. Délután Prodan tábornokkal az élen bizottság jelent meg a főkapunál. Bejelentették, hogy teljesítik a vasutasok követelését.

— Erre az ígéretre a kormánytól kaptunk utasítást — közölték.

A vezetőség azonban kételkedve fogadta az ígéretet, s követelte, hogy írásban közöljék azt.

— Erre most nincs idő, sem alkalom, de becsület szavunkat adjuk, hogy igaz — válaszolták. — A sztrájkért senkit le nem tartóztatnak és el sem bocsátanak.

Az urak „becsületszava” azonban csak addig tartott, amíg a megnyitott kapukon a munkásság megindult hazafelé. Kint civil és egyenruhás kopók nyüzsögtek, arra várva, hogy a vezetőket elkaphassák. Bent a júdások, a Santinela vezetői álltak lesben. A kapu közelében Balicával és Stănesével figyeltük az eseményeket a körülöttünk hullámzó tömegben. A magas növésű Balica rossz sejtelmekkel kémlelte a terepet.

— Beszélj, Misi — sürgette Stănese —, mi van a kapu körül?

Misi arca pedig egyre sápadtabb lett.

— Becsaptak, a kapunál két portás is motoz, egyeseket a fülkébe taszigálnak. Kint az úton rabszállító autó áll. Figyelmeztessük az embereket, hogy dobjanak el mindent, ami kompromittáló lehet a számukra — mondta, s közben mi is óvatosan leengedtük magunk mellett a földre a megmaradt röpcédulákat.

— A keservit! — szisszent fel Misi.

— Mi van, te, mit láttál? — kérdeztük, s nyújtogattuk a nyakunkat lábujjhegyre állva.

— Hagymásit a kapun kilépve elkapták a fogdmegek.

— Hagymásival együtt húztuk a szirénát — mondta Stănese megremegve.

— Meg kellene lépni a kerítésen át — javasoltam, de rögtön el is vetettem az ötletet. — Nem, mégsem jó, hiszen körül vagyunk véve váradi csendőrökkel.

Kérdőn néztünk egymásra.

— Nekem a többiek között a helyem — mondta Stănese fiatalos hévvel. — Különb en is Grivica dönti el a sorsunkat.

Balica suttogva mondta az elfogottak nevét, mialatt mi is a kijárat felé sodródtunk.

— Elkapták Pavel Bojant is ...

A portás mögé húzódtunk, hogy mindent láthassunk, s főleg hogy megállapíthassuk, kik a spiclik, kiket kell majd később elszigetelni és leleplezni a munkások előtt.

A portásfülkénél Gheorghe Precup állt a műhely katonai megbízottjával, aki egy kis névjegyzéket tartott a kezében. S láttuk, ahogyan Precup jelt adott a társának, aki erre krétával észrevétlenül jelt rajzolt a sztrájkvezetők hátára. Azok a tumultusban nem vehették észre, az így megjegyzetteket pedig a kopók a kapun kilépve elkapták. Így fogták el Bartha Jenőt, Dobai Gyulát, Hagymási Györgyöt, Ioan Bobot, Brad és Cosma elvtársakat. Stănese otthagyt minket, s előretört, aljas árulóknak nevezte a spicliket, a krétázó Petru Lazărt, akit Pula Petrének csúfolt mindenki, leköpte. A kopók puskatussal támadtak rá, de csattant rajta a gumibot is, amíg a rabszállító kosíhoz vonszolták.

Minket is alaposan megmotoztak, aztán löktek egyet rajtam, de mert nem voltam a listájukon, nem tartóztattak le. Balica a nyomomban jött, s nekem a szívem a torokban dobogott a féltéstől; szerencsére ő is megúsza, szabad maradt.

Hazafelé menet, a hídról visszanézve, csatatér benyomását keltette a környék, ahonnan a hatalmas tömeg ismét egyénekre szakadt, a sztrájkolók lehorgasztott fejével bandukoltak szegényes otthonaik felé. A munkásarcok

elgyötörtek és szomorúak voltak. Én is szomorúan pergettem vissza magamban a kétnapos harc eseményeit. Milyen szépen indult, minden úgy ment, ahogy azt előre elterveztük. Hogy tudtak mégis így kijátszani minket?

Az állomástér felől motor búgott fel, s a rabszállító kocsit vitte legjobb elvtársainkat. Szememből könny gördült ki, de gyorsan letöröltem, nehogy valaki meglássa és még gyávának higgyen.

Meggyorsítottam a lépteimet, mert eszembe jutott a feleségem, aki részt vett a tüntetésben. Hátha valami bajuk történt? Igen, többes számban kellett gondolnom rá, hiszen már túl volt a várandósság félidején.

Másnap reggel hideg északi szél cibálta kopott ruhánkat, amint a vasúti műhelyek felé indultunk. A vasúti duda, amely öblös hangján minden reggel jelentette, hogy hat óra van, néma maradt. Helyette cérnavékony hangú sziréna visított bele a reggelbe. Mi történt? Még a szirénát is megbüntették, mert jelt adott a sztrájkra?

Görög János vasesztergályos és Ungvári Jóska szerelő — útitársaim ezen a reggelen — a sztrájk előtt nagyon aktívak voltak. Szidták a megalkuvó szociáldemokratákat, köztük engem is, mert azt hitték, oda tartozom. Most mintha megnémultak volna. Milyen harciasak voltak ezek a szaktársak — töprengtem, mit mondhatnék nekik? De mire feleszméltem, már a felénk közeledő vagon sor másik oldalán láttam őket. Oda menekültek a beszélgetés elől. Ott maradtam Rusu és Marta szaktársakkal, s beleizzadtam mérgembe, pedig elég hideg volt. Hát így állunk, ilyen hamar megjuhászkoznak egyesek?! Aztán a cirkáló járőrök pillantottak meg. Még szigorúbban ellenőrizték az ostromállapot betartását. Háromnál több ember nem lehetett együtt. Letartóztatás, kínzás, börtön várt azokra, akik munkát és rendes bért akartak. Az erőszakra erőszakkal kellene felelnünk, de hát ha gyávák lettek a társaim... Aztán elszégyelltem magam a gondolataimért, hiszen mindenki félti magát, az természetes, családapák mindannyian, mit kívánok tőlük az elbukott sztrájk után?

Szorongó érzéssel közeledtem én is a műhely felé a szuronyos katonák között. Az V. részleg felől gumibotos detektívek egy szagotott ruhájú, középtermetű embert

kísértek a főkapu felé. Mețiu elvtársra ismertem az összevert emberben, aki a sztrájk egyik vezetője volt, rekedtre beszélte magát, hogy mindenkit lelkesítsen. A tegnapi letartóztatások elől a kárpitosműhely padlásán, az ott felhalmozódott kárpitosanyag között rejtőzött el. A fogdomegek valóságos hajtóvadászatot rendeztek a kézrekerítéséért, de sikertelenül. Egy Ilea nevű éjjeliőr azonban addig kutatott, amíg felfedezte rejtékhelyét, s rávezette a kopókat.

— Testvérek, ezek hóhérok, ne feledjete! — kiáltotta Ioan. A detektívek azonban zsebkendőt gyúrtak a szájába, s bevonszolták a kapusfülkébe. Minket szétkergettek a szuronyos őrök. Balica ért a nyomomba, s együtt indulunk vissza az öntöde felé.

— Nehogy valami szamárságot csinálj — figyelmeztetett halkán —, fontos feladat vár ránk, tovább kell vinnünk a pártmunkát. Dobbal pedig nem fognak maradarat.

Megértettem, bár a dühtől reszkettem, hogy némán kell túrnunk a megaláztatásokat, hogy elhurcoltatják a legjobb elvtársainkat, s megcsúfolják a munkások igazát.

KOMMUNISTÁK A KISEBBSÉGI SZERVEZETEKBE

Nehéz volt felocsúdni a február 13—14-i sztrájk kudarcából. Az egyetlen vigaszunk talán az lehetett, hogy történhetett volna sokkal rosszabbul is. Mi lett volna például, ha a katonák teljesítik a főügyész és tisztek parancsát? ... Ott álltunk százával a reánk meredő fegyverek csöve előtt, mint kasza előtt az érett gabona. Ta-ta-ta — egy sorozat a sok golyószóróból hányunk életét oltotta volna ki?

Mozgalmi dolgokról a műhelyben most nem is eshetett szó az ott posztoló csendőröktől meg az öntöde besúgójától, Ștefan S.-től.

Az idő is vészes volt, a szél vadul zörgette a gyalulatlan deszkaajtókat és a szellőztetőablakokat, a vasolvasztó kémény tetején a szikrafogó szerkezet idegtépően csikor-

gott. A munka nem fogott senkit, megbénult a gondolat is, csak tébláboltunk egész nap.

Balica mint csoportvezető könnyen talált ürügyet arra, hogy bejárja a többi osztályt. Engem a modellraktárba és a modellszталosokhoz menesztett. Így kapcsolatba léphettem a megbízhatóbb szimpatizánsokkal és szakszervezeti tagokkal, akikről bizonyos voltam, hogy szívükön viselik a dolgozók sorsát. Amikor lehetett, szóba ereszkedtem velük, sokszor azonban csak egy-egy szempillantásra, egy-egy mondatra volt idő: — Gyűjts a bebörtönzötteknek és elbocsátottaknak!

Útba ejtettem a IV. osztály kovácsműhelyeit és az V. osztály asztalosait. Elmentem a vasesztergályosokhoz, ahol Sántha Géza és Tóth Jenő azonnal megértették: gyűjteni kell a szenvedőknek...

Este sejtgyűlést tartottunk a lakásomon. Külön-külön érkeztek a meghatározott időben: Balica, Brînzaş és Tóth Jenő. Mi négyen alkottunk egy sejtet. Tóth Jenő, aki futárként Bukarestben járt, elmondta, hogy előző éjjel le tartóztatták a központi akcióbizottságot, Gheorghiu elvtárrsal együtt, de az már előbb kiadta a felhívást a sztrájkra. Még aznap a grivicai művek 7000 munkása újból sztrájkba lépett. Azzal váltunk el, hogy mindent meg kell tennünk az elvtársak összetartására és a harci szellem megőrzésére.

Gyűltek a felhők Európa egén. A több éves munkásnyomort, amit a kapitalista rendszer gazdasági rothadása termelt ki, most a nemzetek közötti összeugratással vélték enyhíteni.

Egyik sejtülésünkön, a Kerekdombon, a Balica által szervezett lakásban Józsa Béla tartott nekünk előadást. A hazai politikai eseményekről beszélt, a sztrájkok utáni fokozottabb jobbratolódásról. Elmondta, hogy a grivicai véres eseményeket megelőző hatalmas tömegmegmozdulásokat a szervezett munkásság és a haladó erők világszerte szimpátiával fogadták, támogatásukról biztosították, s a véres megtorlást elítélték. Tiltakozó táviratokkal árasztották el a véres kezű Vaida-kormányt.

— Ha nem sikerült megbontaniuk a munkásegységet erőszakkal, hát most a nemzetiségek összeugratásával pró-

bálnak éket verni közben — mondta Balica. — A vasúti műhelyekben újabb nyelvvizsgákkal és a kisebbségiek anyanyelvhasználatának megtiltásával kísérleteznek. Tizenöt év után jut eszükbe, hogy a román nyelv ismerete nélkül a termelés menete sem tökéletes! De hát kérdem én mint román, nem testvérek a velünk együtt élő, de más nyelvet beszélő munkások?

— Neked mi a véleményed a nyelvvizsgákról és a kisebbségi nyelvhasználatról? — kérdezte tőlem Józsa elvtárs.

— Balicának igaza van — mondtam meggyőződéssel. — Az okok gazdaságiak, ezt mindannyian tudjuk. A megosztással azonban, sajnos, célt fognak érni!

— Hogy érted ezt?

Az udvarról behallatszó zajra és a távoli kutyaugatásra egyszerre kaptuk fel a fejünket.

— Oltsátok el a lámpát, holdfénynél is beszélgethetek — figyelmeztetett a lakás gazdája, a szimpatizáns Oláh Jóska az udvarról.

A sötét éji csendben próbáltam továbbszőni a gondolatomat.

— Szakszervezetünk lakat alatt. A legjobb vezetőink is... Egy részüket, ha jól összeszámolom, vagy tizennégyet még tavaly vittek el, mostani veszteségünk is legalább tizenkettő. Sokan hatósági megfigyelés alatt állanak, ezért nem tarthatunk illegális kapcsolatokat. Mások munka nélkül vagy alkalmi munkán, nincs aki összetartsa a még ingadozó, nem eléggé meggyőződéses prolikat. Valamennyinek a fejében ott lappang a beléplántált nemzeti és vallásos érzés, főként az ifjabb generációkban. A sztrájk után az eltévedt nyáj megtérítésére rögtön megjelentek a papok és mindenféle nacionalista oktatók.

— Ez eddig igaz — ismerte el Józsa és Balica.

— De vegyük csak sorra a bajokat. A magyarokat a Magyar Párt égisze alatt a katolikus Kolping legényegylet tagjai hálózzák be... ezt tudom, mert egyik székházuk ott van tőlem a negyedik szomszédban. A katolikus anyákat a Mária Kongregáció keblébe szervezik. A Máramaros utcában és a Kerekdombon a református papok és tiszteletes asszonyok házi gyülekezeteket hoznak létre, ahol kommunistaellenes érzelmeket plántálnak a feleségekbe.

— Erről jut eszembe — mondta Ádám, aki közben egy brosúrában lapozgatott —, hogy a külvárosokban a szekták is erős aktivitásba kezdtek. Baptista, szombatos, adventista, jehovista és milenista prédikátorok környékezik az ostoba embereket.

— A Kerekdombon két román pap szervezi a híveket — folytattam.

— Ezek mostanában szinte naponta ott settenkednek a műhelyekben, inasiskolákban — tette hozzá Balica. — A kecskeszakállú Nicoară borvirágos orrával ott szaglász a munkások között, a Santinela vendége és segítésként.

— Baj az is — vettem újra át a szót —, hogy a sztrájk alatt a Santinela vezetői névsort készítették az aktívabb emberekről, s az igazgatóság most annak a feketelistának az alapján büntet, fokoz le, vagy léptet elő, buktat el vagy enged át a nyelvvizsgán. A Vasgárda, a zöldingesek is erőteljes akcióba kezdtek. Köztük egyes mérnökök és mesterek a hangadók. Ezek az ifjabb nemzedékre, az inasiskolások mellett pedig az önző és törtető elemekre építenek. Feketeingesek is vannak már. Ezek a fasiszták keresztény szocialistáknak titulálják magukat. Vezérük nálunk Crăciunaș, a fiatal kazánkovács.

— Igen érdekes és tanulságos, amiket mondsz, az ifjakért valóban kár, nem szabad elveszítenünk őket. Mi az a mézesmadzag, amivel eltérítik őket a szakszervezettől?

— Azt állítják — mondta Balica —, hogy a fiatalok több elméleti oktatásban részesültek, mint azok, akik magáncégektől kerültek a vasúthoz, nekik II. osztályú utazási kedvezmény dukál és magasabb alapbér... Ioan Rebegeal öntő vitába szállt a fiával az osztályiroda előtt, ahol népes csoport a hivatal falára kifüggesztett rendeletet vitatta. A fia II. osztályú utazási könyvecskét, az apa III. osztályút kap. Az apa 25 éve segéd, jó öntő, a fia most szabadult, jóformán még reszelni sem tud. A szóváltásból verekedés lett apa és fia között.

Fodorpataki és Józsa Béla a hatalmas üzem dolgozóinak sztrájk utáni helyzetét felette bonyolultnak nevezte. Mindent alaposan meghányva-vetve, Józsa Béla meghatározta mindegyikünk konkrét feladatát.

— Te, elvtárs, továbbra is tagja maradsz a szociáldemokrata pártnak.

— De a történetek után nem tudom tovább játszani ezt a szerepet.

— Várj, várj... — szólt közbe Béla, csodálkozó tekintettel nézve reám s a többiekre. — Tartsd szem előtt, hogy a proletariátus felszabadító harcában mi kommunisták vagyunk a tömegek vezetői. Vissza kell térni a legális reformista szaktanácshoz is. A reformista szociáldemokratákhoz hű maradt vasutasokkal felújítod a barátságot, s megkezditek e legális keretbe szervezni a vasutasokat. A legfőbb szempont most: nem szabad elszakadni a tömegektől. A komunistáknak be kell menni az összes tömegszervezetbe.

A Misi felesége kukkantott be csendben az ajtón, s figyelmeztetett, hogy az utcán, a kapu előtt két gyanús férfi mozgolódik. Felszedtük a sátorfánkat, és egyenként húztuk el a csíkot a lábunk alatt süppedő, tavaszi megmunkálásra váró kertben. Az újhold már rég nyugovóra térhetett, amikor mi kutyaugatás és kakaskukorékolás zajától kísérve lakásunk elé értünk. Én mint leendő vagy már tényleges apa. Ádám, a feleségem bátyja kis kunyhónk ablakánál hallgatózott. A függöny mögül csecsemősírást véltünk hallani. Megtörtént volna?! — néztünk egymásra.

Annuska mellett a kritikus napokban édesanyám örködött, s az egyik szomszédasszony, akik a környék torony nélküli, szegényes katolikus templomában imádkoztak nap mint nap a születendő unoka szerencsés világra jöveteléért, és segédkeztek a bábaasszonynak is. Valamennyien örvendtünk a csöppségnek, aki anyámra hasonlított vöröses szőke hajával, és a feleségem apjára búzákék szemével.

A munkát azonban folytatni kellett. A reakció a műhelyben és a közéletben egyaránt nyugtalanított, de ahol csak lehetőség és alkalom adódott, a párt irányításával mi is vissza-visszavágtunk. Törtük a fejünket, hol vannak azok a kis rések, ahol behatolhatunk igazunkkal a tömegek közé. Szabad időmben a ház körül, a kertben, a jobb szomszédokkal, igaz barátokkal szőttük a terveket. Unatkozásról szó sem lehetett. Balica barátom is gyakran ná-

lunk, kerti munkával töltötte a szabad idejét, miközben a mozgalomról, az illegális tennivalókról, a műhelyben váró kérdésekről s a pártról kapott utasításokról beszélgettünk.

Kulturális érdeklődésünket osztályhovatartozásunk határozta meg, de szívesen olvastuk a haladó polgári írók alkotásait. A jó könyveket egymásnak ajánlgattuk, megvitattuk, egyeseket irodalmi törvényszék elé is vittünk. Így Gorkij néhány művét, Gergely Sándor társadalmi regényét, az *Achrem fickót*, a Dózsa-felkelésről szóló írását... Hatottak ránk Petőfi, Ady, József Attila és Juhász Gyula versei, Nagy István elbeszélései, Salamon László cikkei.

Egy tavasz végi délután ott majálisoztunk kertünk árnyas fáin alatt, a zöld pázsiton. Az öreg diófa árnyas lombjai között átszűrődő napsugarak sejtelmesen vibráltak arcunkon. Ott volt Ioan Micu, akinek erős kézfogásától most is félek; akkor a Kolozsvári Munkás Sportklub birkózója s a Dermata bőrgyár cipésze. Feleségével, Sárával, és két fiúgyermekével a szomszédos telken laktak, egy ugyanolyan sárból és boronából tákolt kis szobában, mint mi.

A mozgalomban részt vett szomszédokra emlékeztünk, ki-ki azzal, amit illegális tevékenységükről tudott. Tőlünk nem messze — ugyanolyan kis kunyhóban — lakott az Újlaki családja. Rajtuk szánakoztak asszonyaink, és perse mi is Jánossal.

— Szegény Újlaki, amíg be nem kaszlijták a doftanai börtönbe, a Rennerben gürcölt, bátor kommunista harcos volt, s a felesége akarata ellenére mind a négy gyermekét a Munkás Segélyben igazi harcos ifjúmunkásként nevelte.

— Az igaz — jegyeztük meg Jánossal egyszerre. — Újlaki két és fél évet ült Doftanán, de elkövette azt a hibát, hogy a „kollektíva” határozatát megszegve kiment dolgozni, mint a bűnözők; ezért a pártkollektíva kizárta.

— Nem volt helyes az a szigorú eljárás — emelte fel a fejét Micuné. — Újlaki állapotos feleségét és négy gyermekét hagyta itthon.

— Nyomorult prolisors. De sok családot felmorzsol!

— sóhajtott Annuska. Talán ő ismerte a legjobban közülünk az Újlaki családot. — Hazakerülve sehol sem kapott munkát, s nemsokára, miért, miért nem, a szép nagy család szétesett. Újlaki újranősült, nálánál sokkal fiatalabb nőt vett el, és most valahol a város egy másik nyomortelepén élnek — a mozgalmon kívül.

— A gyermekek az utcán nevelkednek — vágott a feleségem szavába Micuné. — Itt is mostoha — ott is.

A kápolnaszerű templomon túl a Kolping legényegylet. Mellette, egy hét méter széles nadrágszíj-parcellán, hozánk hasonlóan tákolt házat magának és öttagú családjának Újvári Miklós asztalosmunkás. Mint famunkás, a miénknél természetesen valamivel különbet. Akkoriban, amikor ideköltöztünk, Újvári a falusi famunkásokkal éhbérért dolgoztató Gergely fivérekénél volt alkalmazásban. Ott került kapcsolatba a kommunista párttal. Ádám mint famunkás szaktársát kapacitálta, s amint utóbb megtudtam, az Újvári beszerzése körül a feleségem is közreműködött, lakásukat, amíg „tiszta” volt, sejtülésekre használták, gyümölcsöskertjükben nyári időben Ádám, aki akkor a Călugăreni utcában lakott, Rácz Gyulával a közeli falvak szimpatizánsaival tárgyalt. Újvári a Transilvaniából is meghívott egy-egy megbízhatóbbnak látszó embert, akikkel alkalomadtán röpcéket csempésztetett be a gyárba.

Egyszer kis híján magát és minket is lebuktatott fejevesztettségével. Ádám két darab sokszorosítót adott át neki javításra, azzal a meghagyással, hogy ne tartsa őket a lakásában, hanem rejtse el a kerti szénaboglyában. Ott ha reá is találnak, letagadhatja: oda idegen is dughatta.

— A kerületünkben — jegyezte meg Micu János — abban az időben erősen koslattak a sziguranca kopói. Baci detektív a Gheorghe Asachi utcában lakott, Mîndruțiu és az a másik, általunk jól ismert hekus, Grădinaru, nap mint nap ott szaglászta a mi utcánkban. A sógorod háza körül settenkedtek. Ádám felesége észre is vette és figyelmeztette a férjét, aki éppen akkor tért haza a városból. Mi lesz, ha a faskamrájukban elhelyezett zsáknyi broszúrát, Sarló és Kalapácsot, Vörös Erdélyt és más illegális lapot megkapják?

— Ádám a kerteken át Fodor Balázshoz menekítette a zsákokat — mesélte Annuska. — De Fodor is megrémült a veszélyes helyzettől. „El kell égetni, hiszen ha ezzel elcsúsznak, jó néhány évig nem látunk napot!” De hogyan? „A sütőkemencében, mintha kenyérsütésre hevítenénk be.” Igen ám, de a tömör papírkötegek inkább csak senyvedtek, s erős füstfelhőket eregettek. Ádám közben Újvári-nak is átüzent, hogy a sokszorosítókat helyezze biztos helyre, legjobb, ha elássza. Újvári azonban, ahelyett hogy a saját telkén rejtette volna el a két prést, a kerteken keresztül hozzánk szaladt velük, s magából kikelve lihegte: „Tessék, dugja el, vagy tegyen vele, amit akar, a bátyja hanyagságáért nem buktatom le magam.”

— Hát a kristálydetektorosra emlékeztek-e? — kérdezte Micu.

— Azt nem lehet soha elfelejteni — merengtem el a történetek felett. — A kert felső végén a legmagasabb diófához kb. 200 méter hosszú antennadrótot húztunk ki, s minden hétfőn éjjel a moszkvai magyar és román adást egyszerre öt fülhallgatón is fogtuk. S milyen lelkesülten hallgattuk a híreket, előadásokat. Bokányi Dezső hangja még most is itt cseng a fülemben.

Micu Jánossal és még vagy két-három elvtárral, köztük a „Szókével”, Boczor-Wolf Ferivel, aki később a spanyol nemzetközi brigádban harcolt, akkoriban pártoktatási kurzuson vettünk részt. A késő esti órákban hol nálunk, hol Micunál folytak az előadások. Ma már tudom, hogy Schönbergernek hívták azt a mérnököt a Dermatából, aki az ember eredetéről beszélt nekünk. Gyerekes érdeklődéssel hallgattuk, kérdéseket tettünk fel, s alaposan kifaggattuk a szeminárium alatt. Akkor azonban a konspirációhoz tartozott az is, hogy az előadót nem volt szabad ismerni.

Abban az időben kezdett tevékenykedni a Reuniunea román nacionalista kisiparos szervezet. Vezetői a kereskedő Andrei Farcaș és Victor Taflan voltak.

Amíg én a reformista vasutas szakszervezetben és a szociáldemokrata pártban tevékenykedtem, Micu János a Reuniunea-ba igyekezett beépülni. Ebben a reakciós egyesületben különben alig volt munkás, tagjai inkább a

város kispolgáraiból és szabadfoglalkozásúakból kerültek ki. Szónokaik mégis a romániai munkásosztály nevében beszéltek. Crăciunaş volt köztük a munkásszónok — amolyan Mussolini-utánzat, fekete inges robusztus alak, dörgő hangon, kezével hadonászva beszélt. Az „idegeneket” osztorozta, a zsidókat és magyarokat, de neki a reformista szakszervezetbe tömörült román munkások is „idegenek” voltak, renegátok, akiknek nincs helyük ebben az országban.

— Nem is tudjátok — mesélte nevetve Micu —, hogy a Reuniunea-ban, amikor a tagsági könyvet átadták, a fészület előtt szívre tett kézzel szigorú titoktartásra esküdtünk fel, és köteleztük magunkat, hogy a kapott utasításokat Isten és a haza érdekében még életünk árán is végrehajtjuk.

— És te, te is esküdtél a fészületre? — kérdezte csodálkozva Sári, a Micu felesége. — Nekem bezzeg nem dicsekedtél el ezzel a hőstetteddel.

Nevettünk a rossz emléken.

— Engem is beválasztottak a bőripari szekció bizottságába; határozatuk az volt, hogy amennyiben Stroiáék, vagyis a bőrös szakszervezet vezetői sztrájkba viszik a munkásokat, ők sztrájktörőkről gondoskodnak, és bárhol lépjen fel a baloldali munkásság bér- vagy más követeléssel, a Reuniunea tagjai kötelesek megghiúsítani azt. Egyik ilyen gyűlésüket a Bulgária-telepen rendezték meg, ahol szervezett munkások is megjelentek Stroiával az élen, s a verekedőket a rendőrség verte szét. Stroiáékra fogták, hogy a magyarok kezdték a verekedést, és szidták a románokat. Per lett belőle. A törvényszék mindkét részről néhány embert börtönbüntetéssel sújtott.

Én a bajkeverők határozatait mindig jó előre közöltem a párttal — folytatta Micu. — Gyűlöletes szerep volt, de hasznosnak láttam a bomlasztó munkát ebben a gyűlésvész, munkásellenes szervezetben, ahonnan végül is természetesen kirepítettek. Reám gyanakodtak, s nem ok nélkül, terveik megghiúsulása miatt. Ott egye a fene őket, csak örvendtem neki: a terroristák közt nagyon megcsömörödtem, még ha a párt küldött is oda. De megelégette a Dermata igazgatósága is a Reuniunea dicstelen tevé-

kenységét. Azután csak a Stroia vezette reformista bizottsággal tárgyalt, amelybe a bőripari munkások nyomására engem is beválasztottak. A gyár igazgatósága s néhány Stroia-barát persze igen radikálisnak vélt a kollektív szerződés megszövegezésénél fenntartott álláspontom miatt. Stroia le is bolsevikezett. S ha félre is állítottak a befolyásom nem szűnt meg teljesen.

Újabb világháborúra felé tart az emberiség. Ízig-vérig demokrata vagyok, de az első világháború fejleményei, a demokráciák kijátszásának körülményei még a szűklátókörűek szemét is felnyithatták, meggyőzhették arról, hogy az imperializmus mennyire ravasz, hogy a finánciókét az egyházak egész szellemi fegyverzete és megannyi erőszakszervezet védi. A demokratikus jogrend nem ér itt semmit — kezdte beszámolóját az általános helyzetről a „névtelen” pártküldött a kerületünkben több sejtől összevont ülésen. — Végre megy itt a játék, nem babra. Álljon tanulságként erre az osztrák és német szociáldemokrácia. Nem tanultak a politikai egység szükségességéről szóló marxi intelmekből, sem a lenini párt taktikájából. Németországban Hitleréknek sikerült felülkerekedniük. Hitler barnaingesei megindították a vér és gyilkos, pusztítás és rombolás rémuralmát. A birodalmi gyűlés palotáját felgyújtották. Elhurcolják és bestiális módon bántalmazzák elvtársainkat. Eszközeiben nem lévén válogatós, hogy a számára egyenlőtlen helyzetet kiegyensúlyozza, mindenké előtt érvénytelenítette a 81 kommunista mandátumot. A Reichstag felgyújtásával a kommunistákat vádolták meg. Állításuk igazolására őrizetbe vettek három bolgár emigránst, akiknek semmi közük nem volt az átlátszó trükkhöz. Dimitrov elvtárs az egész emberiség előtt világította meg a dolog hátterét, a német fasiszmus valódi képét. A lipcsei törvényszéken a vádlottak padjáról harminc napon át felfedte a jóhiszemű emberiség előtt a hitleristák igazi arculatát és célját.

Nekünk kommunistáknak a Dimitrov erkölcsi példáját kell követnünk, le kell lepleznünk a fasiszmus népellenes törekvéseit, mely nálunk is burjánzik a nyílt fasiszta szervezetekben; minden békés szándékú embert késedelem nélkül fasisztaellenes egységfrontba kell tömörítenünk.

Izgalmas napokat éltünk akkoriban. A Dimitrov sorsátán saját életünknel is jobban nyugtalanított, a nyelv- vizsgákkal akkor már rakták utcára a kisebbségiekhez tartozókat, s a fasiszta szellem erősen hódított a műhelyekben.

Másik nagy problémánk akkor a kolozsvári vasúti fő- műhely sztrájkja alkalmával letartóztatott elvtársaink pere mellett a grivicai sztrájk vezetőinek országos négy pere volt.

— Bemenni a tömegek közé! Ez mai megbeszélésünk fő témája — hangsúlyozta a központi küldött. — Rendszere- síteni kell a gyűjtéseket a bebörtönzöttek részére a Vörös Segély útján. Gyakori röpcézéssel is tájékoztatni kell a közvéleményt a hatóságok terrorakcióiról. Le kell leplezni a feneketlen korrupciót. Fokozni kell a széles néprétegek tiltakozását a kormány politikája ellen, és követelni kell a grivicai tömeggyilkosok megbüntetését, letartóztatott elvtársaink szabadon bocsátását. Meg kell értetni a városi és falusi dolgozókkal s a jóhiszemű értelmiségiekkel, hogy a vasúti munkásság fogva tartott vezetői, akik ellen hamis vádakot kovácsolnak, ártatlanok! Nem akartak mást, csak véget vetni a mértéktelen kizsákmányolásnak, a tömegeket nyomorba taszító politikának, az ostromállapotnak. Olyan életszínvonalat akartak, amely természetes járuléka kell hogy legyen valamennyi tisztességesen dolgozó embernek e hazában, aki munkáját becsülettel végzi.

Balica meg én a több száz magyar ajkú vasúti munkás ellen indított hajszáról beszéltünk.

— A nyelvvizsga — jelentette ki elvtársunk — egyszeren az elbocsátások végrehajtásának egyik láncszeme. A megosztottság pedig, amit elérnek vele, a munkások egymás ellen ugratásának tipikus módszere. Küzdeni kell ellene a reformista szervezetekben, a vasutas szakszervezetek szövetségében, a vallási egyesületekben és minden tömegszervezetben.

A kolozsvári vasutas sztrájk letartóztatott vezetői éhségsztrájkjal tiltakoztak fogvatartásuk és a tortúrák ellen. Elvtársainkat négy napig a helyi kvesztúrán vallatták, különböző rendű és rangú bűnözőkkel együtt. Utána három rabszállító kocsival vitte őket a dési katonai börtönbe.

Tanúkat és aláírással tiltakozásokat küldtünk a hadbíró-sághoz a februári harcokban részt vevők elítélése ellen. Kisiparosok, kiskereskedők, zöldségtermelő kisgazdák tömegesen írták alá. Gyűjtéseket rendeztünk a bebörtönzöttek és hozzátartozóik segélyezésére és a hadbíró-ság előtti védelem költségeire.

A kolozsvári vasúti sztrájk alkalmával letartóztatott elvtársakat azután szabadon bocsátották. De mit értek vele? Egy ideig munka nélkül ténferegtek, aztán ki ahogy tudott, úgy segített magán. Bartha Jenő és Mezei Marci lakatoskócerájt nyitottak, s ami pénzt kerestek, megosztották egymás között, de szoros kapcsolatban maradtak a Vörös Segéllyel. Támogatták a többieket, Pavel Bojant, Emil Popát, Szöcs Bélát, Ioan Mețiu, Dumitru Ostiacult. Bob Jani hazament Marosvásárhelyre, Hagymási Tordán kötött ki, Stănese Bukarestbe került, a Malaxába, Brad és Prodan is elhagyták a várost. Timofi a vagonfestésről a szobafestésre képezte át magát. Egyikük sem hagyta el azonban a párt vonalát.

Sántha Géza régi barátommal a Farkas utcai MADOSZ-irodában találkoztam. A pontos időre szóló meghívást a járványkórház előtti jelszavas találkán egy fiatal nőtől kaptam. A találkára Misi küldött: — Csütörtökön este nyolc órakor a járvány kórház előtti autóbüszmegállónál sétálsz, ahol egy barna kabátos nő fog várni, bal kezében egy Univerzál. Te cigarettával légy a szádban, s amikor tüzet kér, kérdezd meg tőle, erre van-e a vágóhíd, mire azt fogja felelni: erre a Junász-gyár van.

Kis csomagot kaptam a lánytól, melyet Balicának kellett továbbítanom. Röpcék voltak benne, amiket a főműhelyben osztatott szét Misi a párttagok és szimpatizánsok által. A fűtőházi elvtársak, Carol Bocian és Baróthy Jenő szerelők gondoskodtak róla, hogy a röpiratok a mozdonyok, a vasútvonalak személyzetét is informálják a tudnivalókról a tartományban.

A MADOSZ-ban Sántha Géza bemutatott a vezetőség néhány tagjának. Itt ismertem meg Mezei Lajost, Kurkó Gyárfást, Szepesi Sándort, Tar Károlyt, Szaniszló Zoltánt és másokat, akikkel legális gyűléseken találkoztam már, de akiket személyesen még nem ismertem. A későbbiekben

itt kerültem kapcsolatba Bányai Lászlóval, Mayer Lászlóval, Rácz Gyulával és Simó Gézával is.

A bizottság néhány nap múlva azt a feladatot adta nekem, hogy a körülményeket figyelembe véve, iratkozzam be a közeli Kolping legényegyletbe. Magam mellett egy másik derék MADOSZ-harcost is vigyek be támogatónak, név szerint Szepesi Sándor szabót, aki az unokaöcsémnek. Bíró Jóskának munkatársa és elvtársa volt.

A Kolping legényegyletről már szoltam a Junász-gyárral kapcsolatban. Azóta erős tömegszervezetté építették ki azt a részlegét, mely az Irisz-telepi jelzöt viselte.

A műkedvelő gárda színjátszó csoportja népszínműveket játszott; akkor épp a *Gyimesi vadvirág*ot adták elő. A főszerepet Gergely Pista alakította, Tömör volt a főrendező. Véleményem szerint néhány szereplő, köztük Gergely is, jól érvényre tudta juttatni a székely paraszti élet jellegzetességeit, de mások, főleg a városi fiúk és lányok játékán meglátszott, hogy nem ismerik a falusi életet.

Ami engem és Szepesi barátomat érdekelt, az vasárnap délután három óra körül vette kezdetét, s tulajdonképpen a közérdekű taggyűlés volt. Ezeken több százan vettek részt, inkább férfiak. Ábrahám tisztelendő, Szilágyi művezető, Tömör Feri és Gergely Pista ültek az emelvényen. A gyűlést a számomra roppant ellenszenves Junász-gyári művezető, Szilágyi nyitotta meg. Azután Ábrahám tisztelendő imára fogta tenyerét, mi mindnyájan felálltunk, s hangosan mondtuk utána a Miatyánkot.

Néhány hozzászólás a kultúrtevékenységet s a sportágak körüli kérdéseket érintette. Az anyák egy csoportja a gyermekekkel foglalkozó apácáknak fejezte ki háláját. Cibulka öntömester a templom részére öntetett harangért. Szilágyi művezető a templom felső, keletre néző oldalán emeltetett haranglábakért kapott a paptól dicséretet. Antalfi főkönyvelő a munkások „túlidőben” szerzett háládatos érdemeiért kívánt erőt, egészséget az egék urától. Ennyi képmutatás láttára Szepesi oldalba bökött:

— Kérj szót te is!

— Tessék, tessék, Kovács testvér — udvariaskodott a pap, aki még a Junász-gyárból ismert.

Előbb halkán, bátortalanul adtam hangot öröömnek, hogy ennek a szép összejövételnek tanúja s az egyesület-

ben zajló kulturális életnek élvezője lehetek családommal együtt.

— De most, az előttem felszólalóktól eltérően, a kisebbségi dolgozók mostoha sorsáról, a nyelvvizsgák címén való elbocsátásokról mondanék egyet s mást, ha megengedik — tértem át a bajokra.

— Tessék, tessék — biztatott a pap és környezete.

— Halljuk! Halljuk! — kiáltották az emberek, akik a Junász-gyárból mint öntőbizalmit jól ismertek.

— Azzal kell kezdenem, hogy a vasúti dolgozók sztrájkjának elfojtása után Kolozsváron nagyszámú magyar ajkú vasúti alkalmazottra mondta ki a kormányzat a halálos ítéletet.

Újságot vettem elő a nagyobb hitelesség kedvéért, s abból olvastam fel a CFR-nél dolgozó kisebbségi munkások tömeges elbocsátásáról.

— Nyugdíjazni kellett volna őket, és nem kiebrudalni, mint ahogy azt az igazgatóság tette. Kolozsvárt 112, Csík-szeredán 60, Nagyváradon 58, Szatmáron 250 munkást bocsátottak el. És ez még csak a kezdet...

— Szörnyű még hallani is — jegyezte meg a pap.

— A bántó az, testvérek — folytattam drámai hangon s nem kis iróniával —, hogy ez ideig a Magyar Párt ezeknek a magyar ajkú kiebrudaltaknak az érdekében egyetlen lépést sem tett. Márpedig a szenátusban magyar szenátorok, a parlamentben magyar képviselők ülnek a magyar választók jóvoltából... — Taps követte minden mondatomat. — Testvérek! Nemcsak a vasútnál s nemcsak az állami vállalatoknál, de már a magánosoknál is meneszti nyelvvizsga ürügyével a munkásokat, többek közt a halottak birodalmából, a házsongárdi temetőből is elbocsátottak öt földimet, sírásó kubikosokat.

— Mit javasol, Kovács testvér, ebben az ügyben? — kérdezte a tisztelendő úr.

— Először is küldessék bizottság a Magyar Párt székházába, közölni velük a tényeket s felkérni őket sürgős közbenjárásukra, az elbocsátottak visszavétele s a nyelvvizsgák megszüntetése érdekében.

A pap jóhiszeműségét nem vontam kétségbe. Meg is ígerte azonnal közbenjárását a Magyar Párt elnökénél, nekem pedig azt javasolta, hogy a bizottságot állítsam én

össze, és meghatározott időben vezessem a pártiroda titkárságára.

— Közügy ez, testvérek, valamennyiünk sérelme. Tiltakozni kell ellene — kiáltotta Szepesi Sanyi, utána Tomor Feri és Ungvári József magából kikelve, s velük együtt az egész gyülekezet.

Szepesivel másnap délután a következő bizottságot állítottuk össze: Mezei Lajos, Szaniszló Zoltán, Tar Károly, Sántha Géza; és felkerestük a Magyar Párt főtéri székházát. Kihallgatást kértünk az elnökség titkárságán mint magyar párti vasutasok.

— A méltóságos elnök úr és a vezető urak fontos ügyben a fővárosban tartózkodnak — fogadott a titkár —, de azonnal kifárad meghallgatásukra a vezértitkár úr.

— A franca is a méltóságos pofátokkal — zsémbelődött Mezei, miután a titkár becsukta előttünk az emeleti lépcsőház halljába nyíló szárnyas ajtót. — Be szeretik a rongyot rázni...

Nemsokára újra kinyílt az ajtó, s megjelent előttünk egy cvikkeres úr.

— Nos, mit óhajtanak? — sepert végig a tekintetével. Nem beszéltük meg előre, hogy melyikünk fog szólni. Mezei Laji volt köztünk az idősebb, s mint ilyen a tekintélyesebb is, őt illette volna meg a szólás joga. A főtitkár észrevette zavarunkat, és bemutatkozásra Mezei felé nyújtotta kezét.

Mezei dadogott, nem tudta, mit mondjon.

— Marosi testvér — segítettem ki zavarából, mert abban a pillanatban felvillant bennem a konspiráció szükségessége, s Mezei után már nyújtottam én is a kezemet a bemutatkozásra. — Kerekes Kálmán vagyok. — Közben a többiek is időt nyertek valamilyen álnév kitalálására, hogy fedve legyünk, ha netán a cvikkeres vörösöket sejtene bennünk, s jelentést tenne a hatóságoknak.

— Méltóságos uram! — kezdtem tolmácsolni küldetésünk célját. — Engedje meg, hogy tudomására hozzuk több száz, vagy mondhatnánk több ezer magyar ajkú vasutas és más állami munkás és tisztviselő testvérünk panasztát. Mert kitől várjunk védelmet, ha nem azoktól, akiket mi választottunk meg képviselőknek?

Ő pedig végigmért, és megígérte, hogy a Magyar Párt mindent el fog követni a tagjai érdekében.

A csillaghegyi dűlőben ültünk össze megbeszélésre, egy általam bérelt negyedhektáros gyümölcsösben. Anyósomék egyik idős „naccságája” volt a kert tulajdonosa, akinek évekig tejet hordtak. Az elhanyagolt, bozótos-bokros területen még volt néhány kivénhedt almafa, gondozatlan körte és két öreg diófa. A mi célunknak nagyon is megfelelt a rejtekhely. Rügyfakadástól lombhullásig illegális megbeszélésekre itt jöttünk össze mi, a vasúti sejt tagjai. Egy korán érő körte árnyékában húzódtunk meg. Az érő gyümölcs úgy piroslott a levelek között, mint ifjú szerelmesek arca. Megráztam a fát, záporozott a gyümölcs a földre.

— Együnk, fiúk! — kezdtem majszolni az aromás-illatos körtét.

Balica azért hívott össze négyünket, hogy az elítélt és Doftanára szállított elvtársakat és hozzátartozóikat segélyező patronázst megalakítsuk, a segélyezés és gyűjtés mozzanatait megvitassuk.

Beszámoltunk egymásnak észrevételeinkről, a műhelyben és a környezetünkben zajló eseményekről. Úgy ültünk, hogy ne láthasson senki, mi viszont messze be tudjuk pásztázni a tájat. Kártyát tartottunk kéznél, ha valaki megzavarna...

Megállapítottuk, a sztrájk mégiscsak hasznos volt, mert azóta felemelték a munkaórák számát havi 200-ra, és ahhoz a 30%-os kompenzációt hozzáadva, háromezer lej fölé emelkedett a havi bérünk. Az adógörbékelt eltörölték — így a követelések egy része végeredményben teljesült.

Cornel Bocian vállalta a patronázsban való részvételt: havi száz lej hozzájárulást ajánlott fel, plusz amennyit még összegyűjthet a megbízható elvtársaktól. Baróthy Jenő mint csoportvezető a fűtőház szereldéjében valamivel nagyobb fizetést élvezett, ezért a tagsági díjon kívül havi 150 lejt ajánlott fel a doftanai bebörtönzöttek és hozzátartozóik segélyezésére. Ehhez természetesen még vállalta, hogy gyűjteni fog a műhelyben és azon kívül is. Balica meg én, mint általában az öntök, valamivel jobban

kerestünk, így mi is havi 150 lejt ajánlottunk fel havi segélyként.

Mikor ezzel megvoltunk, Balica, a vasúti műhelyek szervezője ismertette a párttól kapott utasításokat. Tennivalóink közé sorolta a törvényes szakszervezet felerősítését, amelynek útját én egyengettem a régi reformista szakszervezet néhány tagjával, kik a törvényesség mániákus tiszteletbentartásától egy jöttányit sem tértek volna el. Most velük s még inkább a fejük fölött a szaktanács titkárával, Bruderrel tárgyaltunk a kérdésről, megállapítván: a kommunista érzelmű munkások nélkül nincs, nem is volt és nem is lesz életképes szakszervezeti mozgalom. Ilyen értelemben léptünk hát fel, hogy törvényes keretet biztosítsunk a magunk és munkástársaink jogai védelmére.

Egy sor kérdést kellett még letárgyalni, de azokat már másokkal, egy másik sejtülésen, a főműhelyhez és a vagonosztályhoz tartozó lakatos kommunistákkal beszéljük meg, Virgil Baciú villanyszerelő lakásán, a Kerekdomb egyik különtelki szegényes kunyhójában.

Napirenden itt a szétesett erők összevonása szerepelt. A megbeszélésen négy új elvtársat ismertem meg. Kettőt Balica, egyet Brînzaş, a negyediket pedig Dumitru Ursu kazánkovács mutatta be. Nicolae Grecu alvászszerelővel, Dumitru Baciú villanyszerelővel, Ion Olariu kazánkováccsal és Bartha Béla lakatossal nőtt ekkor szervezetünk.

Balica ezután közölte a legfontosabb feladatokat. A Vörös Segélynek gyűjtött pénzek átvételével, jelszavas találkán való továbbításával engem bíztak meg. Az illegális pártsajtó tanulmányozása és terjesztése, a szimpatizánsok marxista—leninista nevelése, bevonása a párt céljait szolgáló féllegális szemináriumokra általános feladatként állott előttünk. A jelöltek bizonyos próbaidő utáni végleges felvételének fő szempontjait a következőkben szabta meg a párt: józanság, példás magaviselet, proletár erkölcs, megfontoltság, tudásvágy, önzetlenség, adakozási készség a párt céljaira, elvtársias magatartás, bátorság, titoktartás.

Ránk várt a volt szakszervezeti tagok újramozgósítása, fel kellett készülnünk a közgyűlésre, hogy a mi elvtársaink jussanak be többségben a szakszervezet újonnan választandó vezetőségébe is. A helyi és országos szakszerve-

zeti tanácsnál jó mederben folytak a tárgyalások a vasutas szakszervezetek visszafogadására.

A nyelvvizsgák által sújtott magyar ajkú vasúti alkalmazottak helyzetéről nekem kellett referálnom.

— Annak idején — emlékeztettem elvtársaimat —, az első nyelvvizsgát megelőzően a szakszervezet vezetősége a Munkácsi utcai szakszervezeti székházban román nyelvtanfolyamot rendezett a magyar tagjai számára. Ezek a szaktársak a munkaidő után tartott nyelvleckéken többé-kevésbé elsajátították a munkájukkal kapcsolatos leg-
elemibb kifejezéseket, s akkor, az inasiskola termében tartott vizsgán, köztük magam is, jó vagy elégséges jeggyel, de átévicckéltünk.

— A „nélkülözhetetlen” szakmunkásokat vizsgára sem állították — jegyezte meg Grecu, aki a Regátból fegyelmi úton került hozzánk. — A vizsgáztatás célja a román és magyar munkások szembeállítása volt.

— Ez igaz. Viszont a sztrájk óta drasztikusabban kezelik a megosztás kérdését. Engem is újra és újra vizsgára citáltak. A megrémült idősebbek közül, aki teheti, menekül a vizsgák elől. Az elbocsátottak egy része a Magyar Pártnak siránkozott. Másokért mi magunk a szociáldemokrata pártnál és a reformista szakszervezetnél tettünk lépéseket. A helyi szaktanács és a szociáldemokrata párt szervezet folyamodására az Országos Szaktanács és a szociáldemokrata párt beindították az illetékes fórumokon a „petíciózást” — alkudozást. A sajtójuk is foglalkozik a kérdéssel, valamint a parlamentben Mirescu és Jumanca képviselők tiltakoztak az elbocsátások ellen, igaz, nem sok eredménnyel.

— És a Magyar Párt? — kérdezte nem kis éllel Balica. És nagy derűség közepette elmondta felszólalásomat a Kolping legényegyletben, valamint a Magyar Párt helyi titkárságánál járt bizottság szereplését, aminek az eredménye már kezd is megmutatkozni.

— Mégpedig miben? — kérdezték többen mosolyogva.

— Abban, hogy szembeállította a Magyar Pártot a szociáldemokrata párttal. Mindkettő a nyelvvizsgákkal gyötört elbocsátottak visszavételéért interpellált a parlamentben. Közben a mi intervenciónkra Ábrahám tisztelendő és a Magyar Párt elég gyorsan reagált. Első lépése a tiszte-

lendőnek az volt, az egyeslet néhány magyar párti tagja által tudomásukra adták az elbocsátottaknak: amíg be nem lépnek a Magyar Pártba, nem tehetnek semmit az érdeükben, és eléjük tették a belépési nyilatkozatot. És voltak, akik kétségeesésükben ebbe a szalmaszába is belekapaszkodtak. Mások a Kolping tagjaiként gyűjtést rendeztek, hogy a mindenre vállalkozó szellemű tisztelendőt útravalóval láthassák el. Ábrahám vonatra is ült az egyik „unokahúgával”; egy hétig kószált a fővárosban — és az eredmény? Bukarestben szóba sem álltak vele.

Ez az igazságtalan elbánás természetesen nemcsak a magyar kisebbségi vasutasokat érte. Bucovinában és Bessarabiában, csakúgy, mint Erdélyben és a Bánságban, ugyanez a sors érte a különböző kisebbségi vasutasokat. Amíg azonban a többi országrészben az elbocsátott vasutasok és a közvélemény tisztában volt azzal a ténnyel, hogy védelmüket a szakszervezeti szövetségtől és a szociáldemokrata párt fáradhatatlan munkájától várhatja, addig Erdélyben a Magyar Párt azzal igyekezett megtéveszteni a vasutasokat és a közvéleményt is, hogy csakis tőle várható az igazságtalanság orvoslása. A Magyar Párt ezt a szerencsétlenséget is tagfogdosásra akarta felhasználni. Az igazság azonban mégiscsak az, hogy nemcsak a magyar, de az összes elbocsátott kisebbségi vasutasok visszavételében nem a Magyar Pártra, hanem elsősorban a vasutas szakszervezeti szövetségre lehet építeni.

Egy reggel az öntödében villámgyorsan terjedt el a nem kis esemény híre: Bujor elvtárs szabad! Örömmel könyveltük el Paul Bujor elvtárs, régi szocialista harcos hosszú rabságból való szabadulását. Hányszor gyűjtöttünk számára doftanai, jilavai rabsága alatt! Kíváncsiak voltunk, mi kommunisták és szocialisták, hogy most a változott viszonyok között milyen lesz első megnyilatkozása.

Első beszédét a ploiești-i Munkás Otthon avató ünnep-ségén tartotta. Örömmel olvastuk vallomását és kérdését: miért ne köthetnének az összes munkásfrakciók meg-nem-támadási szerződést? Kijelentette, hogy ebben az irányban akar dolgozni, noha tisztában van a nehézségekkel is.

Mintha legmélyebb titkos gondolatomat mondta volna ki. Ez volt a legemberibb hang, amit akkoriban hallottam.

Az Irisz-telepet közben újra előtötte a Szamos szennyes áradata. A mélyebben fekvő utcák víz alá kerültek, a vályogfalú prolikunyhók roskadozni kezdtek. Elvtársnőink, asszonyok-lányok dolga megszaporodott a mentési munkálatokkal. Számos proletár anya és gyermeke került veszedelembé. A mentéssel kapcsolatban az Irisz-telepi női kollektíva, köztük Maria Olpretean és Baki Erzsi nálunk beszélték meg a sürgős tennivalókat. Szekernyés Irén a kislányával hozzánk menekült a víz elől, hogy aztán a többi elvtársnővel, a városból odajött bátor és széles látókörű Alizzal egyetértve kezükbe vegyék a mentést, a segélyezést: a tej-, élelem- és gyógyszerellátást és -osztást. A munkássegélyező nők tábora egyre nőtt a kerületben és városszerte. Most mindannyian az árvízújtotta szegény családokat istápolták. A betegeket szimpatizáns orvosokhoz irányították, akik díjmentesen gyógykezelték a rászorultakat. Fizetésük csak az a roppant jóleső érzés volt, amit az embertársakon való segítség nyújt a nemes lelkeknek.

A női mozgalom nagy népszerűségnek örvendett a gyári negyedben, az éhbéren tengődő téglagyáriak és porcelángyáriak körében, a Dermatában, a Gergely fivérek rab-szolgatelepnél beillő bútorgyárában, a Transilvaniában, a Junász-féle vasgyár környékén, ahol a munkanélküliek beesett arccal, kétségbeesetten ásták alá munkáért való kilincselésükkel a munkában levők amúgy is létminimum alattira szorított bérét. Az ilyeneken is kellett segíteni valamiképpen.

Lassan, de biztosan folytattuk a párt új tagokkal való bővítését a főműhelyben és a többi szektorban. Közben szüntelenül képeztük magunkat is, olvastunk és vitatkoztunk a könyvekről.

Az ország többi vasúti műhelyéből hozzánk került kommunistákat, mielőtt bizalmas kapcsolatba léptünk volna velük, a párt felsőbb szervein át leellenőriztettük.

Nekem a kis házunk körül mindig volt bőven rendezni valóm. Így munka közben gyanúkéltés nélkül beszélhetük meg idegen fülre nem tartozó problémáinkat.

— Két fontos ügyet kell elintéznünk a napokban — kezdte egy ízben Balica.

— Mégpedig?

— Amint te is hallottad, az öntöket a magánüzemekből a kakasvárosi Simon Izidor zugvendéglőjébe invitálta szombat estére egy vasúti mester.

— Igen, hallottam róla.

— Az urak keze lehet a dologban — mondta Misi, fejét felém fordítva. — Jól tudják, hogy az öntők elöl járnak a munkásmozgalomban. De ugyanúgy tudják, hogy egyesek nem vetik meg az italt, sőt mértéken felül, a fejvesztésig isznak. El kell mennünk tehát arra az összejövetelre, Pista, érted-e?!

— Igen, ez a mi teendőnk, Misi, megakadályozni őket. Hát a másik probléma?

— Azt is megmondom, csak lapátolj a kezem alá kavicsot. — Éppen járdát raktunk ki macskakövekből a kaputól a házig. — Este nyolckor, ha lehet, itt nálatok sejtülést tartunk.

— És az asszonyok?

— A feleségem áthívja hozzánk Annuskát a gyermekkel — felelte.

Pontban nyolc órákor, alighogy besötétedett, egymás után érkeztek a vendégek. Elsőnek Szőcs Béla illegális aktivista, utána Nicolae Grecu géplakatos. Őt követte Balica, Olariu, Cioclu és Baróthy. Jegyzetet tilos volt készíteni ilyenkor, az elhangzottakat észben kellett rögzíteni, ha mégis valami fontos és titkos dolog cigarettapapírra le volt írva, arról minden résztvevő tudta, hogy le kell nyelnie, ha szorul a kapca. Az asztalon ilyenkor ott állott egy üveg ásványvíz, több pohár és literes üvegben pár ujjnyi bor. Hogy kinek ünnepeljük a név- vagy születésnapját, azt mindig előre megbeszéltük. Igen fontos napirend előtti pont volt ez, a nemkívánatos látogatók megtévesztésére, a kommunistákra vadászó spiclik átejtésére.

Szőcs tartott politikai tájékoztatót.

— Nekünk népszerűsíteniünk kell — mondotta — minden Szovjetunió melletti megnyilvánulást, védelmünkbe kell vennünk a becsületes antifasiszta elemeket. Mi újság a műhelyekben? — fordított a szón.

— Van itt elég léhűtő — jegyezte meg Balica. — Egyes mesterek, mérnökök és dologkerülő munkások a fasiszta szervezkedés alapjai.

— Úgy van, amióta minket, az akcióbizottság leleplezett tagjait országszerte a vasúti egységekből kiraktak, gomba mód szaporodnak a különböző színbe bújt fasiszta góccskák. Minden erővel le kell leplezni ezeket a munkások előtt.

— Ki kell terjeszteni a gyűjtést a műhelyekben — folytatta Balica —, a lakosság velünk rokonszenvező csoportjai között. Az asszonyok rendezzenek táncsal egybekötött teadélutánokat. Pénzt, ruhaneműt, gyógyszert, élelmet kell küldeni rendszeresen a bebörtönzötteknek. A „beszélőre” jelentkező lányok adják ki menyasszonynak magukat, hogy a nőtlen elvtársakkal a tudnivalókat megbeszélhessék, csomagot adhassanak át, és a csüggedőkbe bátorságot öntsenek.

1935 áprilisában a Romániai Vasutasok Szövetsége keretében újra beindult a szakszervezeti élet. A szövetség vezetésében, amely a forgalomtól a műhelyekig az összes vasúti részlegeket magában foglalta, olyan kommunisták, mint Vasile Bîgu, Ioan Turcu voltak a főmozgatók. A szakszervezet az egységfront szellemében az alapszabályban lefektetett jogokért harcolt.

A fővárosi Locomotiva termében tartott alakuló gyűlésen a kolozsvári vasutasokat ketten képviseltük Grecu elvtárssal. A közgyűlés megnyitása előtt mi kommunista küldöttek előbb külön sejtülésen értekeztünk. A konferencia lelkes hangulatban folyt. A terem az ország valamennyi csomópontjából küldött legjobb elvtársakkal volt tele. Megtévésztésül a kormány felé néhány haladó szellemű értelmiségi, jogtanácsos, állomásfőnök és tisztviselő is részt vett. A gyűlésen mi is megtettük észrevételeinket, és megválasztottuk a központi vezetőséget. Utána szűk körű összejövetelel átadtuk vasutasaink üdvözlését, jókívánásait a letartóztatásban levő elvtársainknak, biztosítva őket szolidaritásunkról, anyagi és erkölcsi támogatásunkról. Végül búcsút vettünk a jelenlevőktől. Erőt és bátorságot merítve a találkozón, indultunk vissza ki-ki a maga családjához, munkahelyére. Türelmetlenül vártam, hogy kolozsvári munkatársaimnak beszámolhassunk, és lendületbe hozhassuk a szakszervezeti munkát.

Hétfőn, a hajnali órákban érkeztünk haza, és Grecuval még aznap beszámoltunk a konferencián hozott határozatokról. Én Balicát, Olariut, Cioclut és Ursut hívtam lakásunkba esti ülésre. Meg kellett beszélünk, mit tegyünk idehaza, kiket választassunk be a helyi szervezet vezetőségébe. Megállapodtunk, hogy be kell választani a szociáldemokrata Alexandru Popovici-ot, Szatmári Sándort, és Vasile Cristea-t is feltétlenül.

— Lehet, hogy igazad van — mondotta Balica —, te fél szívvel még mindig velük érzel, de én nem szeretem őket.

— Hajlékonyabbnak kell lenni a cél érdekében — válaszoltam. — Köztük is vannak derék, igazságot kereső emberek. A baloldali szociáldemokratákkal együtt kell menni. Én őszintén mondom és vallom, Salamon Lászlót, az újságíró-t és poétát és Jordáky Lajos író-t írásaikért és emberi magatartásukért nagyra értékelem. És Bruder Ferenc is sok szolgálatot tett nekünk.

— Jól van, jól — vágott a szavamba Balica —, magam is kedvelem őket. Salamon Lászlónak a cikkeit és verseit és a Jordáky Lajos írásait is szívesen olvasom. Ezeknél csak a mi elvtársaink, a Nagy István és Józsa Béla munkái állanak közelebb a szívünkhöz...

A tervezetnek megfelelően az Összhang nagytermében ült össze a közgyűlés, mely hivatott volt az új vezetőség megválasztására. A jelentés inkább csak az erőgyűjtés eredményeit vehette számba. Sejtünk követte a párt egységfront-taktikáját, miszerint a kommunisták mint kezdeményezők a szakszervezet élére a legbecsületesebb, legönzetlenebb, legbátrabb munkásokat kell hogy javasolják, legyenek azok kommunisták, szociáldemokraták vagy párt-külvüliek.

Grigore Receanu lakatos-csoportvezetőt szántuk szakszervezeti elnöknek, az általános helyzet ismertetésének előadójául is őt jelöltük ki, aki jelentésében kitért a munkások helyzetének javítása érdekében folytatott akciókra. A közgyűlés elhatározta, hogy az új vezetőséget megbízza az akciók erélyes folytatásával. Nagy elégedetlenséget váltott ki a jelenlevőkben, hogy az igazgatóság még mindig nem intézte el a szövetség által annak idején

benyújtott memorandumban foglalt követeléseinket, és nem orvosolta a felsorolt panaszokat. Tiltakozó szavak hangzottak el a közgyűlésen a bánásmód ellen is, amiben a műhelyvezetők a szakszervezet vezetőit részesítik.

Az új vezetőségben minden árnyalat képviselve volt. Elnök lett Receanu; alelnök Gheorghe Ursu és Vasile Cristea; titkár Grecu; jegyző Breazu; pénztáros Szatmári Sándor; vezetőségi tagok: N. Curte, Balica, Gheorghe Moraru, Sántha Géza, Mihai Brînzaș, M. Solomon, jómagam, Ion Tarța; ellenőrző bizottsági tagok: Victor Pădureanu, Ioan Olariu, Ion Melea; póttagok: Benedek Mór, N. Moraru.

Az újonnan megválasztott vezetőségben hatan voltak kommunisták, heten kommunistákkal rokonszenvezők, két szociáldemokrata, öt egységre törekvő becsületes szakszervezeti harcos. Valamennyien vasutasok, kazánkovácsok és öntők.

A lehetőség tehát adva volt az osztályharc kommunista párt irányelveinek megfelelő továbbvitelére a vasúti dolgozók soraiban, az igazgatóságnak előterjesztett követelések teljesítésére és a munka közben előadódó sérelmek orvoslására. Mindenekelőtt meg kellett kezdenünk a munkások marxista szellemű nevelését. A közeljövő kilátásait bizakodással latolgattuk, és népszerűsítettük a Népfrontot, az összefogást a fasizmus feltartóztatására, a spanyol nép győzelmének biztosítására pénzzel, s ha szükség, önkéntesekkel.

A széles látókörű Fodor Balázst akkor egyik napról a másikra áthelyezték a Regátba. Kisebbségi sors? Akik nem ismerték a dolgok hátterét, joggal gondolhatták, mivel az utóbbi néhány év alatt sok kisebbségi alkalmazottat különböző ürügyekkel (nyelvvizsga, orvosi felülvizsgálat, próbamunka stb.) kiraktak a vasúttól, vagy a jobbik esetben áthelyezték az Ókirályságba.

Fodor Balázs áthelyezését azonban egyik bátor kiállása, a volt főnöke és elvtársa, Sarkadi Béla osztályvezető mérnök koporsója mellett elmondott gyászbeszéde okozta. Érzelmeit nem tudván visszafojtani, a vörös gyászleppellel letakart forradalmár teteme előtt gyászbeszédében méltatta annak pályafutását, részvételét a Nagy Októberi

Szocialista Forradalomban, vezető szerepét a magyar Tanácsköztársaságban.

Nem volt könnyű a válás, ha rá gondolok, még most is fájó az emlékezés. Bármilyen ügyem volt, hozzá fordultam tanácsért. Az eszperantó tanfolyam volt az első, amibe bekapcsolt, s amiben az osztályöntudatosodás iskoláját, a nemzetköziség megvalósításának lehetőségét fedezte fel. Ő juttatta el hozzánk a hídosztály padlója alatti rejtékhelyről a baloldali könyveket, a Sarló és Kalapácsot, a Vörös Erdélyt és a párt illegális kiadványait.

Ezekben a hetekben nagy gyűlést hívtunk össze az Összhang nagytermébe. Kíváncsiak voltunk, hogy a sztrájk után a kisebbségi alkalmazottak nyelvvizsgái, a szervezett román munkások elleni piszkolódások, a próbamunka s egyéb ilyen jellegű intézkedések által megritkított és megfélemlített tömegek milyen számban vesznek majd részt az általunk jól előkészített gyűlésen.

A terembe csaknem ötszáz ember gyűlt össze. Kissé idegesen hallgatták Receanu elnök meleg hangú megnyitó szavait és a beszámolót a szakszervezeti munka újraindulása óta elért eredményekről. Grecu a titkári jelentést ismertette, majd Bîgu emelkedett szólásra. Az alacsony termetű grivicai vasmunkás meleg hangon beszélt a műhelymunkások nyomorúságos helyzetéről, méltatta a Szövetségbe tömörült vasutasság növekvő erejét, és tiltakozott az ellen, hogy egyes mérnökök hitlerista mintára rohamosztagos szervezetek felállításával foglalkoznak.

— Kérem, ne politizáljon! — kiáltotta közbe egy jól ismert detektív, de többet nem szólhatott, mert egyből lehurrogták:

— Ki innen a fasiszta gyilkosok pártolójával!

A gyűlés menetét azonban újabb incidens zavarta meg. A főbejáraton katonás léptekben bevonult 15 feketeinges. Parancsnokuk intésére három sorban megálltak a terem közepe táján, a padok között. Az élükön Mussolini hasonmása, Crăciunaș vezényelt.

— Gárda, állj!

A 15 terrorista előrelendített karral köszönt. Szemüket mereven az emelvényen ülőkre szegezve várták provokációjuk hatását. Bomlasztó szándékkal jöttek.

Receanu elnök talpra ugrott, arcizmai megfeszültek:

— Mit jelentsen ez, Gheorghe? Ki innen!

— Légy diplomatikus — súgtam oda Grigornak.

Közben Bîgu csillapítólag megfogta Receanu karját, felemelkedett ültéből, s úgy mondta:

— Bízd rám, leültetem én őket. — Azzal a feketeingesekhez fordult: — Jószerencsét, elvtársak!

— Nem vagyunk elvtársak veletek — dörmögte felvett fejjel, rekedtes hangon Crăciunaș.

— Jól van, na. Tán gyárosok, kapitalisták, urak vagytok? — kérdezte iróniával Bîgu.

A gyűlés résztvevői feszült figyelemmel hallgatták a párbeszédet, készen állva a cselekvésre. Tudtam, hogy ezek fel vannak fegyverkezve, nekünk pedig csak öklünk van, esetleg a székek, padok. De erre nem került sor.

— Nem vagyunk kapitalisták, sem gyárosok, hanem munkások vagyunk! De nem internacionalisták — felelte mellét erősen kifeszítve a kis „duce”.

— Vagyis ti is a piacról éltek, és bérért dolgoztok, nem?

— Azért dolgozunk, de kevés a bér és drága a piac. Az idegenek mindent elesznek előlünk, a mi országunkban...

— Nem értem. Hiszen ti nem a zsidóknak dolgoztok, hanem az államnak. Mi is, ti is valamennyien az állami vasút dolgozói vagyunk. A munkáspénztár millióit sem az „idegenek” sikkasztották el, zsidók, magyarok, németek. Vidrighin juttatta a tönk szélére a vasutat s vele a vasúti munkásokat. Jobban tennétek, barátaim, ha munkátestvéreitekkel és apáitokkal fognátok össze... Álljatok ilyen céció helyett inkább a kipróbált vasutasok szakszervezetének tagjai közé.

— Mi egy jobb és szebb jövőt akarunk — kiáltotta Crăciunaș, látva, hogy feketeingeseit némileg megingatták a józanító szavak.

— Mi is azt akarunk évtizedek óta. Fogjunk hát össze, ne egymás ellen, hanem közösen harcoljunk a munkánk

után megillető jövedelemért. Itt van a helye minden józan és becsületes dolgozónak.

Crăciunaș zavarában nem tudván mit feleljen, inkább szótlanul kivonult a teremből.

A katolikus legényegylet vezetősége plakátokon és az otthon kerítésére ragasztott kézírásos felhíváson hívta meg a környékbeli nagyérdemű közönséget a vasárnap délután 4 órai kezdettel tartandó előadásra. A tárgy: a franciaországi Népfront és ami mögötte van. Előadók: Nonn György és Vincze János római katolikus egyetemi ifjak.

Szepesi Sándor néhány nappal előbb felkeresett, és elmondta, hogy az előadás mögött a mi békepolitikánk s a két munkás internacionálé közös erőfeszítése húzódik meg. Meg is tettünk minden lehetőt, hogy a terem zsúfolásig legyen, s méghozzá értelmesebb dolgozó emberekkel.

Vincze Jancsi nyitotta meg a gyűlést, néhány bensőséges szót szólva a spanyol nép választási győzelméről a fasiszta rendszerrel szemben.

Utána Nonn György lassan, tagoltan beszélt a franciaországi Népfront létrejöttének körülményeiről. Ábrahám plébánosnak azonban kezdett nem tetszeni Nonn állásfoglalása a faszizmus különféle irányzatai ellen. Igyekezett megszakítani az előadást.

— Ez már sok — kiáltotta helyéről felállva, s a szónoki emelvény mellé lépett.

Így aztán az összejövétel politikai tüntetéssé alakult át.

— Le a faszizmussal, le a halálfejes gyilkosokkal! Le a be nem avatkozás kétszínű játékával! Éljen a Spanyol Köztársaság! — kiáltotta a tömeg.

„A tudás hatalom!” — ilyen mondásokkal traktált gyermekkoromban a kolozsi egyházi iskolában a tanítóm. Az élet iskolája azonban egészen másra tanít, bár valóban, ha a tudás nem lenne rossz tanoktól fertőzött, akkor a világ minden dolgozójának célját szolgálná, s nekem és másoknak nem kellene egy félembéri életen át keresni, kutatni az igazi útra jutást. Mennyi akadály, lelki tusa tartott vissza, amíg eljutottam az igazi tudás felismeréséig.

Éppen ennek az igazi tudásnak az osztogatásáért gondolok a legnagyobb tisztelettel azokra az önzetlen értelmiségiekre, akik lehetővé tették nekünk, tudnivágyó dolgozóknak az igazság megismerését azokban a nehéz időkben, amikor vad sovinizmus őrjöngött körülöttünk, s mint szennyes áradat, pusztulással fenyegetett mindannyiunkat. Tőlük tanultam a szakszervezetekben, magánlakásokon, a szociáldemokrata párt keretében, különböző kultúrkörökben, a MADOSZ-ban és annak testvérszervezetében, az Ekésfrontban, titkos összejöveteleken. Tudásszomjamat így oltogattam.

Mindig hálával gondolok Antal Márkra, aki kommunista forradalmárként a magyarországi forradalmak után, az ellenforradalom elől menekült Romániába. Vitaesteken ismertem meg, abban az időben, amikor a marxista gondolkodás kezdte már végleg kilúgozni belőlem a vallásos kispolgári érzéseket, amikor a szellemi gazdagodás elmélyültebb periódusába kerültem. És hallgattam eleinte Aradi Viktor, Dienes László, Iuliu Deheleanu, Victor Cheresestiu, később Tudor Bugnariu, Gaál Gábor, Jordáky Lajos és Salamon László előadásait. A marxista körökben a történelmi materializmus és a marxista dialektika elvont filozófiai tételeit olyan világossá, akkora szellemi élménnyé tudták tenni, hogy én és a hozzám hasonló, kevésbé felkészült munkáshallgatók is meg tudtuk érteni, és az egyre fokozódó osztályharcban fegyverként, gyakorlati útmutatásként használhattuk fel.

Antal Márk azt fejtegette, ha nincs meg az alap, inog az építmény. Márpedig mi szeretnénk azt jól kipallérozni tudásunk állandó gyarapításával, szeretnénk olyan osztály nélküli társadalmi rendnek az alapjait lerakni, amelyen megtöri a tőkés világ minden ravaszsága. Ehhez Marx és Engels az elvi alapot dolgozta ki, Lenin pártja pedig a gyakorlati utat mutatta meg.

Egyik elmélet az emberi anyagot éretlennek tartja a forradalmi változásokra, és evolúciós fejlődésről beszél, Marxra hivatkozva. A másik, ugyancsak Marxra és Engelsre hivatkozva, a proletariátus diktatúráját tartja célra vezetőnek.

— A szocializmus mindenesetre a nagy többség akarata kell hogy legyen. Bármilyen öntudatos, de kicsi csoportok

sohasem valósíthatják meg azt, mert erőszakkal dolgoznak — mondta az egyik értelmiségi —, de ha ők megnyitották az utat, nekünk tovább kell haladnunk azon. Oroszország fejlődése minden csodálatot megérdemel. Amit pedig a Kommunista Internacionálé a munkásegységnek minden országban való megbontásával tett, az megbocsáthatatlan.

— Ön javíthatatlan — szóltak bele egyszerre hárman is. — Ön itt a Labour-párt kormányával, a lorddá vedlett MacDonalddal vagy Léon Blumékkal, a „benemavatkozás” politikusaival akar büszkélkedni, akik a vérző Spanyolországot a fasiszmus karjába taszítják!

A vita olykor még hevesebb lett.

— A német szocialista képviselők megszavazták az 1914-es háborút.

— Várjon, elvtárs, a sorára. Enyém a szó, én tettem le előbb a garast.

— Halljuk!

— Na de ilyet! Méghogy az oroszok tagadták meg Marxot — folytatta a szovjetbarát túlkiabálva mindenkit —, az orosz kommunisták éppen hogy Marx és Engels szellemében jártak el. Követték a Kommunista Kiáltványt, bevezették a többség diktatúráját, a proletár diktatúrát a kizsákmányoló osztályokkal szemben.

— Mi nem akarunk törvényellenes útra lépni, mi az alkotmányosságért vagyunk — így másvalaki.

— Ez az alkotmányosság, törvényesség a tőkés és földesurak diktatúrája — replikázott valaki a sarokból. — Elburzujosodtatok a dolgozó osztályok bőrén, ti párt-szervezeti titkárok, busás fizetésű parlamenti képviselők.

Jordáky Lajos, hogy a kedélyeket lecsillapítsa, egy Ady-idézettel szakította félbe a hevesse fajult vitát. Adyt idézte, mert ahogyan mondta, ő is a zászlónk lehet. Jós-lata a nacionalizmus alkonyáról nagyon korai volt. Az értelem, újra meg újra háttérbe szorul — évezredek kultúráját, veszélyezteti a huszadik század. A fasiszmus ekkor indította el a legszörnyűbb irtóhadjáratát. Nacionalizmus-sal lerészegített ostobák égették Európa-szerte a haladó szellemet sugárzó műveket, gyilkolták s kínozták halálra a humánusan gondolkodó és cselekvő embereket.

„ÉN ITT SZÜLETTEM, EZEN A FÖLDÖN...”

Műhelyben és azon kívül egyaránt bizonytalanság és félelem lappangott az emberekben. A szakszervezet papíron ugyan engedélyezett volt, ám a gyakorlatban üldözték a tagjait. Az akkori műhelyigazgató, Octavian Bucur nem volt a szervezetség ellen, de a fasiszták terrorja őt is megfélemlítette. Senki sem tudhatta, mire ébred, ha fejét lehajtja. Az öntöde spiclije most már engem is követett. Balicával — amióta elhelyezték — csak nagy ritkán találkoztunk. Kevesen voltunk olyanok, akik az elvünkhöz híven kiálljunk a tömegért.

Ekkor elhatároztuk, hogy újabb akcióba kezdünk a nyomor ellen. A kovácsoknak, valamint a hozzánk közel álló, velünk együtt érző vasúti munkásoknak tudomásuk volt az új akcióról. Meg voltunk győződve, ha intervenciónk sikerrel jár, az ingadozók, a nacionalizmustól fertőzöttek megint felénk fordulnak majd.

Nem kevesebbet, mint a havi kereset tíz százalékát akarták levonni a moldvai szárazság sújtotta ínségeseknek. A névsorok Gherman főmérnök íróasztalán gyűltek, s a munkásokat elbocsátással fenyegették, ha megtagadnák az „önkéntesnek” deklarált kényszeradakozást.

Az elkeseredés nagy volt, az emberek mint a felzaklalt méhkas méltatlankodtak. Elvtársaink révén akkor az összes munkásokhoz és tisztviselőkhöz eljuttattuk azt a Brassói Lapokban és a Lumea Româneascăban megjelent hírt, hogy a brassói vasúti alkalmazottaktól ilyen címen levont csaknem kétmillió lejt az urak elsikkasztották. A hírnek meg is volt a hatása: egy-két demagóg kivételével még a munkásság nacionalizmustól fűtött elemeit is magunk mögött éreztük.

Akkor kihallgatást kértünk Teofil Gherman főmérnöktől. A robusztus, erősen kopaszodó, szűkszavúnak ismert mérnökkel igen megfontoltan beszéltünk.

— Főmérnök úr, ismerve az ön igazságszeretetét...

— Mit akarnak?

— A moldvai szárazság áldozatainak segélyezésére ké-szült listákról volna valami mondanivalónk.

— Hogyan? Önök, szervezett munkások, tudomásom szerint szeretnek segíteni a nyomorba jutottakon. Most ellene vannak a szolidaritásnak?

— Igaz. Mi most is szívesen hozzájárulunk, ha biztosra vehetjük, hogy nehezen keresett lejeink valóban eljutnak az ínségesekhez.

— Micsoda, maguk kételkednek a feletteseikben?

— Bocsánatot kérünk, főmérnök úr — szólt közbe egyikünk. — Ezek után, ami itt áll a lapban, no meg a sok panama a vasúti munkáspénztárnál... — A mérnök elé tette az említett lapot, s újjával a cikkekre mutatott.

Gherman főmérnök a nagybetűs címre nézett, és olvasni kezdte a cikket. „Elsikkasztották a brassói vasúti munkásoktól kényszerrel levont közel kétmillió lejt, amit a moldvai éhezőknek kellett volna eljuttassanak...” Letette a lapot, ránk nézett, és csak ennyit mondott:

— Igazuk van! — És azzal az összes listákat, amiket a megfélemlített alkalmazottak aláírtak, elértünk tépte szét és dobta a papírkosárba. Megköszönte a figyelmeztetésünket, és kezet szorított mindnyájunkkal. — Nyugtassák meg a munkásokat — mondta —, sok még a csaló a mi országunkban.

Győztünk!... Az emberek örvendtek. Akciónk sikerrel járt.

Néhány napig voltam csak távol a várostól, s Balica már türelmetlenül várt. Estére összehívta a fősejtet, és beszámolt a távollétem alatt történekről, aztán a konspiráció fokozottabb betartásáról beszélt.

— Tele van a műhely spiclikkel — mondotta.

— Már kilenc besúgóról tudunk, akik a szervezett és szervezetlen munkások közt kifejtett tevékenységünkről viszik a hírt a hatóságoknak — erősítette meg nem kis izgalommal Grecu.

— De több is lehet — feltételezte Cioclu elvtárs. — Legyünk a legéberebbek. Csak addig vagyunk hasznos katonái a pártnak, amíg szolgálni tudjuk a munkásság gazdasági és politikai céljait.

Nekem külön felhívták a figyelmem, mivel a Vörös Segély dolgait is én intéztem, hegy vigyázzak magamra.

A legális szociáldemokrata szervezetben folyó munkával kapcsolatban beszámoltam a sejtnek arról, hogy ott is egyre jobban kezdik belátni az összefogás szükségességét. A kommunista és szociáldemokrata munkások, egy-egy jobboldali vezetőt kivéve, kezdenek már szót érteni. Ebben a tekintetben igen hasznosan közreműködnek az ifjúság szervezői: Vasile Pogăceanu és Jordáky Lajos. A szocialista ifjómunkások közgyűlésén újraválasztották elnöknek Pogăceanut, titkárnak Jordáky Lajost, aki a fasiszmus elleni harcra és a spanyol köztársaság hatékony támogatására hívta fel a figyelmet. Addig kell cselekedni, amíg a tűz távol van. A közgyűlés spanyol hét rendezésére hozott határozatot.

— Mi delegációban voltunk a főműhely főnökénél — mondta Grecu. — Olariu, Receanu meg én felpanaszoltuk egyes garázda mérnökök és mesterek fasiszta megnyilvánulásait, a Santinela aknamunkáját a szervezett munkások ellen. Az igazgató sejtette velünk a helyzet súlyosságát, kész anarchiának nevezte, amit a terrorista szervezetek nemzetiszínű csomagolásban művelnek. Tudomása van a szakszervezet vezetői elleni áskálódásokról, de a hatóságok révén megfenyegették, amiért meghallgatja a szervezett munkások jogos panaszait. Bucur igazgató közölte, hogy továbbra is védeni fogja a törvényesség határain belül működő szakszervezetünk tagjait és vezetőit az ármánykodó és rosszindulatú alakoktól. Egy idő óta azonban a sziguranca, sőt a hadtestparancsnok is érdeklődik néhány szakszervezeti vezető felől.

— Besúgó épült volna a vonalba? — kérdeztük Cioclual.

— „Amíg én vagyok a műhely vezetője, a szakszervezeti tagság miatt nem lesz senkinek sem bántódása” — biztosított a műhelyfőnök.

Cioclul a spanyol kérdésre terelte a szót. Ezt az akciót fontosságban a többi fölé helyeztük. A spanyol fronton két irányzat harcolt már akkor. Egyfelől a nemzetközi haladás, másfelől a nemzetközi imperialista reakció fasiszta hada. Pénz és önkéntesek kellenek a köztársaságiak támogatására — határoztunk, és lelkesen cselekedtünk. Reménykedtünk a francia népfronti kormány támogatásában is. Adakoztunk és gyűjtöttünk. Első önkéntesünk

a lelkes kommunista Boczor-Wolf Feri általam búcsúzott sejtjeink tagjaitól. Romániából és az emigrációból több mint félezer román, magyar, zsidó és más antifasiszta harcolt a népi erők oldalán ezen jelszó alatt: „Szabadságunkért és szabadságunkért!”

Május elseje előtti éjjel az ifjak röpcéket sokszorosítottak a pincékben. Valer Varga, a König fivérek, Marosán, a fodrász, Farkas s még egypáran, köztük Bartók Piroska, Mandula Helén és a Kicsi Bözsi éjfél után egy óraker, ki-ki a meghatározott helyen és idő alatt, ragasztotta a kis papírokat a kapukra és ablakokra, a nagyobb felhívásokat a kerítések oldalára, házak falára. Örömmel állapítottuk meg másnap, hogy a röpcézés mindenütt simán ment.

A május elsejei kiáltvány eljutott az emberekhez, s mégis mintha pusztába veszett szó maradt volna a vasutasok tömegeiben, Pedig milyen nagyszerű jelszavak voltak azok: Tüntessünk minden munkás és demokrata öntudatra ébredéséért! Valamennyi demokratikus erőnek egyetlen harci frontba való egyesüléséért! A fasizmus ellen! A diktatúra ellen! A szabadságért!

Az állami üzemek dolgozói nem ünnepeleltek. Csak munkaidő után, a távoli Bácsai-torok egy eldugott tisztán gyülekezhetünk. Itt ünnepeleltünk forradalmi hangulatban. Brassai Viktor, Salamon Ernő és Mráz Lajos József Attila, Ady, Petőfi, Gábor Andor verseiből szavaltak. Józsa Béla tartott rövid megemlékezést. Brassai Viktor betanításában szavalókórusban adtuk elő József Attila versét:

Megvallattak, hogy vérzett a húsunk,
Elvtársunk, ki még sétálsz, mint a fény,
Gondolj reánk, kik fel-le futkosunk
és messze nézünk cellánk szögletén.
Lágyult az izmunk, fekhelyünk kemény,
eledelünket kiköpi a szánk,
gyomor- s tüdőbajt ítétek reánk
s ha nem pusztulunk, elpusztítanak.
Még harcolunk, de testünk oly sovány.
Testvér, segítsd a lebukottakat.

Aztán halkabbra fogtuk, hogy az „erdő füle” ránk ne hozza a hekusokat.

A szóló:

Tél lesz, ragyog a fagy s az éhhalál...

A kórus:

Testvér, segítsd a lebukottakat.

A szóló:

Enyhítsd kínunk, ha munkás vagy s szabad.
Eltárs, hisz te vagy a Vörös Segély.

A kórus:

Testvér, segítsd a lebukottakat!

Az utolsó versszakot már együtt mondtuk:

Küzdünk híven a forradalomért,
nem halhatunk meg, élnünk kell tovább,
zizegve várnak a röpsik, a hék
s éhbérre várnak mind a burzsoák.
A mozgalom vár, munka és család,
míg megbukik a kizsákmányolás,
A sarló villan, sújt a kalapács
s börtönről, gyárról lehull a lakat.
Éljen a Szovjet, a munkástanács!
Testvér, segítsd a lebukottakat!

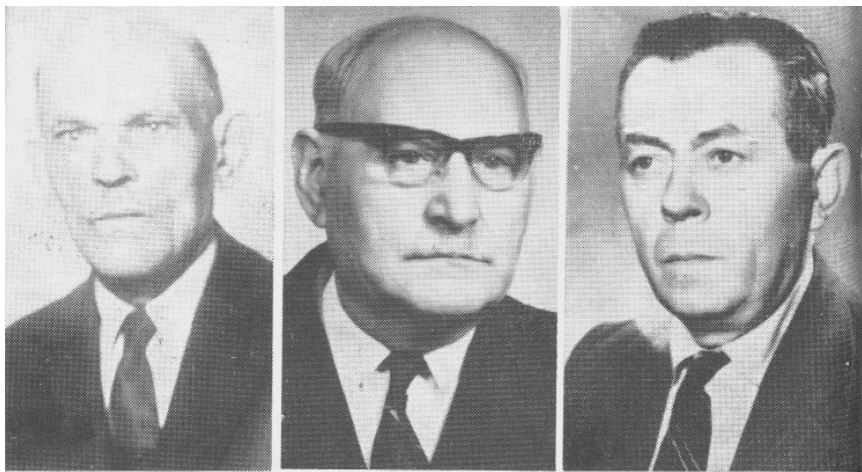
1936 nyarán, a vasúti vezérigazgatóság azonnali hatállyal Balica öntő-hegesztőt Aradra, Grecut Galacra, Ursut Iași-ba, Cioclut Brassóba helyezte, az ottani vasúti műhelyekbe. Még hozzá fegyelmi úton, vagyis költözködési segély és szabadnap nélkül. Ha másnap nem állnak ott munkába, a vasút azonnali hatállyal elbocsátja őket.

Bánkódni sem volt időm, mert aznap a déli órákban az öntödéből két fegyveres katona átkísért a főműhelyekkel szomszédos barakképületbe, ahol a II. vasúti ezred VI. százada székelt. Az őrség fogdájába zártak anélkül, hogy a letartóztatás okát közölték volna velem. Majd

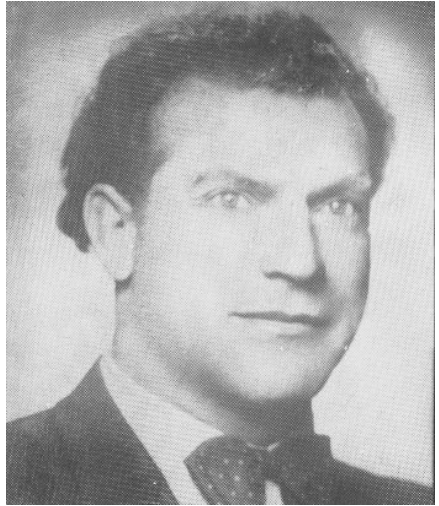
A kolozsvári vasúti műhelyek irányító pártsejtjének tagjai, szak-
szervezeti vezetők az 1933-as sztrájk után:
Mihai Balica, Nicolae Greco, Ion Cioclu és jómagam.

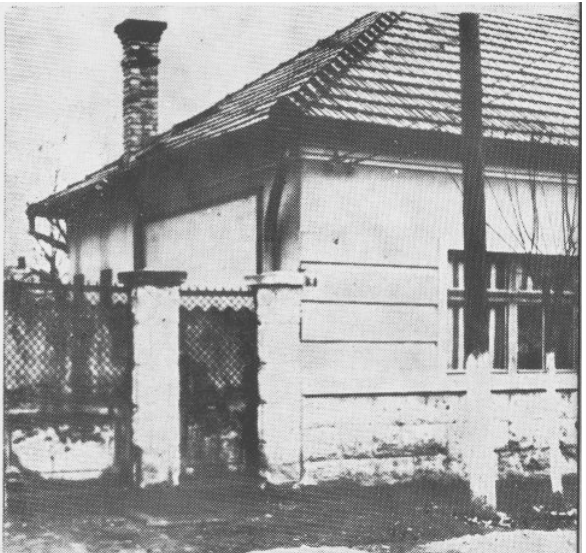
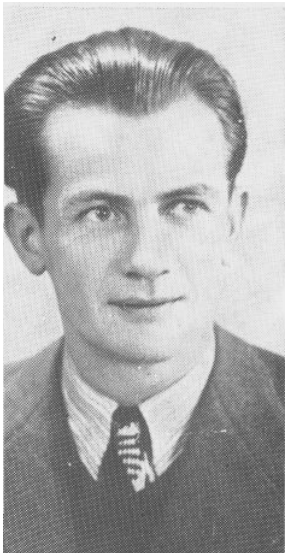

Néhány lelkes kommunista vasúti munkás, aki tovább szervezte és vezette a pártmozgalmat a szovjetellenes háború kitöréséig és a szamosfalvi letartóztatásokig: Fodor Balázs, Baki András, Mihai Brínzaş — és akkori üléseink egyik színhelye: Máramaros utcai lakásom.

A kolozsvári helyi pártvezetőség néhány tagja:
Fazekas József, Ioan Micu és Ferenczy (Mayer László —
és illegális üléseink egyik színhelye (Livezi u. 19.).

Illegális üléseink egyik helye:
a Fodor Balázs lakása a Máramaros utca 162. sz. alatt.

Csoportkép szaktársaimmal, a kolozsvári vasúti főműhelyekben.

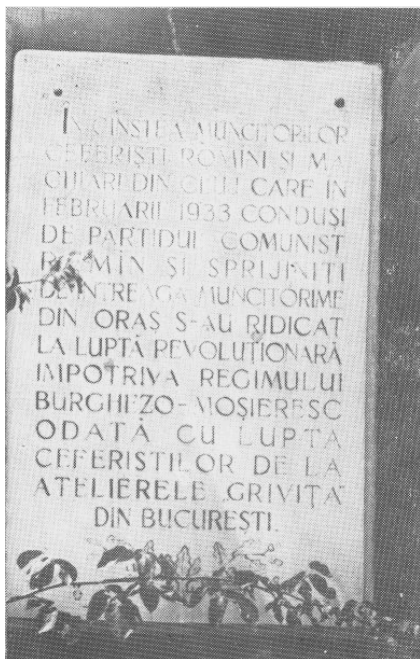
Akik írásra serkentettek:

Jordáky Lajos, Nagy István, Balogh Edgár, Kovács Katona Jenő.

Emlékmű a szamosfalvi kaszárnya udvarán, ahol az antifasiszta harcosok százait vallatták-kínozták a háború alatt.

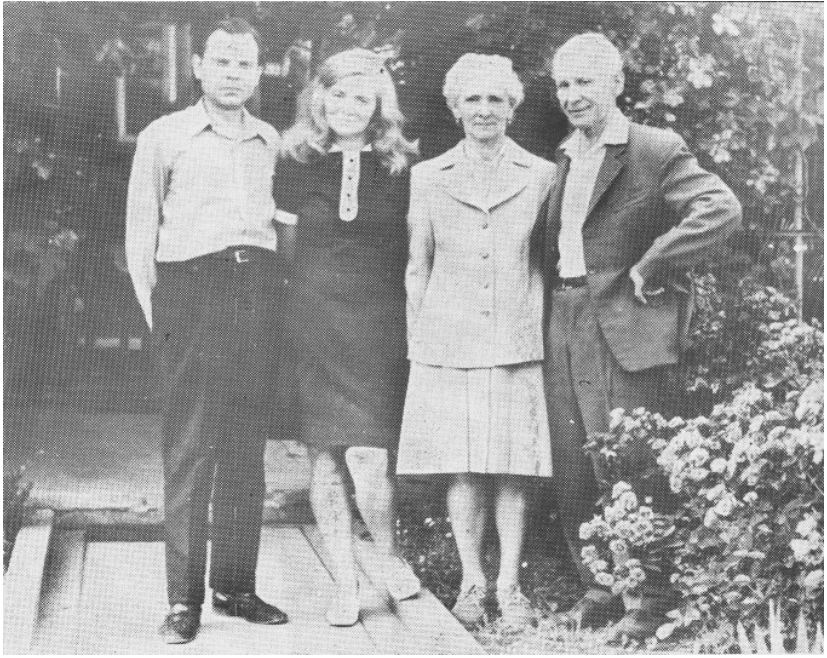
Az 1933 februári kolozsvári vasutasstrájk emlékműve.

Nővérem: Görög József-
né Kovács Zsuzsanna.
Bátyám: Kovács János.

Nyugdíjasként a virá-
gokertben.

Vejem, lányom, feleségem meg én.
Anyósom: Szalma Julianna; feleségem: Anna; lányom: Magda;
én és édesanyám.

egy őrmester maga rendelt, s nekem esett. Először öklével, aztán gumibottal ütött, ahol ért. Mikor összees-tem, a földön bakancsával rugdosott. Ajkam felrepedt, arcomról több helyen folyt a vér, s egybevegyült a grafit- és szénporos izzadsággal.

Volt időm elmélkedni aztán a poloskás fogdában, mert kihallgatásra csak másnap délelőtt kísérték. Előbb azonban meg kellett mosdanom, mert ilyen ijesztő pofával csak nem állhattam a kapitány úr színe elé.

A századiroda a barakképület belső végében volt, benne egy íróasztal, a falon a király képe.

— Te szökevény! — rikácsolta a sovány, karikás szemű kapitány. — Több mint egy éve figyeltetek...

Ez a finom úr mesterien értette a foglalkozását. Az államot felütötte, s hogy nem álltam vigyázzban előtte, bokán rúgott, aztán az őrmester kezéből kikapta a gumibotot, s ütött, ahol ért.

— Te bolsevik szökevény! A börtönben fogsz elrot- hadni — ismételte őrjöngve ütés közben.

Aztán egy mellékhelyiségben magamra hagytak elmél- kedni, persze a cipőfüzőket, nadrágszíjat elvenni az első dolguk közé tartozott, egyéb szerszám vagy zsebkés pedig a bejáró ruhámban maradt.

Zúgott a fejem, mint a méhkas. El sem tudtam kép- zelni, hogy hol, milyen hibát követtem el, amiért éppen ide hoztak puhítani. Vagy az éjszakai röpcézéseknél le- bukott valaki s köpött? Spicli épült be közénk? Vajon ki lehet a sok ember közül? Talán a feleségemet is elvit- ték? S a leányunk? Ó, csak ez ne lenne igaz. Édesanyám, ha megtudja, belebetegszik, a pap az egyházból kiát- kozza...

Jobban kell vigyázzunk — ötlött fel bennem mindunta- lan a gondolat. Sokszor túllépjük a konspirációs szabályo- kat. Magam is több vonalon dolgozom: Vörös Segély, üzemi és kerületi sejt, MADOSZ, Kolping. Az ekésekkel is van kapcsolatom. Szakszervezeti és szociáldemokrata vonalon. Ezenfelül a lakásunkat igen gyakran és igen sokan használják. A női sejtek; az ifjak röpcéket sokszo- rosítanak nálunk... Beleremegtem. Ha innen szabadulok, jobban meg kell fontolnom minden lépést, a lakást csak

a legmegbízhatóbb elvtársaknak adjuk. Annuskát is figyelmeztetni kell.

Az éjszakát a durva deszkapriccsen kuporogva töltöttem, az álom messze elkerült. Ha zűrzavaros gondolataim közt mégis elszenderedtem egy kicsit, a testi fájdalom, korgó gyomrom és a szomszédos kazánműhely zaja valóságos helyzetemre ébresztett.

Később az őrszoba felől lépteket hallottam közeledni. Azt gondoltam, képzelődöm, de akkor egy altiszt ennivalót nyújtott be nekem, és néhány bátorító szót mondott. És ami még fontosabb volt számomra, megmondta, hogy a Santinela rendezte ezt a megfélemlítést ellenem, s másnap ki fognak engedni.

Végiggondoltam azon az éjszakán az egész életemet. Ahogyan anyám mesélte családjunk szegénységét és tragédiáját. Aztán az enyémet... Végül a munkásmozgalom megkínzott és halálra gyötört vezetőire gondoltam. Lám, én mindedig bántatlanul dolgozhattam, míg annyian mások mióta sínylődnek Doftanán, Tîrgu Ocnán, Jilaván s az ország többi börtönében.

Végre elérkezett a reggel. Kint mozgolódás támadt. Megindult az őrsváltás. Katonás lépések, pattogó parancsszavak ... Az új őrsváltás engem is számba adtak:

— Egy szőkevény. Bár vizet adjatok neki — hallottam.
— A bangyin még enni sem kapott.

Nem voltam éhes, abból, amit a másik katona adott, faltam valamit. Unatkozni sem lehetett: a parazitákkal viaskodtam. A tetvek és poloskák, úgy látszik, a maguk módján belém szerettek. Hanem a víz az jólesett, az ütések után támadt daganatokat és kisebzett helyeket borogattam s szomjamat oltottam vele.

A remény a szabadulásra azonban kezdett szétfoszlani. Egész délelőtt senki sem törődött velem. Ebéd után a kapitány végül is kihallgatott, jegyzőkönyvbe diktálta az általam mondottakat. Ironikus mosoly bujkált púderes pofáján. — Tévedés áldozata — mondta, és a jegyzőkönyv lezárása után visszaadta a nadrágszíjat és a cipőfüzőt. Aztán a nappal a kijáratig kísértetett.

Minden rosszban van valami jó is. Örvendtem az éjjeli látogató közlésének, hogy besúgóok keze juttatott ide. Egy okkal több, hogy még óvatosabb legyek ezután. Ismerem

őket, s a jövőben fokozottabban kell megjártsanom előttük a jó szociáldemokratát.

Otthon nagy volt az öröm. Másnap reggel pedig betopant az anyám is.

— Mi van veled, fiam, nem kínoztak meg? — kérdezte kétségbeesetten. Egy vásárba jövő bivalyszekéren tette meg az utat.

— Anyám honnan tudja, hogy István...? — kérdezte Annuska, mivel én az elérzékenyüléstől beszélni sem tudtam, annyira meghatott az öreg anyám aggodása.

— Hát hogy is kezdjem, gyermekem. Az úgy volt, hogy engem tegnap éjfél tájt két kolozsi csendőr rángatott ki az ágyból. „Hol van a Pista fia? Hol bujdosik, adja elő?!” — kiabáltak reám, s úgy, ahogy kikeltem az ágyból, bekísértek az őrre. Reggelig belöktek egy sötét pincébe, hogy gondolkozzam. Az a gonosz őrmester még meg is lökdösött. A fiam — mondtam — a vasúti műhelyben dolgozik Kolozsvárt, már évek óta. Nem szökevény az, ki mer ilyet állítani róla? Rendes ember: családja, háza, gyereke. Aztán amit mondtam, írásba vették, s megfenyegettek: „Ha nem mondott igazat — baj lesz. Most elengedem, de ha vissza kell hoznom, a börtönben fog megdöglenni, úgy tudja meg.”

Anyám meghurcolása jobban fájt minden addig ért bántalomnál. Ilyen gyáva, alattomos a zsarnokság!? Ha engem üldöznek, meg tudom érteni, mert félnek. De mért bántalmazzák ezért ártatlan jó anyámat?

Hogy jobban szem előtt tarthassanak, a rézöntödéből visszahelyeztek a vasöntödébe. Mitoc, a borivó csoportvezető nem szeretett politizálni. Az szerinte az urak dolga. A munkás csak arra való, hogy a „sefek” parancsait végrehajtsa. Nekem elárulta: parancsot kapott arra, hogy a mesteriroda ablakával szemben jelöljön ki számomra munkahelyet, ott, ahonnan szemmel lehet tartani. Még volt egy szaktárs, aki ugyan nem tartozott hozzánk, de informált minket. Romulus Domițiu, a mester segítsége, nekem pedig bizalmasom. Tőle kaptuk az információkat az osztályban, sőt a Santinela berkeiben is ellenünk készülőkéről. Domițiu ilyen értelemben jó szolgálatokat tett a mozgalomnak. Ha tehetette, megpróbált védelmébe venni azzal, hogy úgymond komoly ember és jó szakmunkás vagyok.

Míg a rézöntödében az öntők zöme jó elvtárs maradt, a vasöntők között sokkal rosszabb szellem uralkodott. A fasiszta ügynököknek sikerült a sovinizmus mérgével megfertőzni néhány embert. Itt már a szaktárs helyett a „domnu” járta. Az elvtárs szóért vagy magyar beszédért elbocsátás, hatósági megtorlás járt. Az öntöde irodájában szinte mindennapos vendég volt a nyurga, pofaszakállas vasgárdista vezér, Bănică, aki száználmas figurának tartotta Tamaş mestert, s roppant zabos volt rá amiatt, hogy nem tudja vagy nem akarja beszervezni a Vasgárdába a románokat.

— Az idősebbek, ha nem engedelmeskednek — javasolta Bănică a barátainak —, szankcionálni kell őket. Az ifjakra nemzeti jelszavakkal kell hatni. Fel kell kutatni az ellenállást hirdető szocialista és kommunista propagandázókat, azoknak nincs helyük a mi országunkban. Balicát, akiről meggyőződünk, hogy a szakszervezet vezető tagja és szovjetbarát, elhelyeztettük — magyarázta —, s az igazgatót befejezett tény elé állítottuk. Ha Bucur igazgató védi a vörösöket — mondta felháborodva —, majd megtaláljuk mi a tűt az ő kozsokjához is. Ti csak igyekezzetek, titokban, természetesen, félreseperni utunkból a vörösöket.

Domitiutól azt a tájékoztatást kaptam, hogy az öntödében Ion Fărcaş az ő emberük, s még vagy kettő kezd érezni velük a vasöntők közül. Az igazgató védelmezi a jó szakmunkásokat, s megorrolt a „feje feletti” áthelyeztetésekért is. A szakszervezet országos és törvényes, el kell ismerni hát. Az én megveretésemet is nagyon elítélte, anarchiának, a jó szakmunkások demoralizálásának, a termelés rovására menő aknamunkának bélyegezte.

Domitiu a mutatóujját a szájához emelve súgta: — Vigyázz, Pista, az öntödében téged, Iancut és Tătarut „vörös kovásznak” tartanak a legionáriusok és a Santinela, újabb nevén Straja Țării főkolomposai. Receanu szakszervezeti elnököt is el akarják intézni. Csak meg ne szimatolják, hogy tőlem tudod mindezt.

Domitiu figyelmeztetése nem volt légből kapott. A vasutas szakszervezeti vezetők ellen nyílt hajsza indult, anélkül, hogy a szakszervezetek ellen megtiltó rendelkezést bocsátott volna ki a kormány.

A vasúti szakszervezetek — az egyre nagyobb csapások ellenére — 1936 augusztusában Brassóban megtartották kongresszusukat, s a küldöttek nagy többséggel megszavazták Ilie Pintilie határozati javaslatát. A kongresszus harcot hirdetett az antifasiszta Népfront megteremtésére, az akcióegység erősítésére, a háború és a fasiszmus ellen.

Ekkor azonban maguk a reformista vezetők támadtak a vasutas szakszervezetek ellen. Az Országos Szakszervezeti Tanács kizárta kebeléből a vasutas szakszervezetek szövetségét. Az ezt követő napokban az RKP Központi Bizottsága, figyelembe véve a kommunisták és szociáldemokraták egységfrontjának szükségességét, utasítást adott, hogy menjünk át az OSZT-hoz tartozó szakszervezetekbe, és ott folytassuk a harcot a munkásság követelése miatt. Levélben kaptunk értesítést arról, hogy az Egységes Szakszervezetek Tanácsa befejezettnek tekinti küldetését, feloszlik, és a szakszervezeti egység zászlaját átadja az OSZT-hoz csatlakozott szakszervezeti munkások ezreinek.

A harc az imperialista háború ellen, a Szovjetunióval való szövetségért, a fasiszmus ellen, a munkásosztály követeléseinek kivívásáért, a demokratikus szabadságjogokért szolgáltatta az alapot a népfronthoz, amelyet az RKP javasolt az összes pártoknak.

A fasiszmus előretörése — állapítottuk meg elvtársi körökben — közelebb hozta egymáshoz a béke híveit. Végül is, ha a haladó erők összefognának, kivívhatnák a szocialista demokráciát, amely ilyen viszonyok között nem lehet más, csak a proletariátus diktatúrája.

Amióta a vasúti vezető sejt tagjait szétszórta a reakció, s a Mihai Balica pártszervező irányítását is nélkülöztük, megszakadt a kapcsolat a felsőbb pártszervekkel. A szakszervezeti munkát a szociáldemokrata Cristeával, Szatmári Sándorral, Bálint Andrással és még néhány sejttaggal próbáltuk továbbvinni. A sejt ekkor Mihai Brínzasból, Tóth Jenőből és Nánán Dezsőből állott. Rajtuk kívül az Olariu, Sántha Géza, Nicolae Curta és még néhány szimpatizáns segítségére számíthattunk.

A szakszervezet vezetőségi ülésére néhányszor a Gaal-féle vendéglő egyik termébe gyűltünk össze, a tulajdonos és egy pincér falazása mellett. Közben erősödött a fasiszta

erők befolyása a főműhelyben, de Receanu egyre nagyobb harci elszántsággal törekedett a szakszervezet erősítésére.

A hatósági nyomás egyre fokozódott. Jelentést kaptunk Temesvárról, hogy az ottani vasutas szervezet vezetőségi tagjait, akik hasonló körülmények között, egy vendéglőben ültek össze megbeszélésre, letartóztatták és statáriális bíróság elé állították. A vasút szolgálatából is azonnali hatállyal elbocsátották őket. Érthető módon az ilyen hírek, amelyeket egyes napilapok is megszéllőztettek, az ellenégeinknek szárnyat adtak, a mi tagjainknak, főleg a bátor-talanabb szimpatizánsoknak pedig kedvét szegték.

Tétlenül nézni nem lehetett az ellenség egyre arcátlanabb fellépését. A bukaresti vasúti szakszervezeti központ elküldte hozzánk Ion Turcu és Vasile Bîgu elvtársakat. Nálunk tartottunk szűk körű megbeszélést. Mindössze Receanu, Olariut és Sántha Gézát hívtuk meg. A megbeszélés szigorúan bizalmas keretek között folyt le. Mi beszámoltunk a helyi viszonyokról. Turcu elvtárs a párt, Bîgu elvtárs pedig a szakszervezet részéről ismertették az általános helyzetet, s utasításokat adtak a további munkára.

— Az értékes emberekre, de a lehetőségek határain belül minden velünk rokonszenvező emberre, párttagra vagy pártonkívültre vigyáznunk kell, a veszteségeink ugyanis felette nagyok. Legjobb elvtársaink börtönben vagy szigorú illegalitásban vannak... Nehéz idők elé nézünk — mondták a kiküldöttek.

Kis híján a temesváriak sorsára jutott a kolozsvári vasúti szakszervezet vezetősége is. Receanu nyomon követték a spiclik Párizsba, ahova küldötként utazott a munkakamarák nemzetközi konferenciájára. Ott, anélkül hogy utasítása lett volna ilyen látogatásra, felkereste a Párizsban székelő Közlekedésügyi Szakszervezetek Nemzetközi Konföderációs Irodáját. Ilyen jelentést kaptunk a párt útján, amely elítélte és félreértésekre és bonyodalmakra vezető „különködésnek” minősítette Receanu egyéni eljárását. Az állambiztonsági szervek nyilván törvénytelenesnek, az érvényben levő rendelkezések megsértésének tekintették az ügyét, titkos kapcsolatot feltételeztek a látogatás mögött, s Receanu itthon is megfigyelés alatt tartották.

Közben Bruder szaktanácsi titkárral egyetértésben a helyi szaktanács Patak utcai helyiségébe hívtuk össze a vasutasok szakszervezeti vezetőségét. Abban reménykedtünk, hogy a reformisták helyiségében zavartalanul tárgyalhatjuk közös dolgainkat, sérelmeinket.

Alighogy Receanu elnök az ülést megnyitotta s néhány mondatban a francia vasutasok nagyszerű szervezeti életét ismertette, két detektív verte meg az ajtót, melyet Bruder szakai kívülről ránk zárt, hogy háborítatlanul érkezhessünk.

— Jól tudják, hogy belügyminiszteri rendelet tiltja a gyülekezést. Senki ne merjen moccanni, különben... Mindenki mutassa fel a személyi igazolványát!

Amíg az egyik detektív elvette mind a tizenhetünk személyazonosságját, a másik két revolverrel tartott sakkban.

— A kvestúrán vagy a szigurancán majd visszakapják, ha ... — s behúzták maguk után az ajtót.

Ott álltunk leforrázva, tudtuk: azonnali elbocsátás, letartóztatás vár reánk.

— Tudsz-e valami kiutat a bajból? — kértem Bruder-től, hiszen a helyiséget az ülésnek én szerveztem be, s mint ilyen, kétszeres felelősséget éreztem a jóhiszemű szaktársakért, akiknek túlnyomó része nem is párttag, csak bátor szimpatizáns.

— Talán nincs minden veszve — mondta Bruder —, van egy mentő ötletem.

Úgy kapaszkodtunk a biztató szóba, mint vízbe fülő a szalmaszálba.

— Adjatok össze 100-100 lejt fejenként, és én reggel a pénzzel megvárom őket a kvestúra felé vezető úton.

Másnap szótlatlanul dolgoztunk, s hol reménykedve, hol lemondóan vártuk a titkár üzenetét. Mi lesz, ha tízévi szolgálat után kirúgnak innen, letartóztatnak? ... Lesznek, akik száznak, lesznek, akik gúnyolódhatnak majd, azt fogják mondani: „Miért nem húzták meg magukat, a marhák! Úgy kell nekik, legalább megtanulják, hogy ne küszködjenek a szél ellen.” Mitoc csoportvezetőre néztem, s eszembe jutott, hogy a 60 lejt, amit unszólásomra még a sztrájk előtt, belépésként tagkönyvre és egyhavi tagsági díj fejében a szakszervezetnek befizetett, százszor is a

szememre vetette már. Ha most kiraknak, mekkorát kacag ez a kis Hitler-bajusza alatt.

Brudertől még a nap folyamán megjött az üzenet. „Délután gyertek fel egyenként az igazolványokért.”

Receanut és Bîgut később, 1937-ben letartóztatták és megkínózták. A szakszervezeti élet erejét veszítette. A mûhelyi pártmunka stagnált. A jelszavas találgán röpcesomagot vettem át egy ismeretlen elvtárstól, azzal az utasítással, hogy meghatározott időben és helyen újra találkozunk. Ő lesz — mondotta — ezután az összekötő a felsőbb szervek felé. Örvendtem az új kapcsolatnak, mert nélküle az ember bizony kezdi úgy érezni, hogy csúszik a talaj a lába alól. A röpcézésbe a nagyobb biztonság kedvéért nem avattam be idegent. Ismerve a feleségem ügyességét és bátorságát, őt kértem meg, legyen társam az akcióban. A Kerekdomb többségben vasúti alkalmazottaktól lakott utcáin szórjuk szét — határoztunk. Én munkaruhában, ő falusi asszonynak öltözve, éjfél után kezdtük szórni a röplapokat a lakott telkek udvarára. Pontosan két óraker végeztünk a munkával. Megkönynyebbülten, egymás kezét fogva, a jól végzett munka örömeivel tértünk haza.

Egyik ilyen röpcézés alkalmával Annuska szinte le is bukott. A Máramaros utca Kerekdomb felőli végén kezdtük, s persze a mellékutcákat sem hagytuk ki. A Nádas patakra letérő első utcán — most is a legnagyobb éberséggel — én egyik oldalon, míg Annuska a másik soron dolgozott. Aztán a vaksötétben áttapogatóztunk a szomszédos utcába, vigyázva arra, hogy minden telekre eljusson a párt szava.

— Józsa Béláékhoz is dobjal be egyet, és ragassz a kerítésre is — súgta Annuska, arra gondolva, hogy a felsőbb vezetésben aktív szerepet betöltő Béla lássa a saját szemével: a röpcézés megtörtént a nekünk kijelölt fertályban. Így mentünk utcáról utcára, s minden udvarba jutott a röpcékből. Elértünk a református kultúrházhoz is. A mellette levő háznál, amikor Annuska éppen becsúszta a kapufélfa melletti résen a papírt, hirtelen kicsapódott a kapu, s egy hosszú kar kapott utána. Én a kapu csapódására lettem figyelmes a másik soron. Annuska a volt

lakásunk felé rohant. Magas, egyenruhás alak trappolt utána. Egy pillanatig dermedtem álltam, de ösztönöm aztán gyorsan tetre készítetett. A lábam alatt kavicsok zörögtek. Gyorsan felkaptam egyet, s teljes erőmből a rendőr felé hajítottam. Aztán figyeltem, s újra dobtam. A kő a deszkapalánkon koppant, mire a rend őre egy pillanatra megtorpant. Annuska ezalatt eltűnt az Adorján portája mögött. A rendőr a sötétben nem tudta, mihez is kezdjen. Utánam vesse magát, vagy Annuskát üldözze.

— Állj, mert lövök! — kiáltotta. Lőtt is a levegőbe. Kuttyák ugattak, az ablakokban itt-ott fény gyúlt ki. Roszszabbul is végződhetett volna. Annuska egerutat nyert, és épen hazatértünk.

Már jól benne voltunk a télben. Újabban egyhavi kereketünknek megfelelő államkölcönt kellett jegyeznünk. A tűzifa, betegsegély, nyugdíjalap, gázmaszk és egyéb címen való levonások után bizony nem sok maradt a borítékban.

Ezekben az idegesítő időkben is sokat olvastunk. Ekkor került a kezünkbe Illyés Gyulától a *Puszták népe* és Féja Géza könyve, a *Viharsarok*. Saját sikerünknek könyveltük el Nagy István színdarabját, az akkortájt bemutatott és tomboló sikert aratott *Őzönvíz előttöt*. Figyeltük az újságokban a vitát a széles népi összefogásról. Vitatkoztunk Balogh Edgár, Józsa Béla, Jordáky Lajos, Nagy István, Méliusz József és mások cikkei fölött. Ekkor vetődött fel egy nagy népi ifjúsági találkozónak a gondolata is.

Az RKP lenini nemzetiségi politikájának egyik tényezője éppen a demokrata érzelmű kisebbségi erők tömörítése volt. Akkor a párt befolyása alatt álló magyar tömegszervezet, a MADOSZ lépett fel: „Fogjuk össze a jobb sorsra érdemes fiatalságot, közös céljaink kivívására tömörítsük harci frontba a haladó magyar kisebbséget.

A *Cselekvő ifjúság* című cikksorozatát író Tamási Áron éppúgy érezte ezt a kényszerűséget, mint a későbbiek. Tamási szerint az Erdélyi Fialatok, a „népvalóság” hirdetői és a Hitel új magyarjai képviselik a cselekvő ifjúság három arculatát, s bátran kinyilvánítja, hogy e három „csoport” szerepének meghatározásával az Erdélyi Fialatok népi humanizmusának, a Hitelben hirdetett újraértékelé-

sének és a „baloldaliak” szocializmusának az összefogását célozza a Találkozó.

1937 tavaszán és nyarán a Vásárhelyi Találkozóig jutotunk el — pártutasításra; Józsa Béla, Nagy István, Balogh Edgár utasítását követve, több esetben is munkás küldöttségben felkerestük Tamási Áront, Dr. Asztalos Sándort, Dr. Jancsó Elemért és több más értelmiségit, s biztosítottuk őket a munkásosztály szolidaritásáról e nemes akcióban. Szepesi Sándor, Fodorpataki Ádám, Szaniszló Zoltán, Tar Károly és más MADOSZ-aktivisták vezették a delegációkat.

A tárgyalások eredményesnek bizonyultak, és 1937. augusztus 18-án megjelent a lapokban az Erdélyi magyarokhoz címzett felhívás. (*A Vásárhelyi Találkozó. Különlenyomat a Hitel 1937. évi 3. számából.*) A feltűnést keltő kiáltványt Tamási Áron, Nagy István, Asztalos Sándor, Jordáky Lajos, Petrovai Tibor és Vita Sándor mint „a Vásárhelyi Találkozó előkészítő bizottsága” jegyezték, önmagának is felidézem itt a felhívás alap gondolatait:

„1) Támogatunk és szolgálunk minden olyan törekvést, mely az erdélyi magyarságot tudatossá és erőssé teszi arra, hogy sorsát ön maga irányítsa.

2) Szükségesnek látjuk társadalmunk átformálását abból a célból, hogy az erdélyi magyarság egyetemes érdekeinek a síkján az osztályok közötti választófal eltűnjék. A falusi kisbirtokos rétegnek és a munkásságnak kell alkotnia azt az erős nemzetiségi testet, melyet a nevelő értelmiséggé átalakult középosztálynak szolgálnia kell.”

A Vásárhelyi Találkozó napirendjén szerepelt az erdélyi magyarság és a román nép együttélési feltételeinek és útjának megvitatása. Mint aktív szereplője a baloldali munkásmozgalomnak, nem kis érdeklődéssel figyeltem a „minden színű magyar kisebbségek egy lombikba való összeolvasztását”. Grófok, bárók, doktorok mellett polgárok, zsíros- és szegényparasztok, szervezett munkások, kommunisták és szocialisták.

A találkozón elfogadott határozati javaslat hűen jellemzi a szerkesztő bizottságban részt vevő Balogh Edgár, Józsa Béla, Nagy István, Bányai László marxista meggyőződését, világnézetét, de azokat az engedményeket is, amelye-

ket az egység érdekében tettek. Íme a határozatok legfontosabb részei:

„1) Valljuk, hogy életünkben a krisztusi elvek és tanítások alapján a szociális igazságnak érvényesülnie kell, és vállaljuk a közösséget a munkássággal a kizsákmányoló tőke elleni küzdelmében.

2) A kisebbségi magyarság önvédelmének egysége érdekében a V. T. [Vásárhelyi Találkozó] elengedhetetlennek tartja, hogy a munkásság saját soraiban teljes erejének súlyával küzdjön minden elnemzetietlenítő kísérlet ellen...

3) ... hogy a magyar munkás és kisiparos egyenlő jogú és szükségességű alkotója a magyar kisebbségnek, s éppen ezért a munkás tömegek és kisiparosok erkölcsi és kulturális nevelésének és nemzeti önvédelmi szerepének betöltése érdekében vállaljuk a közvetítő szerepet a munkásság és a többi társadalmi réteg között.

4) Helyesnek tartjuk, hogy a magyar munkásság és iparosság más nemzetiségű munkásokkal és kisiparosokkal kizárólag gazdasági és szakmai érdekeinek védelmére a szak- és szakmai szervezetekben helyet foglaljon...”

Az 5. pont a bizottság nem szocialista tagjainak álláspontját tükrözte: „Szükségesnek tartjuk, hogy a munkásság és kisiparosok erkölcsi felkarolása érdekében *egyházaink az eddiginél is fokozottabb munkát fejtsenek ki.*”

Haladó munkás szemével nézve és elemezve a Vásárhelyi Találkozó alapelveit, azokból kiviláglott a törekvés, hogy meg kell valósítani a nemzeti kisebbség egyenjogúságát a többségi román néppel minden téren, a gyulafehérvári határozat értelmében és szellemében.

Nemes szándék volt ez a párt által meghatározott taktika a kisebbségi kérdésben, egyet jelentett a korhadó társadalmi rendszer elleni harccal — legális csomagolásban. Persze hogy támogattuk mi, magyar ajkú dolgozók, akik a tőkés elnyomás mellett mint nemzeti kisebbség is ropant megkülönböztetett bánásmódban részesültünk a fasisztustól fertőzött ultrasoviniszta elemektől.

A Vásárhelyi Találkozó szervezésében résztvevőket örömmel és bátran követtük, és bennük azóta sem csalódtunk: Nagy István, Kurkó Gyárfás, Józsa Béla, Vincze János, Kovács Katona Jenő, Balogh Edgár, Jordáky

Lajos, Méliusz József a mi érdekeinket képviselték. Az általuk előterjesztett javaslatok mindannyiunk kívánságai voltak. A mi gondolatainkat fejezték ki az ilyen sorok:

„a) a munkásság első parancsolatának tekintjük: együttesen küzdeni az egész romániai magyarsággal a nemzeti jogainkat biztosító demokratikus jogokért, így elsősorban a szervezkedési, gyülekezési és szólásszabadságért, az ostromállapot és cenzúra hatályon kívül helyezéséért, amelyek nagyrészt gátolják a munkásság nemzeti, gazdasági és politikai védelmének szervezkedési lehetőségeit; közkegyelemért a nemzeti és emberi jogok védelmi harcában börtönbe jutott politikai foglyok részére;

b) az egyenlő munkavállalás szabadságáért, úgy a magánvállalatok, mint az állami és városi közhivatalok és üzemekbeni korlátlan alkalmaztatásért;

c) magyar nyelvű ipari szakiskoláknak az állam költségén való felállításáért, valamint a tanonciskolákban magyar anyanyelvű tanoncok részére a magyar nyelvű szakoktatás bevezetéséért; a korlátlan iparjog és tanoncszerződtek esetében a nemzetiségi arányszám burkolt vagy burkolatlan alkalmazásának mellőzéséért; a háztartási alkalmazottak és mezőgazdasági bér munkások részére a törvényes munkanap alkalmazásáért.

d) a létminimumot biztosító munkabér törvénybehozás általi biztosításáért, továbbá az állam terhére a munkanélküli-segély törvény általi bevezetéséért;

e) a drágaság letörése érdekében a kartellek megrendszabályozásáért; a munkás betegsegélyező pénztárak autonómiájának visszaállításáért.”

A Vasas Szakszervezet székháza elkészült. Munkások adták össze hozzá a pénzt, és dolgoztak szabad óráikban és ünnepnapokon. Újabban élek az alkalommal, s gyakran eljárok szaktársaimmal együtt az új Vasas Otthonba, melynek alapítványához anyagilag és erkölcsileg magam is hozzájárultam.

A megnyitón a különböző szervezetek üdvözlőket fejezték ki, és abbéli reményüknek adtak hangot, hogy a vasasok e kultúraterjesztő háza, annak könyvtára és gyűlésterme a béke és a munkásszolidaritás célját fogja szol-

gálni. Kommunisták és szociáldemokraták együtt vettek részt és beszéltek az avató ünnepségen.

Nem sokkal később elmentem a Horea, Cloșca és Crișan 155 éves évfordulójára rendezett ünnepélyre, amelyen Vasile Pogăceanu román és Jordáky Lajos magyar nyelven ismertette a fölkelés történetét.

Ezt követte a szociáldemokrata nőmunkások gyűlése, amelyen az előadók zsúfolt terem előtt ismertették a dolgozó nők helyzetét. Nem nehéz kitalálni a beszédet tartók nevét: Pogăceanu román, Jordáky pedig magyar nyelven beszéltek a dolgozó nők többszörös kizsákmányolásáról, lealázó helyzetéről, a női emancipációért folyó küzdelemről a kapitalista államokban. Példaként La Passionariát, a spanyol szabadságharc kiemelkedő alakját, a lánglelkű Dolores Ibarrurit állították a jogaikért harcba kész nők elé.

Alig néhány hét múlva József Attila emlékének megünneplésére gyűltünk össze az új Vasas Otthonban. Az emlékestet a Magánalkalmazottak Szakszervezetének vezetősége szervezte. A megemlékezést a forradalmi verseivel szívünkhöz nőtt költőről románul ezúttal is Pogăceanu, magyar nyelven Jordáky Lajos tartotta. Méliusz József méltatta és ismertette velünk alapos tanulmányban József Attila életét, költészetének ragyogó darabjait Brassai Viktor, Janovitz Éva és Székely Béla adták elő. Nagy István író pedig a József Attiláról, a szegények és elnyomottak költőjéről írt megemlékezését olvasta fel.

A József Attila-estet 1939-ben Petőfi-est követte. Az Irisz-telepen Józsa Béla Salamon Ernővel Petőfi-emlékestet rendezett a református kultúrházban. Itt olvasta fel Józsa Béla Petőfiről írt tanulmányát, amely egy évvel később megjelent nyomtatásban is. Béla olvasott, és ahol a szellemi megnyilatkozást ki kellett emelni, Salamon Ernő elszavalt egy-egy odaillő Petőfi-verset vagy saját költeményt.

Előadás közben két detektív nyitott a terembe. Salamon Ernő éppen befejezte egyik szavalatát. Még elhangzott: „Én magyar nemes vagyok!”, amikor az egyik kopó elkiáltotta magát:

— Mindenki maradjon a helyén. — Baciú, a kommunisták és szervezett munkások által jól ismert detektív volt. Gruia, a társa, lassan húzta be maga után az utcára

nyíló szárnyas ajtót, hogy láthassuk a kint álló egyenruhás zsarukat. Józsa Béla felmutatta hatósági engedélyét, amire meghunyászkodtak, és a hallgatóság között, az előadókkel szemben helyet foglaltak.

Béla odasúgott valamit Salamon Ernőnek, mire az mintegy rögtönözve mennydörögte a két detektív felé:

Kinek van ideje rátok hallgatni?
Ti ostobák! ti gyáva kutyák!
Azt a kezet nyaljátok, mely titeket képen vág!
Ti rosszabbak vagytok, mint a dögre leső hiénák!

Salamon Ernő nagy, tágra nyílt szemeit a detektívekre szegezte. Előrehajolva dörögte feléjük a verset:

Én itt születtem, ezen a földön,
Amíg ti júdás pénzen s proletár véren
táplálkoztok parazita módon!
here gazdagoktól kapott szennyes krajcárokon.

Ti-i! szemem szedett szemetek...
fordul a kocka, s az ilyenek az őket
megillető helyre kerülnek!

Hallgass, ha mondom, gyűlöl a nép,
gyűlölnéted magad te'n magad is.

A további sorok már nekünk szóltak:

Erősen hallgass, a szívnek ma nem barátja a száj,
nem könnyű beszélni, tenger alatt fáj, ami fáj.
Érdemes-e bánatod felhozni? Megfűlsz, alul maradsz!
De lehet-e hallgatni? Ha nem szólsz, nem élhetsz, nem alhatsz.

Józsa Béla folytatta az előadását. Zárószavai után el-sőnek a detektívek hagyták el a termet. Balázs Pista, aki a hatóságokat alarmírozta, hogy a református kultúr-otthonban kommunista gyűlés van, gyáván meglépett. A kijáratnál szuronyos csendőrök álltak félkörben, s a de-
tektívek a kapunyílást állták el.

— Mindenki mutassa fel a személyazonossági igazol-ványát!

Akinél nem volt igazolvány, félreállították, s a csend-
őrökre bízták bekísérésüket. Én az utolsók között hagy-

tam el a termet Baki Erzsivel. Bakiné belém karolt, és a fülembe súgta, hogy nincs nála a személyazonosságija.

— A feleségem — mondtam, s így sikerült megmentenem egy kellemetlen éjszakától...

Elkövetkezett a királyi diktatúra korszaka. Szavaznunk kellett. Igen vagy nem. A Vasgárda gyors térhódítása veszélyeztette a király és környezete hadállásait, politikai és gazdasági érdekeit. Károly király diktatúrája egy csapásra totális rendszert vezetett be. Valamennyi politikai párt feloszlata, reakciós alkotmány bevezetése és más hasonló intézkedések követték egymást. Az antifasiszta munkásajtót s a demokratikus polgári lapokat is betiltották. Tömegalapjuk nem lévén, létrehozták a Nemzeti Újjászületés Frontját.

A hitlerista Németország háborúja már folyt, amikor 1939 augusztusában újabb Petőfi-ünnepségre került sor a kolozsvári magyar Színkörben.

Vasárnap reggel ragyogó napfényben siettünk a város minden részéről, főleg a perifériákról a magyar színház felé, ünnepi ruhában s valami szívet dobogtató, nagy tettekre buzdító érzélemmel a lelkünkben.

Az első felszólaló Asztalos Sándor volt, aki a Magyar Népközösség részéről tett tanúságot azokról a céltudatos törekvésekből, melyek az emlékünnepegy előkészítőit fűtötték. Asztalos bevezetője után a munkásság nevében Nagy István és Jordáky Lajos tartottak beszédet.

— Vigyázzatok!! — Petőfi szellemét idézve emlékeztetett Nagy elvtárs a fehéregyházi csatában eltiport szabadságharcra. — Vigyázzatok, Erdély lakosai — mondotta —, ne essetek a múlt hibáiba! Emlékezzetek! Azok a 48-as hatalmak, amelyek idekergették népeiket elfojtani egy nép szabadságtörekvéseit, nem maradtak büntetlenül. Hazatérő seregeik magukba szívták s hazahurcolták a szabadság jótékony mérgét. S nézzétek, a sápadt arcú cárok uralma és az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlott. És ki tudja, mi vár azokra, akik ezután megkísérlik elfojtani Petőfi szellemét, a nemzetek közötti megbékélést és a szabadságjogokat... De ha Erdély népei megértik Petőfit, ezekben a nehéz napokban egymásra találva, nagy testvéri fogadalommal mehetünk majd el a százéves évforduló napján,

magyarok, románok és más nemzetiségűek, a fehéregyházi emlékműhöz ünnepelni őt.

Jordáky Lajos így méltatta Petőfi örökét:

— Petőfi a miénk is, a parasztoké ő és a munkásoké, a kispolgároké és a haladó értelmiségieké, nemzeteken felül az egész emberiségé, mindenkié, aki elnyomott, akinek útmutatásra és gyámolításra van szüksége... Magyarok vagyunk, román testvéreinkhez hasonlóan a föld szülöttei. Jogot, egyenlőségét akarunk. Magyaroknak lenni Európában ma nehéz feladat. Germán eszmék és tervek fojtó áradataiba került a magyarság. De van remény, hogy a magyar és román függetlenségi gondolat egymásra talál és testvéri ölelésben fog összeforni örökre...

ÉBER ÁLOM

Olariuval ketten vettünk részt abban a bizottságban, melyet Bîgu elvtárs vezetett a magánalkalmazottak bukaresti kongresszusán, ahol a vasutasok visszavételét kértük az Országos Szaktanácstól. A reformista vezetők azonban nem voltak hajlandók még fogadni sem bennünket, dacára annak, hogy a kongresszusi küldöttek közül Szilágyi Aliz és sokan mások szót kértek, és burkoltan, de nyomós okokkal indokolták a munkásegység s a békefront fontosságát. Semmi sem hatotta meg a konzervatívvá merevedett, királyi diktatúrát támogató vezetőket. Így aztán eredménytelenül tértünk haza a kongresszusról.

Akkoriban a baloldali írók, s elsősorban a sorainkból kiemelkedett Nagy István biztatására én is írogatni kezdtem. Egyelőre természetesen csak magamnak. Szabó Árpáddal, az Erdélyi Magyar Szó főszerkesztőjével — illegális vonalon — közvetlen kapcsolatom volt. Balogh Edgár is jó szívvvel támogatt. Árpád azt mondta:

— Írj, ahogy tudsz. Azt vedd papírra, ami veled, családdal, a munkáscsaládokkal történik egy nap vagy bármikor.

Csakhamar jó alkalom is adódott erre. Az Erdélyi Magyar Szó meghirdette a Népi Toll versenyét. A feladat

az volt, hogy mindenki írja meg egy nap történetét. A rövid történetben, melyet saját életemből merítettem, ébrenlét és álom közt vergődve viaskodom anyagi és mozgalmi problémákkal. Holmi verset is faragtam hozzá, a kéziratot pedig feladtam az Erdélyi Magyar Szó címére.

Milyen boldog is voltam, amikor az egyik számban nem-sokára felfedeztem az írásom. Olvasása közben rájöttem, hogy itt-ott a szerkesztő keze simított a szövegen, gördülékenyebbé tette. Mindenesetre nekem nagyon tetszett. Később megírta a lap, hogy a beküldött több mint száz írás között az enyém a harmadik lett. Méliusz József költőtől apró betűkkel sűrűn teleírt levelezőlapot kaptam Temesvárról; arról értesített, hogy írásom témája és szövege nagyon jó. A vers viszont erőltetett. „Írjon sokat, lakásán fel fogjuk keresni.” Szép álomnak tűnt, szinte szédelegtem az örömtől. Be jó volna, ha írással is segíteni tudnám a munkásmozgalmat. Több lenne az arató, a termést betakarító forradalmár.

Kolozsváron Nagy István, Szabó Árpád és Balogh Edgár biztatgattak, hogy olvassak sokat. Ajánlották Móricz Zsigmond, Kassák Lajos, Tamási Áron és Gorkij műveit. A Gaál Gábor szerkesztette Korunk különben megjelenésétől (1926) szellemi táplálékom volt.

Ez az 1939-es év számomra egy igen fontos eseménnyel zárult. Meghívót kaptam a régi madoszisták népi találkozójára. Íme, a meghívó szövege: „Az Erdélyi Magyar Szó meghívja munkatársait, olvasóit, barátait és mindazokat, akik a dolgozó rétegeknek a magyar közéletben való életteljes bekapcsolódásáért küzdenek, év végi találkozóra, amely megszólaltatja a háború utáni nemzedéket a nép soraiból, hogy az erdélyi magyarság életakarataráról, az itt élő népek békés testvériességéről tanúságot tegyenek.”

E békepolitika jegyében megtartott értekezletre száz-húsz magyar gyűlt egybe az ország minden részéről. Ennek a találkozónak a résztvevőiből éles hangok szakadtak fel, majdnem olyan élesek, mint amilyenek a kommunista szívekben dobbantak. És kivétel nélkül egy irányban szóltak: jobb jövőt akarunk, de ezt a jobb jövőt az itt élő népekkel testvériségben akarjuk kiküzdeni; békét akarunk,

és ellenfelei vagyunk az imperialista háborúnak, de ezt a békét egyenlő jogokra akarjuk építeni.

A találkozón izzó volt a hangulat. Bizakodás és aggodalom között mondott beszédet Bányai László. A MADOSZ fontos történelmi szerepéről s az akkori, robbanásig feszült idők kérdéseiről és tennivalóiról beszélt valamennyi felszólaló: Nagy István, Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás, Ráczy Gyula, Pipó Lajos Biharból, Székely János Szamos megyéből, Czikó Lőrinc, Bács Domokos, Lukács Márton és mások a Székelyföldről.

A helybeliek közül Mezei Lajos, Szepesi Sándor, Tar Károly, Szaniszló Zoltán, Sántha Géza, Fodor Balázs, Görök József, Újvári Miklós, Ágoston Gyula, Török Gyula és még sokan mások voltak jelen.

A határozat, amelyet elfogadtunk, új harci program lett mindnyájunk számára... Legalábbis Pipó Lajos úgy vélekedett pár év múlva Budapesten, a Conti utcai katonai fegyintézetben, ahol 1942-ben véletlen folytán egy cellába kerültünk.

Az 1939-es év történései újra mozgásba lendítettek minket. A KISZ újjáalakulása után a fiatalok a műhelyekben és másutt is aktív szerepet kaptak, s lelkesen dolgoztak egyszerre több fronton is. A műhelyben a román elvtársak kapcsolatot építettek ki a Straja Țării és a katonai előképzősök között. Olariu és egy vasesztergályos elvtárs kanócként gyűjtogatott az ifjak soraiban. Gernoiu és Vlad szaktársakat a lakásomon oktattam ki, s általuk kapcsolatom volt az idekerült ifjakkal. Az asztalos Teodor Avramot az ötödik osztály kommunistáival, Sabin Silaghival és Oláh Jóskával kapcsoltuk össze. A két Morart, Gavril és Tomát, Florea Ardeleanut, Ion Soltuțiu színtén mozgósítottuk. A borsos beszédű s igen rokonszenves Sántha Gézát az ugyancsak agilis András Ferivel a magyarok felé irányítottuk a propagandamunkában. Tóth Jenő és Losonczy Gyula az esztergályosok között, Mihai Brînzăș a kovácsoknál élesztgette a tenni akarás tüzét. Nánán Dezső és Vizi Károly a hegesztőkkel cimborált. Különben a hegesztők vezettek a Vörös Segély céljaira való adakozásban, Igaz, egy olyan kitűnő elvtársunktól, Petru Gâr-

jától kaptak útmutatást, akinek a műhelyben egy vasgárdista munka közben hegesztőpisztollyal kiégette a szemét.

Az elvtársak névsora újra szaporodott. Sok irányban működve készítettük elő a talajt, szítottuk a parazsát. Antimilitarista és antifasiszta agitációt fejtettünk ki. Megjavult a párttal való kapcsolatunk. Terjesztettük az illegális sajtót: a Scinteiaít, Igazságot és a Lupta de clasát. A legális sajtót: a Ştiri-t, Faclát, Erdélyi Magyar Szót valamennyien olvastuk és terjesztettük mindazok között, akik nem bizonyultak nyílt ellenségnek. A polgári napilapok közül a Luptát, a Brassói Lapokat és a helyi Újkeletet, no meg a szociáldemokrata irányzatú Lumea Nouát és Előrért kedveltük, melyeknek baloldali érzelmű szerkesztői elmentek a cenzúra határáig, és a sorok között is hagytak olvasni. Nagy segítségünkre volt akkoriban az RKP brosúrája: *A jelenlegi imperialista háború és a romániai munkásosztály feladatai*. MADOSZ-vonalon bevontuk a mozgalomba a családtagokon kívül a közeli és távoli rokonokat, ezek révén falusi és városi barátaikat, ismerőseiket. Érezhetően bővült ez a kör az 1940-es év elején, a fokozódó háborús hangulatban.

A párt felhívását bevittük a katonák közé: „Katoná testvérek! Ez nem a ti háborútok! Ez imperialista, fasiszta célokat szolgál. Asszonyok, leányok, anyák! Tüntessetek a katonai behívások ellen! ... Fogjunk össze a Kommunisták Romániai Pártja hívására a királyi diktatúra megdöntéséért! Románok és magyarok, tömörüljünk a munkásosztály élcsapatának pártja köré, az országbeli fasiszta és háborús klikkek felszámolásáért, a demokrácia, a szabadságjogok visszaállításáért, olyan kormányért, mely a széles néptömegek bizalmán alapszik és békét akar a Szovjetunióval.”

A Kerekdombtól Szamosfalváig folyt a felvilágosító munka. A Micu fivérek, Vasile Pogăceanu, Pavel Bojan az Ekésfrontban tevékenykedtek, Józsa Béla, Nagy István és közvetlen pártkapcsolatom, Fodorpataki Ádám irányításával mi a Kerekdombon, az Irisz-telepen agitáltunk. A kimért beszédű, gyakran fontoskodó Benedek Gergely a Bulgária-telepről járt el a megbeszélésekre. Mint betanított munkás a cipőgyárban együtt dolgozott Ágoston János közeli szomszédunkkal. Ágoston a Meszesben oszto-

gatta a röpcéket, vagy szóban mondta el azok tartalmát. Benedek a cipőgyárban adta tovább az anyagot, valahogy úgy, ahogy a cipő halad a futószalagon.

Görög József sógorom a szamosfalvi határban lakott, a volt Jósika-féle földből bérelt vagy 15 holdat. Ezt a sógort, értelmes falusi ember lévén, sikerült meggyőznöm, hogy a szocializmus az egyetlen út, amelyen a hozzá hasonló földnélküli Jánosok és gyerekeik biztonságos jövőt teremthetnek maguknak. Kertjük ott a Szamos-kanyarban, a vízmosásos szamosfalvi berekben, kívül a falun, jó menedékhelyet nyújtott nekünk a titkos megbeszélésekre. Görög sógor lelkes és aktív támogatójává vált az ellenzéki magyar dolgozók szövetségének. Eljárt a fontosabb megbeszélésekre, értékes agitációt fejtett ki nagyszámú rokonsága és ismerőse körében Szamosfalván és Kolozson. Tejjel, liszttel és zöldséggel járult hozzá a bebörtönzöttek segélyező akcióihoz.

Ez a lánc, mely a MADOSZ neve alatt alakult ki, VSVonalon kapcsolódott az RKP irányította, sokirányú aktivitáshoz. Mint az ér a nagyobb folyóhoz, az meg a tengerhez, úgy kapcsolódtunk mi is ahhoz az országos tevékenységhez, melyet a párt szervezett. És csak néhány nevet említettem itt a sok közül, akikkel szoros kapcsolatom volt a főműhelyi szigorúan illegális aktivitáson kívül.

A falvakon folyó pártmunka terén a „Paraszt” illegális nevéen ismert Rácz Gyula volt az összekötőm. A nagyobb összejövetelekre ő és Fodorpataki mozgósították a szomszédos falvak kommunistáit. Némegyszer folyt bizalmas megbeszélés nálunk vagy a tőlünk néhány házzal odébb lakó Újvári Miklós lakásán vagy a gyümölcsösében Újfalú, Kajántó, Magyarfenes, Magyarlóna, Méra, Szamosfalva, Apahida küldöttjeivel.

A feleségem és a bátyja hóstáti rokonaik és barátaik körében végeztek értékes felvilágosító munkát. Sok-sok adakozót nyertek meg a párt szociális segélyező akciói számára. Számos ifjút aktív munkára vontak be azok közül, akik kénytelen-kelletlen, de belátták, hogy csak egyetlen út nyújthat békés és biztos jövőt e vegyes lakosságú országrészen: a teljes jogegyenlőség minden téren, s hogy ehhez valóra kell váltani a pártprogramba foglalt téziseket: félre kell állítani a történelmi pártokat, meg kell dön-

teni a szentnek és sérthetetlennek tartott magántulajdont, helyébe fel kell építeni a kollektív szocialista társadalmat, ahol munkával mérik az ember értékét, nem pedig az összelopkodott vagyonnal.

Az Irisz-telepi nők pártsejtje megtudta, hogy a nyomorúságos Aiklerék házában világra pottyant a tizenegyedik fiúgyermek. A háború vihara már egészen közélről fenyegette az embereket. Tudván, hogy a királyi diktatúra anyagilag is serkenti minél több fiúgyermek születését, jó előre javasoltuk Aikler papának, hogy a király öfelségét hívják meg keresztapának. Aikler tata nagyon szerette az eszem-izsomot, jobban, mint a bizony már nem szívesen fogadott tizediken felüli porontyot. Szilágyi Aliz ezúttal mint az Országos Vöröskereszt okleveles nővére többedmagával kereste fel a kerületünkben lakó, bizony nagyon szűkölködő családot. Nem mentek üres kézzel, hanem ajándékot vittek, és kiiktatták az Aikler párt az illusztris keresztapa meghívásának módjáról. És... a király kötélnek állt. A boldog famíliát felhívták és közölték, hogy öfelsége elfogadta a keresztapaságot. Aikler örömeiben jó előre leitta magát a Popovici-féle zugkocsmában.

Gyors ütemben folyt a készülődés. A jóhiszemű orvosprofesszor, Coriolan Tătaru, az erdélyi helytartó utasítást adott a felséges keresztapa nevében, hogy a ceremónia impozáns legyen, növelje a bizony nem valami jó hírű király és környezete népszerűségét.

Az Aiklerék tizenegyedik bébije, ha jól emlékszem, ötezer lej készpénzt és sok értékes ajándékot kapott. Külvárosi poros, gidres-gödrös utcánkat az ünnepi alkalomra megjavították. Augustin Ungur városrendészeti főnök személyesen irányította ezt a munkát. Feldíszített utcánk soha nem látott előkelőségeken álmélkodhatott. Mennyi udvari címer, márkás autó, cilinder, frakk!

Az ünneprontó nagy tömegről mi gondoskodtunk. A kis templom előtti réten és az utca két oldalán ezres tömeg verődött össze. Mi célból?

Dr. Tătaru királyi helytartó úr fényes autóját karjukon csecsemőjüket tartó munkásanyák, munkanélküli férfiak és a párt részéről kiiktatott katonai behívós emberek

vették körül. Bocsánatkérően beszélni kezdtek a meglepett nagysággal. A tömegben a tartományi vezetőség részéről Józsa Béla, Szilágyi Aliz és Bakiné lapult meg. A női sejtek ezúttal jól működtek. Nemcsak a városból, hanem a környező falvakból: Szamosfalváról, Bácsból, Fellekről, Kardosfalváról is, falvanként 30—40 parasztaszszonyt szerveztek be és vonultattak fel a sejttagok. Szamosfalváról például Lola, azaz Biji Maria elvtársnő hetven asszonyt hozott a keresztelőre, kis csoportokban. A közeli porcelángyárból nők vonultak ki a párt sugallatára, feltárták bajaikat, és orvoslást kértek-követeltek a helytartótól.

— Engedjék haza a behívott férjeket! Adják vissza a kenyérkeresőnket!

— A haza védelmére hívták őket, legyetek büszkék rá mondta Tătaru.

— Úgy?! Akkor adjanak segílyt a bevonultak hozzátartozóinak...

— A porcelángyári urak csúfolódnak a munkás emberekkel. Kérjük önt, emeljen szót értünk, segítsen rajtunk, hogy legyen már vége a büntetéseknek, az embertelen bánásmódnak, a sok balesetet okozó nemtörődömségnek.

A királyi helytartó kényelmetlen helyzetében igyekezett szép frázisokkal elintézni, lerázni a panaszosokat, akik egymást túllicitálva tárták fel temérdek sérelmüket.

— Emberek! Én keresztelni jöttem, nem azért, hogy panaszokat hallgassak!

— Varjú a varjúnak nem vájja ki a szemét! — kiabáltak az emberek.

— Nem itt a helye ennek, emberek! Én nem tudom, ki küldte magukat ide?! Van nekem irodám, ott fogadhatom a kérelmezőket.

— Hallottátok, a királyi helytartó úr mit mondott? — kérdezte jobbra-balra Bakiné, a sejtlefelelős, Annuska, Micu Sári és Irma, Olpreteanu néni és Mezei Anna, mi alatt a templomban folyt a keresztelési ceremónia.

— Igen, hallottuk — felelték mindenfelől. — Mi is megyünk, ott leszünk!

Már öt óra előtt a Cuza Voda térre torkolló utcákból megáradt folyóként özönlött a nép. A behívottak felesé-

gei, sokan karjukon a kicsinyükkel, idősebb anyák családfenntartó fiaikért az élen mentek.

— Engedjék haza a férjeinket!

— Engedjék haza a fiainkat!

A hangadók a tömeget vezető névtelen kommunista elvárásnők voltak. A férfiak uszályként vonultak a nők után. És egyre többen mentünk a feleségünk, anyánk után, közös sérelmeink feltárására a királyi helytartó elé.

Az értelmesebb Irisz-telepi asszonyokból összeválogatott delegáció kérte bejelentését a királyi helytartóhoz.

— Mit akarnak tőlem?! — szólt le az emeleti erkélyről a tömeghez.

— Hallgassa meg a panaszainkat, és tegyen valamit értünk.

— Ki küldte magukat ide, jóasszonyok, ebben az alkalmatlan időben? — kérdezte pislogva, és sápadtan bámulta a tarka népséget, amely a diktatúra alatti gyülekezési tilalom ellenére betöltötte a teret és jogait követelte.

— Ön mondta, uram, a keresztelőn, hogy jöjjünk ide az irodájához... Eljöttünk. Itt vagyunk, hogy elmondjuk fájdalmainkat.

Tátaru kénytelen-kelletlen fogadta a küldötteket. Volt mit hallgatnia a Kajántó patak kiöntése miatt kilakoltattaktól, a porcelángyári sztrájk miatt elbocsátott, a behívások miatt családfenntartó nélkül maradt anyáktól.

— Segélyt a behívottak hozzátartozóinak! Engedjék haza behívott férjeinket, fiainkat, apáinkat! — ilyen jelszavak zúgtak a katedrális körüli téren szorongó ezrek ajkáról.

Mialatt a helytartó a panaszokat hallgatta, a szomszédból mozgósították a biztonsági szerveket.

„Szétosztatni a tömeget, letartóztatni a vezető kommunista elemeket” — ment a parancs.

A főtéri templom nagy harangját éppen esti imára kongatták, amikor a Cuza Voda téren megkezdődött a gumibotos, puskatusos hatósági beavatkozás. Közben a tömeg megindult már a Főtér felé, s az elől haladó városi és falusi asszonyok torkuk szakadtából követelték:

— Engedjék haza a férjeinket!

— Adjanak segélyt az árvízkárosultaknak!

— Segélyt a bevonultak hozzátartozóinak!

És voltak csoportok, amelyek radikálisabb jelszavakat kiabáltak:

- Nem akarunk ágyútöltelék lenni!
- Kössenek különbékét a Szovjetunióval!

A kirendelt katonaság, rendőrség csakhamar megjelent a Főtéren is. A mellékutcák bejáratait lezárták. Az elől menetelő asszonyok közül sokakat letartóztattak és a központi rendőrségre kísértek.

A jól sikerült kolozsvári női akcióra a központi vezető elvtársak is felfigyeltek. Be kellett számolni a bukaresti központnak, illetve a bukaresti nőknek. Alizt faggatták az előzményekről, a taktika felől, amivel az asszonyok ezreit csatasorba tudták állítani jogos követeléseikért.

Az Irisz körzetben működő női sejtek a felsőbb szervek indítványára szabászati tanfolyamokat szerveztek a dolgozó nők számára. A rokonszenves és kitűnő varrónő, Kicsi Bözsi, a későbbi Szenkovits Sándorné vállalta az oktatást, természetesen minden anyagi javadalmazás nélkül. A beiratkozási díjak összege, akárcsak a teadélutánok bevétele teljes egészében a segélyezést szolgálta. Kulturális téren a Munkás Athenaeum könyvtára volt a legfontosabb. A munkásság és parasztság életével foglalkozó haladó írók könyveit olvastuk, ajánlottuk egymásnak, és cseréltünk. Kézről kézre járt például Nagy István *Külváros* című könyve, melynek szegény hősei külvárosi proletárok, közülünk való emberek voltak, akárcsak ő maga is. Szívesen olvasták, és sokan magukra ismertek benne. Aztán Gorkijtól *Az anya*, Illyés Gyulától a *Puszták népe*, Féja Gézától a *Viharsarok*, Zola, Hugo, Dosztojevszkij művei jártak kézről kézre. Tanulni, tanulni, ez a legnemezebb és leghasznosabb cselekedet! Erre buzdítottuk az elvtársakat.

1940 nyarán beláthatatlan változások előtt álltunk. A helyzet itt a Szovjetunió szomszédságában rendkívül bonyolult volt. Utasítást kaptunk pártunk álláspontjának ismertetésére. Később engem és Olariut utasított a párt, hogy készítsük elő a talajt egy rendkívüli gyűlésre. Arról volt szó, hogy meghatározott időpontban, amikor a Dermatá munkásai a vasúti főműhelyek felé közelednek majd,

mi vasúti munkások csatlakozunk a tüntető felvonuláshoz. Arról, hogy milyen ürüggyel vagy taktikával mozgósítjuk a munkásokat, magunknak kellett döntenünk. Figyelmeztettek viszont, hogy kettőnkön kívül, akik az akciót szervezzük, senki se tudjon előre semmit, mert véres harccá válhat a megmozdulás. Nekünk kell a meghatározott időben az utasításnak megfelelően beszélni, de az akció többi résztvevője ne az értékeőbb elvtársakból kerüljön ki. Olariu román, én magyar nyelven ismertessem a sürgős gazdasági és politikai követeléseket. Lehetőleg úgy helyezkedjünk, hogy a fegyvergyóktól védve legyünk. Tehát úgy egyeztünk Olariuval, hogy vagy egy mozdony vezetőfülkéjéből, vagy egy tárkocsihoz húzóda szólunk majd munkatársainkhoz.

A Kerekdombra hívtam megbeszélésre Sántha Gézát. Majd Bándi Andrással beszéltem, akit másfél évtizede ismertem önzéséről. Ez idő alatt mindig oda nyalt, ahol érvényesülési lehetőséget szimatolt, a szélső baltól a grófi jobboldalig, sőt a fasisztákig. Akkor éppen a Moszkva felelő fűvő szelet képzelte hasznosnak a maga számára. „No, csak törtes, pajtás!” — gondoltam, s neki szántam a megfigyelő szerepét. Ha beteget jelent a mesternél, gyanútlanul haladhat el a főkapu mellett az orvosi rendelőbe, és amikor feltűnnek a dermatista tüntetők, azonnal jelentheti, hogy a dudával, acélsínek kalapálásával, szóbeli felhívás által értesített munkásság idejében vonulhasson a kapuhoz.

Sántha Géza egy román elvtárssal az V. osztály mozgósítását, Grigore Ciobuş a IV. osztályt, Losonczi Gyula és Alexandru Pătaş az armatúrásokat, Lebáts Miklós és Kovács Sándor csoportvezetők a II. osztályt, Vizi Károly a hegesztőket, Kelemen Pista és a két Moraru az alvázasokat, Nicolae Curta csoportvezető Kis Jánossal az első szereldét vállalták. A III. osztály mozgósítására Balogh Bercit, Oláh Jóskát és Ioan Cosmát szemeltük ki. Az öntőkről tudtam, hogy követni fognak bármilyen megmozdulásban.

Sejtettük: demonstrációnk fő célja lenne nyomást gyakorolni Románia kormányára a Szovjetunióval való összefogásra, és reméltük, hogy a hatóságok nem fognak

fegyverrel támadni. Tudomásunk volt a titkos rendelkezésekről, melyek óvatosságra intették a hatóságokat.

Beszédünkben fel kellett volna hívnunk a tömeg figyelmét a királyi diktatúra politikájára, amely a hatalmas keleti szomszédal való kölcsönös segélynyújtási egyezmény helyett semlegességről beszél kifele, míg alattomban behódol Hitlernek.

Már ki volt jelölve a tüntetés napja és órája is. Éjszaka soha még olyan hosszúnak nem tűnt, mint az, amelyből erre a napra virradtunk. Reggel, mint lenni szokott, most is csoportosan haladtunk a Kakasvároson át a vasúti pályaudvar felé. Hűvös volt, a csúszda salakdombjain cigányok kapirgáltak kőszén, koksiz és más hulladékanyagok után. A vasúti kollégák egyike-másika a nagy bizonytalanságra panaszkodott. Csak történné már valami!

— Nézzétek csak! A sínek mentén fegyveres patruklok — mondtam. — Tartanak valamitől?

— Bizony hogy tartanak — toldotta meg a szót Losonczy Gyula, aki akkor ért a csoportunkhoz a vasúti peron közelében.

Kérdőn néztünk egymásra. A sínek mentén a Dermata gyártól az állomásig minden 10—15 lépésre egy-egy szuronyos katona állt őrt. A peronon még sűrűbben, és azon túl a főműhelyig és annak udvarán, mint földbe gyökerezett cölöpök, némán és mozdulatlanul. Ugyanúgy az öntödében is.

— Valakinek eljárt a szája — mondtam Losonczynak. — Megszállták a főműhelyt, fűtőházat, pályaudvart, vasúti állomást.

— Ha jönnek a dermatisták, azért kivisszük a munkástársainkat, csak nem fognak belénk löni...

András az utasításnak megfelelően beteget jelentett, és feliratkozott vizitre az orvoshoz. A többi beavatott utánam igazodott. Egy-egy formával vagy maggal a szárítóba jöttek, és súgva, esetleg szem- vagy arcjátékkal jeleztem, hogy az új helyzetben is határozatunkhoz híven cselekszünk, ha a dermatisták elindulnak.

A terv azonban füstbe ment. Közben a Dermatát is megszállták a fegyveresek, amiről mi nem tudhattunk.

Egyre nehezebbek lettek a körülmények. De a legsötétebb terror, a halálbüntetés bevezetése dacára sem hagytuk abba a szervező munkát: gátat kellett emelni a fasiszmus elé.

Egyik sejtülésünkön, ahol a tennivalókat vitattuk meg, Olariu ismertette a felsőbb szervektől kapott utasításokat. Akkor már senki előtt nem volt kétséges, hogy a királyi diktatúra kormánya be fog hódolni a hitleristáknak, s gyorsan készül a Szovjetunió elleni háborúba való aktív belépésére. A mi feladatunk volt mozgósítani a népet, hogy akadályozza meg a hitlerista ügynököket és a királyi diktatúrát az ország függetlenségének eladásában. Hazafiás arcvonalat kellett létrehozni a fasiszta agresszió elleni harcra, a hitlerista ügynökségek szétzúzására és a királyi diktatúra megdöntésére.

Az RKP vezetőségében megoszolhattak a vélemények, ami a Nemzeti Újjászületés Frontjába való belépést illeti. Kezdetben a belépésre kaptunk és adtunk utasítást, utóbb meg a kilépésre, azzal az indoklással, hogy az ipartestületeket a reakció alakította. Az utóbbi jelszó, hogy a kommunisták lépjenek ki az ipar testületekből, bizony károsan hatott. Akkor adták ki, amikor a kommunisták már erős pozíciókat vívtak ki ezekben, amikor már sok ipartestületet az egységes harc aktív szerveivé változtattak, és a munkásságnak akcióba kellett volna lépnie a fasiszmus és a háború ellen. Az egymásnak ellentmondó intézkedések gátlólag hatottak a szélesebb körű harc szervezésére a fasiszmus ellen.

Izgalmas forró nyári napok voltak ezek. Két nagy veszély fenyegette sorainkat: a fasiszmus és annak szörnyeszülöttje, a háború. Már az sem volt vitás, hogy a fasiszmus a világ újbóli felosztását tervezi, és ezt siet kiprovokálni. Mi pedig örvendtünk a Szovjetunió minden újabb sikerének. Tudtuk, hogy a fasiszmus farkasétvágyának, féktelen hódító szándékának csak a Szovjetunió állhat ellent, a különböző országok munkásosztályának erkölcsi és gyakorlati támogatásával. Felszabadulásunk csak Keletről jöhet — állapítottuk meg, valahányszor összejövetelünk volt a párt küldöttjével, sejtüléseinken és a családban is.

Ha Délkelet-Európa népei akkor szakítanak a tengelyhatalmakkal, szövetségre lépve egymással és a Szovjetunióval, megóvhatták volna Európának ezt a részét a háború rémségeitől. Valahogy így láthatta ezt Titulescu is, a józan gondolkodású polgári diplomata, ezért taszították is le a cselekvés színpadáról annak idején.

1940 nyarán a reakció a Szovjetunióval való baráti kapcsolatok mellett állást foglaló hazafiak ezreit hurcolta börtönbe és lágerekbe. Kolozsvárról a hatóságok előtt kommunistagyanús elvbarátaim közül is sokan kaptak ezekben a napokban rendőrségi idézőt. Kik a kövespadi, kik a Ferdinánd király úti kerületi kapitányságtól, azaz az ürüggyel, hogy katonai helyzetük tisztázatlan.

Kutattunk, nyomoztunk elvtársaink után. A Monostor úti csendőrlaktanyában tizennyolcan vártak sorsukra. A vasúti főműhelyből Sántha Géza elvtársunkat, sejtünk egyik igen agilis tagját hurcolták el. Így vitték el Szekernyés Gyurkát a kerületünkéből, Nagy István író az utcánkából. De Mayer Lacit és dr. Kohn Hillelt, Tudor Bugnariut, Dán Istvánt, Ballauer Antalt, Ciment Hermannt, Francisc Míndruțiut, Pavel Bojant, Valér Vargát, Berkovicot, Nagy Jóskát, Ilyés Jóskát és másokat is.

A hír gyorsan elterjedt baloldali körökben. Azonnal beindítottuk a körözést az elvtársaink hollétének felkutatására. Megtudtuk, hogy szombat délután a vasútállomáson lesznek, s hogy a Monostor úti csendőrség őrzi őket. Szombat délutánra mozgósítottuk a vasutasokat, s munkából jövet nyugtalanul siettünk a peronra. Amikor a rabszállító kocsik megérkezett velük, a tiltakozását és részvétét kifejező tömeg sorfala között megbilincselve taszigálták őket be egy harmadosztályú vagonba, anélkül, hogy szót válthattak volna legközelebbi hozzátartozóikkal, és anélkül, hogy tudnák, hova viszik őket.

Utóbb megtudtuk, hogy egy olténiai városban, Caracalban, egy tüzérszárnyában helyezték el az Erdélyből internált csaknem ezer békeharcost, antifasisztát.

Pártunk azonnal akcióba lépett szabadon bocsátásuk érdekében. A vasúti főműhelyben, a fűtőházban és más részlegeken pénzt gyűjtöttünk, asszonyaink természetbeni adományokat kértek a velünk érző földészeketől, kereskedőktől és kisiparosoktól. Különben a segélyre szorulóknak

száma egyre növekedett. A háborús örület mind több embert fertőzött meg, a királyi diktatúra pedig tűzzel-vassal üldözte a háború ellenzőit.

Állandó izgalomban éltünk. A lebukás veszélye nap mint nap kísértett. Elvtársaim közül a legtöbben nemcsak a tőke bérenceitől, de saját élettársuktól is kellett hogy szenvedjenek. Nem egyet fenyegetett meg a felesége, hogy amennyiben nem hagy fel a munkásmozgalomban való tevékenységével, számoljon a következményekkel. Volt asszony, aki meggyóna a papnak az ura titkát. A jámbor lelkiatya aztán jónak látta gondoskodni róla, hogy többé nyugalom ne legyen az ilyen családoknál. Sok elvtárs kénytelen volt eltagadni szocialista meggyőződését felesége és szülei előtt, mert nem értették meg és féltek... Nehéz volt megszokni és látni, hogy az embert barátai,, testvérei, legkedvesebb hozzátartozói hagyják el.

Ezekben a napokban Románia is bejelentette kilépését a Népszövetségből. Turnu Severinben román—magyar tárgyalások kezdődtek Erdély kérdéséről. Bizonyosnak látszott, hogy minden úgy fog történni, ahogy azt Hitler és Mussolini érdekei megkövetelik. Mégis bombaként hatott augusztus 30-án a bécsi döntés, amely Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt.

A kolozsvári vasúti főműhely kommunistái utolsó közös illegális sejtülésünkre jöttünk össze a bécsi döntés hírére. Fogadalmat tettünk és biztosítottuk egymást, hogy bármerre sodorjon is az élet, a harcot nem adjuk fel. Bármilyen történjék is a világpolitikában, soha le nem térünk a szocializmus felé vezető útról, és mindig a kommunisták pártját fogjuk követni. Akármerre tologassák a határokat, a mi ellenségünk ugyanaz marad: a fasizmus.

Az RKP volt az egyetlen politikai párt, amely határozottan tiltakozott a bécsi döntés ellen és szembehelyezkedett vele. Ezt a harcot támogatták a román és magyar dolgozók tömegszervezetei is, az Ekésfront és a MADOSZ.

A kolozsvári vasúti munkások az aláírás napján dél előtt, munkájukat abbahagyva, rendetlen sorokban vonultak fel a város központja felé.

— Le II. Károly diktatúrájával! Le az imperialista bécsi döntéssel! Népi kormányt akarunk!

A több ezres tömeg a főpostához vonult. A tüntetés vezetői Iuliu Maniut keresték távirat útján, hogy kérdőre vonják, tiltakozzanak.

— Gyerünk a hadtestparancsnoksághoz! Majd ott! ...

A Sétatér déli oldalán, a mai Babeş—Bolyai Egyetem épülete előtt, a fák alatt hatalmas tömeg gyűlt össze. Az ifjak a kaput dőngették. Néhányan felmászta a kapuoszlopok tetejére, és onnan intettek a tömegnek, hogy adjanak hangot a kihaltak tetsző épület felé:

—Le a bécsi diktátummal! Le a királyi diktatúrával!

A kiáltásokra egy őszhajú tábornok jelent meg a parkra néző egyik földszinti iroda ablakában. Mint akit mély álomból vertek fel, szomorúan, pislogva nézett a drámai hangon tüntető tömegre.

— Nem adjuk oda Észak-Erdélyt! Fegyvert!!! Megvédjük az életünk árán is!

A tábornok lesütött fejjel hallgatta a tüntetőket, aztán csendet intve halkán, nagyon halkán mondta:

— Nem... rajtunk múlik. Így határoztak Bécsben. Nem tehetünk egyebet, mint hogy alávetjük magunkat a „nagyok” akaratának... — És ugyanolyan lassan, vontatottan, lehajtott fejjel becsukta az ablakot.

Még azon este meghatározott időben a vasúti főműhelyek előtti téren gyülekeztünk. Innen rendezett sorokban, csendben botladoztunk végig a Mozdony és Boldog utcákon. A hold is elbújt; a koromsötétben egymás sarkát taposva értünk ki a mai Horea útra. Utunk egyenesen a Városháza ódon épülete elé vezetett. A Városháza templomra néző homlokzata ködfátyolban úszott. Innen az erkélyről a szónokok aljas árulóknak nevezték az egyezmény aláíróit, és harcra hívták fel a tömegeket a bécsi döntés ellen. Az elkeseredett tömeg fegyvert követelt, de nem volt felelős ember, aki válaszoljon. A kiáltások süket fülekre találtak. Mindazok, akik a várost addig vezették, már csak a meneküléssel törődtek.

Megkezdődött a műhelyek kiürítése, a gépek leszerelése, minden mozgatható anyag, értéktárgy vagonokba rakása és a kijelölt helyekre való szállítása. Tizenegy nap volt adva erre. Ezalatt még tudtunk értekezni egymással. Tisztázódott az is, hogy a román elvtársak közül kik mennek át és kik maradnak itt. Utasítást kaptunk, hogy az

Észak-Erdélyben született, antifasiszta érzelmű román dolgozókat, akik el akarják hagyni a szülőföldjüket, győzzük meg, maradjanak itt. A párt nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy a bevonuló Magyar Államvasutaknál egészséges antifasiszta sejtek verhessenek gyökeret.

Szemembe könny toltult, és elszorult a torkom... Eszembe jutottak közös harcaink; vajon látjuk-e még valaha egymást? Hányan fogjuk megérni közülünk a munkásosztály, az egész nép igaz ügyének, a kommunista eszmének a győzelmét?

A MAGYAR ÁLLAMVASUTAK SZOLGÁLATÁBAN

Tegnap még a CFR-nél voltam „kisebbségi” s „kommunista”, ma pedig már az „új honfoglaló”, a MÁV dudájának hangját várom, hogy munkába induljak. De az első napokban gyanúsán hallgat a vasúti főműhelyi duda. Milyen lesz az élet, a munkabér, a bánásmód a rangkóróságban szenvedő horthysta rezsim alatt? Ilyen gondolatok foglalkoztattak, amint fehérre meszelt, virágos- és gyümölcsöskerttel körülvett kis házunk táján rendeztettem. Annuska már gyakorlatiasabb, ő inkább azt kérdezi: mikor hívnak már munkába? ... fogytán a kenyérünk... a pénzünk.

— A rádió bemondta, hogy a kormányzó úr öfőméltósága fehér lovon bevonult Váradra — újságolta ajkbigygyesztve —, a fene a jódogát a lovas tengerészeknek, ma holnap ide is eljön uborka-nagy borvirágos orrát mutogatni.

Virágoskertünkben amatőrkedtem, rózsa- és szőlőlugassal tettem kellemessé és hasznossá a ház körül minden talpalatnyi helyet. A vörös különböző árnyalataiban pompázó rózsákat Marxról, Engelsről és Leninről neveztük el. Persze csak magunk közt és a bizalmasabb elvtársak előtt. Ezt a házunk előtti kiskertet Annuska villámhárítónak, magam szemfényvesztőnek véltem a hatalom felé, hiszen a rendszer a kommunistákat nem építőeknek... hanem rombolóknak tartja, akik a „másokéra törnek”.

Egyik ködös reggelen aztán Bodri kutyánk veszett ugatása közben megjelent a vasúti főműhelyek kézbesítője, hogy másnap reggel hét órakor jelentkezzem a MÁV-főműhelyben. Egy gépirásos papírt adott át, amelyen az alábbi szöveg volt olvasható: „Felvételi értesítés. Felveszem önt külön szerződéssel a magyar királyi államvasutak szolgálatába munkásnak. Munkabéret szolgálatba lépésének napjától kapja. Alkalmazásának egész ideje alatt állandó alkalmazottá nem válhat, a szolgálat önnek szabályszerűen bármikor minden indoklás nélkül felmondható. Kolozsvár, 1940. évi szeptember hó 23.”

Vége hát a kényszerszabadságnak — mímeltem örömet az enyéim felé, szokásom szerint tenyeremet dörzsölve. A ravaszul fogalmazott felvételi értesítés, hogy „alkalmazásának egész ideje alatt állandó alkalmazottá nem válhat... minden indoklás nélkül felmondható”, nem sok jóval kecsegtetett, sőt sejteni engedte: nehezebb lesz a munkásélet, mint a CFR-nél volt.

Útban a vasúti főműhely felé azon a reggelen többemagammal a Nádastere (ma Vrancea) utca felé mentünk. Általában a Kakasvároson át, a vasúti pályaudvaron szoktunk tömegesen jönni-menni — évtizedes szomszédok, szaktársak, környékbeli „műhelyista” barátok. Pedig a távolság azonos lehet: erre menni a műhelyig közelebb, amarra viszont „hamarabb”, ahogy a székely mondja.

Amint a Máramaros utcából letérünk a Nádas pataka felé, gondjainkról tereferélve, jajveszékelés, ütlegek s parancsszavak hangja ütötte meg fülünket:

— Valakiket püfölnek! — torpantunk meg... A hajnali pirkadatban rémisztően hatott a jajveszékelés, a parancsszavak és ütlegek pattogása.

— Kerüljük el ezt a bandát, nehogy még belénk kösenek — mondta valaki, de a kíváncsiság mégis arra vont, és folytattuk utunkat. A mai Războieni utca sarkánál a kis teret az összefogdosott prolik és a karhatalom tömege töltötte be. Vajon miért verik és merre terelik a szegényes öltözetű, munkás külsejű embereket?

Ejha, a rend embereit a többi közt a többszörös sztrájk-törő, utóbb vasúti lakatos Szabó Kálmán kalauzolja. Megismer engem, és kér, hogy álljak meg egy szóra. Ez a Szabó jelenti a tisztnek: én is tudom az elém tuszkolt

emberről, hogy az mint a vasúti műhelyek segéd munkása gyűlölte a magyarokat... A bécsi döntés ellen rendezett felvonuláson a magyar színház ablakait kővel verte be...

— ölég! ölég! — emelte fel kesztyűs kezét a tiszt, és engem kérdezett:

— Nos, mit tud erről az oláh kommunistáról?

Gyűlölettel telten néztem a volt grófi párt spiclijére, és így válaszoltam a tisztnek:

— Ismerem több mint öt éve ezt az embert. Moldovanak hívják, ott dolgozott mint segéd munkás a vasúti öntödében, nem volt ez kérem magyargyűlölő, magyarul szólt hozzám akkor is, amikor a műhely falára ki volt függesztve a felirat, hogy csak románul szabad beszélni.

— És a színház ablakai? ...

— Ott voltam a felvonuláson; akkor holmi alakok dobáltak köveket a magyar színházra, de ez a Moldovan fegyelmезetten, zsebre dugott kézzel ment az öntökkel ... Itt valami tévedés lehet.

— Ölég! — mondta nem éppen barátságosan, és Szabó-
ra nézett kérdőleg.

— Uraim, a két szememmel láttam, hogy dobált... Ez a Kovács védeni akarja a munkatársát.

Amíg mi a Moldovan sorsát vitattuk, odébb pofonok csattantak az arcokon, suppanó hangokat hallatott a kardlapozás, bikacsöközés a nyomorult román és nem román prolik testén.

— Ne üsse többet... — szólt rá a tiszt az alantasára; azt hittem hirtelenében, hogy emberségből, de tévedtem — csupasz kézzel! — fejezte be a mondatot az aranygalléros.

Így verik hát a félelmet a munkásnegyedek lakóiba. Remegtem az izgalomtól. Úgy törtek ránk ezek a „fölszabadítók”, mint holmi valóságos gyarmatosítók. Az egyik nemrég kiadott röplap szövege jutott eszembe: „... a magyar úri bitangoktól ne várjatok szabadságot. Csak láncot cserélhetnek, román gumibot helyett magyar bikacsököt...”

A Román Kommunista Párttal a kapcsolatom két hete megszűnt. A vasúti műhelyből a román elvtársak többsége átment Romániába. Méltán sajnáltam az eltávozott elvtársakat és a hozzánk elvileg közel álló becsületes

munkatársakat, akikkel egy évtizeden át jóban-rosszban együtt dolgoztunk, közös fronton, a közös célokért.

Fölrémlett bennem az utóbbi év megannyi zaklatott napja: még a végéig sem mehettem anélkül, hogy az osztályvezető mérnök és Precup fasiszta vezérek emberei a nyomomban ne settenkedjenek. Elmosolyodva gondoltam arra, hogy mégse tudtak elkapni semmivel, nem volt konkrét bizonyítékuk ellenem. A szájamba gyült keserű nyálat kiköptem, amint a gyufagyár (ma Tehnofrig) előtt lépegettünk felfelé a Dacia bőrgyár mellett a vasúti hídnak.

A várost megülő ködöt elúzta a felkelő nap. A vasúti főműhely kapuja azonban még zárva volt. A magas kerítés előtti téren várakoztunk órák hosszát kisebb-nagyobb csoportokba verődve, ki-ki a maga volt csoportjához tartozó szaktársai körében.

Egyes mesterek és munkások kobakján Bocskai-sapka díszelgett, elől mint antenna lengett a tarka pulykatoll. Az ilyenek magabiztosan húzták ki magukat. Voltak közöttük úri párti talpnyalók, imrédysták és szálasisták, akik „Szebb jövőt!” köszöntek, s egyre csak az itt maradt románokkal kötekedtek... De még egyes kommunista szimpatizánsok és szocdem mesterek és munkások is ilyen sapkával jöttek munkába.

Az öntők és modellasztalosok körém gyülekeztek, hátha tudok valamit az új munkakörülményekről. Ott volt két csoportvezető: Nicolae Iancu a bronz- és Ion Tătaru a vasöntödéből; aztán a mindig vidám Mihai Rusu jószomszédom, Nicolae Marta, valamennyien Gyaluból és környékéről valók, a pesti Ganzban tanulták a mesterséget, és ott szívták magukba a szervezett munkások forradalmi érzületét. Marta kivételével a többiek magyar lányt vettek feleségül. Ilyen szellemi beállítottságú az előbbiekkal együtt inaskodó Jucan Gabi rézöntő is, a Kétvízköz őslakója. Ő az öntöde legjobb dalosa. Ott állt a románokkal s velünk a három derék, Kudzsirból elszármazott öntő: a két markos Herbán fivér és Reck Stefí, a földijük. Nevük után ítélve egyikük sem született magyar. Ez ideig a nemzetiségi kérdésről közöttünk alig esett szó. Hárman voltunk csak született magyarok: jómagam, Fenesi István rézöntő, akivel még a bukaresti vasúti főműhelyből,

1928—29 óta ismertük egymást, és Bándi András, aki szintén a Ganzban lett acélöntő, de aki mind a mai napig megmaradt tipikus kétlakinak, városi emberré sem tudott válni igazán, s a falutól sem tudott elszakadni.

Az öntők közül Bándi András, a modellesek közül Sárosi és a töpörödött „tűzharcos” Szőlősi pózolt Bocskaisapkában. Az örökké ittas Bándi, fején csára álló újfajta sapkájával, ide-oda fészeng. Nem kétséges, hogy kötekedni akar. Nekem is jön, mint egy tank, én nekiesem Rusunak, az pedig a Herbán fivéreknek. Valamennyien Bándira mordulunk tapintatlansága miatt. De annak zavaros szemei nem sok jóval biztatnak.

— Ne bomolj, te paraszt — mordult rá Rusu.

— Te-e mokány! Vége az oláh világnak... — sejtett fel az alkoholimámoros Bándiban a huszonkét év alatt elszenvedett megaláztatások emléke.

Mindezekért a mőcvidéki Rusut természetesen nem lehet okolni. Különben is mindenki kedveli, de főleg a fiatalok szeretik a jó cimborát, régi szervezett munkást.

A különben vidám természetű Rusu arcát most a félelem és harag pírja önti el. Ez az ember itt akar maradni, a faluja is ide esett, a felesége hóstáti magyar lány... Inaséveiben a Ganzban maga is túrt eleget román volta miatt. Akkor meg mit akar most ez az ember itt? — mérte végig a kötekedőt.

— Te Andris, ne marhászkodj!

— Fogd be a pofád, te mokány! ... Ami volt, annak vége! ... — Ha el nem háritom a Bándi öklét, hát a Rusu arcába sújt.

Erre meg engem kezdett fenyegetni, hogy ami az oláhok alatt volt, az elmúlt, és ezt vegyem tudomásul.

A burkolt fenyegetés a mozgalmi események egész sorára utalt. Bándi annak idején (mintegy 15 év előtt) a Junász-gyárban, aztán meg Galacon áskálódott a szervezett munkások ellen. Tíz évvel ezelőtt, amikor a kolozsvári CFR-öntödében újra találkoztunk, alig ismertem rá: mint szervezett munkás a szélsőbalon hangoskodott. Örvendtem is, hogy a változott politikai körülmények között (a Maniu-éra alatt) sikerült az elvtársaknak meggyőzni és mozgalmunkba bevonni a konok Andrist. Viszont az emlékezetes vasúti sztrájknál a fiú nagyon óvatos volt...

Sztrájk után a fasisztákkal is jó ivótársnak bizonyult... A bécsi döntés előtti helyzetben aztán újra nagy forradalmár képében tetszelgett, támogatta a Vörös Segélyt, és veszélyes illegális feladatokra vállalkozott... És most?! Most azokat a becsületes román földijeit, szaktársait köpi szembe, akik vele annyi jót tettek, s akiket én pártsgallatra és emberséges meggyőződésből őszintén marasztaltam?

— Szégyelld magad! — dorongoltam le. — Gyáva ember az, aki a hatalomba kapaszkodva mar bele társaiba és áll bosszút azokon, akik embert igyekeztek faragni belőle!

— Mi jót tett nekem ez az izé? ...

— Csak amit én tudok: ezelőtt 15 évvel mint elesett munkanélkülit beszerzett a Junász-gyárba... Különben ott ragadtál volna a faluban az ekeszarvánál. Nekik köszönheted azt is, hogy a vasúthoz besegítettek... hogy most szembeköpd őket! ...

— Ez már így van — felelték kórusban az öntők és modellesek.

Persze Andrisnak is támadtak pártfogói. Több oldalról hangzottak el provokáló kiáltások.

A tömeg hullámmáni kezdett. Imitt-amott pofonok csattantak, a revansisták egymást ütötték, nem az igazi bajhozókat. Ártatlanok szenvedtek, mert az igazi vétkesek, reakciós mesterek, fasiszta kalandorok, hivatásos besúgók már odaát törtek a borsot becsületes fajtestvéreik orra alá.

Az itteni revansisták hamar felfedték magukat. Hogy ők már a 22 év alatt figyelemmel kísérték az Országos Magyar Párt tagjaiként vagy annak megbízásából azokat a magyarokat, akik a románokkal barátkoznak, és azokat a románokat, akik velük durváskodtak. Volt olyan, aki még a szervezetünkbe is be tudott furakodni, s most elköpte, hogy jól tudja, kik voltak a kommunista párt tagjai és pártolói azok közül, akik átmentek, sőt — fenyegetett az ujjával — azokat is meg tudja nevezni, akik köztünk maradtak. Aztán így folytatta:

— Te is mint szociáldemokrata igen-igen jó barátságban voltál egyesekkel — és neveket sorolt fel, olyanokét, akik átmentek, illetve ittmaradtak. — A románok alatt Bethlenék taktikából sem bánták, ha felforgató tevé-

kenységet fejtettek ki kommunisták, de az az idő elmúlt. Most magyarok vagyunk, az úr istenit ennek a világnak! Hagyjatok fel azzal az internacionáléval, különben velünk gyűlik meg a bajotok!

— Persze hogy magyarok vagyunk, mégpedig a javából — vágtam ki magam —, magyarságunkat sohase rejtettük véka alá. De mint jó magyar és szociáldemokrata sajnálom azokat a román munkatársakat, akik tiszteltek, becsültek, védelmeztek a nyelvvizsgákon. Gyalázat ezeket bántani... akik itt születtek, kis házuk, rokonságuk ide köti őket. Tudni való, hogy akik ittmaradtak, rendes emberek, akinek vaj volt a fején, az még az elsők között eszelelt.

A várakozás a kapu előtt hosszúra nyúlt. Az őszi esen bányadt nap egyre magasabbra hágott. Az emberek megunták egy helyben, és elindultak megkeresni legközelebbi barátaikat. Magam is így találkoztam össze előbb Brînzaşsal, aztán meg a sápadt képű, tekintélyes orrú Tóth Jenővel.

— Hogy vagy, kiskomám? — kérdezte Jenő, s be sem várva a választ, tovább kérdezett: — Miért lopjátok itt a drága napot, ahelyett, hogy öntenétek, he-he-he, nincs mit esztergáljak.

— A kéne biza, de nekünk előbb anyag, nektek pedig esztergapad kell... — szólt közbe az izmos, cigányképű Hegyesi Sanyi. — Mert biza innen minden mozgathatót elcipeltek a tizenegy nap alatt a románok, csak a falak maradtak... kong a műhely az ürességtől.

— Bezzeg a dermatisták... nem hagyták, ügyesebbek voltak — így valaki más.

— Emberek, ne politizáljanak... nem maguknak találták ki azt — figyelmeztetett egy hórihorgas ismeretlen. — Nem tartozik az a munkásokra, hogy mit határoznak az urak...

— Persze, az urak urak, de nekünk felkopik az állunk, amíg anyagot és gépeket hoznak — így a munkások az odagyúlt gyanús idegennek.

Odébb mentem a provokátortól, Jenő és Brînzaş követtek; odasúgtam nekik, hogy este a Jenő lakásán találkozunk. Forgolódás közben találkoztam és szót váltottam

néhány rokonszenvező szaktárssal, a hegesztők közül a derék Vizi Károllyal, aztán Náznán Dezső vált ki egy embergyűrűből; csak annyit kérdezett: mikor és hol találkozunk? Megmondtam, és figyelmeztettem, legyen óvatos: tegnapi barátaink közül, úgy hiszem, egyesekhez nem lehet ezután bizalmunk. Ezzel vissza is tértem az öntökhöz.

Valaki a portásfülke felől rekedtes hangon kiáltotta:

— Horthy, Csáky, Teleki! Minden oláh menjen ki!

Hej, de jó lenne tudni, mi rejtőzik azokban a tollas kobakokban. Olyanok fején is láttam Bocskai-sapkát, akik pár héttel előbb még román kokárdát hordtak a mellükön, magukat romának vagy svábnak vallva.

Déltájt méltóztattak kinyitvatni a kaput. Egyenként eregettek be bennünket. A kapusszoba előtt árgus szemek mustrálták a belépőket. Szűrő volt ez a javából... Ki-ki a maga volt munkahelye felé tartson — szólt az utasítás. Majd ott veszik listára a behívottakat.

Szokatlan csend ülte meg a máskor gépek zajától, transzmissziók zsongásától hangos műhelyeket. A tolópad tere üresen ásított, mint egy vizétől lecsapolt óriás fürdőmedence. Balra a hatalmas szerelőcsarnok vaskapuja nyitva-tárva, át lehetett látni rajta a kovácműhelyekbe, sőt azokon túl a vagonosztályig, a fűtőház kőfal kerítéséig. Jobbra az esztergaműhely után a szerelde, arrébb meg az óriási kazánműhely csarnoka kongott az ürességtől.

A vasöntöde toldott-foldott kócerájszerű épületének ajtaján és kitöredezett ablakain át látni a rézöntöde falait, azon túl pedig a foghíjas deszkakerítést, mely határt von a műhelyek és a Nádas patak közt.

A tolópad terén mentünk öntők, modellesek és hegesztők. A tér északi végénél a hegesztők kitértek jobbra a műhelyük felé. Mi öntők és modellesek, közvetlen szomszédok, egy fedél alatt dolgoztunk, csak a mesteriroda és a puceráj kis helyisége ékelődött közénk. A modellesek a balra eső ajtón, mi öntők a jobb felőlin mentünk be libasorban a kormos-poros öntödébe.

Elöl az önkéntes vezetőnek felcsapó Bándi haladt. Mire én is beértem, már ott szavalt az öntöde közepén hagyott öntőhomok-kupac tetején, mint kakas a szemétdombon, fején a hosszú tolldísszel, karját csipőre téve.

— ... Mindent elvittek... de sebjaj, azért nem halunk éhen. Hoznak a mieink... többet, jobbat, különbet. — Káromkodott.

Vigasztaltam és bátorítani igyekeztem román szaktársaimat: Tătarut, Iancut, Rusut és Martát.

— Ne vegyétek komolyan. Konkoly sajnos minden bűzában akad.

A Herbán fivérek és Reck Pista szintén mellénk húzódtak.

— Te Bándi, azt hiszed, hogy otthon vagy a faludban, a trágyadomb tetején? — kérdezte Herbán Emil, mert tudta, hogy az ilyen ember csak akkor hallgat el, ha lejáratták a többiek előtt.

Öntök és segéd munkások egyre hangosabban neveltünk. Andris konokul vágott vissza, és oda sújtott, ahol azoknak az érzékenyebb pontja:

— Te Emil és Jenő! ... én a paraszt arra vagyok kíváncsi, hogy ezután milyen nációnak fogjátok magatokat vallani, ti kudzsiriak?

— Embereknek, te, te állat, ami vagy...

Közben Iancut hívták a mesterirodába. Magam nem avatkoztam bele a nem éppen barátságos vitába. Ez az Emil háborút viselt ember. Annak idején, amikor közjük kerültem és szakszervezeti vezetőségi tag lettem, ő is rendes tagnak mutatkozott. De a nagy sztrájk után, testvérével együtt, az adminisztráció, a mesteriroda felé kacsingatott.

Javában folyt az ugratás, amikor visszatért Iancu; felhívott, s elmondta, az épület végében levő művezetői irodában egy idős budapesti vasúti művezetőtől azt a megbízást kapta, hogy írja össze mindazokat, akik az öntöde keretébe tartoznak: öntőket, modellesekét és segéd munkásokat. Egy ív papírt tartott elém, és arra kért, hogy írjam én. Ugyanis ők csak engem képzelnek el jövőre itt csoportvezetőnek, mert se Fenesi bácsi, se Bándi nem jöhet számításba. Én azonban hallani sem akartam erről.

— Örvendek, hogy az új művezető téged bízott meg... Amennyire tőlem telik, feltétlenül azon leszek, hogy továbbra is te és Tătaru maradjatok csoportvezetők. Sokéves tapasztalatotok van már. Pesten tanultatok, magyarul jól tudtok, feleségetek is magyar...

Iancu szinte suttogva mondta maga elé:

— Inaskodásom alatt addig vertek, amíg meg nem tanultam magyarul. De nem tudok én olyan jól írni... Légy szíves, íradj te... a csoportvezetés is téged illet meg. Magam igazán soha nem pályáztam olyan posztra, ahol munkatársaimnak parancsolgatni kell.

Elkészítettük együtt a kért lajstromot. Iancu most arra kért, hogy vigyem én oda. Szabadkoztam, de ő hajthatatlan maradt. Bándi éppen akkor fejtegette az embereknek: csak nem képzelik, hogy ezután még románok vezethetnek itt? Elengedtem a fülem mellett, s elindultam. A jelzett irányból három művezető jött velem szembe. A két szélső régi ember volt: a húshegy Nürnbergger és a szintén szász Horváth. Csak a harmadik lehet hát, aki a lajstromot várja.

— Jó napot kívánok — szólítottam meg, és a listát felmutatva, tisztességesen megkérdeztem: — művezető úr kérette az öntödeiek névsorát?

Végigmustrált, mint mészáros a vásárban kiszemelt barmot, aztán rendre utasított:

— Főművezető vagyok, kérem, fő-mű-ve-ze-tő! Én kérettem, de a lábait összevonhatná, amikor a felettesével beszél!

Ezt már nem bírtam lenyelni ellentmondás nélkül:

— Civilek vagyunk, nem katonák, a múltban pedig ez éppen nem volt szokás.

A két sváb mester eltért a kazánműhely felé, én pedig az öntödébe kalauzoltam a nyugállományból a kolozsvári vasúti főműhelyek beindítására visszarendelt Cukor főművezető urat.

Este a Tóth Jenő lakásán négyen találkoztunk: Jenő az eszterga-, Brînzaș a kovács-, Názán Dezső a hegesztőműhelyből és én. Ez volt az első találkozásunk a „bécsi döntés” óta. Számvetést csináltunk: ki ment el, de még inkább, hogy ki maradt itt az antifasiszták közül. Sejtünknek az RKP-vel megszakadt minden kapcsolata, az MKP még nem hallatott magáról. Fel kellett mérnünk azt is, hogy az új viszonyok között ki merre hajlott, hiszen a hatalomváltozás az emberek jelentős hányadában addig

nem ismert vagy elfojtott tulajdonságokat hozott fel-
színre.

Örvendtünk annak, hogy a regáti internáló táborokból
sok elvbarátunknak sikerült kiszabadulnia és hazajönnie.
A mi sejtünkéből ekkor került haza Sántha Géza, de em-
legették Nagy István munkásíró, az öreg harcos Nagy
Jóskát, a mindig higgadt Szekernyés Gyurkát. A kérdés
az volt: vajon a magyar hatóságok milyen elbírálásban
fognak részesíteni „felfedett” elvtársainkat?

A mi utcánkba Fodor Balázs vasúti raktárnok érkezett
vissza Focşani-ból népes családjához. Hogyne örvendtem
volna ennek a lelkes leninistának, akiben egyik legjobb
oktatómat tiszteltem a múltból. Előjött rejtekhelyéről
Ádám sógorom is, akit szamosfalvi rokonaim bújtattak az
internálás elől.

Rendre érkeztek a mérnökök, mesterek és tintanyalók.
Közben az öntöde részére is beszaladt egy vagon formázó-
homok, néhány formaszekrény, dobkályha-modell és egy
vagon kocsz a vasolvasztáshoz. Már nagyon vártuk, hogy
újra kezünkbe vehessük a rozsdásodásnak indult öntő-
szerszámokat. Első munkám egy széttöredezett ócska „rim-
sájmí” újraöntése volt valami elnyűtt esztergapad részére.
Szerettem az ilyen kezűgyességet igénylő babramunkát
annál is inkább, mivel a Pestről jött öntőmester kétked-
ett az eredményben. Munka közben megfigyeltem, hogy
egy fiatalember jár munkástól munkásig, holmi lajstrom-
mal a kezében. Mikor hozzám ért, mosolyogva elmondta,
hogy ő a sportklubba toborozza az embereket. A havi tag-
díj egy pengő, de a felülfizetés is kötelező ám.

— A beiratkozási összegem felül írjon még egy fél pen-
gőt... — mondtam a szimpatikus és jóindulatúnak látszó
legénynek. — A testedzést, a sportot magam is kedve-
lem ...

Nevemen szólított, és igen udvariasan figyelmeztetett,
amint mondta, saját érdekében, hogy ezen az összegem
mérik le mindenki igaz magyar értékét odafenn. Rólam
pedig elég szó esik az irodában.

— Legyen őszinte, és árulja el, ki mit tart rólam.
Soha senkinek sem fogom elárulni.

— Hogy mit mondanak, éppen elárulhatom, hogy óva-
kodjék. Viszont azoknak a nevét, akik önt baloldalinak

tartják, nem mondhatom meg, már azért sem, mert nem nekem mondták, kicsi vagyok én ahhoz... fél füllel hallottam, amikor a mester úrnak mondták. De nézze csak — s elem tartotta a gyűjtőívet —, nem mindenki olyan szűkmarkú... Bándi András 25, Herbán Emil 15, Herbán Jenő 10, Szőlősi 10 pengővel figurál a listán. Csak erre akartam figyelmeztetni.

— De hiszen még fizetést nem kaptunk, jó magyar testvér, s elsőbb mégis a kenyér... Én a munkámmal és emberségemmel akarok megbecsülést kiérdemelni, nem pedig...

Egyik délután, munkából hazafelé menet, a járványkórháznál régi ismerősöm, Szabó Julianna szegődött hozzám, kendősen, rövid szürke ballonkabátban. Csak a szemüvege tetszett szokatlannak, meg az, hogy olyankor társult mellém, amikor sok dermatista, volt Junász-gyári vagy vasúti munkás közös ismerősünknek szemet szűrhatott ez. 1940 júliusáig gyakran találkoztunk. Ő vette át ugyanis tőlem minden hónapban a VS-pénzt is. Ilyenkor mindig belém karolt. Így szoktunk, az esti órákban gyanútlanul sétálva valamelyik csendes, lakásunktól távolabbi utcában, átadni és átvenni csomagot, pénzt, utasítást. Az elmúlt években ez a Szabó Juci sokat járta a lakásunkat, ahol különböző gyűléseken vett részt. Annuska kezdetől fogva nem nagyon lelkesedett érte. Fontoskodónak, kákán csomót keresőnek, s bizony önző törtetőnek tartotta, s ha én jó szervezőképességére, kifogástalan erkölcsi magatartására hivatkoztam, arcán gyanús színváltozás jelei mutatkoztak.

Most a Nádas felé menet néhány szóval elmondta: az Észak-erdélyi Tartományi Titkárság engem bíz meg, hogy a vasútnál megszervezzem a pártkeretet, s hogy egyelőre tőle fogom kapni az utasításokat, azaz vele kell tartanom a kapcsolatot.

A felsőbb pártszerv bizalma megörvendeztetett. Hazafelé menet és otthon is továbbgondolva a feladatot, arra a következtetésre jutottam, hogy rendben van, de ez a Szabó Juci túl sokat járta a házunkat, a józan ész azt diktálja hát, hogy más összekötőt kapjak. Elhatároztam, hogy ezt meg is mondom neki.

A Szabó Jucival való következő találkára percnyi pontossággal érkeztem. Ismét a megszokott ballonkabátban volt, fázósan köhécselt és a karomba kapaszkodott. A Szamosról hűvös levegőt hajtott felénk a szél. Rajtam hosszú raglankabát, fejemen munkássapkám; mint szerelmes pár simultunk egymáshoz, ha felnőtt, gyanúsnak tetsző ember jött szembe, amint közös dolgainkat tárgyalva jártuk be a vásárteret és a környező kis utcákat. Meghallgattam mindazt, amit a „változott viszonyokról”, a Horthy-rezsim jól szervezett erőszakszerveiről, a politikai helyzetről mondott. Amikor pedig rátért a megbízatásommal kapcsolatos kérdésekre, s válaszat várta, hogy a vasútnál a mi szempontunkból hányan és név szerint kik jöhetnek számításba, én mindjárt aggályaimról kezdtem beszélni. Kezdetben fegyelmivel fenyegetett, de nem retiráltam.

— Megtagadod a pártutasítást — sziszegte a fogai között, mint a kígyó, s remegett a személyes sérelemként értelmezett ellenkezésemtől.

— Magad mondtad, hogy mennyire éberek a horthysta kopók... Értsd meg: igen veszélyesnek tartom a kettőnk kapcsolatát, elsősorban konspirációs szempontból; nem akarom, hogy rajtad keresztül időnap előtt értelmetlenül lebukjunk... egy szó mint száz, inkább visszautasítom a megbízást, de meg kell értened, fejjel a falnak nem fogok menni. A pártot is védem ezzel.

Ilyen feszült hangulatban váltunk el. Ő a Dermata irányába, én meg a Dermatát az Irisz-teleppel összekötő keskeny híd felé. Emberek alig jártak erre a sötét csendes estén.

„Édes Erdély, itt vagyunk” — dalolták a honvédek és más jövevények városszerte. Az üzletek előtt meg egyre nagyobb sorok támadtak az élelemért és más szükségleti cikkekért. A kenyér — az a kevés is, amit jegyre adtak — frissen oly volt, mint a csiriz, tapadt a szájpadráshoz, ha pedig egy keveset állott, mint a kő, képtelenség volt megraggni. Üres kamrával, tüzelő nélkül néztünk elébe a semmi jóval sem kecsegtető télnek.

A siránkozásokra, hogy a kivonuló románoknak az Erdélyt kettéosztó hatalmak lehetővé tették a teljes kiürí-

tést, kezdetben még azt fűjták: „Sebaj, hozunk mi mindent”, de ahogy teltek a hetek, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nincs ahonnan várni.

Módosult hát a jelszó: „Édes Erdély, itt vagyunk, inkább viszünk, mint hozunk.”

Külvárosi kertés kis házunk biztonságos találkahelyet nyújtott a mozgalmi kapcsolatok kiépítésére. Hátról a kertben alma-, dió- és körtefák várták a gyümölcszedőket. A házikót szőlő- és rózsalyugas takarta az utca elől. A szedésben való segítség, a virágvásárlás megannyi jó alibi volt arra, hogy ismerősök, nők, férfiak toppanjanak be hozzánk.

A bécsi döntést követő napokban az elvtársnők gyakran találkoztak nálunk. Pontosan nem tudtam, nem is akartam tudni, hogy Annuskának milyen szintű kapcsolatai vannak a mi La Passionariánkkal, ezzel a nagy kultúrájú, rokonszenves Szilágyi Andrásnéval, kinek vonzó külseje páratlan szervezőtehetséggel párosult, Bakinéval, kerületünk fáradhatatlan szervezőjével rendszeresen nálunk tartottak megbeszéléseket. Lautmann René és a fél fejjel magasabb Rosenfeld Ella otthonosan mozogtak az Irisztelepi gyárakat övező nyomortanyák nevelésre és segélyezésre szoruló sokgyermekes proletár családjainál.

A kerületi női sejtet Bakiné vezette, tagjai a feleségem, Micu Irma, Mezei Anna és a téglagyár mellett lakó Olpretean Mária voltak. De szükség törvényt bont alapon, a konspiráció szabályait feladva, nálunk gyűléseztek még az ifjak is.

Illegális gyűlésre vezetett a Törökvágástól egy Dónát úti lakásba egy vézna, szűkszavú, szemüveges férfi. Gondozatlannak tűnő, nagy fákkal benőtt telken öreg házikó lapult. A ház előtt egy hárászkenődös asszony fogadott halk köszöntéssel. Suttogva jelezte, hogy nem mi vagyunk az elsők. „A mama őrt áll” — gondoltam, amint benyitottunk a lefüggönyözött lakásba. Odabent a gyér lámpafénnyel ismerős arcok fogadtak.

Hárman ültek a fehér abrosszal leterített asztal körül: Szirmai István, Rácz Gyula és a kopasz Manyáki Guszti. Rácz Gyulát személyesen évek óta ismertem, volt kapcsos-

latunk vele a mozgalomban. A másik kettő sem volt idegen, különböző gyűléseken láttam már őket. Az asztalfőn Szirmai ült, ő nyitotta meg az ülést. Bevezetőben egy kis visszapillantást tett a német fasizmus másfél éves térhódítására. A megszállt területeken — az uralkodó osztályok hozzájárulásával — vad terrort vezettek be a haladó népi rétegek ellen, börtönökké és internáló táborokká változtatták a megszállt államokat. Ma már az Északi-Jeges-tengertől a Földközi-tengerig Hitler pribékjei és vazallusai rabláncon rángatják az emberül gondolkodó és szabadon élni akaró népeket. Ami minket illet, kommunistákat, számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a Szovjetunió nyugati határán hatalmas fasiszta hadigépezet áll ugrásra készen. Az illegalitásba szorult kommunisták tevékenységét persze nehezíti az a körülmény, hogy el vagyunk szigetelődve, nem tudunk összehangoltan cselekedni. Mégis vannak tapasztalataink ahhoz, hogy a fasiszták étvágyát elrontsuk. Ilyen hatásos csapásokra elsősorban a vasútnál nyílik lehetőség.

— Most már gondolod, miért hívtunk? Eddigi tevékenységedet ismerve, rád esett a választás az újjászervezésre. Te pedig egyszer már visszautasítottál egy ilyen pártfeladatot.

— Pártfegyelmi akar ez lenni — kérdeztem —, Szabó elvtársnő miatt?

— Olyasminek is nevezhetjük — felelte Manyáki elvtárs.

Nyugalmat erőltetve magamra, végül is sikerült meggyőzőnöm az elvtársakat a Szabó Júliával szembeni magatartásom helyességéről. A párttal, családommal és a velem kapcsolatban levő személyekkel szemben is felelősségem teljes tudatában állítom, hogy nem jó ezt így folytatni. Ha az elvtársak elmarasztalnak ezért, kérem, mentsenek fel, tekintsenek el a személyemtől. Sőt konspirációs szempontból az lenne az ésszerű, ha az elvtársnő messze elkerülné még az Irisz-telepet is. Elfogadták érveimet, megbíztak a szervezés továbbvitelével, és egyelőre Manyákit jelölték ki összekötőnek felfelé.

A főműhelyben a régi párttagok közül akkor már csak négyen voltunk. Mi négyen viszont tíz éve szakszervezetben és pártvonalon mindennapi kapcsolatban állottunk

egymással, és feltétel nélkül megbíztunk egymásban. A szakszervezetben sem egyszerű tagokként, hanem vezetőkként szerepeltünk. Így ismertek bennünket munkástársaink is a vasúti műhelyekben, akik közül egyesek óva, mások pedig fenyegetőleg emlegették a hazára veszélyes múltunkat. Csak esténként, a sötétség leple alatt találkozhattunk hát Tóth Jenővel, Brînzaş Mihállyal és Názán Dezsővel, hogy fejünket összedugva latolgassuk, kikre lehetne még számítani, kik adakoznának VS-célokra, a kommunista és más baloldali gondolkodású rabok támogatására.

Egy vasárnap délelőtt a kertben foglalatoskodtam éppen, amikor egy alacsony és sovány férfi nyitott be, fején viseltes kalappal, bő és hosszú kopottas kabátban. Szatyrából házi főzésű szappant szedett elő, és mosolyogva ajánlotta.

— Szappant, jó minőségű mosószappant, anyaországit árulok.

— Jól van, uram — mosolyodtam el, mert rögtön eszembe jutott a Manyáki figyelmeztetése, hogy jelszavas találkamon „a jó minőségű anyaországi szappan” ajánlatára nekem mit kell válaszolni. — Mi csak kolozsvári, házilag főzött szappant használunk ...

Mint közeli barátomat vagy rokonomat fogadtam, anynyira rokonszenvesnek tűnt Fazekas József, a „Kicsi”. Tudni eddig is tudtam róla, de közelebről megismerni csak most nyílt alkalmam, ezen a találkozón, miközben alaposan kibeszélgettük magunkat. Sok közös vonást találtunk életünkben: szegényparaszti származásunk, örömtelen gyermekkorunk... a megaláztatások... mindketünkben életre szóló nyomokat hagytak. Bizonyos gátlássság, félnétség jellemezte a beszédben, társalgásban... Mint cipészinas, egész fiatalon idegen kenyeren kezdte ő is az életet. Önzetlenséggel párosuló éleslátásával gyorsan reagált szaktársai, az ifjúkommunisták felvilágosító beszédére, hogy aztán maga is a jó erkölcs, a munkásmozgalom, a marxi—lenini tanok törhetetlen magvetője legyen. Több mint fél évig ez a Fazekas lett az instruktorunk, vele tartottam a kapcsolatot a vasúti pártszervezet újraélesztése és fejlesztése idején. Mellette vettem részt a helyi pártvezetőségben, neki adtam át a VS-adományokat és a

pártagoktól beszedett tagdíjakat. Szabó Julianna helyett tehát ő lett a mi éleslátású oktatónk és vezetőnk.

Helyi vezetőségi ülésre a következő héten már a Kicsi kalauzolt az Erzsébet út 3 szám alatti lakásba. A lefüg-gönyözött lakrész bútorzata jobbmódú gazdára vallott. Két férfit találtunk a szobában: a középtermetű dr. Mayer László fiatal ügyvédet, akit látásból már ismertem, és egy magasabb, jól öltözött, számomra ismeretlen embert. Bemutatkozásunk egyszerű meleg kézfogás volt. Utolsónak régi ismerősöm, szomszédom, a vasmarkú Ioan Micu érkezett, mosolygó arccal; bőrmunkás létére mint igazi vasas fogott kezét mindenkivel.

Az ülésen a Kicsi elnökölt. Ekkor tudtam meg, hogy a helyi vezetőségben Stauber Jenő a magán- és kereskedelmi alkalmazottakat, Mayer László a paraszt reszortot, Ioan Micu a bőripari munkásokat, főleg a Dermata munkásait, jómagam a MÁV-alkalmazottakat vagyunk hivatva képviselni. Fazekas József az észak-erdélyi kommunista irányító szervek küldöttjeként koordonálta a munkát. Központi kérdésünk ekkor a nemzeti és keresztényi hivatással fellépő szervezetek elleni harc volt.

Micu arról beszélt, hogy a Dermatában egyenként behívatták a munkásokat az irodába, s nemzeti érdekekre hivatkozva ajánlgatták nekik, lépjenek be a Nemzeti Munkaközpontba, mert csak így maradhatnak meg állásukban.

Magam a MÁV-nál tapasztaltakról számoltam be. Előléptetést ígértek egyes népszerű munkásvezetőknek, katonai behívással és elbocsátással fenyegetik az ellenállókat. A főműhelyben a Vasutasok Országos Gazdasági Egyesületébe (VOGE) való belépéshez csinálják a propagandát holmi levitézlett szász művezetők.

A vasas szakszervezetben Bruderéktől hallottam, hogy a városi víz- és villanyműveknél a Pálfi Tibor (volt vasas szakszervezeti titkár) közreműködésével próbálják a Nemzeti Munkaközpontba beszervezni a vasasokat.

Fazekas összefoglalójában elmondotta, hogy egyelőre az RKP szervezeti szabályzata alapján működünk tovább. Együtt kell harcolnunk a legális szociáldemokrata párttal, az osztályharcos szakszervezetekkel, hogy kedvező légkört teremtsünk az osztálytudatos munkásság politikai és ak-

cióegységének megteremtéséhez. Ha a kormány által alakított Nemzeti Munkaközpontba a nacionalista üzemvezetők terrorral, sőt rendőrségi segédlettel kényszerítik be a dolgozókat, akkor mi buzdítsuk az ipari munkásságot az egyetlen legális keretbe, a reformista párt- és szakszervezetekbe való belépésre, mert így megteremthetjük a Nemzeti Munkaközpont szervezeteinek osztályharcos ellenpólusát; ott pedig, ahol a Nemzeti Munkaközpontot már megalakították, a kommunisták lépjenek be ezekbe, és irányítsák őket a létrehozandó szociáldemokrata szakszervezetek felé.

— Szem előtt kell tartanunk — mondotta Fazekas — a nemzetiségi elnyomásból adódó sajátos feladatokat is. A magyar és román munkások testvérisége melletti állásfoglalás nemcsak politikai-eszmei kötelesség, hanem a valóság szükségszerű felismeréséből adódó feladat is. Nem feledkezhetünk meg országunk földrajzi fekvéséről sem; be kell vinni a tömegek tudatába: ha a kormány nem akarja az ország népét és javait pusztulásba vinni, semlegesnek kell maradnia. Hangulatot kell teremtenünk ahhoz, hogy az ország őrizze meg semlegességét a kitörő háborús viharban, és ne kösse szekerét a kalandor fasiszta hatalmakéhoz.

Késő éjszaka ért véget első HV-i ülésünk, Jóskával ketten egyszerre hagytuk el a helyiséget.

— A MÁV egyik legnagyobb erőssége az államnak — suttogta Kicsi —, ketten fogjuk jól összehangoltan, lépésről lépésre kiépíteni a magunk hadállását benne. Ne tarts magadnál otthon semmiféle, a mozgalommal kapcsolatos jegyzetet, mert sohase lehet tudni, mikor csap le ránk a rendőrség.

Ahogy hazaértem, a sertésöl alá rejtett anyagokat egy nagy üvegtartóba raktam. Oda került *A tőke*, a *Kommunista Kiáltvány* és sok más illegális sajtótermék, külön csomagban az RKP-vel való kapcsolatom megszakadásával nálam rekedt megannyi VS-nyugta, jegyzőkönyv és elismervény. Mindez vízmentesen lezárva évekig pihent mélyen egy rózsabokor alatt.

Rendre beindult az üzem is. Megérkeztek a MÁV öntődéiből összekéregedett modellek és formaszekrények. Az

addig jöttek mesterek helyébe Szilasi Béla személyében állandó mestert kaptunk. A termelés nőni kezdett.

Jó munkámmal és magaviseletemmel igyekeztem bizalmába férközni zárkózott, de meleg tekintetű mesteremnek. Míg az öntömester-helyettesi tisztért versengők hízkeléssel, dicsekvéssel vagy éppen mások becsméréssel egyengették maguknak az utat, engem alkalomadtán be-behívott az irodájába, ahol egymást gyóntatgattuk. Kezdetben rézöntőnek tanult — mesélt pályatévészett életéről —, de erős hajlama volt a színművészetre; előbb műkedvelőként tevékenykedett, aztán valamilyen színházba szerződött... Megromlott a hallása, és visszakényszerült a szakmába... Benedek Sándor műhelyfőnök jóvoltából került hozzánk öntömesternek.

Rólam hallott már egyet-mást, öntöktől, modellesektől, és éppen ezért figyelmeztetett, hogy legyek óvatos. Antifasiszta érzelmeiből nem csinált előttem titkot.

Amint egyszer így szondáztunk egymás elvi beállítottságát, váratlanul ránk nyitotta az ajtót az osztályfőnök. A magas, aszkéta képű Lám Béla a CFR idején is osztályfőnököm volt, demokratikus érzelmű, egyenes embernek ismertem, aki nemegyszer kapott már jelentést felőlem a besúgóktól. Most kíváncsi voltam, hogy a hatalomváltással hova-merre hajlik, de megnyugvással tapasztaltam, hogy ez a kitűnő szakember „ember” maradt. Sápadt arcán enyhe mosoly suhant át, mindössze ennyivel jelezte: tudja ő, hogy nem egyszerű szakmai tanácskozást szakított félbe.

A felfedezésnek roppant megörvendtem. Tehát az öntömesterre is lehet számítani. Losonczi Gyula és Balla Sándor művezető-helyettesekkel láttam barátkozni, valószínűnek tartottam, hogy tőlük hallott felőlem. Arra a nem kevésbé fontos tényre is rájöttem, hogy a székely származású Szilasi és a vele egyvágású, de testesebb műhelyvezető, Benedek Sándor mérnök baráti viszonyban vannak. Ezek után feltételezhettem, hogy a műhelyfőnök sem érezhet a hitleristákkal.

Itt az öntödében Herbán Emil lett a csoportvezető. Jó szaköntő, ilyennek ismerik az öntők, s az évek során ilyennek ismerte meg Lám Béla osztályvezető is. Az erre a beosztásra pályázók dúlnak-fúlnak, és sokan még ben-

nem is ilyen aspiránst látnak. Bándi diszkrétén meg is kérdezte, miért hívatott a mester, mit tudunk olyan sokáig beszélni. Emil lenéző pillantásokat vetett felém; ám voltak olyanok is, akik nem titkolták belém vetett bizalmukat, mert szeretik a munkát, de nem a mindenféle fejük fölé kapaszkodókat. Megnyugtattam a holdvilág fejű Bándit, hogy nekem nincsenek csoportvezetői ambícióim, szívesebben maradok a modellezés mellett. A vállamra csapott, és bizalma jeléül kacsintva mondta:

— Pár héttel ezelőtt, neked megmondhatom, voltam az igazgató úrnál, elmondtam neki igazi magyar származásomat, szenvedéseimet a románok alatt, hogy a székely hadosztályban mint kölyök harcoltam.

— Hát az a hízó, András, az is csak nyom valamit a latba?! — jegyeztem meg nevetve.

— Megkérdezte, hány osztályt végeztem. Bizony csak négy elemít, mondtam. Legkevesebb nyolcra vagy négyosztályos középiskolai végzettségről kell végbizonyítvány. Azzal mihelyest rendelkezem, jelenjek meg nála, s megkaphatom még a művezető-helyettesi kinevezést is.

— Négy osztályról a bizonyítvány négy évet kóstál — mondtam szörnyülködve.

— Élhetetlen ember vagy te, kiskomám — bökött oldalba. Aztán elmondta, hogy pár hét múlva kezében lesz az iskolai különbözetről szóló bizonyítvány, mert végigjárta az illetékes tanár urakat, s egyiknél kövér disznóval, másiknál százötven-kétszáz pengővel „megváltotta” a vizsgákat.

Amire jól belementünk az őszbe, a munka is egyre ütemesebbé vált. Öntöket vettek fel és helyeztek hozzánk más vasúti műhelyekből. Az eltanácsoltak és az átmene-kültek helyét rendre új öntőkkel töltötték be. Azokban a napokban történt első vitám a VOGÉ főszervezőjével. Öntés előtt bejártam a szomszédos műhelyeket, mert előző nap megegyeztünk a Kicsivel: sorra beszélünk mindenkivel, akiben csak egy szikrányit is megbízunk, hogy ne lépjenek be a fasiszta színezetű szervezetekbe. Visszatérésemkor az olvasztó melletti hátsó ajtón léptem be. Az öntödében egy lelket se láttam. Ekkor a kúpló mögül Lungu bácsi lépett elém, ez a hűséges régi jó emberem, egy fenesi paraszt ember.

— Kovács úr, az öntöket berendelték az irodába. Menjen gyorsan — mondta suttogva —, mert tűvé tették magáért a helyet.

Az irodában alig férték az öntők és modellesek. Sokan kívülről, lábujjhegyre állva meresztették a nyakukat, hogy halljanak valamit. Bent egy Horváth nevű művezető olvasta a szervezet alapszabályzatát.

— Művezető úr, kérem, olvassa fel még egyszer a szabályzatot — szakítottam félbe, előrefurakodva egészen az asztalig.

— Arra most nincs idő. Miért nem volt jelen? Hol kószált eddig?

— Uram, vannak dolgok, amikről az ember nem beszél; de ha mindenáron tudni akarja, ott, ahova a király is gyalog jár.

Mosoly tűnt fel az arcokon, itt-ott felszabadultan nevettek.

— Kérem, művezető úr, egy ilyen fontos dolgot, mint ez az alapszabályzat, mi munkásemberek a pár elemi osztályunkkal nem tudunk megérteni egyből, márpedig rólunk, a mi sorsunkról és zsebünkről van szó benne.

Ekkor már egyre többen csatlakoztak hozzám, még Szilasi mester is megjegyezte, hogy tanácsos volna még egyszer felolvasni a szöveget.

— Nos, megértette? — förmedt rám a művezető.

Újraolvasás közben két pontnál találtam kifogásolhatóvalót: a) csak főműhelyekben lesznek ilyen szervezetek; b) a tagok csak egyévi tagjárulék lefizetése után jogosultak költözködési vagy más szociális segélyre.

— Meg én, s volna is néhány kérdésem — feleltem.

— Halljuk.

— Az egyik pont azt tartalmazza, hogy a belépők csak egyévi tagság után jogosultak segélyre.

— Úgy van, csak nem gondolja, hogy...

— Ha megengedi, uram, volna még egy kérdésem. Azt szeretném tudni, hogy a kis zóna-műhelyekben is vannak ilyen szervezetek, például Szatmáron, Désen, Váradon, Marosvásárhelyen?

— Nincsenek — felelte Szilasi mester Horváth helyett —, csak a főműhelyekben.

— Akkor meg hogy lesz: ha valakit az év letelte előtt

áthelyeznek, ebből a kis béréből potyára fizetett? Mi lesz azzal az összeggel, amit a tag addig befizetett, Horváth úr?

Horváth ajka remegett, azt kérdezte: mi akar ez lenni, kákán csomót keresés? De válaszolni nem tudván, vértelen ajakába harapott, aktatáskájába gyömöszölte papírjait, és elkotródott az irodából.

Kommunista sejtünk hatékonyabb szervező munkáját nehezítette az a körülmény is, hogy nem mind szerettünk filozofálni, elméleti kérdéseket boncolgatni, főleg papírról olvasni. A többiek a gyakorlat, a tettek emberei voltak. Tóth Jenő pofacsontjába kis revolvergolyó került még legényke korában. Időváltozáskor makacs fejfájása melankolikussá tette. Mind a négyen családos emberek, közel negyvenévesek voltunk.

Mint hogy illetéknépp elvi síkon elég gyengén álltunk, olvasottabb emberekből próbálkoztam összehozni egy másikat sejtet. E célból három elvtárral kerestem kapcsolatot, akik mint szimpatizánsok évek óta adakoztak a VS részére, és utasításainkat hűségesen végrehajtották. Losonczy Gyula művezető-helyettes sokat olvasott, tekintélynek örvendő ember volt. Tőle kaptam olvasásra évekkal azelőtt Solohov nagy művét, a *Csendes Dont*. Őt kerestem fel először a lakásán. A nálamnál fejtel magasabb Gyula kissé orrhangon beszélt, nagyokat csettintett a nyelvével, s egy, a grivicai főműhelyből tíz év után visszakerült művezető barátjához küldött, mondván, hogy közben ő is beszél vele. Ezzel a Balla Sándorral a három szerelőrészleg irodájában találkoztam. A szófukar szóke férfi előbb csak sóhajtozott, de megígérte, hogy még beszél Losonczy barátjával, s ha aktívan nem is, de anyagilag és erkölcsileg támogatni fogja az ügyet. Ezt a választ adta egyébként egyelőre Gyula is.

Még három — két román és egy magyar — vasmunkást vettem fontolóra, akikkel a múltban mint tagjelöltekkel foglalkoztunk. Dumitru Precup vasesztergályost például csak azért nem vontuk még be aktív sejtünk munkára, mert a tüdejével állandó kezelés alatt állott. Bár maga kérte... féltettük, óvtuk. Úgyis megtette a magáét. Beszéltem vele, és szívesen vállalta a küzdelmet, a kockázatot. Ilyen régi

tagjelölt volt még Ioan Şoltuţiu és jó barátja, a vistai származású András Feri. Mind a kettő könyvmoly, tanuló-könyv, gondolkodó fiatalember. Mind a ketten lelkes antifasiszták, készen álltak párttagként aktívan dolgozni. Így csakhamar örömmel jelenthettem, hogy újabb erős sejtünk alakult. Ennek a sejtnek akartam megnyerni egy, még a nagy sztrájk idejéből ismert elvtársat, név szerint Niemann Józsefet is, amikor megtudtam, hogy nálunk dolgozik. Közvetlen kapcsolatom nem volt vele a múltban, közvetítőt pedig nem lett volna helyes beavatni, így magam addig figyeltem, amíg egyszer a kapun kimenet távolról követtem, aztán szóba elegyedtünk, hisz látásból jól ismertük egymást. A Kétvízközög kísértem... De hiába érveltem neki, vagy félt, vagy nem bízott bennem, vagy úgy ismert, mint szociáldemokratát, nem tudom, de nem állt kötélnek. Pedig a másik három fiú mellett kitűnő lett volna negyediknek, sejtfelelősnek.

Aztán sejtülést tartottunk a Precup lakásán. Megbeszéltük a tennivalókat, felmértük a viszonyokat a műhelyben, az általános helyzetet, a további sürgős lépéseket. Újabb sejtülést azonban már nem tarthattunk: mindhármatuk áthelyezték anyaországi MÁV-műhelyekbe.

Két ember foglalkoztatott még akkoriban, utcabeli szomszédaim, akikkel, amióta a munka beindult, reggelenként együtt keltünk útra, kommunista szemmel latolgatva a politikai helyzetet.

Az egyik Fodor Balázs elméleti és gyakorlati kommunista, aki fiatal kora óta aktívan részt vett a kommunista mozgalomban. Sokszor volt dolga a szigurancával, Kolozsvárról a Regátba is büntetésből helyezték át. Hattagú család feje, tudtam, hogy csak egy szavamba kerül... de mi fog történni, ha lebukunk? Kenyérkereső nélkül marad a nagy család!

A másikat, Baki Andrást mint felforgató kommunistát mellőlünk rakták ki a főműhelyből nyolc évvel ezelőtt, több társával együtt. Fodor Balázs helyezte el (és nemcsak őt, hanem más üldözött kommunistákat is) a vasúti hidászokhoz „vonalmunkára”, ahova őt magát is kommunista osztályfőnöke dugta be. Fodorék fedezete alatt a vonalak menti falvakban is folyt felvilágosító munka.

A Baki felesége még a férjénél is jobban benne volt a

pártmozgalomban, felelős vezető minőségben. Pedig itt két gyerek függött a szülők sorsától.

Akkoriban bukkant fel nálunk ismét Zimán József kazánkovács, aki egy időben élenjáró szakszervezeti vezető volt. A zömök, középtermetű férfi bátor fellépésű, kitűnő szónok volt, és nagy szimpátiának örvendett a harmincas években. Mint kommunista, a többiekkel ő is áruulás áldozata lett. Családjával a Regátba menekült az üldöztetések elől. Bukarestből jött most megkésve. Biztosra vettem, hogy benne vezető aktivistára találunk. A felvételét azonban a kazánműhely Bentzik Adolf nevű hitlerista főmestere megvétőzta.

— Maga mit keres itt? Hagyja el azonnal a műhely területét! A MÁV-nak nincs szüksége kommunistákra!

Akkor Zimán elvtárs a feleségével és két gyermekével ismét útra kelt, ezúttal a magyar fővárosban keresett menedéket, kenyérkereseti lehetőséget.

És folytathatnám a felsorolást azokról, akiket a kolozsvári vasúti műhelyekből múltjukért menesztettek. Hogy csak Dobay Gyulát említsem még, akivel a harmincas években a helyi vasúti szakszervezeti vezetőség titkáráként eredményesen működtünk együtt, ő is az elsők között esett áldozatul a februári sztrájk leverése után. Ez a Dobay egy évtizeddel a forrongó események után családjával az Irisz-telepen bérelt lakást. Alkalmi munkából kereste a maga, törekeny felesége és két kisgyermeké mindennapi kenyerét. Felkerestem a lakásukon, ahol leírhatatlan szegénység honolt. Piroska a néhány év előtt még csinos fiatal feleség, lomposan, elnyűtten fogadott, homlokára letörölhetetlen árkokat szántott a gond. Arra kért, hagyjak békét Gyulának... elég volt nyolc évig nyomorogni... nem akar továbbra is remegésben élni családjával. Mit tehettem volna? Gyula, ha olykor találkoztam vele, VS-célokra a zsebembe dugott még egy-egy pengőt. Mostanság azonban már nem adott magára, örökké borostás arccal járt, és ami nagyobb baj, itálnak adta a fejét.

Egyszóval Fodor és Baki jöhettek ott számításba. A műhelybe menet-jövet és otthon is gyakran beszélgettünk, persze mint antifasiszták. Sokszor már ajkamon volt a hívó szó: hajlandók volnának-e szervezeten dolgozni?

A Vörös Segélyre rendszeresen adakoztak. Fodorral bizalmasan már illegális anyagot is cseréltünk, amit a fűtőház felé közlekedő mozdonyról szórtam be egy éjjel a műhely kerítése felett. Ezt tette Náznán is a Nádas felől, Brínzaş segítségével. A felhívásban ilyen tételek voltak: „Odaát pedig a magyar mágnásuralom kakastollas csendőreivel vigyázza Csepel, Diósgyőr, Pécs munkásait, a dús Alföld éhező kubikosait, nehogy panaszuk áthallatsszon ide, nehogy meghalljuk kiáltásukat. Testvérek, a magyar úri bitangoktól ne várjatok szabadságot...”

A Kicsivel megtárgyaltuk a Fodor és a Baki pártba való belépésének a kérdését. Úgy döntöttünk, hogy bevonjuk őket, mert komoly értékek, megbízható, kipróbált régi harcos emberek, s itt az ideje, hogy aktív munkába állítsunk a fasiszta banditizmussal szemben minden demokratikus elemet...

Akkoriban több röpcét kaptam Fazekastól, hogy ahol csak lehet, terjesszem. Ezeket később, a kolozsvári perben fejünkre is olvasták. A vádirat birtokomban levő egyik példányából idézhetek most az akkori román és magyar nyelvű röpiratokból:

„A bécsi döntés megváltoztatta a határokat, de nem változtatta meg a kizsákmányolást. A tőkés-földesúri román kizsákmányolókat most a magyar tőkésék és földbirtokosok helyettesítik... Mi marad a dolgozóknak a nagy ünneplés után? — tette fel a kérdést a tartományi titkárság röpirata. — A munkásoknak marad az 50%-os drágulás és a Gyáriparosok Szövetségének bérkiegyenlítési terve, ami biztos redukción hoz, ha az ellen a dolgozók harcba nem szállnak... A kisiparosoknak marad a nemzeti jelvényeken kívül a csökkent munkalehetőség és az eddigi nagy adó, ha saját maguk nem védik meg érdekeiket. A menekülteknek és a munkanélkülieknek kész az internáló tábor, osztályharcosoknak a váci fegyház.”

Egy másik röpce arra hívta fel a figyelmet: „ha... valaki a háború borzalmai ellen, a békéért küzd, börtön és internáló tábor a fizetése... hogy eltereljük a tömegek figyelmét a háborúról és céljai aljas voltáról, nemzeti és faji gyűlöltre uszítanak. Zsidó és román elnyomással akarják kielégíteni a békére és nagyobb kenyérré vágyó elnyomottakat...”

Az ifjakhoz így szólott a KISZ intelme: „Bennünket, erdélyi ifjú dolgozókat a román királyi diktatúra után a magyar nagytőkések és birtokosok akarnak tovább kizsákmányolni. Ezer és ezer dolgozó ifjúnak ezért nincs munkája, kenyere, földje... ezért készítenek elő bennünket az új háborúra...”

Fodor és Baki elvtársak több ilyen röpirat elolvasása után tettvágyukról beszéltek. Erre én feltártam előttük a lehetőséget... de aggályaimat is. Aggodalmamra azt választották: ők végigháborúzták az urak háborúját négy évig, a forradalmat, amely a szabadságot hozta volna részükre, leverték, most újra háborút készítenek elő, és ismét mi leszünk az áldozat, nem nézhetjük hát tétlenül, ami itt folyik.

„Szervezetileg legyünk szociáldemokraták, de gyakorlatilag maradjunk kommunisták” — ez volt a vezérelvünk akkoriban.

Előbbi jó kapcsolataimat tehát tovább ápolgattam a szociáldemokrata párttal, természetesen a forradalmi szaktanács és közvetlen kapcsolatom, Fazekas elvtárs tudtával. Bruder, a helyi szocdem párt és szakszervezeti tanács titkára most még inkább támogatta az együttműködést a legális keretek között. „Kommunisták nélkül nincs szakszervezeti élet a vasútnál” — mondotta nekem pár évvel ezelőtt. Most pedig inkább, mint bármikor, szükségünk volt a legális keretre.

A Nemzeti Munkaközpont, az imrédysták és szálásisták nép- és nemzetmentő szociális jelszavakkal kísérleteztek, és ebben az állam messzemenő támogatását élvezték. Ez történik a magánüzemekben és intézményekben is, állapítottuk meg Bruderrel, de a vasútnál még a szociáldemokratáktól is félnek, nyíltan gondolni sem lehetett volna osztályharcos szakszervezet alakítására. Titokban, illegálisan hívtam fel megbeszélésre Bruder által azokat a baloldali szocdem érzelmű műhelyistákat, akikkel egy évtizeden át együtt dolgoztunk a CFR-nél szakszervezeti vonalon. Olyan fiúkat, akik Gheorghiu-Dejzsel egy szakszervezeti vezetőségben harcoltak, míg Vaida-Voevod be nem záratta, fel nem oszlatta a dési műhelyt. Így került előbb Apahidára, aztán a kolozsvári vasúti főműhelyekbe Szathmári Sándor, Vasile Cristea, Ecsedi János, Bálint

András, Somogyi Ödön. Velük közösen próbáltam most érvényt szerezni a kommunista párttól kapott utasításnak, hogy kövessünk el minden lehető, az import-szervezetek működésének megakadályozására.

Mintha ólmos súly feküdt volna meg a mellemet. Rossz hírek innen is, a „határon” túlról is. Mintha még a természeti erők is a béke erői ellen szövetkeztek volna. November első felében földrengés következtében összedőlt a doftanai börtön, romjai alatt elpusztult tizenhárom antifasiszta harcos, köztük közeli ismerőseim: Ilie Pintilie, Herbák János... A doftanai börtön falain azelőtt is repedések voltak, összeomlással fenyegetett... Az aradi sziguranca pincéiben Ocskó Teréz elvtársnőt kínozták halálra a legionárius gyilkosok: ezek gyilkolták meg a rendőrséggel karöltve a Bukarest melletti Pantelimon-erdőben Constantin David kommunistát.

Ugyancsak Romániából, hiteles forrásból kapott friss hírekről számolt be Fazekas elvtárs az egyik sejtülésem. A legionáriusok fegyveres puccsot kíséreltek meg Antonescu tábornok kormánya ellen. Mindkét fasiszta klikk a hitleristák segítségére számított... A vasgárdisták lázadását véres népellenes akciók kísérték, legionárius bandák fosztogattak, gyilkoltak. Hitlerék úgy vélték, hogy a vasgárdisták hitelüket veszítették a román nép előtt. Antonescuban nagyobb garanciát láttak háborús céljaik elérésére, őt támogatták hát a legionárius zendülés elfojtásában.

Előbb Manyáki elvtárral közöltem, hogy valaki mást kell keresnünk összekötőnek a tartomány felé. Legalábbis bizonyos ideig szigorúan őrizkednem kell a besúgóktól. Elvtársaimnak a műhelyben megtiltottam, hogy munkaidő alatt szóba álljanak velem. Utóbb azt is észrevettem, hogy még a WC-ig is követnek. Guszti azt tanácsolta, ha lehetséges, hozzak össze vele egy olyan leverifikált embert, akit régebbiről megbízhatónak tekintek. Fazekassal még alaposabban megtárgyaltuk a dolgot. Ő is helyeselte óvatosságomat. Hosszú időre visszamenőleg újra és újra sorra vettem magamban azokat az elvbarátokat, akikkel valamilyen pártkapcsolatom volt a múltban. A főműhely-

ben ilyen gyanún felül állóra még nagyítóval sem találtam, de, eszembe jutott két fűtőházi géplakatos neve: a Baróthy Jenő csoportvezetőé és a Carol Bociané. A februári vasutassztrájk után hosszabb ideig a Balica által irányított sejtnek együtt voltunk a tagjai. Akkor fő feladatunk a sztrájk miatt bebörtönzöttek és hozzátartozóik segélyezése volt. 1938-ban oszlott fel a sejt, amikor Balicát fegyelmi úton Aradra helyezték. De Baróthynak itt kell lennie Kolozsváron! Csak rá kell bukkannom és le kell ellenőriznem. Fodorhoz fordultam hát, tudván, hogy régen jó barátságban voltak. Ő helyeselte elképzelésemet, s vállalta is a Baróthy felkutatását. Néhány nap múlva már személyesen vele tárgyalhattam meg a dolgot, aki nem habozott vállalni a nem kis kockázattal járó feladatot.

Baróthyt kevesen ismerték a főműhelyben. Biztonságból mégis azt ajánlottam neki, hogy az üzem területén nem ismerjük egymást, ne is keressen soha, bár az öntödébe gyanútlanul bejöhettek volna a csoportjának rendelt öntvények sürgetése végett. Úgy határoztunk, ha valami közölnivalója van, hazafelé az utcán csatlakozik hozzám. Úgy is lett. Amikor Jenő fontos utasítást kapott, a járványkórház vagy a gyufagyár felé mentünk, és útközben, esetleg otthon nálunk tárgyaltuk meg a végrehajtás körülményeit. Az így kidolgozott tervet vittük aztán Fodor és Baki, azaz a négyünkéből álló sejt elé, amely elvileg és politikailag kiforrottabb kommunistákból állott.

A helyi pártbizottság tevékenységének egyik fő célja a legális kapcsolatok egyengetése volt a szocdem párt és szakszervezetek felé. Feladatul kaptuk, hogy terjesszük a Népszavát, és törekedjünk osztályharcos szakszervezet alakítására a vasúti munkások között is. Ilyen kérdéseket vitattunk a Pollák elvtárs Barițiu utca 5 sz. alatti lakásán, de mi a vasúti munkásokra nehezedő politikai-adminisztratív nyomás miatt a Népszava terjesztésén és a VOGÉ-ba való tömeges beiratkozások megakadályozásán kívül nemigen tudtunk egyéb gyakorlati munkát kifejteni a munkatársak között, mint az állandó forradalmi agitáció: a Szovjetunió elleni rágalom visszaverése, az imperialista marakodás igazi okainak megmagyarázása. Milyen okok determinálták a nagy nyugati államokat a

Szovjetunióval való szövetségre, a fasiszta háborús blokk elleni összefogásra? A kérdésekre a válasz kézenfekvő volt: a Szovjetunió, tudatában annak, hogy az imperialisták éppen az ellene való harcra gondolva segítették a hitleri Németország hadigépezetét, ezzel a szerződéssel két évet nyert fegyveres erőinek felkészítésére. Az imperialista államok közötti ellentétek pedig a gyarmatok miatt törtek ki, azok újrafelosztásáért. Ezt a kérdéskomplexumot igen fontos volt ismerni és ismertetni az emberekkel, hogy mindenki előtt világos legyen, mi miért történik. Anglia és Franciaország miért üzent hadat Németországnak akkor, amikor az rátört Lengyelországra? Saját érdekében. Anglia szövetségese volt ugyan Lengyelországnak, de a hadüzenet igazi okát abban kell keresni, hogy akkoriban már nyilvánvalóvá vált: Lengyelország letiprása után Franciaország és Anglia, valamint ezek óriási gyarmatbirodalma következik. A müncheni politika sugalmazói, akik azon igyekeztek, hogy a hitlerista Németországot a Szovjetunióra uszítsák, kénytelenek voltak maguk is védelmezni érdekeiket a hitleristákkal szemben. Ezért üzent hadat Franciaország és Anglia kormánya Németországnak. A hadüzenet azonban nem szolgált sem Lengyelország megvédését, sem pedig a fasizmus megdöntését. Tapasztalhattuk, Anglia és Franciaország nem is indított nagyobb méretű katonai akciót Lengyelország megsegítésére. Miközben 78 hadosztály tört előre lengyel földön, mindinkább közeledve a Szovjetunió határához, a nyugati fronton az angol és francia haderők csaknem teljesen télenek voltak...

A Népszava kezdetben nemzetiszínű csomagolásban tált cikkei elkedvetlenítettek minket. Mi kommunisták a múltban sem tagadtuk meg magyarságunkat, sőt elítéltük az ilyen embereket. De igazi testvériségben éltünk román barátainkkal, mindazokkal, akik mellettünk s velünk együtt harcoltak az egyenlő jogokért... Nem fogunk hát most sem letérni a marxizmus útjáról, elárulva kisebbségbe került román testvéreinket. Számptalan vitám volt erről a szociáldemokrata párthelyiségben Bruderrel és mindazokkal az elvtársakkal, akikkel a múltban is egyengettük a munkásegységfront gondolatát, és akik utóbb a Népszava hasábjain ebben a szellemben is írtak. Jor-

dáky Lajos és Pogăceanu évekig a leghasznosabb ilyen irányú tevékenységet fejtették ki mint hídverők a bécsi döntés előtt és után is a szocdem párt- és szakszervezetekben. Jordáky, Nagy István, Balogh Edgár, Kovács Katona Jenő, Józsa Béla cikkeztek a Népszavában. Ezt a szellemet próbáltuk éleszteni munkahelyünkön és mindenütt, ahol csak alkalom adódott rá.

Mint a kincskeresők, ha aranyra bukkannak, mi is úgy örültünk, ha sikerült nyomára akadni egy-egy antifasisztának a műhelyben. A véletlen vezetett Szél Gergelyhez. Király József szabó elvtársamtól érdeklődtem szimpatizánsok után. Tőle tudtam meg, hogy ezekben a zavaros időkben visszakerült a Regátból. Újabb sejt alakítását vettem akkor fontolóra. Szél mellé Berkovits Izidor asztalos és az öntödéből Károly Istvánt vettük számításba.

Ezekben a hónapokban, mialatt az aktív pártmunka akadozva-botladozva indult be újra, antifasisztákként a volt madoszistákkal is tevékenykedtünk. A téli kemény hideg február vége felé enyhülni kezdett. A csipős szelek is valahol elrekedtek, közeledett március idusa. A lapok azt hirdették 1941 elején, hogy „Délkelet-Európa békéjét véglegesen biztosította a magyar—jugoszláv szerződés”. A tengelyhatalmak nagy meglepéssel fogadták a belgrádi egyezményt. Az örök barátsági egyezmény megkötése Jugoszláviával és a Szovjetunió nemes béke-gesztusa, hogy az 1848-as szabadságharc leveretésekor a cáriak által zsákmányolt zászlókat most ünnepélyes keretek között visszaadják a magyar kormánynak — mindez olyan hangulatot teremtett az antifasiszták körében, hogy az időkhöz méltó ünnepet kéne rendezni március 15-ére, a nagy szabadságharcos Petőfi szellemében. Nem volt kétséges: Petőfi neve most is alkalmas arra, hogy a demokratikus jogokért, a nemzetiségek megbékéléséért és a népi rétegek összefogásáért vívott harc zászlaja legyen. Józsa Béla, Nagy István, Balogh Edgár, Jordáky és sokan mások lelkesen felkarolták és országossá próbálták tenni a kolozsvári munkások ez irányú kezdeményezését.

Mindezt részletesen megírta már Nagy István a *Szemben az árral* című önéletrajzi regényében. Én tehát itt csak arról akarok szólni, amiről magam tudok, s ami az én részem volt benne.

Fodorpataki Ádám sógoromtól értesültem (MADOSZ-vezetőségi tag volt), hogy a vágyaink teljesülni fognak. A március 15-i ünnep megrendezésére a szervezési akció beindult, ő is tagja a rendező bizottságnak, s úgy kell intéz-nünk a dolgot, hogy a vasúti munkások se hiányozzanak onnan.

Még másnap pár órai kimenőt kértem, és felkerestem az EMKE (Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület) elnökét, hogy megbeszéljem vele a tennivalókat.

Idősebb gondnokféle igazított útba, igen bizonytalanul, miután nyomatékosan megkérdezte:

— Magával a méltóságos úrral akar beszélni?

— Vele, Sándor Józseffel.

— Szóval a méltóságos úrral — hangsúlyozta, és végig-mért tetőtől talpig.

Beléptem az ajtón. Hosszú asztal körül több ismerős ar-cot láttam: Józsa Bélát, Nagy Istvánt, Jordáky Lajost, Fo-dorpataki Ádámot, Balogh Edgárt... és néhány elvtárs-nót, akik a csaknem százéves piros zászlókat javígtatták.

— Sándor József méltóságos urat keresem! — szóltam nagy zavarban.

Jóságos arcú, kicsi ősz ember lépett elé:

— Csak elnök úr, fiam... Mi a kívánságod?

Elmondottam, hogy mi vasúti munkások, csaknem két-ezren, részt akarnánk venni a 48-as szabadságharc évfor-dulójának ünneplésében, s bejelentjük, hogy felvonulunk az EMKE által rendezendő ünnepségre.

— Nagyon örvendek, barátom (Józsa Béla figyelemmel kísérte beszélgetésünket) — mondotta Sándor József —, most valóban szükség van arra, hogy hangsúlyozzuk a magyar nép szabadságszeretetét...

A VOGÉ és a MÁVOSZ március 14-i esti műsoros elő-adása lagymatag hangulatban zajlott le. Mindenütt nagy táblákat állítottunk fel, mozgósító felhívásokat a Diák-házban tartandó ünnepségre, az igazi márciusra. Ezt várta a munkások többsége.

Másnap nagy tömeg vonult fel, élén a zenekarral és a dalárdával. A belépti jegyül szolgáló Petőfi-képeket a hí-res tizenkét ponttal a hátlapon percek alatt szétkapkod-ták. Forradalmi volt a hangulat.

Bent a teremben nemkülönben. Az első és hátsó soro-

kat a földszinten rendőrtisztek szállták meg. De a rendezőség nem volt rest. Ezres tömeg rekedt kinn az utcán és az előcsarnokban. Hangszórókat szereltek fel, hogy messze hangozzanak az elmondott szavak. A vasúti munkások jó része fent az erkélyen, a hátsó sorokban csoportosult.

— Éljen a Világszabadság! — hangzott a bátor kiáltás innen-onnan.

Az első sorból egy aranygalléros rendőrtiszt fordult a tömeg felé.

Balogh Edgár lépett az emelvényre, amely körül sűrű sorokban álltak Dózsa György unokái, földész fiúk, lányok. Balogh Edgár a nap jelentőségét méltatva bejelentette, hogy a műsorban változás történt. Nagy István munkásíró nem beszélhet... Jordáky Lajos író sem engedik beszélni...

— Halljuk Nagy Istvánt! Halljuk Jordákyt! Követeljük, hogy szóljanak!

A rendőrtiszt és társai dühösen topogtak. Nagy hangzavar keletkezett:

— Szép kis szabadság, ahol a munkás nem beszélhet!

— Amint mondtam — ismételte Balogh Edgár —, Nagy István és Jordáky Lajos nem beszélhet!

— Abbahagyni! Abbahagyni! ... — vonaglott a rendőrtiszt, s ordítva parancsolta a rendőröknek: — Ne hagyják pofázni ezeket! Távolítsák el a rendbontókat!

Jött a hír, hogy kint elvágták a hangszórók drótját. Embereket, munkásokat kísértek ki nagy kardcsörtetés között. Gyásszá változott a forradalmi hangulat. Sándor József ünnepi beszéde is gyászbeszédként hatott. Az előadás további része már csak néhány lélektelen szavalatra és énekre korlátozódott.

E március 15-étől a szamosfalvi táborig aztán már nagyon rövid volt az út.

Március 16-án munkába menet és munka közben is a Diákházban történeteket latolgattuk. Kifelé jövet legtöbbször a kapu melletti lapárustól szoktuk megvenni a Népszavát. Most felháborító látványban volt részünk. A műhely jóhiszemű embernek vélt igazgatója, Benedek Sándor vesződött a lapárussal.

— Takarodj innen azzal a bolsevik lappal, különben a rendőrséggel viteltek el!

— Hagyjon nekem békét, ez nem bolsevik lap! Jogom van árulni... ez a lap, ha nem tudná, a szociáldemokrata párt lapja ...

— Az is bolseviki! — kiáltotta, és tovább lökdöste az újságárust.

A műhelyekből kiözönlő emberek közül egyesek az igazgató segítségére siettek. A támadók egyike, egy nyakigláb mérnök, kirántotta a még meglévő újságokat a fiú hóna alól, és gyújtogatni kezdte. A híd felől előrobogó rendőrkocsi láttán mindenki hazafelé indult, magunkkal menekítve az újságárust is.

Még aznap este a szokásos jeladással felkeresett Fazekas Jóska, aki részletes beszámolót kért a diákházi mozgalmunk eredményeiről. Tőle tudtam meg, hogy ott volt a Dermata és sok más üzem munkássága is.

— A hatóság figyelme most rajtatok lesz, mert kihozta sodrából a tízezres tömeg lelkes tüntetése a békéért, szabadságért, a fasizmus ellen. Nem hiszem, hogy a megtorlás elmaradjon. Ami pedig a Népszavát és a szociáldemokrata pártot illeti, tudnod kell, hogy amióta Szakasits Árpád lett ott a főtítkár s a lap főszerkesztője is, kezdik reálisabban felmérni a helyzetet, s nem zárkóznak el a kommunistáktól.

Április havában egyre riasztóbb hírek keringtek. A Teleki-kormány által kötött magyar—jugoszláv szerződésen még meg sem száradhatott a tinta, amikor április 3-án a miniszterelnök öngyilkos lett. Másnap lezárták a magyar—jugoszláv határt. A Szovjetunió barátsági szerződést kötött Jugoszláviával. És jött a hír: a Wermacht megtámadta Jugoszláviát és Görögországot. Pár nap múlva a horvát szeparatisták függetlenítették magukat, kikiáltották Horvátország elszakadását Jugoszláviától. A magyar hadsereg megindította a támadást Jugoszlávia ellen.

Ezekben a hetekben került szóba a családban a Budapesten megnyílt árumintavásár, amelyen a szovjetek külön „pavilonnal” szerepeltek. Főleg emiatt, de magáért a fővárosért is úgy határoztunk: ezt látni kell. Elhatározásunkat egyik sejtülésünkön közöltem Fodor és Baki

elvtársakkal. Helyesnek, sőt agitációs szempontból hasznosnak is látták. Fodor bevallotta, hogy őt is foglalkoztatja a gondolat. Baki időt kért, hogy megbeszélje a dolgot a feleségével, annál is inkább, mert Erzsi is menni akar. Végül is úgy határoztak, Baki nem marad ki a munkából, hanem csak Erzsi jön velünk.

Fodor budapesti testvérénél szálltunk meg, aki mindjárt másnap végigkalauzolt minket a mintavásár területén.

A legnagyobb területet Németország pavilonja foglalta el, homlokzatán Hitler képével és horogkeresztes zászlajával. Utána következett Olaszország pavilonja, Mussolini képével. Azt azonban jól megfigyeltük, hogy a tömeg ügyet sem vet a két figurára, hanem tolongva nyomul az ötágú csillagos, sarlós-kalapácsos zászlós szovjet kiállítás területére.

A bejárat előtt három-négyszáz méteres sor várakozott türelmesen, hogy bejusson. Bent alig lehetett moccanni.

— A tolongók már a második napon összetörték a terelőkorlátokat — mesélte a házigazdánk. — Nem segített az sem, hogy lovas rendőröket vezényeltek ide. A sajtó felmagasztalta a magyar, a német és olasz kiállításokat, de hallgatott a szovjet bemutatóról. Ám cégér nélkül is özönlik a tömeg az ország minden részéről.

Annyi idő távolából mit is írhatnék a látottakról? Ámulatból ámulatba estünk a gigantikus tervek, a villamosításban, nehéziparban, mezőgazdaságban elért eredmények láttán. A legmegragadóbb annak a rohamos fejlődésnek a képe volt, ami itt grafikonokból, prospektusokból, kiállított mintadarabokból kibontakozott előttünk.

A kiállításról a Népszava szerkesztőségébe mentünk. Útközben nem vettük észre, hogy követnek. De hónapok múlva, a letartóztatások idején, a szamosfalvi kaszárnyában azt is megkérdezték:

— Mit kerestek a szovjet pavilonban? Mit írt a vendégkönyvbe? Kit kerestek fel a Népszava szerkesztőségében?

Utóbb valahol azt olvastam: egymillió-háromszázezer ember látogatta meg két hét alatt a budapesti kiállítást. A magyar nép ezzel is kifejezte rokonszenvét a szocializmus országa iránt.

Káprázó szemmel csodáltuk meg a város nevezetességeit: a dunai hidakat, az Országházat, a budai várat, a Halászbástyát, a Gellérthegyet, a múzeumokat és képtárakat. De Fodor, aki a forradalom idejéből jól ismerte a fővárost, csakhamar felrázott kábulatunkból, hogy nézzük csak meg az érem másik felét is: a munkásoktól lakott nyomortanyákat!

Vegyes érzésekkel hagytuk hát magunk mögött a fővárost, de még álmomban sem gondoltam volna arra, hogy rövidesen még egyszer ide kerülök, s méghozzá hogyan!

A bécsi döntés után megszűnt a Korunk, amely még legalisan szólhatott hozzánk. Ezt az úrt — közölte Józsa Béla és Fodorpataki Ádám — a Móricz Zsigmond szerkesztésében megjelenő Kelet Népe igyekszik most betölteni. Az erdélyiek közül teret kapott benne Balogh Edgár, a lap erdélyi szerkesztője, Nagy István, Jordáky Lajos, Kovács Katona Jenő, Asztalos István. Az érdem elsősorban a Balogh Edgáré, aki rá tudta venni a híres írórt erre a nem éppen veszélytelen vállalkozásra. Vállaltuk a folyóirat erkölcsi és anyagi támogatását, s ez engem is kötelez.

Előfizettem rá, és sok előfizetőt és könyvvásárlót szereztem. Szerettük a Móricz könyveit, novelláit, színdarabjait olvasni, színpadon látni... Többen megvásároltuk a *Magvetőt*, az akkoriban megjelent *Rózsa Sándor a lovát ugratja*, később pedig a *Rózsa Sándor összevonja szemöldökét* című regényeit.

Különben is, amióta az Erdélyi Magyar Szóban *Éber álmom* című írásom megjelent és a további írásra biztattak, egyre gyakrabban kaptam magam rajta, hogy gondolatban-írásban kis történeteket próbálok kikerekíteni. A papírra vetett sorok politikai szempontból túl radikálisak voltak. Nem jelenhettek meg a cenzúra miatt, de a pártvonalon való tevékenységem miatt sem, mert rögtön felfedtem volna magamat. Még az állásomból is kiebrudaltak volna. A párttól utasításom volt arra, nehogy felhívjam magamra a hatóság figyelmét... Írásaim zöme így a többi tiltott anyaggal szintén a rózsabokor alá került. A kevésbé nyílt mondanivalójú elbeszéléseket, karcolatokat pedig szorgalmasan gyűjtöttem egy füzetbe.

Ilyen előzmények után egy vasárnap a délelőtti órákban Nagy István keresett a lakásomon. Nem voltam ott, de utánam jött Náznánékhoz, akiket ő is jól ismert. Hazafelé menet, le a Mármaros utcán elmondta, hogy az írásaimból elküldenek néhányat Móricz Zsigmondhoz véleményezésre. Válogassuk össze ketten, amit jobbnak találunk.

— Igen, de meglátszik rajtuk, hogy még az elemi iskolában szerzett írásgyakorlatból is kiestem — kezdtem aggodalmaskodni.

— Hagyd el, magam is így kezdtem... nem a mi bűnünk, hogy nem tanulhattunk tovább. — És magával vitte néhány írásomat.

Ilyen előzmények után hozott össze minket Balogh Edgár Móricz Zsigmonddal 1941. június 13-án este az óvári Kisipipában. A vendéglős is szimpatizáns volt, kint vigyázott, hogy illetéktelen személy meg ne zavarjon. A külön kis helyiségben két asztal volt egymásnak tolva, patyolat fehér abrosszal letakarva, az asztalon pár üveg bor és ásványvíz. Józsa Béla, Szepesi Sándor, Tar Károly és jómagam halkán beszélgetve, kíváncsian vártuk, hogy szemtől szembe lássuk, megismerjük a nagy népszerűségnek örvendő író, akit munkáiból valamennyien közel éreztünk a szívünkhöz.

Edgár karon fogva vezette be és sorra mutatott be minket Zsiga bácsinak. A fogadás megtöltötte a poharakat és távozott. Edgár poharát fölemelve köszöntötte valamennyiünk nevében, aztán koccintottunk. Szemem a Móricz Zsigmond kopott kabátját, széles karimájú viselt kalapját fürkészte. Fáradtnak tűnt a napbarnított, törött arc, és első pillantásra megnyerőnek a deres haj és kajla bajusz. „Hát ilyenek a nagy emberek?” — sejlett át agyamon a gondolat.

— Rég készülök erre az erdélyi körútra... hogy bejárjam a Bethlen Gábor földjét... És Kolozsvár az utolsó állomásom, mennem kell haza.

Megköszönte Edgárnak mint a Kelet Népe erdélyi szerkesztőjének munkáját, nekünk mint előfizetőknek és terjesztőknek a közreműködésünket, s örömét fejezte ki, hogy megismerkedhetett szervezett fizikai dolgozókkal. Amint Edgár is mondta és maga is meggyőződött róla: az elő-

fizetők számának növekedése annak a körülménynek tudható be, hogy közös nevezőre találtunk a grófi góg, a polgári vagyonszerzés, az emberi lelkeket mérgező esztelen faji és nemzeti örület elleni küzdelemben. Kifejezte abbéli reményét, hogy a magyarság szellemi élete az elkövetkező években szabadabban fejlődhet majd. Egyetérttünk abban, hogy a magyarországi fehérterror, a kommunistaüldözés dühödtebb volt, mint Romániában. Bár ott sem jártak el kesztyűs kézzel, főleg nem a kisebbségekkel, a munkásokkal. Beszéltünk a Vásárhelyi Találkozóóról, az azt követő kolozsvári Népi Találkozóóról és ezek tanulságairól.

— A Kelet Népében, amint látjátok, helyet biztosítottam a népi íróknak, olvashattok Darvas Józseftől, Veres Pétertől, Szabó Páltól; Asztalos István és Nagy István írásaival immár a magyar munkásirodalom is jelentkezik.

Edgár rám mutatott; elmondta, hogy én, a kolozsvári vasúti főműhely vasöntője, a Móricz-könyvek kedvelője, önkéntes terjesztője a Kelet Népének... írogatni kezdtem, a Népi Toll versenyén az elsők között voltam.

— Nagyon helyes — felelte ő, és alaposan megnézett. — Jó és szükséges, hogy a munkás is írjon a vele egy sorúak életéről. És írni ma nem könnyű, barátaim, a cenzúra hamar felhorkan, mert mi nem az urakat dicsérjük, hanem a népnek írunk, hogy okuljon...

— A Kovács írásaiból, Zsiga bátyám, nemrég egy paksamétával küldtünk a címedre Leányfaluba, a véleményedet szeretnénk hallani róluk.

— Elindulásomig ilyen küldeményt nem kaptam. Lehetséges, hogy hazaérkeztemkor az íróasztalomon fogom találni — válaszolta Móricz.

Azután a mellettem ülő Bélának az írói készségéről beszélt Edgár melegen, akinek jelentek meg már írásai a baloldali sajtóban.

— Neki is azt mondhatom csak, amit Kovácsnak... különben kettőnknek lesz egy kevés külön megtárgyalnivalónk a sajtóterjesztéssel kapcsolatosan.

Béláról Tarra és Szepesire siklott a tekintete:

— Mind öreg madoszisták vagyunk — mondta Szepesi —, szeretünk jó, nevelő hatású könyveket olvasni. Az ön műveit szívesen olvassuk, és a jövőben még intenzívebben

fogjuk terjeszteni. Az Erdélyi Magyar Szóba, a mi lapunkba én is írogattam közös dolgainkról.

És ilyen értelemben nyilatkozott Tar is; ő még verset is írt a háború ellen, amit a lapunk lehozott, mondta büszkén, de mit tegyen, ha a sors nem tette lehetővé, hogy a négy eleminél tovább léphessen.

Sóhaj szállt az ajkáról. Dátumokat emlegettünk az elmúlt időkből. Majd elköszöntünk Móricz Zsigmondtól. Edgár Józsaival még visszamaradt. E találkozó kapcsán Móriczról még annyit hallottam, hogy az új előfizetőktől begyűlt pénznek, ha jól emlékszem, húsz százalékát a Vörös Segélynek ajánlotta fel. Aztán én börtönbe kerültem. 1942 őszén ott értesültem haláláról. Soha nem hallhattam meg hát véleményét szerény és bátortalan írói kísérleteimről.

1941. június 22-én hajnalban percnyi pontossággal szöktem talpra, az ébresztőóra csergőjét lefogtam, hogy ne zavarja fel édes álmát alvó leányunkat. Utánam Annuska is lelépett az ágyról. Öltözködés közben, mint rendesen, bekapcsoltam a rádiót, hogy el ne szalasszam a hatórai híreket. A bemondó színtelen hangon jelentette: Németország hadba lépett a Szovjetunió ellen. A német haderő a Fekete-tengertől az Északi-Jeges-tengerig ma hajnalban hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót.

Annuska a meglepetéstől kiejtette kezéből a tízórait. Csak annyit tudott mondani: — A rablók.

— Ami várható volt, lám, bekövetkezett. Orvul támadnak az alattomosok, ez illik a rablókhoz — jegyeztem meg, s azzal igyekeztem megnyugtadni őt is, de magamat is, hogy nem lesz itt alkuvás, a vörös falat a torkukon akad.

Idégesen lépkedtem a műhely felé. A vasúti duda hangja is mintha berekedt volna... Az emberek túlnyomó része csak munkahelyén értesült az eseményről. A műhelyben a szaktársak kisebb csoportokba tömörülve faggatták egymást. Herbán Emil, aki az első világháborút végig a fronton töltötte, elkeseredetten mondta, hogy ő a német adást fogta:

— A németek a szovjet határ mentén holmi gázakkal cselekvőképtelenné tették a szovjet haderőket, és puska-lövés nélkül nyomulnak előre.

Figyeltem a hatást az arcokon; pár ember kivételével elítélték az orvtámadást, a gázzal való tömegpusztítást... a békés szovjet nép elleni merényletet. Bándi gondolkodás nélkül állította, hogy a németek napok, esetleg hetek alatt elbánnak az oroszokkal is. Amikor a véleményem felől érdeklődött, nem ugrottam be a provokációnak, hanem higgadtan válaszoltam:

— Nem tudom, jóslásokba nem bocsátkozhatom. Azt viszont tudjuk a történelemből, hogy Napóleon is ott győzte agyon magát.

Később Szilasi Béla művezető óvatosságra intett. Nem tudni, a magyar kormány merre evez: semleges marad-e, vagy örült kalandba bocsátkozik a hitleristák mellett a Szovjetunió ellen.

Éjjel a moszkvai magyar adást, Sztálin drámai hangon felolvasott történelmi felhívását hallgattuk a Fodor Balázs lakásán. Némileg megnyugodtunk, amikor visszavonulásról és az elhagyott területek teljes kiürítéséről szólt a hadiparancs, vigyázva arra, hogy hasznosítható érték ne maradjon az ellenség kezén.

A moszkvai magyar adás után Churchill angol kormányelnök magyarra fordított rádiószózatát fogtuk. Beszédét fenntartással fogadtuk ugyan, szavai mégis vigasztalólag hatottak a nagy elkeseredésben: „A Szovjetuniót ért támadás minket is fenyegető veszély, ezért az oroszok harca otthonukért, hazájukért a föld bármely pontján élő szabad emberek ügye... Minden ember és minden állam, amely Hitler mellé áll, a mi ellenségünk!” Ilyen értelemben szólt az Egyesült Államok külügyminisztériumának nyilatkozata is: „Amerikának ma egyetlen igazi ellensége van, Hitler Németországa, és egyetlen veszedelem fenyegeti: Hitler esetleges győzelme.”

Másnap, amint várni lehetett, az észak-erdélyi szervezet küldöttje, Fazekas várt rám, s a műhelyből hazafelé menet a rendkívüli helyzettel kapcsolatos tennivalókról tájékoztatott. Fokozni kell a propagandát a nácizmus ellen és az ország semlegességéért. A két nyilatkozat nagy feltűnést keltett világszerte — magyarázta Fazekas —, a sejt tagjainak és minden antifasisztának ez fegyver kell hogy legyen a kezében a közvélemény megnyerésére, hogy Magyarország ne álljon a hitleri Németország mellé;

pontosabban mondva, ha már földrajzi helyzete folytán nem állhat az antihitlerista szövetség oldalán, legalább tanúsítson jóindulatú semlegességet a kirobbant konfliktusban.

A kapott utasítást még aznap este feldolgoztam az első sejt tagjainak. Másnap este pedig külön-külön tartottam megbeszélést a többi sejttel, hogy a lehető leggyorsabban továbbítsák a szimpatizánsok körében, és így szítsák a gyűlöletet a közellenség ellen a műhelyisták és a lakosság széles köreiben.

De mielőtt a semlegességért való mozgalom beindulhatott volna, Horthy is megtámadta a Szovjetuniót.

Néhány nap múlva Baróthy Jenő várt reám. Fontos közölnivalója volt. Utasítást hozott a tartományi titkárságtól, amelyet még aznap ismertetnem kellett a sejt tagjaival. A megbeszélést ezúttal a Bakiék szegényes egyszobás lakásában tartottuk. Kommunista létünkre délibábot kergettünk — mondta Baróthy —, abban a reményben, hogy a magyar kormány kívül marad. Most fokozni kell az antifasiszta propagandát, szabotázsakciókkal gyengíteni az agresszorokat. Példával is érzékeltette, hogy milyen akciókra gondol. Ha ő a fűtőház szerelőlakatosaként a hadicélokra használt mozdonyok csapágyába egy kis vasreszeléket vagy homokot tesz, azok még a határt sem érhetik el, s használhatatlanokká válnak. Ha szovjet ejtőernyősre lelnék, azokról gondoskodni kell.

Az utasítás nagyrészt egyezett az RKP V. kongresszusának ama határozatával, hogy amennyiben külső támadás éri a Szovjetuniót, ez a háború egyben a romániai dolgozó tömegek elleni háború is lesz. A pártnak tehát harcra kell mozgósítani a legszélesebb tömegeket a veszély ellen, megmagyarázva, hogy a Szovjetuniót védve egyszersmind saját magukat, létérdekeiket, nemzeti és történelmi érdekeiket védik.

Ezekben a hetekben még szorosabbra fűztük kapcsolatainkat Bruderrel, Jordákyval és a többi szociáldemokrata és szakszervezeti vezetővel. Pártutasítás is volt ez, de az adott helyzetben örvendetes körülménynek vettem az egymáshoz való közeledést, a testvér testvérhez való viszony helyreállítását. Ilyen sorsdöntő időben nem volt kétséges, hogy a hitlerista gyilkosokat csak a béke erői-

nek önzetlen összefogása tartóztathatja fel eszeveszett szándékaikban. Ugyanakkor a vasúti volt szervezett munkástársak között is ilyen értelemben beszélünk: szabotálni kell a nemzeti és egyházi egyesületeket, s alkalomadtán ismét életre kell kelteni osztályharcos szakszervezetünket...

A SZAMOSFALVI VALLATÓTÁBORBAN

Az erdélyi munkásmozgalom itt következő szakaszáról — tudomásommal — mindeddig keveset írtak. Az ifjabb nemzedékeknek fogalmuk sincs arról, milyen „keresztségen” estünk át itt mi, akikre 1941 júliusában—augusztusában csaptak le a magyar nyomozó hatóságok. Ha ma visszagondolok rá, Ernst Thälmann megállapítása jut eszembe: „Megalkudtak, gyávák voltak? Ne ítéljen az, ki szabad. Bíró legyen, ki volt rab is... Ki ismeri a tegnapot.”

1971-ben aztán megjelent egyik személyes tanú visszaemlékezése ezekre az időkre (Fazekas József: Őszinte számvetés. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971), akiben örömmel fedeztem fel a Kicsit. Az ő visszaemlékezései állanak közelebb a szívemhez, akivel szenvedő társak voltunk Szamosfalván. „Nem vállalkozom rá, nem is tudnám leírni azt a sok szörnyűséget, amit ott több száz társammal együtt elszenvedtem... Az »Erdélyi nagy per« néven ismeretes véres eljárás az 1941. július 6-i letartóztatásokkal kezdődött Kolozsvárott. A nyomozás aztán egész Észak-Erdélyre, vagyis a Romániától elcsatolt területre kiterjedt. Szeptember 22-ig több mint kétezer embert tartóztattak le és kínoztak meg a magyar kémelhárító szervek tisztjei és a csendőrség nyomozói. Kolozsvár közelében a szamosfalvi tüzérlaktanyába terelték a foglyok tömegét, a kaszárnya garázsát rendezték be a kínzások céljára.”

Így emlékezik vissza Fazekas József azokra a vészterhes napokra, mikor együtt szenvedtünk a szamosfalvi táborban.

Mégis legtöbbet számomra talán az „erdélyi nagy per” törvényszéki jegyzőkönyvi különnyomata mondja, amelyet ma is őrzök, és most, amikor ezeket a sorokat írom, újra fellapozok. Csakis ennek a csaknem 200 oldalas vádiratnak a figyelmes átolvasásából körvonalazódik, hogy itt Erdélyben a bécsi döntés után milyen kiterjedt hálózata volt a munkásmozgalomnak. Hatvankét kolozsvári személy ellen emeltek vádat, és őket követte a dési, a beszercei, a borgóprundi csoport. De nyomozások, vallatások folytak Nagyváradon, Csíkszeredán, Marosvásárhelyen, Dédán, Gyergyóalfalun, Gyimesközéplekon, Csík-szentdomokoson, Sepsiszentgyörgyön és sok más helyen.

Ezeknek a munkásmozgalom szempontjából felmérhetetlenül gyötrelmes és kínos napoknak, heteknek a megértéséhez szeretnék hozzájárulni életem könyvének ezek a lapjai is.

E forró nyári napok egyikén Fazekas váratlanul az aktivitás beszüntetésére adott utasítást.

— Úgy gondolom — mondotta elváláskor —, hogy hosszabb ideig nem találkozunk, legyetek éberek. A kémelhárító alighanem beépült a pártvonalba...

Baróthyval a megszokott helyen találkoztam, s arra kértem, a lehetőségekhez mérten értesítsen ő is közvetlenül vagy közvetve minden velünk kapcsolatban álló párttagot és szimpatizánst: a további utasításig legyenek óvatosak, ha valakivel beszélnek, nevet sose emlegessenek, csak az újságra vagy a rádióra hivatkozzanak.

Fodorral és Bakival tanakodva, el sem tudtuk képzelni, ki hol hibázhatott. Árulás vagy éberség hiánya következtében indulhatott meg a különleges csendőrnnyomozó osztagnak ez a szinte példátlan „aratása” Észak-Erdélyszerte.

Egyik álmatlan éjjel, hajnal előtt, Szekernyés Irén, a Szekernyés György felesége kopogott az ablakomon. Hírt hozott a szamosfalvi — amint mondta — „kínzótelepről”. Remegve mesélte:

— Kerülő utakon jöttem hozzátok, ha netalán követnének a nyomozók...

Elmondta, hogy férjét, akit július 8-án vittek el a Dermatából, a nyomozók rútol összeverték: a talpát, tenyerét,

aztán ahol érték, hogy árulja el, kikkel állt kapcsolatban. Amikor látták, hogy semmit sem tudhatnak meg tőle, elengedték, de megmondták neki, hogy a látottakról hallgasson, különben visszaviszik, és lesz gondjuk rá, hogy a napot többé meg ne lássa...

Kérdésünkre, hogy kiket látott ismerőseink közül, valósággal megdermedtünk a felsorolás hallatán: Kohn Hillel, Vasile Pogăceanu, Pavel Bojan, Manyáki Gusztáv, Rácz Gyula, a szomszédunkból Bakiné!

— Bakiné is ott van? — szinte egyszerre kérdeztük Annuskával. Előző nap délelőtt ugyanis Annuska még beszélt vele...

— Szabó Juci is, és még sokan mások, akiket név szerint nem ismerek — sóhajtotta, aztán a Kohn Hillel üzenetét tolmácsolta: „Tudasd az elvtársakkal, hogy Szabó Juci ocsmányul köp... Hogy Fazekas Jóskát nem tudták elkapni... túszként a feleségét, pár hónapos gyerekével, és a szüleit hurcolták ide, és kínozzák őket, hogy árulják el a Kicsi tartózkodási helyét...”

Augusztus 6-án Fodor hozta az újabb lesújtó hírt:

— Baj van — mondta halkan, hogy más ne hallja a műhelyben —, Baróthy Jenőt a fűtőháztól vitték el a nyomozók.

„Szerencsétlen felesége és kisfia” — jajdult fel benem a gondolat.

— Carol Bocian küldte az üzenetet, részleteket azonban nem közölt — súgta Fodor. — Fel kell készülnünk a legrosszabbra. Ha Baróthy nem fogja tartani magát a tortúrák alatt, kipréselik belőle a mi nevünket is...

Az est leple alatt még aznap sorra vettem mindazokat az elvtársakat, akik Baróthyval egyszerre részt vettek valamely összevont sejtülésünkön, vagyis akiket ő is ismert. Először Bociantól érdeklődtem a Baróthy letartóztatása körülményeiről. A mozdonyszerelő színéből kikelve mesélte, hogy három férfi egy Jenő nevű szerelőmunkás után érdeklődött. Műhelyből műhelybe mentek, minden embert átszűrtek, s amikor a Baróthy csoportjához értek, az egyik Jenőre mutatott: „Kérem, felügyelő urak, ezzel a mávistával tartottam a kapcsolatot.”

Érdeklődésemre Bocian elmondta, hogy nézett ki a detektívek kísérelője: középmagas, köpcös, feje búbjáig ko-

psz... már tisztában voltam, hogy „ő az”, akivel egy ideig magam tartottam a kapcsolatot... aztán én kötöttem össze vele Baróthyt, amikor a műhelyben többen is feljelentéssel ijesztgettek. Az illető a tartományi titkárság és a forradalmi szaktanács egyik vezetője volt, akinek konspirációs okokból csak a keresztnévét tudtam. Hű, de melegem lett! Magam elé képzeltem, amint egy társunk, akiben mi vakon bízunk, odaviszi a munkahelyére a fogdmegeket, műhelyről műhelyre vezeti őket, s egyre egyre rámutat: „Uraim, ez az . . .”

Baki András, akinek a feleségét, Erzsit, dr. Szilágyi Alizzal, Lautmann Renével és Rosenfeld Ellával az első letartóztatottak között vitték Szamosfalvára, belesápadt a Baróthy lebukásának hírébe:

— Mi lesz öreg és beteg anyámmal s a két kis fiammal, ha minket is elvisznek ezek a hóhérok?!

Innen Tóth Jenőt ejtettem útba; a „puskaporos magazin” mellett vágtam át a Rákóczi útra, villanegyedi ház-mesteri lakásához, ahol éveken át titkos üléseinket tartottuk. Itt az „úri fertályban” gyanútlanabban bujkálhattunk, de a legbiztonságosabb volt ez a ház elsősorban azért, mert Tóthék felett az emeleten a városi rendőrfőnök helyettese lakott.

Innen egy kis kerülővel a Törökvágáson át visszatértem a fűtőház mögé, ahol egy kis telken, földhöz lapult kunyhócskában laktak Brînzaşék. Kutya rohant a kapuhoz, amikor bezörgettem. Karján a gyerekekkel az ismét várandós Brînzaşné jött kaput nyitni. Kiderült, hogy Misi szabadságon van, s elutazott a szülőfalujába, amely valahol Bihar megyében éppen az új határ mentén fekszik.

— Ott van? Akkor nem gondolja, jóasszony...

— ... hogy menjen át Romániába?

— Igen. Ott azonnal munkába állhat...

És Brînzaşné még akkor éjjel vonatra ült... Brînzaş sem habozott, átszökött Romániába, és a felszabadulásig az aradi vasúti főműhelyben dolgozott...

Brînzaşnétól a brétfői dűlőbe siettem, Nánánékhoz. Amikor Dezsőnek megmondtam, hogy Baróthy elvitték a fogdmegek, előbb jól kikáromkodta magát, aztán vele is, mint előbb Tóth Jenővel, meghánytunk-vetettünk mindent, hogy ha elkapnának, találjon a szó.

Éjfél után értem csak haza. A holdfény bevilágított az ablakon, nem gyújtottam hát lámpát, hanem csendben levetköztem, s mielőtt lefeküdtem volna, homlokon csókoltam édesen alvó leányunkat. Annuska is csak színlelte az alvást, egyre forgolódtunk. Arról beszélni, hogy mi volt a mozgalomban, főleg a kapcsolatainkról, helytelen lett volna: vallatások esetén jobb, ha nem vagyunk birtokában közös titkoknak... konspirációs szempontból biztonságosabb, ha még az élettársak sem tudnak egymás politikai titkairól.

— Nem tudok elaludni — suttogetta Annuska —, szegény elvtársaink ott Szamosfalván!

— Magam sem alszom — mondtam alig hallhatóan.

— Bakiné, Aliz, Ella, Renka... már hetek óta szenvednek — felelte, és figyelmeztetett, hogy vigyázzak, nehogy Magduska értelmét vegye beszédünknek, hétéves ugyan még csak, de igen értelmes; ne tudja meg titkunkat, ráér rettegni szegényke.

— Most még itt vagyunk, kedvesem, egymás mellett... Boldog életet élhetnénk, ha nem kellene rettegnünk, mert nem tudhatjuk a pillanatot, mikor csapnak le ránk... Erősnek kell lennünk; még az éj folyamán elvihetnek engem vagy téged ...

— ... vagy mind a kettőnket — suttogetta Annuska.

— Mi történjék Magdussal, ha minket lekapnak?

— Azon már magam is gondolkoztam — felelte —, s arra gondoltam, Magduskát anyáméknál hagyjuk, ha te is jónak látod. Gondoltam a te édesanyádra is, de ő szegény nagyon gyenge, maga is gyámolításra szorulna...

Augusztus 9-én a műhelyben egy „ágyúkályha” formáján dolgoztam. De sehogy sem állt rá a kezem, a homok helyett minduntalan a modellre stanfoltam. Kilenc óra után belépett az irodista, s elkiáltotta magát:

— Van itt egy Kovács Jenő nevű öntő?

— Nincs — felelték többen is —, hanem van Kovács István.

— Az nem Jenő — mondta az írnok komoran, és bement a mesterirodába.

Hideg borzongást éreztem a hátamban, ugyanis Baróthy előtt mindig Jenőként mutatkoztam. Szóltam hát

Károlyinak, kérdezze meg az írnot, ki miért keresi Kovács Jenőt. Ez azt felelte: valamilyen ügyben két alak akar beszélni vele. Úgy tettem, mintha az illemhelyre mennék, s egy kis kerülővel az osztályiroda felé indultam. A két szobából álló osztályiroda külső ajtaja félig nyitva volt, s a nyíláson, amint benéztem, Baki elvtársamat pillantottam meg.

— Mit keresel itt, Bandi? — kérdeztem, bár nyilvánvaló volt, hogy nem jószántából állingál ott, hanem hívták.

— Nem tudom, miért hívatnak — felelte sápadtan.

Közben kinyílt a belső iroda ajtaja, s én a bőrzött kanapén a főosztályvezetővel szemben azt a két magas férfit pillantottam meg, kiket párszor már láttam az utcánkban, a házunk táján szaglászni. Az egyik fekete, a másikon galambszürke öltöny volt akkor is, mint most. Kifordultam az irodából, s az öntöde felé menet azon töprengtem, hogy átvetem magam a magas deszkakerítésen. De mit is érnék a szökéssel? Helyettem akkor Annuskát kapnák el, talán még Magdit is túszként... s megkínoznák, amint tették a Fazekas Jóska hozzátartozóival: félholtra verték őket... Elvettem hát a szökés tervét s a hátsó ajtón visszatértem az öntödébe. Annyi időm maradt csupán, hogy Károlyi Istvánnal és Mihai Rusuval néhány szót váltsak. Elmondtam nekik, hogy engem percekben belül elvisznek. Kitartásra bátorítottam és óvatosságra intettem őket, Rusut pedig megkértem, szóljon a feleségemnek.

Aztán indultam is az ismét utánam menesztett tisztviselővel az osztályirodába, ahol a két nyomozó már várt reám és odállított Baki mellé.

— Valami félreértést kell tisztáznunk — mondotta az egyik fanyarul mosolyogva —, azért velünk kell hogy jöjjenek.

— Így nem mehetek — mutattam dolgozóruhámra —, engedjék meg, hogy átöltözzem.

S azzal indultam is az öntöde felé. Újra felizzott bennem a menekülés gondolata, ismét a hátsó ajtó felé indultam, de a kerítés mentén már tűzoltók gyakorlatoztak. Megadtam hát magam a sorsnak: gyorsan átöltöztem, kezet szorítottam szaktársaimmal; Szilasi művezető részvét-

tel szorította meg a kezem. Fájó érzéssel váltam meg tőlük, akikkel egy évtizeden keresztül jóban-rosszban együtt voltunk, s akik bíztak bennem.

A nyitott kocsii mellékutcákon haladt a Vágóhíd-tér felé, majd a Lupsán keresztül a szamosfalvi vámnál kanyarodott ki a főútba. Bakival ösztönösen összenéztünk: Szamosfalvára visznek hát! Szótlanul és tehetetlenül robogtunk a vesztőhely felé. A falu alsó végén a kocsii letért a főútról, átment a vasúton, és a teljes nyári lombozattól álcázott kaszárnya kapuja előtt őrt álló katona szabad utat engedett.

Így kezdődött...

Az őrszobából két géppisztolyos csendőr és egy magas törzsőrmester bújtt elő. A detektívek egy fejbiccentéssel rájuk bíztak, és azzal szó nélkül odébb is álltak.

— Újabb hazaárulók! — mordult felénk a törzsőrmester. Aztán a csendőrökre szólt: — Mit bámultok?! Állítatok orral a falnak a gonosztevőket!

A csendőrök fegyverükkel a falig lökdöstek, s ránk parancsoltak, hogy orrunkkal támasszuk a falat, félre ne merjünk nézni, különben keresztülszúrnak. Aztán a kefebajuszú kérdezett:

— Mik vagytok, zsidók vagy oláhok?

Hallgattunk.

— Bűdös kommunisták! Hallgattok, mi?! Kezeket karba, orrotokat nyomjátok a falhoz! — pattogott. — Majd megszólaltalak én titeket! — Azzal Bakit bekísértette az őrszobába.

Dél felé járt az idő, az augusztusi nap forrón sütött... Vonat dübörgött a síneken, repülőgép húzott el a kaszárnya fölött. Mögöttem megszólalt egy csendőr:

— Hallja-e, hogy hívják magát? A törzs úr nincs itt, az orrát húzza vissza... Maga magyar? Nahát ilyen... ne hagyja magát kínoztatni! A felügyelő urak kegyetlenek... maga legyen okos! Mondjon el mindent, amit tud, meglátja, még innen az őrszobából hazaengedik.

Az első csalétek — gondoltam. Igen, el fogok mondani mindent, főleg azt, hogy ok nélkül soha senkit nem bántottam.

Nyílt az ajtó, Bakit kísérték el mögöttem. Most én következtem. A rideg helyiségben előttem durva deszkaasztal, mögötte kakastollas zupás kisisten. Mellette egy őrmester és egy szakaszvezető, mögöttük gúlában fegyverek, balról sorjázva: kardok, bikacsökök, bilincsek s más hasonló „békés” eszközök; odébb ajtó, talán a szolgálatos csendőrök szobájába nyílik.

— Ide figyelj, fiam — szólt atyásan a főtörzsőrmester —, hogy hívnak?

Nem feleltem, a piszok letegezett.

—Nos, nem akarsz beszélni, szépen kérdeztelek?!

Az önérzetem tiltakozott... engem ne tegezzen! Megérezte-feltételezte, hogy mi megy végbe bennem, nem tudom, de hangot váltott:

—Mi a neve?

—Kovács István.

—Munkahelye, foglalkozása?

—A vasúti főműhelyben vasöntő vagyok.

—Hogy is mondta a nevét, jól értettem? Kovács?

—Igen, kérem, Kovács István.

— Hát maga magyar? Sose hittem volna!... — felemelkedett ültéből, és alantasaira nézett. — Hallottátok, mit mondott? — Aztán rám kiáltott: — Mondja, a Kovács nevet mióta bitorolja?!

Hallgattam, nem tudtam hirtelen, mire céloz.

—Mikor vette fel ezt a magyar nevet? ...

—Nem értem... — De már sejtettem a rossz tréfát.

—Vallása?

—Római katolikus.

Öklével az asztalra csapott.

— Az úristenit! lám, még a vallását is kicserélte! — Malacszemeivel hunyorított beosztottjai felé, oldalról meg engem figyelt, a hatásra volt kíváncsi.

— Beszéljen, ember! Mikor tért át a keresztény hitre? Mikor vette fel a magyar nevet?

— Nem értem a kérdést, a törzsőrmester úr összeteveszt valakivel.

— Dehogyanis tévesztem én össze, tán magával beszélek, nem a herköpáterrel! Már a szülei magyarosították a nevéket?

— Nem. Azok is keresztények, magyarok, parasztok voltak.

— Akkor a nagyszülők?

— Nem hinném, de úgy gondolom, hogy ez nem is lehet fontos; valamennyien becsületes, békés szándékú emberek voltak, mások cselédjei.

— Apja neve?

— Kovács György.

— Anyja neve?

— Bakos Katalin.

— A maga születési helye és éve?

— Kolozs megye, Kolozs, 1902. március 11.

— Kezdem elhinni, hogy maga egy szájalomra méltó, zsidóktól és oláhoktól félrevezetett magyar ember! Na lássátok — nézett cinkosaira —, hogy képesek a bolsevizmussal megfertőzni derék magyar embereket?!

Azok szájalmas pofát vágta, szidták a zsidókat, románokat, kommunistákat, akik el akarják kommunizálni a becsületes dolgozó emberek javait.

— Nézze, még nem késő, hogy a „fingatót” elkerülje. Maga egy félrevezetett magyar ember, meg akarom kímélni tőle — hajolt át az asztal felett, mintha hipnotizálni akarna. — Mondja meg hát, ki zavarta meg a fejét? Ki csinál magából kommunistát? Ha már idehozták, azt jelenti, hogy a zsidók vagy az oláhok elárulták! Ne hagyja magát értük veretni! Van családja: felesége, gyermeke?

— Van.

— Szülei élnek?

— Édesanyám él.

— Na látja, ez az, ami elszomorít engem: azoknak kenyérkeresőre van szükségük... könnyítenie kell a lelkiismeretén. — Így litániázott az őrparancsnok. — Még nem késő, fiam, én beszélek a felügyelő urakkal, akik idehozták. Maga, Kovács úr, elmond nekik szépen mindent, amit tud ezekről a zsidó és oláh kommunistákról, hogy kikkel volt kapcsolata a mozgalomban, kikkel dolgozott egy sejtben, kikkel, hol, mikor osztogattak röplapokat. Kik csinálták a propagandát a MÁV-nál. Isten a tanúm, hogy egyenesen hazaengedem, s tovább dolgozhat!

— Nincs mit mondanom, nem tudom, miért hoztak ide. Valami tévedés lehet.

— Tévedés?! Az anyád istenit — az asztal fölött átnyúlva, derékszíjával az államra sújtott, olyan szakavatottan, hogy a mögöttem levő falnak estem, lerogytam. Odajött, durva csizmája orrával rúgdosott. — Ne tegye magát, mert kitaposom a belit. — Egy-két rúgással talpra állított, ráparancsolt a segédjeire, hogy kutassanak át. — Vigyétek és állítsátok a falhoz. Hátha megjön az esze, s könnyít a lelkiismeretén, mielőtt a vallatóba kerülne.

Orrom hegyével a falnak dülve álltam a forró napon, legyek rajzottak körülöttem, csípték izzadt arcomat. Ha megmozdultam, őrzőm rám vert a puskatussal. Óráknak tűntek a percek. Aztán egy alhadnagy elszólitott a faltól. Rászólt egy csendőrrre, vezessen a raktárhoz, vételezzen pokrócot a számomra, a hangár mögötti kazalból töltesse meg velem, és kísérjen a kijelölt helyemre.

A parancsnak megfelelően ott ültem hát a hangárban, elvtársaim között, szokatlan törökülésben. Részben megkönnyebbülten, mert közvetve vagy közvetlenül mindenkit ismertem itt; ha illegális kapcsolatunk nem is volt, szemináriumokon, gyűléseken, kirándulásokon találkoztunk már. Óvatosan nézelődtem jobbra-balra, mint a méhecské az új kaptárban, amikor betájolják helyüket, észre sem vettem, amikor hátulról hozzám lépett egy állig felfegyverzett csendőr, s jól belém rúgva kioktatott.

— Látja ott szemben a fal mellett azt a pléhvedret? ...

— Látom.

— Pofa be, amikor én beszélek! Na, az a szennyvödör, maguknak csak oda szabad nézni! Ha eléri a baja, felnyújtja az ujját, és úgy kérezik a budira, érti?

— Megértettem.

— Pofa be, az úristenit, amikor én beszélek!

A 25—30 méter hosszú és 10 méter széles garázsban 70—80 ember volt egyenlő távolságra elszállásolva. A sorok között nappal két, éjszaka három csendőr őrködött, hogy félre ne nézzünk, össze ne sűgjünk szomszédainkkal, magunk vagy mások testi épségében kárt ne tehessünk. Nekem, akinek a leghátsó sorban volt az almom, megvolt az az előnyöm, hogy az előttem levő foglyokat hátulról láthattam. Mindent, ami a garázsban történt, megfigyelhet-

tem. Tőlem jobbra, a nyitva álló garázsajtón kiláttam az udvarra. Megállapítottam: a garázsnak négy keletre néző ajtaja van, a középső kettőt zárva tartják, a másik kettőn közlekednek: a mellettem levőn hozzák be az „újoncokat”. Reggel azt is megtudtam, hogy itt gyűjtik össze és innen szalajtják nyolcasával-tízesével mosdani az embereket a kaszárnyaépület vasút felőli végéhez. Ezen az ajtón indítják sétára a letartóztatottakat. A másik ajtón a „menet” sokkal keservesebb: ott kísérik át a kopók a „vallatóba” a foglyokat.

Szemem a sok ismerős elvtárs között ösztönösen és nyugtalanul Szabó Júliát kereste. Őtőle tartottam a legjobban, amióta Szekernyésné elmondta, hogy ő az, aki „köp”, akivel a tagadó elvtársakat szembesítik, aki mindenkiről elmondja, amit csak tud, s aki beismerésre biztatja társait. Bizony meg is könnyebbültem, mikor megtudtam, hogy most éppen elvitték innen egy, a Székelyföldön létesített táborba. Akkor még nem tudtam a nagy lebukások indítóokát, a felülről lefelé történő zuhanást, azt, hogy a Csíkszeredán június 28-án letartóztatott Szabó Júlia talán már az első lelki ráhatásokra áruuló lett, és kiszolgáltatta az általa ismert összes elvtársakat a nyomozóknak.

Mellettem balról két szigorló orvos ült, Rauchler Károly és Balkányi Miklós. Jobb felőli szomszédom, Wieder Mór, hanyatt fekvé vergődött kínjában: megtaposták a gyomrát, pár nap múlva el is vitték a katonakórházba, ahol kiszervedett. Elöttem jobbra, a fal mellett Kohn Hillel, Rácz Gyula ültek megnyúlt arccal, sápadtan. Sokat szenvedhettek. De ott ült a helyi pártvezetőség többi tagja is: Ioan Micu, Stauber Jenő, dr. Mayer László. Nem láttam viszont közöttük Fazekast, az irányítónkat. Csak tudna jól elrejtőzni! Innen hátulról jól láttam a Baróthy Jenő kopaszra nyírt fejét, tüskés szakállát, odébb Manyáki Gusztávot. Kerestem az összefüggést: pár hónappal előbb konspirációs okokból magam helyett Baróthyt kapcsoltam össze Manyákival a MÁV pártszervezetétől. Manyáki lebukásának előzményeit ugyan nem ismertem, de minden jel arra vallott, hogy Baróthyt ő buktatta le a munkahelyén, a fűtőháznál. Rá két napra következtem én és Baki. Fodor elvtársat azután kapták el. Baróthy körül ott

ült Vasile Pogăceanu és Pavel Bojan. Velük csak annyi dolgom volt, hogy néhány műhelybeli román elvtárssal összehoztam őket (a Román Nemzeti Forradalmi Bizottság vezetői voltak). Az első sorokban balra felismertem Baki Erzsébetet, Rosenfeld Ellát, dr. Szilágyi Andrásné, Lautmann Renét, a tartományi Vörös Segély tagjait. Alig lehetett rájuk ismerni: Aliznak mintha kifordult volna az álla a helyéről; Bakinének lila foltok csúfították az arcát. Nemkülönbén néztek ki Mandula Helén és Bartók Piroska ifjúsági vezetők.

Csakhamar bekísérték Bakit is, vállán a teli pokróc szalmával; épp feleségétől néhány méterre jelöltek ki neki fekvőhelyet. Különös érzés lehet: férj és feleség itt egymás mellett, a két fiú meg otthon se kint, se bent...

Az ebédhez, amit az udvaron osztottak katonásan, az első ajtón indultunk, vezényszóra. Kint csajkát kaptunk: abba porciózta a szakács a túrós makarónit. Ebéd után a merev és szokatlan üléstől és fülledt levegőtől rosszul lettem, már-már attól tartottam, hogy hanyatt esek, márpedig azért is büntetés járt. Amikor Kovács Mária tőlem a harmadik sorban hanyatt dült, rögtön felcsattant a parancs: „A betonra térdelni! A plafont nézni! Egy az egészért, az egész egy miatt!” De meddig? Az összeroppánásig!

— Melyik az a Kovács István? — ordította el magát egy bikanyakú térdnadrágos nyomozó, rövid ujjú inge elöl kigombolva, szőrös mellét kifeszítve, kezében a gumibottal úgy állt a vallató felőli kijáratnál, mint vágólegény a taglóval. Lassan felemelkedtem.

— Maga az?! — ordították a csendőrök egymást túllicitálva. — Ugorjon már, ha a felügyelő úr hívja! — Mene közben a puskatussal lökdöstek. — Mozogjon gyorsabban, a kutya istenit magának!

A fiatal felügyelő gumibotjával mutatott a vallatóhelyiség bejáratára, mikor pedig átléptem a küszöbön, gyakorlott ütéssel úgy tarkón vágott, hogy elterültem a padlón. Magamhoz sem térhettem, ott teremt mellettem két markos legény, és rám förmedtek:

— Állj fel! Vagy mire vársz?! Szókj talpra, az anyád bolsi istenit! — és talpra ráncigáltak. — Van valami mon-

danivalód? Nincs?! Húzd csak le a cipődet! Dobd le a nadrágot!

Egyik lerángatta rólam a cipőt, nadrágot, elkapta a kezem, a másik csuklónál összeszítja, összekötött két karomat a térdem köré fonták, egy harmadik a botot térd alatt átszúrta, úgy, hogy egy rándításra hanyatt estem, talpammal felfelé. Többet nem kérdeztek, csak előállt egy fiatal izomkolosszus, és ütni kezdte a talpamat a gumibottal. Keményen ütött, s minden ütés után úgy nyögött, mintha legalábbis őt ütötték volna. Az ütések agyvelőig sajdító áramütésként értek. Fel-felszisszentem a szűrő fájdalomtól, fogaim összeszorítottam, húszig számoltam, aztán mintha forogni kezdett volna velem a föld, már jó volt, sülyedtem, nem éreztem semmit.

Mint az álomból ébredező, éreztem, hogy a számat fessegetik, vizet csurgatnak belé, aztán a maradékkal szembeöntenek. Szabaddá tették a kezemet, lábamat, a cipőt ráerőszakolták dagadt talpamra, és lökdöstek körbe néhány percig, hogy — amint később megtudtam — a talpam ne dagadjon még jobban meg.

— Van mondanivalód? — kérdezte ismét a gumibotos, nyilván azzal a szándékkal, hátha jelenthetné: „Kiszedtem belőle a MÁV kommunistáinak névsorát!” — Úgy látom, még nem tért teljesen magához; még nem jött meg a mondanivalója.

Újra gúzsba kötöttek, s miközben ütöttek, a gumibotos gúnyosan kérdezte:

— Nem látod ott az „atyuskát”? Nahát, pedig ott van! A kommunisták atyja... ismered? ... vagy én mondjam meg — vágott a talpamra —, hát jó, megmondom, az öreg Sztálin papa portréja ott mozog...

„Ezek mit sem tudnak a vasúti szervezkedésünkről, csak tapogatóznak” — gondoltam; Baróthy nem sokat mondhatott mozgalmi dolgainkról. Aztán fényképet vett elő a zsebéből, és elém tartva, megkérdezte: — Ismered ezt az alakot? — A „Kicsi” fényképe volt. Nemet intettem, amikor újra forogni kezdett velem a föld.

A reggeli program hét óráig tart: ébresztő, ágyazás, mosakodás, ima, reggelizés, háromnegyed órás séta. Aztán vissza törökülésben gömtyedezni a szalmafészken. Hét

óra után érkeznek a „különleges” nyomozók, hogy folytassák a fizikai és lelki puhítást.

Nyolc óra után a nevemet kiáltották, mire olyan síri csend lett, hogy csak a cipő kopogása hallatszott.

A vallatóhelyiségben a szombati két fogdmeg mellett ott állt az a két, látszatra idősebb, a nyomozásban kiforrottabb nyomozó, aki letartóztatott minket. Ettől kezdve ők foglalkoztak velem, három hétig szinte naponta, egy Juhász István nevű főfelügyelő irányítása mellett. Megismételték a szombati leckét, annyi különbséggel, hogy most türelmüket veszelve időnként a herémre is ütöttek egyet-egyet, ami szörnyen fájt. Amikor felordítottam, zsebkendővel betömtek a számat. Órák hosszat kísérleteztek így velem; többet voltam eszméletemen kívül, úgy hogy a nagyobb fájdalmat akkor éreztem, amikor talpra kellett állnom.

— Ostoba! Miért vereti magát? Hiszen úgyis tudjuk, kikből állott a pártszervezet!

— Nem tudom, miért hoztak ide — nyögtem, amikor kioldoztak és csuromvizesen talpra rángattak.

Juhász főfelügyelő, a „pipás”, ahogy itt nevezték, amiért rövid szárú pipája ki nem esett a szájából, magyarságomra hivatkozva próbált hatni rám; majd amikor látta, hogy nem megy semmire, türelmét veszelve ordította:

— Most takarodjék a helyére! Ha lesz mondanivalója, hát csak szóljon!

Még a helyemre sem értem, máris Bakit szöktették. Három hét óta félholtra kínozott felesége összeszorított ajakkal, feszült pillantással követte a „vészkijáratig”. Nemsokára fel is hangzott a jajgatása.

Akkor Fodor jutott eszembe, felesége és a négy gyermek; még nem hozták be, hátha be se kerül! Nem sokáig tartott ez a reményem sem. A fekete autó újabb szállítmánnyal fordult az őrszoba elé. S amikor megláttam Fodort, egyszerre agyamba hasított a felismerés: a vezető sejt mind a négy tagja hálóba került. Alig néhány lépésre tőlem, a garázs ajtaján kívül egy kémelhárító alezredes és a főfelügyelő beszélgetett azzal a két nyomozóval, akik minket idehoztak:

„Nagy fogás” volt ez a mai — örvendeztek. Én csak hegyeztem a fületem. — Ez is csak a románoknál történ-

hetett meg, hogy az államvasútnál kommunista fészek létezzék. Mindent el kell követni, hogy még őrmagjuk se maradjon a MÁV-nál! — mondta az alezredes.

Baki erősen tántorogva tért vissza, mintha túhegyeken lépkedne, Fodort pedig a mellettem levő ajtón akkor kísérték be, vállán pokrócba gyömöszölt szalmával. A megkínzott fájdalmas pillantást vetett Fodorra, aztán letérdelt, s összecsuklott a szalmafekehelyen. Az új „lakó” velem egy sorba került, de be sem rendezkedhetett, máris vitték kihallgatásra. Nemsokára a hátsó ajtón maga elé vezetett a „pipás”. A garázs eresze alatti árnyékban ült egy lócán, mellette egy másik nyomozó foglalt helyet, előtte keskeny asztal, rajta írógép, iratcsomó. A nyomozók ingujjra vetkőzve az árnyékban, én szemben a forrón tűző nappal. Mindketten füstöltek, egyik a pipáját szívta, másik a cigarettát, s a „pipás” felette udvariasan engem is megkínált.

— Nem élek vele ...

— Ide figyeljen, Kovács — kezdte ismét, most már szelídebben a vallatást. — Hogy is állunk azzal a szervezkedéssel?

Hallgattam, csak a tekintetemmel jeleztem, nem értem, mit akar.

— Miért nem hallgat a szép szóra? A társai bezzeg okosabbak voltak, és mindent elmondtak... úgy is kell! A magyar ember annál büszkébb, hogysem eltitkolja meggyőződését ... Ki vele, ami a lelkét nyomja!

— A szervezkedésről kérdezett a felügyelő úr? Hát a románok alatt a CFR-nél igenis volt gazdasági szervezetünk, olyan, amilyen minden alkotmányos országban létezik, Magyarországon is. A felszabadulás utáni hónapokban 30—40 pengő fizetést kaptunk havonta, amiből még egy hétre sem futotta.

— Kommunista szervezetetek volt, az anyátok istenit! Megfertőztek a bolsevizmussal! Engem nem a törvényes gazdasági szervezet érdekel, hanem az a másik, az a titkos! Arról beszélj, ha jót akarsz.

— Másról nem tudok.

— Arról beszélj, hány embernek adtál katonai utasítást?!

— Én csak a románok alatt voltam katona, itt Szamos-

falván, a repülősofknél. Nem volt rangom, nem adhattam utasítást senkinek.

— Nem-e? Hát a szabotázsakciókkal hogy állunk?! Ezekről zengedezz! Ha orosz ejtőernyősök jönnek, mit fogtok tenni velük? Hát a németellenes propaganda?

— Most hallom először ezeket, a repülősofknél akkor még nem volt ejtőernyő, csak kísérleteztek vele.

— Úgy látszik, nem puhítottak meg eléggé a felügyelő urak! — Átnyúlt a keskeny asztal felett, bal kézzel vállon ragadott, a jobbal meg úgy állon vágott, hogy megtántorodtam. — Az anyád istenit, zsidóbérence... — Megragadta a gumibotot, s agyba-főbe ütött vele. — Gyere közelebb! Mit szerveztetek?

— Már mondtam, hogy olyan gazdasági szakszervezetre gondoltam, és ezt szomszédaimnak is elmondtam, amely a vasúti alkalmazottak gazdasági érdekeit a szívéen viselné, amilyen azokban az államokban van, ahol a munkást is embernek nézik.

— Hát a VOGÉ miért nem felelt meg?

— Az nem képviselte az alkalmazottak érdekeit.

— Ezt már hallottam.

Szólta a másíknak, vegyék ideiglenes jegyzőkönyvbe az általam mondottakat. És elkezdte diktálni: „Elíserem, hogy a kolozsvári vasúti főmühelyben kommunista szervezet felállításáról tárgyaltunk... amilyen a románok alatt volt...”

— Ez valótlanság — mondtam —, ne forgassa ki a szavaimat, ha azt akarja, hogy alá ís írjam.

Szétépte a papírt, és más jegyzőkönyvet diktált, amely körülbelül ezeket tartalmazta: a CFR-nél országos gazdasági szakszervezetbe voltunk tömörülve... Ilyen szakszervezet életre hívására gondoltunk a bécsi döntés után is. Katonai utasításokról nem tudok.

Megkönnyebbülten mentem a helyemre. Arra gondoltam, hogy ezek után, ha Fodor és Baki sem mondanak többet, könnyen megússzuk ezt a földi poklot.

Augusztus 12-én reggel alig bírtam lábra állni... erőszakkal lökdöstek ki sétára a teremből. Két, sőt több körben „diktálták” a sétát: a nagy körben azokat futtatták, akiknek bírta a lába, beljebb botorkáltak-sántikáltak azok, akik a tortúrák miatt alig álltak a lábukon. Lehajoltam,

mintha a cipőmet akarnám befűzni, s amikor Bakiné mellém ért, elkezdtem mellette futni, hogy néhány szót válthassunk.

Délelőtt a Dermata gyári sejt tagjait: Ioan Micut, Szerkernyész Györgyöt, Szondi Lajost és Benedek Jánost vallatták. Ekkorra már állandósult bennem a nyugtalanság. Mi lesz, ha valahol a szálat kibogozzák? Asszonyainknak Annuskával, Ioan Micunak velem több évi pártkapcsolata volt, a helyi pártvezetőségben is együtt dolgoztunk.

Estefelé aztán már közöttünk láthattuk Fazekas Józsefet is. Kézre került hát a helyi vezetőség minden tagja. De magának a vezetőségnek a létezéséről még nem lehetett tudomásuk.

Augusztus 13-án Baróthyt ugratták kihallgatásra... néhány perc múlva pedig Manyákit kiáltották, lökdösték a vallató felé. „Megkezdődtek a szembesítések” — gondoltam. Félóra múlva Manyáki visszajött a helyére, Jenőt pedig kétoldalról támogatva hozták szalmaágyáig. Csak a válla remegett a zokogástól, amint erőtlenül hasra suppan a pokrócon.

— „Megtört a jég” — jutott a fülemig, de nem sokáig rágódhattam az értelmén, mert behurcoltak a vallatóba. A „talpalási” műveletnél hatan is faggattak. Gépíráson papírt tartottak előm, amelyből kiviláglott, hogy mindent pontosan tudnak rólunk.

— A katonai utasítást a Baki lakásán dolgozták fel négyen: Baróthy, Fodor Balázs, Baki András és maga, Kovács! Baróthy ismertette a „szabotázs” módozatait... a németellenes propagandát, hogy mit tesznek, ha orosz ejtőernyősöket tesznek le, hogy akit behívnak katonának, az mutatkozzék jó hazafinak, és végezzen ott is jó munkát, alkalomadtán szökjön át az oroszokhoz, persze vigyen át másokat is! ... No, mit szól ezekhez?

— Most hallom először ezeket a badarságokat; én a románok alatt voltam katona, más katonai dologról nem tudok, ha darabokra szednek, akkor se.

— Úgy látszik, még nem kapott eleget, vagy megjártassa a hülyét. Fodor Balázst, Baki Andrást és Baróthyt honnan ismeri?

— Egy helyet dolgozunk, egy utcában lakunk, egy szak-

szervezetnek voltunk a tagjai a románok alatt — ismétlem kitartóan.

— Vegye elé a jobbik eszét, amíg nem késő!... Láthatja, hogy mindent tudunk, de sajnálunk teljesen kikészíteni egy magyar embert... ám ha továbbra is hallgat, csak az lesz a vége. Agyonverjük, és itt a domboldalba elföldeljük: volt, nincs... A kommunizmusnak különben is vége! A németek elfoglalták Moszkvát, Sztálin Ázsiába menekült.

Utánam Fodort, majd Bakit szólították ki... ronggyá verve kerültek vissza. Úgy látszik, ez a nap a miénk volt, vasútiaké.

Augusztus 14-én fizikai kényszert az előző napi kínzások után nem alkalmazhattak. Nem lehetett céljuk belénk fojtani a szót. Baróthyt próbálták lélektani hatásokkal, persze fülünk hallatára, beismerésre bírni. Odavezették a közel eső ajtóhoz, s hangosan beszéltek velem, hogy mi is értsük, és okuljunk belőle.

— Baróthy — mondta a „pipás” —, tegnap itt volt a felesége, megfigyeltük a főtanácsos úrral, hogy milyen szép asszony. Az a kedves fiú a maguké?

— Igen, a miénk.

— Megfigyeltük, amikor a csomagot átnyújtotta a csendőrnek, sírva érdeklődött az ő drága férje hogyléte iránt...

Jenő csak sóhajtozott.

— Hát maga nem akar hazamenni? — Emelt hangon folytatta: — Mind a négyüket elengedjük, csak egybehangzóan mondjanak el mindent, s ne veretessék magukat, hiszen tudjuk és látjuk, hogy szinte ártatlanok, félrevezetett derék magyar emberek! Azt, hogy a román uralom alatt közéjük álltak, hogy a magyar munkások érdekeit védjék, megértjük, de most mi értelme lenne?

Augusztus 15-én az előzmények után „forró” napra lehetett számítani. A reggeli programot a főtörzsörmeister hozzánk, a vasúti sejt tagjaihoz intézett szónoklata nyitotta meg. Bemelegítőként elszajkózta a már ki tudja hányszor elhadart szöveget: „Legyenek megértők, maguk megtévesztett magyar emberek. Ne hozzák ki a béketűrésből a jóhiszemű felügyelő urakat... beszéljenek, ne veretessék magukat. Nem mondom, van maguk között meg-

értőbb ember is, aki beismerte tévedését, hogy rossz úton haladt, hogy félrevezették... visszavágyik a családjához... De mondja el a többi is, amit már úgyis tudunk...”

A főtörzsőrmester befejezte mondókáját, s amikor kifelé menet mögöttem elhaladt, lábával a hátamba bökött:

— Aztán ne veresse magát, nyissa ki már a száját!

Hol és mikor ismertem meg a „Kicsi” fedőnevet viselő Fazekas Józsefet? Mióta ismerem Baróthy Jenőt? Mikor dolgoztam vele a Mihai Balica vezette sejtben? — záporoztak a kérdések.

Hallgattam. Mintha a torkomat szorongatták volna, se igent, se nemet nem tudtam mondani.

— Még nem kapott eleget — állapították meg, s a kinezológusok újra kezelésbe vettek.

Amikor a jótékony ájulásból eszméltre tértem, a vallatókamra küszöbéről Jenő nézett szembe velem, mögöttem fegyveres csendőr. Vajon miért hozták ide?

— Na mondja el ennek a megátalkodott barátjának, hogy semmi értelme a további makacskodásnak! Hogy is írja a nevét? — kérdezték tőle —, i-vel vagy y-nal?

— Ypsilonnal.

— No lám, egy nemes magyar... és a vallása?

— Református — suttogeta alig hallhatóan.

— Íme egy igazi magyar ember, aki tud helyesen gondolkozni.

A fiú bekapta a horgot, s kezdett meggyőzni a tagadás értelmetlenségéről.

— Beszélj, Pista, a felügyelő urak mindent tudnak... Ha te is elmondasz mindent, haza fognak engedni.

— Azonnal! — kiáltották kórusban. S elmondatták velem még egyszer a „katona-ügyet”.

— Meg van örülve, nem tudja, mit beszél! — tiltakoztam rémülten.

Az újabb verés után már nem bírtak talpra állítani. Egy ideig hideg vizes edényben tartatták puffadt talpamat. Ülni sem tudtam, a gyomorszájam körül éles szűrásokat éreztem, a vizeletem már előbb is véres volt, s most az utolsó „művelet” után kihagyott. Két csendőr cipelt a kertbe, ahová a kübliket is ürítették, s a napégette avarra fektettek. Ez a hely volt elsősegélynyújtásra

kijelölve, s Hersku Adolf raborvost küldték hozzám egy csendőr kíséretében, hogy hozza mielőbb rendbe egészségemet. A vesém és a lépem kapott erős ütéseket, no meg a herém, amiatt véres a vizelet. Úgy éreztem, hogy ki-reped a vízhólyagom... csak csepeg és szörnyen fáj...

A fölém hajló orvos vizsgálat közben vigasztalni és tájékoztatni próbált, de sokat ő sem tudott, a nagy lebukások okát még csak nem is sejtette.

— Sajnos, Manyáki hamar összeroppant... Baróthyt is demoralizálta... a katona-ügyet akarják bizonyíttatni, akivel csak lehet.

A csendőr, aki egy nagy fa árnyékában hűsölt, nem lát-szott rosszindulatúnak, elnézte az Apahida felé húzó ka-tonavonatot, a kerítés mellett gyakorlatozó tüzéreket, de aztán szólta, hogy most már elég legyen! Akkor vettük észre, hogy egy hekus tart felénk.

Pár nap múlva a vallatók kérdéseiből kitűnt, hogy nagy-jából mindent tudnak, s ha katonai jelleget tudnak adni az egészségnek, haditörvényszék elé kerülünk.

— Arról a katonai utasításról beszélj, amit a Baki laká-sán tárgyaltatok: az orosz ejtőernyősökről... a szabotázs-ról... a mozdonyjavítások késleltetéséről, a németellenes propagandáról! — ordította a „pipás”.

És a Baróthyval való szembesítés után már világos volt előttem, hogy itt egyre nehezebb tagadni. De mit tegyek, hogy életemet is, a párt ügyét is mentsem?

S amikor vallatóm dühösen végigvágott gumibotjával az arcomon, elkezdtem torkom szakadtából ordítani:

— Vállalták! Családos emberek, menekülni akarnak a tortúrák elől. Olyan vallomásokat csikarhatnak ki, amilyeneket csak akarnak, de vegyék tudomásul, a bíróságon úgyis kiderül az ártatlanságunk...

Erre pedig kezdődtek előlről a vallatások. Fodor vissza-térőben a vallatóból megnyugtató pillantást vetett felém. Bakin is láttam, hogy állja a sarat. Csak Jenőnek nem volt bátorsága visszavonni előbbi vallomását. Tovább fűrészelte azt az ágat, amelyen álltunk.

Másnap reggel úgy helyezkedtem a mosdásra menésnél, hogy Jenővel egy csoportban fussak. Balkányi Miklós szomszédommal szót értettünk, hogy ő és Raucher Károly lehetővé teszik nekem a Jenővel való beszélgetést. Balká-

nyiek előreszaladtak, míg mi sántikálva lemaradoztunk. Akkor láttam a Jenő derékig meztelen testén, kopaszra nyírt fején a gumibot okozta kék csíkokat. A fejét szegénynek szörnyen összeverhették.

— Te Jenő, vond vissza vallomásodat a katonai utasításról.

— Megverettél, megverettél! — ismételte. — Miért nem ismered be, amit tettünk? Miért nem beszélsz? Már ott-hon lehetnének! — Zavarosan beszélt, nem volt már ura az idegeinek.

— Ne higgy nekik! Tagadd le te is a katonai utasítást!

— Megverettél, pedig én csak az igazat mondtam... Nem kellett volna... az fogja kitörni a nyakunkat.

Ebéd után Raucher Károlyt hozták vissza a kolozsvári katonakórházból, ahova kezelésre hordozták. Elmondta, hogy a hekusok Józsa Béla, Szirmai István és Jakab Sándor után koslatnak. Tőle tudtuk meg, hogy Moszkvát nem szállták meg a németek, ahogy ezek itt terjesztik. Lenin-grád is tartja magát, bár keményen ostromolják. A jugoszláv kommunisták, Titóval az élen, megszervezték a fegyveres ellenállást.

Hat óra körül a fekete autó behozta Tóth Jenőt és Náz-nán Dezsőt, a régi sejt két tagját. Úgy látszott, hogy Jenő további adatokkal szolgált a hazajutás reményében. Valahogy értesítenem kell őket, hogy mihez tartsák magukat!

Ez a tervem sikerült is. Tóth Jenő után szaladva elmondtam neki, hogy a katonai ügyet letagadtam, azaz nem ismertem el.

— Tehát katonai ügy nincs! Megértetted?

— Meg — felelte Tóth elvtárs.

— Bárhogy forgassanak, tarts ki amellet, amiben ott-hon megegyeztünk. A románok alatt törvényes szakszervezet tagjai voltunk, nyomorúságunkban ilyenről beszélgettünk, de lépéseket ebben az irányban nem tettünk! Ha Dezsőt meg tudod közelíteni, közöld vele is.

Másnap már az első kérdésekből láttam, hogy ismét szorul a hurok a nyakam körül. Tóth Jenőn és Náz-nán Dezsőn kívül kik vannak még kommunisták a vasútnál? Ugye én irányítottam azt a sejtet? — záporoztak a kérdések.

— Kötélrevaló hazaáruló! ... A fal mellé kellene állí-

tani — mondta az egyik. — De igen kényelmes halál lenne — és szivarja tüzes végét a karomnak és a homlokomnak nyomkodta. — A körmeit kéne kitépni s a testét lassú tűz fölött pörkölni! Dicső honvédeink a szent haza megnagyobbodásáért véreznek, mialatt ők a zsidókkal pakálnak!

A többit már nem hallottam; a jótékony ájulás megmengett a nagy fájdalmaktól. És jobb is lett volna észre se térni, mert ismét ott láttam magam előtt Jenőt. Egész csontra száradt teste remegett, miközben mindent, amit csak tudott közös aktivitásunkról, aprólékosan a szemembe mondott: mindenáron be akarta bizonyítani a nyomozók előtt, hogy ő mond igazat. Hogy a kopókat a maga igazáról meggyőzze, Fodorról elmondta, hogy részt vett az 1919-es forradalomban, az 1920-as általános sztrájkban, hogy alapító tagja volt a Román Kommunista Párt kolozsvári csoportjának, s 1934-ben velem dolgozott egy Mihai Balica által vezetett sejtben.

Ami ezután következett, azt meg sem próbálom leírni. Jenőt elvezették, engem pedig egyszerre többen a kínzások legkülönbözőbb fogásaival gyötörtek, körmöm alá tűvel szurkáltak, meztelen testemen egymást érték a kék hurkák. Két kezem a tenyeresektől úgy megdagadt, mintha boxkesztyűt húztak volna rá. Dagadt talpakkal kergettek ki a kavicssal teleszórt udvarra, mintha tűhegyeken lépdelttem volna. Aztán összeestem, csak a kertben tértem magamhoz, ahol Hersku doktor próbált valahogy segíteni rajtam.

Két napig feküdtem akkor szinte magatehetetlenül a szalmán.

Este, miután takarodót fűjtak a kaszárnyában, két csendőr Fazekas Jóskát cipelte be, mint egy zsákot; a fal mellett egy kis szalmára dobták le. Reggel még az ébresztő előtt újra kivitték. Nyöszörgött, amikor este ledobták, és amikor hajnalban kivitték, keze, lába vérzett a szoros lánctól.

Következő nap újra a Dermata gyári kommunistákkal járatták a vattatőhelyiséget. Benedek János, Balogh János, Veress Péter és Rigó Györgyné sorra kerültek vissza közénk összeverve, lógó fejjel, dagadt talppal. Őket követte a másik két dermatista, Szekernyés György és Szondi La-

jos kihallgatása. Végül a pártszervező Ioan Micu-t vették, kezelésbe már nem tudom hányadszor a vallatók.

Délután úgy tűnt, valami nagy titok birtokába juthattak a nyomozók, mert Stauber Jenőt, Manyáki Gusztit és Mayer Lászlót citálták egymás után kihallgatásra. Stauber a párt helyi bizottságában volt velem, Manyáki pedig a tartományi vezetőség tagja. Nem telt bele egy óra sem, amikor Stauber Jenő a fekete ruhás nyomozó kíséretében, megállt előttem, és suttogva mondta, fejével felém mutatva:

— Ő volt a MÁV-pártszervezet részéről a HV-ben.

Derült égből a mennykőcsapás! Lebukott az egész helyi vezetőség. Most rólam is lerántották a leplet. Jóformán fel sem ocsúdtam, az egyik nyomozó a sportruhás dr. Mayer Lászlót vezette elém, hogy ismerem-e.

— Nem ismerem — feleltem.

— Biztos? Nézze csak meg jól!

— Nem ismerem!

— És maga? — kérdezte erélyesen Lacitól.

— Nem ismerem — felelte Mayer elvtárs, meleg tekintetet vetve rám.

A délutáni sétánál Stauber állt be utánam, s azzal kezdte, hogy Manyáki lebuktatta a HV-t. Az Erzsébet úti 3-as számú és a Zápolya úti lakásról nem szabad beszélni, mert sokak lebukását vonná maga után.

— Tagadni kell! Nem kell elismerni semmit — mondtam én. — A Kicsi biztos hogy tagadni fog! A helyi vezetőségről ne tudjunk semmit.

— A Kicsivel beszéltem, szembesítettek is velem, neki is megmondtam, hogy arról a két lakásról egy szót se, de ne haragudj, tőlem már vettek jegyzőkönyvet, rólad bevallottam, hogy te a Kicsivel tartottad a HV-ben a kapcsolatot.

Stauber átlépett a nagy körből a kicsibe, s a következő fordulónál már a másik HV-tag, Ioan Micu után szaladt.

Augusztus 25-e életem legszörnyűbb napja volt. Reggel, a sétának titulált rohanás után, jóformán le sem ereszkedtem a helyemre, amikor a nyomozók egyike kiintett a garázsból, és az ügyeleteseknél fogva tartott Fazekas Jóskához vezetett. A Kicsi megkötözve, magába roskad-

tan ült a betonpadlón, egy szűk mellékhelyiségben. Az ajtónyitásra felnézett, tekintetünk találkozott.

— Nos, ismered? — kérdezte a kopó, cipője orrával a Kicsibe rúgva.

Így egész közel hajolhattam, és odasúghattam kérdőleg neki: — Kétszer szappant vettem tőled? — Ő mereven nézett, engem pedig a nyomozó a vállamnál fogva hátrántott, s egy mesteri ütéssel úgy kipenderített az ajtón, hogy az őrszoba betonján elterülve találtam magam.

— Még előttem is egyezkedtek? — káromkodott, s agyba-főbe verve egyenesen a vattatábla kergetett. Ott leütöttek a lábamról, gúzsba kötöttek, s a szokásos „kezelés” után a „Pipás” köré gyűlve hallgatták dühöngését.

— Két hét óta vezet az orrunknál fogva! Ő nem politizált soha, nem tudja, mi a kommunizmus, csak éppen hogy szereti a felebarátait; nem ismeri a „Kicsit”... „Katonai utasításról” is csak itt hallott! — Hogy szavainak nagyobb hitelt adjon, párszor a fejemre sújtott. — De most a helyi vezetőséggel felderítésével kibújt a szög a zsák-ból, ez a zsidóbérenc nem is közkatona, hanem „kapitány” volt a mozgalomban! Mérhetek rá olyan ruhát, amilyent még nem kapott... a mozgalomban való tevékenységéről a hiteles adatok tíz évre visszamenőleg a kezemből vannak!

Amikor tíz óra tájt végre kioldoztak és kicipeltek az udvarra, a Pipás ismét megkérdezte, hogy van-e valami mondanivalóm. Csak a fejemmel tudtam inteni, hogy nincs. Hörögtem, mintha a torkomat szorongatták volna, véres nyál és verejték folyt le rajtam. A hegyes kavicsokon dagadt talpammal rogyadoztam, leesni nem engedtek, ha előre buktam, a Pipás öklözött fejbe vagy ütött a gumibottal, ahol ért, ha pedig hátradültem, a mögöttem levő pribék ütött hátba.

Augusztus 27-én, szerdán tíz óra körül Annuskát szedték le az autóról, s vezették egyenesen a vattatábla felé. Jó óra múlva Bakinét ugratták ki — szembesítik őket, gondoljam: kettőjük kitarásán múlik, bukni fognak-e mások is és Annuskát is bent tartják-e vagy elengedik. A visszatérő Bakiné megnyugtató pillantást vetett felém. Úgy tizenkét órakor a rúttal elkínzott Annuskát ketten vonszolták végig az udvaron.

Aznap még két régi kommunistát hallgattak ki, előbb Ballauer Antalt, aztán Havadi Józsefet. Havadit, aki tiltakozni mert az inzultusok ellen, végigverték az udvaron a vallatóhelyiségig. Onnan pedig kétrét görnyedve az őrszobához vezették, ahol visszaadták neki elszedett tárgyait, de elengedték, mert ok nélkül hurcolták ide. Akkor érkezett vissza Dél-Erdélyből, és milyen fogadtatásban részesült.

Augusztus 28-án Fodorpataki Ádámot hozták be a nyomozók. Jóllehet számoltam a lebukásával, megjelenése most rémületbe ejtett. Csak nem a március 15-i tüntetés kapcsán került ide?

A kötelező sétánál sikerült szót váltanunk. Figyelmébe ajánlottam, hogy keressen összeköttetést itt a fal melletti szaladás közben azokkal, akiknek van valami mondani-valója. Ádám ki is lépett a sorból, és a séta befejeztéig többször is láttam ki- és beállni Rácz Gyula, Kohn Hillel, Szaniszló Zolti és mások után.

Másnap reggel elsőnek derék sógoromat hallgatták ki. Kétrét görnyedve vonszolta magát vissza a helyére. Utána sorra következett Rosenfeld Ella, Fazekas József, Muresán József.

A délutáni sétánál — a fal mellett — beszámolt a történekről. Kezdetben Józsa Béláért szorongatták. Azután a Bulgária körzeti sejtben való részvételéért. Mind a két esetben jó volt, hogy előzőleg értekezhetett az elvtársakkal. Kitartottak amellet, hogy még a bécsi döntés előtt véget ért minden tevékenység. Hasznos volt hát a szóváltás Ráczal, Hillelrel, Szaniszlóval. Sejtelmem nem csalt: a március 15-i ünnep szervezőit keresik, főleg a vasúti alkalmazottak felvonultatóit.

Ezen a napon minket, a fősejt tagjait, nem vallattak. Úgy látszott, a KISZ helyi és tartományi szervezetének ügye van programjukban. Roska János, Borbáth József, Mező Gizella, Mező Lajos, Nemes Dávid dési és Perl Ábrahám máramarosi elvtársakat verték agyba-főbe a vallatók. Őket a kolozsvári ifjúsági vezetők követték: Bartók Piroska, Mandula Helén, Révfalvi Piroska és Kovács Mária. Szörnyű volt látni a pár hét előtt még ép-szép fiatalokat most ilyen összetört állapotban.

Augusztus 30-án híre kelt, hogy a vasutasokat haza-

engedik. Arról is beszéltek, hogy a közeli napokban egy 25-ös szállítmányt útnak indítanak a fővárosba, állítólag valamelyik fegyházba.

A reggeli sétánál előbb Tóth Jenőt, aztán Názán Dezsőt követtem. Megkértem őket, ha hazakerülnek, nyugtassák meg az innen kiszivárgó rossz hírek miatt nyilván rettegő elvbarátainkat, hogy bízzanak továbbra is a pártban. Akik a mi lebukásunkat előidéztek, azok őket úgysem ismerik, tehát nincs mitől tartaniuk.

Délután valóban útnak eresztették őket. Tekintetemmel követtem alakjukat, amíg hátizsájukba gyömöszölt holmijukkal el nem tűntek a szomszéd garázs mellett, örvendtem, hogy nem vállalták a katonai ügyet, s nem húztak be másokat; talán így lezárul az ügy, ha közbe nem jön valami. Merengésemből a nevem kiáltására ébredtem. A vallatóban a Pipás kérdezett.

— Milyen kapcsolatok fűzik Fodorpataki Ádámhoz?

— Sógorom.

— És a mozgalomban?

— Becsületes magyar emberiség.

— Kommunista módon, ugye?

Hallgattam. Akkor egy másik kérdezett:

— Mint jó magyar ember, a sógora elmondta a március 15-i ünnep kommunista szervezőinek nevét, most magán a sor, hogy elmondja, kik által szervezték meg a vasutasokat, hogy mind egy szálig ott voltak?!

— Nem tudom, kik, én csak a felhívásnak tettem eleget, igen, mert örültem, hogy részt vehetek a magyar szabadságharc hagyományos ünnepén.

— Maga csak kell hogy tudjon a dologról — vette át a szót a főfelügyelő —, hisz maga volt a szervezet élén! Bizonyíték van róla, hogy ennek az „akciónak” maga volt az elindítója! A kommunista szervezet feje...

— Dehogy voltam én az elindítója. Amint már mondtam, csak az igazgató és a munkavezetők felhívásának tettünk lelkesülten eleget.

— Elég! — kiáltotta a Pipás. — Ki adta át azt a levelet Benedek igazgatónak?

— Nem tudok semmiféle levélről.

— A vasutasok között a Petőfi-képeket a tizenkét ponttal ki osztogatta?

— Nem tudom, kitől kaptam magam is egy ilyen történelmi emléket. Örömmel vettük és olvastuk több százan ... Csak tisztelni lehet az ilyen nemes magyar cselekedetet!

— Ezek vagytok ti, kommunisták! — mondta az egyik.
— A Petőfi-kultusz mögé sáncoljátok el magatokat... Arra felelj, honnan ismerted Sándor József elnök urat?

— A Farkas utcai diákházból, ott beszélt a díszgyűlésen.

—Ott, vagy hol találkoztál Józsa Bélával?

—Az ki?

—Ugyan, ne tedd magad!

— Mondtam, a diákházban hallottam beszélni azt az idős urat, felemelő érzés volt hallgatni beszédét.

— Ez nem érdekel! Elég az ömlengésből — rivallt rám a Pipás. Aztán a másik kettőnek magyarázta: — Az anyjuk keservét a ravasz kommunistáinak, a nagy tekintélynek örvendő Sándor József képviselő mögé bújtak, a vén demokrata majmot használták fel pajzsuknak.

Utánam Fodor Balázst hívták, és amint utóbb elmondta, erősen megfaggatták. Valójában a rendező bizottság elnöke Fodor elvtárs volt, kettőnkön kívül Baki is csak sejthette, de azt nem tudta, hogy a háttérből kik irányítják a szervezést. Fodor után Bakit, aztán utolsónak Fodor-patakot nyaggatták meg az ügyben. Valamennyiük a valatóból jövet megnyugtató pillantással jelezte, hogy minden rendben van.

Szeptember kiadós esővel köszöntött ránk. Ilyen égzengést rég nem hallottam, mint ezen a délelőttön. Mintha dézsából öntötték volna, úgy zuhogott az eső.

— Ítéletidő — mondta reszketve a főtörzsőrmester, s vetette a keresztet a zubbonyára.

Kiöntött a patak, hálótermünkbe befolyt a víz, ingóságunkat a vállunkra vetve mentegettük az árvíz elől. De nem volt tartós a vihar, hamar továbbszárguldott, s mintha megseperték volna az eget, ismét meleg napsütés lett. Akkor mi is megkönnyebbültek voltunk már, mert tudtuk, hogy e „vesztőhelyről” továbbvisznek.

Velünk mávosokkal kezdődött a sorrend: Baróthy Baki-

val, Fodort velem bilincseltek össze, és így tovább, nőket nőekkel, férfiakat férfiakkal. Csak Bakinének nem maradt társa, neki két kezét szorították egy karpereche.

A CONTI UTCAI KATONAI BÖRTÖNBEN

Ez a budapesti megérkezésünk szintén felejthetetlen emlékként él bennem még ma is. Mielőtt a vonat beérkezett volna a Keleti pályaudvarra, a csendőrök mindenkin ellenőrizték a bilincset. Majd tizenkét csendőr egy oldalsó kijáraton a Baross tér Kerepesi út felőli sarkához terelt bennünket. Ott várakoztunk a rabszállító kocsira. A jövőmenőknek természetesen feltűnt a napsütésben várakozó csoport. A kíváncsiak gyűrűje egyre nőtt, s az emberek találgatni kezdtek, hogy kik lehetünk.

— Vajon honnan hozták őket? ... Kik lehetnek? ... Hová viszik őket?

— Erdélyből hoztak — feleltük néhányan kísérőink bosszúságára. — Kolozsvárról. Vasúti munkások vagyunk!

— Pofa be! — kiáltotta a parancsnok, és rávágott valamelyikre.

De a minket szánó tömeg sűrűsödni kezdett, a hátsók maguk előtt tolták az előttük levőket. Szitkok és jelszavak röpködtek a levegőben.

—Le a fasiszta terrorral!

A tömegből valaki Csepelt emlegette. Csepel, Csepel, az olyan lehet itt, mint a Vörös Grivica Bukarestben.

Akkor egy szakasz katona bukkant fel az állomás felől. — Oszolj! — hallatszott innen is, onnan is, és pillanatok alatt elszéledt a nép. Mire a rendőrségi kocsik is megérkeztek, a fogdmegek legfeljebb néhány vonatra várakozó polgárt állíthattak volna csak elő.

Hogy miféle emberek verődnek össze egy ilyen börtönben, annak leírására nincs itt hely. De megismertem közöttük igaz, talpig becsületeseket is. Ezek között őrzöm a Pocsentek Frigyes emlékét.

Egy nap itt a Contiban új zárkatársat kaptam. Csontra aszott, rongyos emberi alakot tuszkolt be a foglár.

— Mire vár? Hordja beljebb magát — ordította —, ott majd nézhetik egymást akasztásig! — Ránk zárta az ajtót, s továbbment. A jövevény erősen a szemem közé nézett, s hahotázva nevetett:

— Ha-ha-ha! Ez a marha jól biztat minket — mondta, s kezét nyújtotta. — Pocsentek Frigyes marosvölgyi famunkás vagyok.

Mialatt kezemet szorongatta, rövid vörös haját, dús vörös szemöldökét, hosszúkás szeplős arcát figyeltem; a szeme színe után ítélve meglepően hasonlított egyik szomszédunk feleségére.

— Csodálkozik a külsőmön? Ha-ha-ha! — tele szájjal nevetett. — Hát az igaz, úgy nézek ki, mint egy madár-ijesztő — és újra kacagott.

Hamar összebarátkoztunk; Fricinek ami a szívéen volt, ahogy mondani szokták, a száján is.

— Mondd — kérdeztem tőle egy nap —, nincs neked Kolozsváron egy leánytestvéred?

— Volt nekem egy húgocskám — kutatott az emlékeiben. — Teréznek hívták.

— Helyben vagyunk! Teréz Knobloch István modellasztalos felesége. És mi lett vele? — sürgettem, örvendezve a felfedezésnek.

— Azt nem tudom. — Beszélgetés közben a falon portyázó poloskákából egyet-egyét szétlapított, élvezte, amint sokasodnak a vérükből eredő piros foltok a szürke falon. — Anyánk kiskorunkban eldobott... lencsbe kerültünk, onnan én egy erdei famunkáshoz... Hogy Terézzel mi lett, sose tudtam meg. Nagyon szeretném, ha még egyszer megláthatnám! Tudod, a családomon kívül senkim sincs ezen a keserves világon. Hogy tudnék vele egyszer találkozni, szót váltani?

— Egyszerű. Levelet írsz neki, én tudom a címet.

Frici sovány képe még borúsabbra váltott.

— Sajnos — suttogta — nem értek a betűvetéshez. Nekem nem adatott meg a lehetőség ...

— Hadd csak, segítünk a dolgon — vigasztaltam. — Közlebbről meg fog látogatni az én asszonyom — aki közben Szamosfalváról hazakerült —, s valamilyen formá-

ban tudomására adom... és akkor Teréz is örvideni fog és meglátogat.

— Harminc év után találkozni nem mindennapi dolog — sóhajtotta Frici, és már újra kacagott. — A herköpá-terit, s akkor is az akasztófa árnyékában!

Beszélgetésünk itt félbeszakadt. Csattant a kulcs a zárban, és belépett a mindig kötekedő foglár. Kutató szeme felfedezte a falon elkent poloskák foltjait.

— Ki volt az a hős, aki így összekente a falat?!

Frici elkacagta magát:

— Ha-ha-ha! ... a mi vérünket szívják, megöltem őket!

— Az anyád istenit, te бүdös kommunista, kitaposom a beledet! Hogy beszélsz velem? Vigyázz, mert felköttem itt az udvaron! Ahelyett hogy rendet teremtenétek, a padló poros, a falra kommunista színeket mázoltok. Lenyalom veled azt a piszkot a falról, ha még ott találok, amikor visszajövök!

Ketten voltunk csak a zárkában, naphosszat beszélgethettünk, tartanunk sem kellett senkitől, legfennebb a foglár hallgatózásaitól és pimaszkodásaitól.

— Hogy mikor és hogyan kerültem a marosvölgyi fakitermelő munkások közé? Hát ezelőtt két évtizeddel, aztán beléptem a famunkások egységes szakszervezetébe, ami miatt a román csendőrökkel gyűlt meg a bajom. Aztán mikor reméltük, hogy jobb lesz, több kenyér, kiderült, hogy cseberből vederbe estünk! A román fakitermelő urak helyébe a szászok léptek, a munka több lett, a fizetés kevesebb. Az anyjuk istenit — szitkozódott elkeseredetten. — A feleségem hét apró gyermekkel maradt ott a szászrégeni barakklakásban.

— Ezekben a bizonytalan időkben mi lemaradtunk a gyermekáldással — válaszoltam. — Pedig, ahogy a közmondás tartja: egy gyermek nem gyermek.

— Bár nekünk se lenne annyi... de nem rajtunk múlott. Mit tehet a szegény ember, amíg fiatal, s nem tud aludni? Ahhoz, hogy őrizkedjünk, se pénzünk, se tudásunk nem volt.

1938-ban lett párttag. A bécsi döntés után a pártmunkát akkor szervezték újjá, amikor egy csendőrszázadost küldtek a nyakukra. Az összehívta az éhbérek miatt zúgóldó munkásokat, és fenyegetéssel próbálta lefégyve-

rezni őket. Csonka Antal volt a sejtvezető, Ganz Eszter, Finna Jenő, Fridricska Mihály és ő maga a tagok. Az erdőlő munkások között, a fűrésztelepen és a falvakban végeztek szervező, felvilágosító munkát. De jöttek a lebukások. Szászrégenben, 1941. augusztus 23-án fogták el, úgy hírlett, Szabó Juli köpte be őket. Ákosfalvára vitték, és ott vallatták szeptember elsejéig. Többen voltak Marosvásárhelyről, aztán Palotailváról, Gyimesközéplekről, a gyergyói falvakból, Szovátáról, Galócásról, Szaládról.

A két testvér később a Margit körüti börtönben találkozott is. Sőt hét év után, immár szabadon, Frici hozzánk is eljött látogatóba feleségével, emlékezni az akkori időkre, beszámolni a továbbiakról. Előbb a Margit körútiba került, onnan pedig Vácra, ahol katonai bíróság ítélkezett csaknem kétszáz vádlott felett. Tizennyolc hónaptól életfogytiglanig szóltak az ítéletek. Közelebbi ismerőseim közül Fazekas Józsefet és Ráczy Gyulát életfogytiglanra, Hillel halálra, majd átváltoztatva életfogytiglanra, Baróthy hét évre ítélték. Frici öt évet kapott. Bíró Jóska Szatmárról tíz évet. Húsz nő volt közöttük... összesen száz évnél többet kaptak! A férfiakat besorozták büntető századokba és kivitték a Don-kanyarba aknát szedni, halottakat temetni, drótakadályokat állítani.

— Ha-ha-ha! — kacagott, mint régen, de úgy, hogy az ember beleremegett. — Temetni a negyvenfokos hidegben! Stószba raktuk őket, mit a méterfát... De hagyjuk ezt most, valami más jutott eszembe: egy dal, amit a Margit körútiban tanultam a fiúktól, lehet, hogy ismered:

Margit körüti fegyházban rémesen süvít a szél,
Megrázza az ablaktáblát, szomorú dolgokat mesél.

Tovább már ketten énekeltük:

Most nyílik a cellaajtó, behoznak egy beteget,
Kit szólítanak, elhalványul, teste-lelke megre meg!
Újra megnyílik az ajtó, behoznak egy tetemet.
A porkoláb durván mondja, egy kutyával kevesebb.
Hej, proletár, hej, proletár, töröld le a könnyedet,
Nyisd ki újra ökleidet, vedd fel újra fegyvered.

Nézz csak, nézz csak Kelet felé, mint közelg a fergeteg,
Vörös színben, véres színben megrázza a lelkeket!

— Hej — sóhajtott Frici —, ocsmány egy börtön az a Margit körúti, de a többi sem egy leányálmom! ... Aztán a szovjet hadsereg bekerített minket, fogságba estünk! Az oroszok az ország belseje felé tereltek, sokan közülünk megfagytak, kiütött a tífusz. Stauber Jenő már útközben összeesett... Bíró Jóska kilábalta belőle, de a többiek ápolása közben visszaesett, s örökre elaludt; mindenki szerette, derék elvtárs volt. Többször is beszéltünk rólad. Baróthy is hamar elpatkolt.

Könnyes szemmel emlékeztünk kedves elvtársainkra.

Azokban a borús napokban, november elején, lehívatott egy ügyvéd. Kolozsvárról bízták meg, itt a Népszava szerkesztőségében is felvetődött a nevem — mondotta —, védelmünk érdekében jött, főleg megnyugtatóképpen. A mi ügyünkkel különbírószág foglalkozik, még nem lehet semmit tudni. Hanem ha valami kérésem van, azt megpróbálja elintézni.

— Igen, van! — feleltem. — Eszközölje ki számomra, hogy a katonai ügyész hallgasson ki. Mert ha azt a katonai ügyet, amit Szamosfalván reánk sütöttek, nem tudjuk elhárítani magunkról, jaj lesz nekünk. Az ügyvéd vállalta is a dolgot.

Attól kezdve, valahányszor csak megcsikordult a zárban a kulcs, szorongva kaptam fel a fejemet, hátha engem hívnak. Néhány nap múlva aztán valóban kihallgatott egy őrnagy.

— Elismeri-e a Szamosfalván aláírt jegyzőkönyvet? — kérdezte.

— Nem, őrnagy úr. A jegyzőkönyvben foglaltak java része valótlanosság.

— Hogy mer ilyet állítani? — pattant fel ingerülten.

— Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, ártatlanok vagyunk!

— Csak magáról beszéljen! Ide nem hoznak ártatlan embereket...

— Úgy megkínóztak ott minket, kérem, hogy nem csoda, ha egyesek mindent beismertek, amit csak kértek tőlük.

— Vigyázzon a szavaira! A nyomozók rágalalmazásával csak súlyosbítja helyzetét!

— Bocsánat, ügyész úr, én tényekkel támaszthatom alá állításomat a bestiális kínzásokról. Egyik mellettem fekvő ember, név szerint Wieder Mór, bele is halt. Egyik tár-sunkat, Baróthyt, hülyére verték! ... félelmében a szem-besítéseknel „igennel” felelt még olyan kérdésekre is, amikre a vallatók is „nemet” vártak! Az én egészségem is valószínűleg örökre ráment ezekre a vallatásokra.

A hosszúra nyúló kihallgatás során sikerült úgy beál-lítanom a dolgokat, hogy az ott készült új jegyzőkönyvet nyugodt lelkiismerettel írhattam alá. És köszönhettem ezt nemcsak meggyőző szavaimnak, hanem annak is, hogy — amint utólag megállapíthattam — az őrnagy — vajon miért? — felette jóindulatúan kezelte ügyemet.

Korán beállt a tél. Bokáig érő hó fedte a fegyház udva-rát. Dideregye feküdtünk a fűtetlen zárkában egy szál pokróc alatt, s bár magunkra húztunk minden ruhadara-bot, aludni mégsem tudtunk. Beszélgettünk. Egyszer csak lábdobogást hallottunk a hozzánk vezető folyosón. Kec-kés őrmester kísérté fel a szomszédos zárkában lakó rab ír-nokokat a fegyház irodájából. Hangosan beszéltek:

— Na, meg kell várjuk a kulcsárt, hogy bemehesetek — mondta az őrmester a rab ír-nokoknak, akikről már tud-tam, hogy életfogytiglanra ítélt felvidéki értelmiségi kom-munista vezetők.

Tegeződnek — gondoltam, ez azt jelenti, hogy az ör-mester húz hozzánk vagy legalábbis jóindulattal bánik a kommunistákkal.

— Ha a németek eddig nem voltak képesek bevenni Moszkvát, kevés reményük lehet már a győzelemre — így az egyik rab.

— Leningrádba sem tudtak még mindig bemenni a fritzek — hallottam az őrmester hangját. De már akkor óvatosan le is léptem az ágyról, Frici is utánam, s úgy hallgatóztunk az ajtónál.

— Annyi bizonyos, őrmester, hogy a „tél generális” se-gíti az oroszokat! Úgy tűnik, az oroszok Kutuzov straté-giáját követik.

— Ha így megy, egy szép nap csak meghalljuk, hogy a budai hegyekben vannak — elmélkedett az őrmester.

— Biz az jó lenne! — kottyantottam bele az ajtó mögül.

— Juj, az anyátok keservit! — rivallt ránk. — Szeretnétek, mi? Na, bújjatok a pokróc alá, amíg jól van dolgotok.

Egy reggel a Bagolyvárból, ahol eddig „laktam”, átköltöztettek a másik ódon épületbe, az első emeleti 114-es cellába. Itt is szerencsém volt. A nyolctagú társaságban rátaláltam Pipó Lajosra, a madoszista szervezőre, akivel sógorom és a fedőnevén „Paraszt” Ráczy Gyula hoztak össze annak idején, még 1940 elején, amikor a MADOSZ százas bizottsága a Zápolya (ma Dosztojevszkij) utcában tartotta konferenciáját. Végül is nem a sziguranca, hanem a horthysta reakció csapott le antifasiszta békemozgalmukra. Nagyváradon tartóztatták le, a „Hadikban” vallatták, onnan került ide.

Itt ismertem meg Farkas Vili budapesti születésű vasas legényt. A keleti frontról hozták be. A Hadikban vallatás közben egyik társa beköpte, hogy a „Dimitrov katonája” elnevezésű kommunista ifjúsági szervezet vezető tagja. Ő tagadott ugyan, de a kilátásai nem valami jók voltak.

És végül itt volt Lengyel József egyetemi hallgató, ha jól emlékszem, jogász. Középtermetű, szőke, húszéves nagybányai fiú. A KISZ vezetőségi tagja, ő is az észak-erdélyi kommunista mozgalom egyik lebukottja. A jelek szériát ugyancsak Szabó Júliának köszönhetett ittlétét.

Decemberben dr. Piacsek István ügyész elé vezettek, ő képviselte a vádat a pestvidéki és a kolozsvári királyi törvényszék öttagú különánácsa előtt, amelynek az észak-erdélyi kommunisták ellen indított perben ítéletet kellett hoznia.

— Elismeri a Szamosfalván készült jegyzőkönyvet? — kérdezte.

— Nem, nem ismerem el.

— Pedig az fedi a valóságot! Semmi értelme a tagadásnak!

— A szamosfalvi jegyzőkönyvben foglaltak nem az én

vallomásomat, hanem a másoktól tortúrákkal, kényszerrel kicsikart valótlanságokat tartalmazzák.

— Hogy meri a nyomozó hatóságokat megrágalmazni?! Visszaküldöm a DEF-hez, úgy látom, még nem kapott eleget!

— Ha az ügyész úr csak néhány percig részesülne a nyomozók „kezelésében”, bizonyára másként mérlegelné azok állítását, akiket heteken keresztül „puhítottak”, hogy úgy mondjam. Azóta készült itt egy másik jegyzőkönyv is, azt vállalom.

Az itteni két kihallgatás után valami kis reményem lehetett, hogy ügyem polgári bíróság elé kerül, s nem hadbíróság előtt vonnak felelősségre.

Ezek után nem is jelentett különösebb meglepetést, amikor egy hideg, havas reggelen beszóltak a cellába, hogy azonnal vegyem magamhoz, amim van, mert másik fegyházba szállítanak. Az igazi meglepetés az őrszoba mellett ért, ahol két ismerős támasztotta orrával a fegyház durva falát.

Az egyik Perl Ábrahám volt, aki letartóztatásomkor már Szamosfalván találtam, testileg-lelkileg összetörve.

A másik pedig — döbbsentem rá — ... Szabó Júlia volt, közmegevetésünk tárgya, akít egyszerre gyűlöltünk és sajnáltunk, s akiben akkor egyikünk sem látott már mást egy erkölcsi hullánál.

„AZ ESZME ÉL ÉS GYŐZNI FOG...”

A Markóban fedett kapu alatt adtak át bennünket. Kajla bajszú öreg fegyőr vette át kakastollas kísérőink egyikétől a papírokat. A csendőr pedig utolsó aktusként leszedte rólunk a bilincset. Mikor sorra kerültem, a főfoglár az előttem fekvő papírokból olvasta a nevem s utána a „kommunista” szót. Dühösen kiáltott rám:

— Maga magyar?! Szégyellje magát! Miért hozzák ide az ilyen magyarokat? — oldalfegyverét csapkodva acsarokodott és köpködött felém. — A rosseb enné meg az ilyen hitehagyottakat! Valamennyinek ki kéne tépni a nyelvét,

fülükbe ólmot önteni s nyomorékon dobni őket vissza a románokhoz! ...

Csakhamar aztán fény derült fellobbanásának személyes indítékaira:

— Eddigelé azt hittem, hogy szülőhazámban, Erdélyben csak a zsidók és a románok között vannak bolsevisták! Nekem 19-ben egy szál ruhában kellett Hétfaluból elmenekülnöm.

Idétlen darócmezben, de saját cipőmben kísért egy fegyveres őr az első emeletre. Menet közben lábunk alatt csörömpölt a sok rozsdaszínű vaslemez. A lépcsők és a folyosók, a korlátok, ajtók és az ablakrácsok mind hengerelt és kovácsolt vasból voltak. Engem az első emeleti 15-be, vagy ahogy ott nevezték, az átutazók cellájába tettek.

— Hoztam egy kommunistát: csináljatok helyet neki... — mutatott be kísérem.

Volt e népes cellában a tyúk- és zsebtolvajtól a hamiskártyásig és örömházi kidobóig mindenféle ember. De voltak előkelő betörők, szélhámosok, zsarolók, manipuláns tisztviselőcskék is. Ők mesélték, hogy a közönséges bűnözőkön kívül vannak itt szélsőséges jobboldali, ilyenolyan keresztetek is, persze csak átmenetileg, és becsületes, haladó értelmiségiek, békés, jószándékú polgárok.

Szerencsémre csak néhány napot töltöttem e szedettvedett társaságban, mert csakhamar továbbírányítottak.

Útban a pestvidéki börtön felé, a rabszállító kocsiban találkoztam Lukács Márton csíkmenasági elvtárssal. Bilincsről kezdet nem foghattunk, vállunkat érintettük hát össze, és meleg nézéssel emlékeztettük egymást a két évvel ezelőtti Erdélyi Magyar Népi Találkozón való megismerkedésünkre. Kísérőnkön kívül csak ketten voltunk a kocsis folyosóján, mert a sok rab miatt minket nem raktak lakat mögé.

— Téged honnan hoznak, Márton? — kérdeztem sietve, sehogy őrzőnk belénk fojtsa a szót, s nem tudván, hogy mennyi ideig tarthat az út.

— A Margit körútiból szedtek fel — felelte. Beszélgethettünk: az út is tartott, a zsarú sem szólt. — Mint heringek a hordóban, egy cellában harmincan voltunk összeszúfolva: éjjel vezényszóra fordultunk egyik felünkről a

másikra... Kohn Hillel és Rácz Gyula szemináriumokat tartottak.

Sajnáltam, hogy nem lehettem közöttük, tanulni lehetett volna ott is. De most nem ez érdekelt, hanem a lebukása, hogy egyáltalán hogy került bele. Szagattott és halk beszédéből az derült ki, hogy 1941. június 28-ra Szabó Júlia Csíkszeredába rendelte illegális találkozóra. Be is ment a délelőtti órákban. A Mayer tanár úr házában találkoztak, ahol Júlia meg szokott szállni. Abban egyeztek meg, hogy ő előremegy, Júlia meg utána, s a Hargita felé vezető úton majd elbeszélgetnek. Órák hosszat kódorgott az úton, mert Júlia valahol elakadt. Kétszer is visszatért a házhoz, de azt mondták, nem tudják, hova ment. Késő délután, amikor újra arra sétált, letartóztatták. Még aznap az állomás körül elfogták Júliát és az ugyancsak csíkszentdomokosi Bács Domokost is, s még azon éjszaka Marosvásárhelyre kísérték őket. Többet nem beszélgettünk, megérkezett a „rabomobil” a pestvidékibe.

Hatemeletes kolosszus ez a pestvidéki fogház. Első pillantásra azt hinnéd, szegények lakta bérkaszánya, de minden ablakán sűrű vasrács árulkodik rendeltetéséről. Küszöbét átlépve mégis az az érzésem támadt, hogy itt talán elviselhetőbb lesz az élet, mint az eddigi börtönökben. Szamosfalvára még csak gondolni is rossz. A Con-tiban volt, ahogy volt; a Markóban nyüzsögtek a férgek. E korszerűbb épületben rend és tisztaság fogadott: a fürdőben, a fodrásznál, az irodákban; a folyosók tágasabbak, az ablakokon beszűrődő fény és a fehérre meszelt falak világosabbakká tették a folyosókat. Nem beszélve a központi fűtésről! Elviselhetőbb napokra számíthattam most az év kezdetén, amikor a higanyszál mélyen mínusz alatti hőmérsékletet mutatott... Mi lehet a keleti fronton?!... Ahhoz képest én hallgassak, mert ebben az előkelő magyar királyi fogházban „teljes ellátásban” részesülök. Bizakodó lettem: talán itt át tudom vészelni a kritikus időket, hacsak ki nem adnak a Gestapónak ... vagy kivégző osztag elé nem állítanak. Az osztályirodában a főfegyőr a kísérő papírokkal együtt törzskönyvelés végett átadott egy rabruhás értelmiségi tisztviselőnek. Ez a rokonszenvesnek tűnő rab írnok, aki egyébként névrokonát tisztelhettem bennem, a szokványos kérdések közben halkán megkérdezte:

— Ön kolozsvári?... én felvidéki vagyok, szintén politikai... Hogy vannak-e még észak-erdélyi kommunisták? — fejével biccentett, s a feje fölé mutatott — oda-fenn... néhányan... — Aztán hangosabban: — Kovács István 40 éves. 219/942. Koháry utca 9. sz. PV (511), Budapest V. — Majd ismét halkabban: — Az 511-es cella az ötödik emeleten van. Ami reád nézve kellemetlen, rabtársam, hogy magánzárkában tartanak, négy fal között.

Temérdek lépcsőt tapostunk az ötödik emeletig. A kimért szavú, oldalán-vállán fegyveres foglárrel a rabnak a szabályok szerint nem szabad beszélgetnie, csak a parancsait kell ellentmondás nélkül teljesítenie. Mégis halkan megkérdeztem:

— Ön is ember... Levelet mikor írhatok? Beszélőre mikor engednek?

Az irodistától Gulyás úrnak szólított, középtermetű, szelíd arcvonású foglár halkan s kimérten válaszolt a kérdéseimre. Azzal kezdte: bármi kérdeznivalóm van, akkor szóljak, amikor ő vagy Szegedi van szolgálatban és beszél a kis ablakon, hogy van-e kérése a rabnak. Ha van pénzem, tegyem le az irodán, mert akkor kaphatok naponta néhány darab cigarettát, amit séta alatt el lehet szívni. Levélíráásra, beszélőre engedélyt szintén felsőbb helyről kapok majd...

Az ötödik emeletnél tovább nem vezetett lépcső; a téglalap alakú széles folyosóról sűrűn egymás mellett nyíltak a cellaajtók. A folyosó előtt mellmagasságig vas-korlát védte a közlekedőt. Fölöttünk, mint utóbb megtudtam, a hatodik emeleten csak női rabok vannak, oda más feljárt vezet.

Mikor rám zárult az ajtó, mintha szívembe markoltak volna, olyan szomorú lettem. Mindig is irtóztam a magánytól, s íme most, amikor már-már jobbat reméltem, négy fal között kell magamat elemésztenem. Erőt vettem magamon, s hogy a gyötrő gondolatokat elűzzem, ismerkedni kezdtem új szállásommal, a magánzárkával. A három méter hosszú és kettő széles zárka végében, fent valahol, gyér fény szűrődött be. A bal sarokban faülőke a falba erősítve. Odébb keskeny vaságy falhosszban, az ablak alatti sarokig. Jobbra az ajtó mögött kis kártyusban

(ilyen vizesedényt a csebres mokányok árulnak mifelénk) négy liter víz. Elég, nem elég, ennyi a napi adag.

Ami megkülönböztette ezt a rabvárat az előbbiektől, a központi fűtés és az angol vécé. Előbbi a keményebb hidegben épp csak hogy a megfagyástól óvott, utóbbi csörge-morajlása inkább, az idegeket tette próbára. Mellmagasságban vakablak: abban tartottam rozsdás-foltos evőeszközöm, literesnél kisebb bádogedényem a napi háromszori lötynek, és egy papírban a napi negyedkiló korpakenyeret. Keserűen tapasztaltam már az első napokban: a Contiban vasfegyelem volt ugyan, de az élelem mennyiségileg-minőségileg messze felette állt az itteninek. És az állandó éhség támasztotta kínzó gondolatokat csak súlyosbította az egyedüllét, a magány.

Amikor egy nap az ügyeletes beszólt a kis ablakrésen, s megkérdezte, van-e valami mondanivalóm, csak annyit kérdeztem: levelet írhatok, csomagot kérhetek-e az enyéimtől? Azt felelte, majd annak is eljő az ideje.

— Ami a csomagot illeti, a magánzárkás kommunisták évente négy alkalommal kaphatnak, mégpedig feltámadáskor, főméltóságos urunk születés- és névnapján, végül Szent István király ünnepén; összesen nyolc kilót, azaz négyszer kettőt, egy dekával se többet! Én majd szólok, amikor erre rendeletet kapunk — oktatott a házirendre a foglárom.

„Séta!” A huszonnégy órából az a kétszer negyedórányi zárkán kívüli mozgás volt itt a legnagyobb érték. Emberek közt lenni! A fegyőr figyelmeztet, hogy minden cella rabja külön megy sétára, és a legkevesebb három méter távolságot egymás között szigorúan be kell tartani. Mihelyt közeledni próbáltam valakihez, a szálfá termetű Szegedi Márton ügyeletes, aki nem olyan elnéző, mint Gulyás András, rögtön felcsattant: — Tartsa be a távolságot! — Pár nap múlva azért mégiscsak sikerült szót váltanom az 512-es magáncellás, korombeli emberrel. Egyszerre egy-egy emelet foglyait terelték sétálni, először minket az ötödik emeletről. Cellám ajtajából figyeltem, amint kettes sorokban indultak az emberek s tűntek el a lépcsőház torkában, hogy aztán a földszintre érve, a négyszögű sétahelyen bukkanjanak fel újra. Ezen a szakaszon kevésbé voltak ellenőrizhetők a rabok. Alighogy ma-

gunk mögött hagyunk pár lépcsőt, szinte mint régi ismerőst szólított meg egy meleg tekintetű emberke:

— Maga a szomszédom, ugye?

— Igen — feleltem. S az idő rövidegével számolva, rögtön visszakérdeztem: — Maga miért van benn?

— Mint antifasiszta, háromhónapos jogerős büntetésem töltöm. Hát maga?

— Sokadmagammal mint békeharcost tartóztattak le.

— Bor Jenő vagyok, cipésmester Kiskunhalasról... családos.

— Kovács István, Kolozsvárról, vasmunkás... családos.

A sétahelyet magas börtönfalak határolták. A kijáratnál itt is olajmécs lángjánál gyűjthettek rá azok a dohányosok, akiknek volt letétbe az irodán füstölnivalójuk. A szenvedélyes dohányzók siettek kihasználni ezt a néhány percet, s egyik cigarettáról a másikra gyűjtöttek. Ifjabb koromban magam is hódoltam e szenvedélynek, de orvosi utasításra rég felhagytam vele. Most elképedve néztem azokat, akiknek nem volt dohányuk, hogyan kunyeráltak a többiektől egy-egy csikket vagy csak egy slukkot is. Másik látványossága az udvarnak a börtön falára aggatott sok kép: akasztófán csüngő emberek, nyaktilóval lefejezettek, régi és új kínzóeszközök... undok látvány.

Visszafelé a sétáról újra egymás mellé húzódtunk Bor elvtárssal. Ő már a szabadulását várta, letelőben volt a háromhavi fogsága, s mint jogerősen elítélt, levelet, látogatót, csomagot kaphatott. Ő a beszélőn, én pedig a Markóban felszedett híreket adtuk át egymásnak. Majd megkérdezte: volt-e már a feleségem beszélőre?

— Sajnos, amióta a Contiból elhoztak, se látogató, se csomag...

Bor sajnálkozva szorongatta a kezemet:

— Testvér, ebben a luxusbörtönben csomag nélkül felkopik az ember álla.

Következő alkalommal néhány szem kockacukrot és szalonnadarabkát csúsztatott a kabátom zsebébe. Elmesélte, hogy tudja, ki köpte be... majd talán még számolhat vele...

Másnap hiába nézelődtem Bor Jenő után a sétán, többé

nem láttuk egymást... De a háború után sokáig tartottuk a baráti kapcsolatot. Többször kaptam tőle levelet és fényképet.

Az egyik februári napon íróeszközt és üres levelezőlapot adott be a szolgálatos.

— Levelet írhat a családjának családi kérdésekről... meleg ruhaneműt, szappant, törülközőt kérhet... olvashatóan, érthetően írjon, különben a cenzúra... élelmiszert ne kérjen, azt nem engedték meg... Beszélőt a Markóból kérhet a legközelebbi hozzátartozója, értjük? Egy óra múlva jövök az íróeszközért és a megírt lapért...

Izgalmas várakozásban teltek a napok, míg egyszer Szegedi beszólt, hogy készüljek, látogatóm van: a feleségem. Amíg az ötödik emeletről leértünk, jó két perc telt el az ötpercnyi látogatási időből. Meglepetésünkre drótháló választott el egymástól! A sok látogató és rab bábeli hangzavarától alig érthettük egymás szavát. Feleségemnek sírásra görbült az ajka, könnyes lett a szeme, amikor meglátott. — Csak családi ügyekről lehet beszélni! — szakított félbe az ott fülelő fegyőr minden második szavunknál. Feleségem átnyújtotta a csomagot a fegyőrnek, az az engedélyezett holmit átengedte, az élelmiszert azonban visszalökte. Amikor beszédünkben szó esett Ádámról, az Annus bátyjáról (ő is letartóztatásban volt), ismét felcsattant a fegyőr hangja — beszüntetem a beszélgetést!

— Pogăceanu Laci tett postára neked tíz pengőt, tudod? ...

— Köszönöm.

— Maguk itt kétértelmű dolgokról beszélnek! — kiáltotta ismét az őr.

Annuska akkor a piros rózsafára terelte a szót:

— Azt a rózsafát, amiről írtál, a maga idejében átültettem.

— Vége a beszélőnek!

A látogatókat kifelé terelték, minket pedig anélkül, hogy érdemlegesen szót válthattunk, kezet foghattunk volna hozzátartozóinkkal, visszavezettek rideg magányunkba, hol nap- és éjhszát rágódhattunk mindazon, amiről beszélünk vagy csak akartunk beszélni a látogatás során.

A magánzárka kezdte felőrölni idegzetemet. Kibírhatatlan volt az egyedüllét, és szörnyen gyötört az éhség is, bár az ételt osztó fegyőr engem úgy tekintett, mint cellafelelőst, s a kanál levest megtetézte még egy félkanálnyival. Nem mondom, amikor felhőrpintettem a többletlevest, hát jólesett, de azután csak még éhesebb lettem, a híg lötty annyira kimosta a beleimet, hogy a hascsikarástól könnyekre fakadtam. Visszagondoltam gyermekkoromra, milyen szegények is voltunk: többgyerekes anyám mit gürcölt a világháború alatt, de ha egyéb nem, száraz málé, pityóka hajában vagy sülve s hagyma csak került az asztalra!... Itt most naponta többször is tornásztam, hogy mint nehéz testi munkás, akit máról holnapra tétlenségre kárhoztattak, össze ne roppanjak. Egyre gyengültem hát, s maradék erőmet is nap mint nap próbára tette az élősdiak elleni harc. A sötétség leple alatt elősettenkedő poloskahad kíméletlenül szívta egyre híguló véretem. A poloska undok féreg, de nem fertőz — vigasztaltam magam, s űztem, ahol tudtam, a klozettsésze és a fűtőtest mellett előrajzó svábbogarakat is.

Írni és olvasni volna jó! Első ilyen kérdésemre elutasító választ kaptam, azután írásos kérést intéztem a pestvidéki ügyészség elnökéhez. Napok múltán apácaruhás nő előtt nyitotta meg a foglár cellám ajtaját. A fityulába szorított szép arcú nő Melita nővér néven mutatkozott be, valamilyen katolikus rend egyenruháját viselte, korára nézve közel járhatott az ötvenhez. Kontesz vagy baronesz lehetett az öreglány, csalódott szerelmes? Itt vezekelt, rabokat vigasztalva, előbb elkövetett bűneiért? Mindegy, örvendtem a jelenlétének, hogy van kivel egyáltalán szót váltsak. Távozásakor ez a finom lelkületű s korához képest igen csinos nő megígérte, hogy megpróbál könyveket szerezni nekem. Pár nap múlva másik két apáca kíséretében házi munkások könyveket cipeltek be. Az egyik pirosposztag, ravasz tekintetű apáca egy vallásos könyvet akart adni nekem. Kértem, adjon inkább valamilyen tudományos vagy szakkönyvet.

A napok és a hetek, ha csigaléptekkel is, de telegettek. Ha az éhség és a rút férgek nem kínoznának, talán évekig is ki lehetne bírni e négy fal között.

Az 512-es cellába Perl Ábrahám Jenő került. Hónapokkal előbb, amikor a Contiból a Markóba kísérték, csuklónknál fogva egymáshoz voltunk láncolva; most a sétánál együtt játszottuk ki a fegyőrök éberségét a lépcsőkön... Vértelen arcán kiülő ványadt kék szemei réve-
tegen pislogtak. Tudtam, hogy a szamosfalvi vallatóba az első között vitték, ide meg az utolsó transzporttal érkezett. Nem csoda hát, ha idegileg ki volt készülve. Most, így kettesben a közelmúlt eseményeire emlékezve, lebukásunk okát, okozóit firtatva, Perl közös ismerősöket emlegetett: elsőként unokaöcsémet, Bíró Jóskát Szatmárról... aztán elmondta, a KISZ tartományi vezetőségi tagjaként Máramarosszigetet képviselte a Kolozsváron tartott KISZ-konferencián...

— Szigeten Szabó Júliával is volt találkám... — sutogta sóhajtozva —, amikor pedig Szamosfalván behozták a vallatóba, ahol én már ronggyá voltam verve, mindent elmondott, amit csak tudott rólam a kínzóim előtt. Ott Szamosfalván láttuk újra egymást azokkal az elvtársnőkkel és ifjú elvtársakkal, akikkel azelőtt kapcsolatom volt: Mező Lajossal, Mező Gizellával, Roska Jánossal, Rétfalvi Piroskával, Kovács Máriával, Bartók Piroskával. Ez utóbbi vezetett el minket a Mandula Helén lakására... Ott a kerületi konferencián a szervező munkáról, gyári és üzemi ifjak beszervezéséről tartott előadást Piros.

— Hogyhogy? Te ismerted őket név szerint is?

— Ugyan, a lebukás előtt nem emlegettünk neveket! ... Hanem Szamosfalván, a szembesítésekkor és a nyomozók ordibálása közben két és fél hónap alatt volt időm megismerni külön-külön mindegyiket... Milyen szépen bontakozott ki a mozgalom, hogy aztán ilyen csúfosan lebukjunk — rebegte ronccsá vert-pofozott elvtársam. — Lehet, hogy vannak, akik árulással vádolnak! Pedig itt bebizonyosodott a mondás, fejétől romlik a hal. Szabó Júlia adott ki minket. Azután már könnyű volt felderíteni az alsóbb pártszervek tagjait...

A zárkában ekkor újra és újra végiggondoltam a Szamosfalván történeteket. Elég volt egyet megtörni, s a gyengébb idegzetűek, a gyávábbak sorra adták be derekukat a tortúrák és szembesítések alatt. Nekem ilyen kényszerhatások alatt is sikerült ellenállni. De közben ugyanaz,

aki a MÁV kommunista sejtjét a helyszínen lebuktatta, a kolozsvári helyi pártvezetőségről is lerántotta a leplet. Vezetőségi tagtársaim, dr. Mayer László, Ioan Micu és Stauber Jenő súgták a sétánál: Manyáki lebuktatta a HV-t. Utóbbit, aki titkára volt, azzal biztattam, nem kell elismerni a HV létezését. Ő azonban már elismerte, és azt is megmondta, hogy én a HV-ben Fazekassal tartottam a kapcsolatot. Tiltakozásomra, hogy én a végtelékig tagadni fogok, csak legyintett: kár megöletni magamat. És azt sem lehet tudni, mit szól majd ezekhez a beismerésekhez Fazekas, akít elkülönítve tartottak az őrszobán. — Faze-kassal is beszéltem — mondotta —, bevittek hozzá szem-besítésre. Ő is tudja, semmi értelme kínoztatni magad!

Kemény tortúráknak vetettek alá, de a Fazekassal való kapcsolatomról szembesítésünk után nem vallattak többé. A Szabó Júlia és társai vallomásanyagából bőségesen tá-jékozódva voltak felőlem... és felőle még jobban... Az a szembesítésnél spontán jött gondolat, hogy egyszer vagy kétszer vettem tőle szappant, nekem a továbbiakban sok gondot okozott. Ha netán Fazekas mindent tagad, mint ahogy magam is azt tettem, mit tételezhet fel rólam? ... Vele ugyanis nem akármilyen kapcsolataim voltak. Őt első találkozásunktól tiszteltem s becsültem szerénységéért, meggyőződésből fakadó nyugodtságáért; két évtizedes moz-galmi múltam alatt számos elvbaráttal volt pártos kap-csolatom, de konspirációs szempontból bizalmam a Kicsi iránt volt a legnagyobb. Vele bátran tettem eleget minden pártfeladatnak.

(Éppen ezért kénytelen vagyok itt megkérdőjelezni Fa-zekas József illegális harcostársamnak és barátomnak ne-kem is megküldött *Őszinte számvetés* című önéletrajzi kötete következő kitételét:

„Legalább annyi érv sorakozott fel bennem a megalku-vás, mint a kitarítás mellett. Felmerült bennem még az öngyilkosság gondolata is, de legyőztem azzal, hogy ez gyávaság volna. De az a gondolat, hogy elkezdjek beszélni szervezkedésünkről, engem nem foglalkoztatott. Az első perctől kezdve eltökélten hallgattam. Viszont meg tudtam érteni — bár helyeselni nem — a gyengébb idegzetű és akaratú embereket, akik közül többen is megtörték a kín-zások alatt, és vallottak. Közülük több mint húszat pró-

báltak a csendőrnnyomozók felhasználni arra, hogy megtörjenek. Szembesítették őket velem. Előttem, bár szégyenkezve, de beismerték és igazolták, hogy vallottak. De volt kivétel is.

Gyengének bizonyult többek között Kovács István is, akinek most is őrzöm 1948. május 25-én keltezett levelét, amely egy jellemes ember őszinte önbírálatát példázza. Néhány részlet a levélből: »... komoly fizikai betegségem mellett sorvasztóan kísér, mint árnyék, a tudat... a veled kapcsolatos ügy...« Kijelenti, mennyire tisztel magatartásomért, majd így folytatja: »Amikor megtudtam,, hogy te úgy kitarottál, akkor láttam, hogy engem... bűnbe kergettek...«

A részletből kitűnik, hogy a kínzás, ütlegetés mellett gyakran alkalmaztak és nem eredménytelenül rafinált megtévesztő módszereket is...”

Nem tudom, ki, a szerző-e vagy a szerkesztő, úgy állítottak itt be engemet, mintha a nyomozók rafináltsága folytán vallottam volna. Nem vallottam én sem fizikai, sem lélektani nyomásra. Hanem a már Szabó Júlia által július első napjaiban lebuktatott és ténykedésükben leleplezett emberek vallottak a több mint egy hónapig tartó „korszerű” vallatások és szembesítések hatására. Vallottak: egyesek azonnal, mások nem bírtak kitarani, összeropantak... hiábavalónak látták a további tagadást. Ezekről nem tett említést a szerző vagy szerkesztő! Az én tévedésem, ha annak lehet minősíteni azt a rövid mondatot a szappanárusi ismeretségünkről, azon alapult, hogy ha netán a többiek után ő is elismerné kapcsolatunkat, nekem még mindig maradjon egy kibúvóm. Ami a vádiratban rólam áll, s ami egyébként megfelel a valóságnak, azt nem tőlem csikarták ki, hanem a velem kapcsolatban levő, megtévesztett, elsősorban „felsőbb” vezetők vallomásából tákolták össze, valószínűleg úgy, ahogy az a Fazekas elvtársam ellen szóló vádpontoknál is történt...)

Visszatérve Perl Ábrahámra, egyik délután a sétáról felfelé menet még a szokottnál is sápadtabb volt. Egy másik rab, az 513-as magánzárkából, szemrehányást tett neki.

— Ne légy ostoba... nekünk nem szabad olcsón adni az életet! ...

Perl nem felelt, csak sóhajtozott. A rabtárs színéből kikelve kérdezte tőlem:

— Tudod-e, miért hiányzott Perl a tegnap a sétáról? — kérdőleg fordultam hozzá, aki azt suttogta, hogy nem érezte jól magát. Tegnap délelőtt beszélőre jött két húga Szigetről. Miután elmentek, valami szörnyű életuntság hatása alá került... — Át akart ugrani a korláton — mondta szemrehányóan az 513-as —, a lábánál fogva húztam vissza... képzeld el, az ötödik emeletről... Beszélj a fejével te is, hogy ne szerezzen örömet ezeknek... eljön az idő, amikor majd visszaüthetünk.

Perl nem felelt, csak szárazakat nyelt, aztán sírva fakadt.

— Végy erőt magadon, gondoldj arra, hogy mi itt a börtönben sokkal biztonságosabb helyen vagyunk, mint azok a százezrek ott kinn a fronton.

Fogadkozott, de csak úgy ímmel-ámmal; ilyen levertnek, megtörtnek embert még nem láttam.

Éjjel különös zajra ébredtem. Üvegcsörömpölés, tompa suppanás, fájdalmas nyögdicsélés hallatszott a Perl cellája felől. Reggel haját vágatni kéreztem. Az idős borbély rabtárs kérdésemre részvétellel mesélte el, hogy elvtársunk törülközőjével az ablakhoz kötötte fel magát... Az ablakok itt a felső emeleteken alig vannak odaerősítve, leszakadt velem, esés közben fejével bevverte az ablakszemet, az üvegszilánkok összevagdalták a fejét, nyakát... sok vért vesztett. Így szállították el a mentők a rabkórházba... Pár hét múltán az idős borbély Perl halálhírével fogadott.

Megrendülten latolgattuk, hogyan esett ilyen fiatalon áldozatául a rendnek, mely ellen oly elszántan harcolt.

Perl helyébe egy jól megtermett fiatalembert helyeztek. A második sétánál mindjárt ismeretséget is kötötünk. Csepelen dolgozott, vasmunkás volt ő is, lakatos. A nevére nem emlékszem, de annál jobban lelkes beszédére az 1942. március 25-i akciókról... Érdekelt a dolog, mert előző évben magam is egyik szervezője voltam a kolozsvári főműhelyben ennek a hagyományos ünnepségnek.

A szakszervezeti bizalmi-gyűlésen határoztuk el március

15-e megünneplését — mondotta. — Cserkész-ünnepséget a millenniumi emlékmű előtt... ünnepséget a Vasas Székházban és tüntetést a Petőfi-szobornál. Előzőleg a Népszavában az 1848-as emlékbizottság adott ki felhívást, és az illegális Szabad Nép — mesélte suttogva ifjú elvtársam — márciusi számában harcra hívott az áruló náci-bérencek ellen, ilyen jellegű röpcéket is osztottunk, mozgósítottuk a pártsejteket és a szakszervezeti csoportokat, a munkás-, kulturális és sportegyesületeket... a diákságot is magával ragadta a forradalom tüze. Az üzemekben pénzt gyűjtöttünk koszorúkra, zászlókat, transzparenszeket, jelszavas táblákat, Kossuth-, Petőfi, Táncsics-, Ady- és József Attila-képeket készítettünk... Az eredeti terv az volt, hogy a Petőfi-szobornál való néma tüntetés után a Kossuth-szoborhoz vonulunk, s a jelszavas táblákat ott bontjuk ki, s ott tüntetünk a háború ellen. Valaki azonban elkiáltotta magát: „Le a háborúval!” S mint egy jelszóra, előkerültek a zászlók is... a több ezres tömeg zászlódiszbe borította a teret... „Vessen a háború! Különbékét! Munkásegységet! Független, szabad Magyarországot!” — kiáltozott a menetelő tömeg. A Kossuth-szobor felé menetelők élén mi kommunisták mentünk... az elemi erejű tüntetés mint a lavina ragadta magával az utca népét... A tízezer főnyi tüntető menetnek a főkapitányság előtt rendőrök állták el az útját. Aki nem tudott bemenedkíteni a mellékutcákba, azt beteretelték a főkapitányság épületébe. Aztán jöttek a kihallgatások: kommunistákra vadásztak ... engem is ott kaptak el.

A következő sétán az „újvidéki vérengzésről” beszélgettünk, melyet többféle megvilágításban hallottam már innen-onnan. Pesti vasas elvtársam azt tudta róla, hogy 1942. január 22-én és a rákövetkező napokban több mint ötszáz embert végeztek ki a csendőrök, megannyi hazafit... előbb lelőtték, aztán a jégbe vágott léken dobálták áldozataikat a Dunába. A kommunista párt röpiratban tiltakozott az újvidéki vérfürdő miatt.

— Tehát él a párt, hallat magáról! — mondtam örvendezve...

Egymás karját szorongatva búcsúztunk, amint közeledtünk az ötödik emelethez. Szombat este volt; vasárnap nincs séta. Van min elmélkedni hétfő reggelig, amikor

folytathatjuk közös dolgaink boncolgatását. Ám a hétfő reggeli sétánál hiába figyeltem ifjabb elvbarátomat, többé nem láttam, csak az emlékével maradtam, és a nagy kérdéssel: hova vihették, mi lett vele? ...

Egy nap rafinált bűnözők ostromoltak meg a lépcsőkön. A közös zárkákban szabadon folyik az üzletelés, mint odakint a fekete piacon.

— Spájozjon füstölnivalót! — mondta egyik jóakaróm, a Hungária filmvállalat jóképű komikusa, aki mint maga mondta, egy banánhéjon bukott el: kaját vett feketén... — Üzlet nélkül nincs élet! Ha nem akarja, hogy időnap előtt felkopjon az álla, legyen élelmes! Magánzárkában, ha nem tudja pótolni azt a kis lötyöt, felkopik az álla. De ha van pénze, spájozhat kaját vagy bármit. Magának joga van napi nyolc darab spanglira, egy heti ráció egy vagyont ér: 18 cigiért vadonatúj inget közvetítek. Nemzetközi nagyvágót hoztak be... Lengyelből érkezett, a szájrét már dugiban rendezte, egész raktárra valót... Jó összekötetéssel bír; behozat, kivitet, aszondja, a pénz utat nyit... férfi vagy női ruhanemű s más értékes holmi kapható dohányért. Itt átpasszolok egy tanulságos detektívregényt, abból okulhat igazán az ember, tanulmányozza abban a „skatulyában”, különben bedilizik...

Pénzem volt, s valóban: 18 darab cigarettáért a lépcsőházban finom inget nyomtak a zakóm alá... Ifjabb koromban nagy dohányos voltam, de erős akarattal akkor leküzdöttem ezt az ártalmas szenvedélyt. Most azonban, több mint tízévi nemdohányzás után, itt ismét lazult az akaraterőm. Előbb kevesebb, aztán egyre több cigarettát „spájoztam”. A zárkában szigorúan tiltva volt a dohányzás, ott meg sem próbáltam, hanem séta közben magam is rágyújtottam, s néhány szippantás után egy vagy két darabra törtem, és a sétakörben a földre dobáltam, hogy mások is hozzájussanak. Ismertem a nikotinhányban szenvedők nyugtalanságát... de romboló hatását igazán csak a börtönökben tapasztaltam. Még a fegyőrökkel is szembeszálltak, ha arról volt szó, hogy a földről felkapjanak egy-egy csikket. Pedig az üzletelők figyelmeztettek:

— Uram, legyen esze, ne potyázza el a drága szénát!

Húsvét szombatján kaptam itt az első csomagot, pontosan kétkilóst. Annuska hozta, levelet is csatolt a csomaghoz, melyben Magduskám is írt néhány sort. Szeretettel simogattam a sorokat meg a csomagot: rajta éreztem a feleségem keze nyomát... Magduska azt írta: „Sokszor csókol és türelmetlenül vár haza a te kicsi leányod, édes jó apám.” Annuskával a dróthálón át most is alig tudtunk pár értelmes szót váltani. Visszaérkezve cellámba, megpróbáltam beosztani a csomag tartalmát, hisz augusztus 20-ig most már semmire sem számíthatok. De hogy lehet beosztani ilyen hosszú időre másfél kiló szalonát és egy fél kiló mézespagácsát?!

Egy nap, amikor a sétáról visszaértünk, Gulyás főfoglár, mielőtt az ajtót rám zárta volna, az ablakra nézett, s halkan biztatott, hogy néha óvatosan ki-kinézhetek. Azelőtt is fel-felkapaszkodtam az ágyam vasvázáról a lőrészterű ablakra, és ki-kibáméskodtam a budai oldalra... Más börtönökben szigorúan tilos volt az ablakon kinézni, erre a bátorításra azonban ettől kezdve naponta többször is ott rogyadoztam féllábon az ágy szögvasának felső végén állva, kezemmel az ablak párkányába fogózva, s gyönyörködtem a viruló tavaszi rügyfakadásban, a távolabbi hegyoldalon épült villákban... Ablakomból lelátam a sétahelyekre és a szemben levő törvényszéki épületre. A sétahelyen sikerült megpillantanom Fodor és Baki barátaimat; Fodor magába mélyedve, Baki másokkal társalogva, a „minden mindegy” látszatát keltve, nevetgélve rótt a köröket. Az ügyészség és bíróság épületének ablakait foglárnők felügyelete alatt rabnők tisztogatták. Ezek megéreztek az ablakokból rájuk tapadó sóvár férfiszemeket, csókot intettek, karjukkal ölelő mozdulatokat mímeltek, magukat kelletően mozogtak s kuncogtak ...

Zárkám fölött, főleg az esti csöndben, finom női léptek neszezték. Azt tudtam, hogy a hatodik emeleten női rabok ülnek. De mi lehet ellenük a vád? Ó, ha láthatnék közülük bár egyet! Pedig milyen közel vannak! Itt topognak a fejem felett. Felálltam ágyam vasvázára, s megkopogtattam a plafont. Csend lett, aztán valaki visszakopogott... Mire gondolhat? Őt is ölheti a kíváncsiság, a vágy... Ő nő, én meg férfi... Vajon közönséges bűnöző vagy politikai? ...

A tavaszi meleg még a poloskákat is bátrabbakká tette. Hetenként egyszer poloskairtást rendeztem hát. A szalmazsákot óvatosan, hogy szét ne essék, kiemeltem a vaságyból, bevarrtam a hasadásokat, ahol foszlásnak indult, oda foltot tettem. Bárhogy vigyázok is, a zárka megtelik poros törekkkel. A lavórba kevés vizet öntök (spórolnom kell vele, kicsi a napi adag), az ágy váza alá helyezem, már jól ismerem a rejtkehelyeiket, s a tű hegyével kipiszkálom sorban a furatokat, hézagokat, szájalom nélkül taszítva vízbe a véremen élősködő férgeket. Mikor végzek a tisztogatással, „áldozataimat nagyság szerint sorba állítom, s számolom őket: az eredmény csaknem mindig 37 körül mozog. Ezzel is telik az idő, aztán a klozettsészén át a Dunának eresztem őket, mely a fogházépület mögött hömpölyög. Majd a Dunáról eszembe ötlük, amikor a fehérterror tisztí különítményei a nemzet legjobb fiait meggyötörték és a Dunába taszították... Megborzongok a gondolattól... Csak ne lennék magamban, akkor könnyebb lenne uralkodnom a gondolataimon! Miért is nem szöktem meg a letartóztatás elől!?

1942. május elsején nem engedtek sétára. Felkapaszkodtam az ablakpárkányra, és onnan nézelődtem a most már teljesen zöldbe és virágba öltözött fákra a budai oldalon. A tavalyi május elseje ötlött eszembe: titokban a moszkvai adót hallgattuk, az Internacionálét énekeltük levett kappal... A Vörös Térén ilyenkor folyik a díszszemle... Mit hoz ez az év a frontokon?... Most ismeretlen szomszédom hangja szűrődik át hozzám: „Harcban a kommün, folyik a vérünk...” Magam is rákezek, de remeg a lábam, gyomrom görcsbe rándul, lehuppanok az ágyamra... Mikor fogjuk már teljesen szabadon ünnepelni e harci napot?! „... Önkény, zsarnok, szolgaság kihal” — szűrődik át újra a dal. Hanyatt fekve az ágyamon, vele dúdolom: „Az eszme él és győzni fog...”

Pár nap múlva Annuska jött látogatóba...

— Jó hírrel jövök a Markóból — mondta könnybe lábadt szemmel. — Fodort és Bakit szabadlábba helyezték.

— Ennél jobb hírrel meg sem lephettél volna! — mondtam én, de láttam, hogy ajka egyre jobban remeg, majd könnyecseppek bugyannak ki bánatos szemeiből.

— Miért sírsz? Hát nem öröm az, ha hazamehetnek...
kenyeret kereshetnek a sok éhes száznak? ...

— Persze hogy az, de örömöm csak akkor lenne teljes,
ha téged is otthon látnálak már.

— Megérjük mi azt is... Hát felőlem nem hallottál
semmit?

— A Markóban a tisztviselő, aki a látogatási engedélyt
adja, megmutatta, hogy sajnos a te neved piros tintával
alá van húzva, és azt mondta szánakozva: a főtárgyalás
előtt nem helyeznek szabadlábra...

A borbélyhoz kéreztem. Ő volt sok esetben a vigasztalóm,
tőle értesültem a kinti és benti eseményekről. Ez-
által megsúgta, ha szabadulni akarok innen, kimehetek a
frontra. Tiszti bizottság jön rabokat verbuválni, s aki ki-
megy a keleti frontra, amennyi időt ott tölt, annyit szá-
mítanak le a büntetéséből. Aztán még beszélt a zsidók
gettózásáról szóló hírekről... no meg a húsz évre szóló
angol—szovjet szerződésről. A frontra való verbuválás sze-
get ütött a fejembe. Mintsem hogy itt roppanjak össze
lassan, de biztosan, inkább vállalom a frontra menést, s
minden lehetőet elkövetek a fogságba esésre. Vártam a
tiszt urakat, és amikor a napos felügyelő jelezte érkezé-
süket, kihúztam magam... hogy jól mutassak. Jöttek is
a déli órákban, a főfoglár a napos felügyelővel kinyitotta
az összes cellaajtót, kioktatott, hogy kell viselkedni, je-
lentkezni. Amikor az ajtóhoz értek, kivágtam a rezet:
a haza védelmére szeretnék a frontra menni!

— Íme, uraim — fordult társai felé a tábornok —, egy
igazi hazafi! — Rám mosolygott, és szólt, hogy írjanak
fel. Aztán szeme az ajtó feletti piros betűs írásra tévedt,
s mintha ecetbe kóstolt volna, savanyú képpel szólt a
foglárnak:

— Csukják be! Kommunisták nem kellene!

Kútba esett hát ez a lehetőség is. Kommunisták nem
kellene a frontra.

Másnap Melita főnövér jött vizitbe hozzám, éppen jó-
kor, hogy elmondhassam: mint igazi hazafi, kéreztem a
frontra, be akartam bizonyítani haza iránti hűségem,
de...

Vigasztalni próbált, hogy itt nagyobb biztonságban van
az életem, ő majd imádkozik értem... Addig is holnap

ellenőrzésre jön a magyar királyi törvényszék elnöke, kérem szabadlábra helyezésemet.

— Beszéljen az elnök úrral, támogatni fogom a kérését.

Az elnök úr, ez az öreg, sovány és magas férfi, higgadtan meghallgatta indokaimat, hogy közel egy éve vagyok vizsgálati fogságban... ártatlanul! Azt tanácsolta, foglaljam írásba, és úgy terjesszem elő kérésemet... Rendelkezett: adjanak tollat, tintát, papírt, hogy mielőbb megvizsgálhassa és dönthessen ügyemben.

Még aznap megírtam; másfél ív papíron bizonygattam büntetlen előéletem, hazafiasságom. Megírtam, hogy az ellenem összehozott vád a fizikai tortúrák eredménye. Legális gazdasági kérdésekkel foglalkozó szakszervezet alakításáról beszélgettünk, amilyen minden jogi államban, így Magyarországon is évtizedek óta működik. Tettük ezt akkor, a bécsi döntést követő hónapokban, amikor havi bérünk még a lakbért is alig fedezte. Félreértettek! Letartóztattak, s ránk verték a kommunista jelzót... amiért becsületes munkánk után emberibb életet akartunk biztosítani magunk és családunk számára.

Az utólagosan kért kiegészítő adatokat is elküldtem, de a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék a válasszal mindmáig adósom.

A fürdőben ismerkedtem meg két, nálam idősebb elvtárral. Mint régi ismerősüket nevemen szólítottak. Elmondták, hogy ők a Rákosi-per utolsó fogvatartottjai. Sápadt arccal, csontra aszottan, de szemükben a bizakodás fényével, a biztos győzelembe vetett hittel beszéltek. Ők is, mint előbb a fodrász, megsúgták, hogy Anglia és a Szovjetunió húszéves együttműködési szerződést kötött. Beszélgetésünket a légiriadó miatt a lépcsőház alagsorában folytattuk, amikor a bűnözők egy csoportja nekisodort mindnyájunkat egy üveges ajtónak. Kapkodva szedték össze és rejtették el mint drága kincset az apró üvegszilánkokat. A fegyőrök hiába kutattak a tettesek után, azok elvegyültek a sokaság között.

Szeptember 4-én éjszaka ismét légiriadó volt, az óvóhelyen találtunk egymásra az elvtársakkal. Ők mint jogerősen elítéltek közös zárkában voltak az ötödik emele-

ten. Régóta raboskodó pesti emberekként egyes foglárókkal jobban szót értettek, s a külvilág eseményei gyorsan eljutottak hozzájuk. Ez alkalommal rossz híreik voltak: a párt főtitkárát, Schönherz Zoltánt és Rózsa Ferenc központi bizottsági tagot elkapták... hazaárulás vádjával különbíróság elé állítják... Rezi Károly ifjúmunkást röpcézés közben fogták el, s a vallatások során agyonverték, majd kidobták az emeleti ablakon, hogy a szokásos módon öngyilkosság látszatát keltsék.

Szeptember 9-én éjjel újra riadóztak. Most, hogy 4-én a szovjet repülőkből bombákat szórtak a fővárosra, több közös zárkában pánik tört ki. Az ajtókat rugdosták, ordítottak. A fegyőrök gyors tempóban nyitogatták az ajtókat. — Vigyenek pokrócot magukkal, amilyen gyorsan csak tudnak, szaladjanak az alagsorba! — Fényárban úszott a város légitere... a szovjet repülőkről Sztálin-gyertyákat dobtak le, és a várost röplapokkal szórták tele, amelyekben leleplezték a magyar nép árulóit.

Egymás mellé feküdtünk a több száz rabot befogadó helyiségben, ahol a négyes sorok közt lépésnyi sávot hagytak a smaszerek és az igazgató részére. Ezek most a raboknál is jobban be voltak rezelve. Éberem figyeltük, mi történik odakint, s a menekülés gondolatát latolgattuk, ha a börtön falán rést ütne egy bomba... A pince nyitott ablakain át jól hallottuk a szovjet gépek berregését, majd a szomszédos tüzelőlaktanyából a légelhárító dörgését. A nagyobb zajt a lövegek robbanása és a repeszdarabok sűrű koppanása okozta az ablakokkal egy szinten levő udvar kövezetén.

— Horthy rendeletet adott ki — mondta halkan az egyik elvtárs —, hogy a „káros elemek” katonai büntetőalakulatokban küldessenek ki a hadműveleti területekre...

Nem volt szerencsénk, nem adódott lehetőség a meglépre... De felette jó jelnek véltük, hogy a villámháború visszaveti sugarait; a pár hónapra saccolt lerohanás helyett egy év múlva szovjet bombázógépek a támadókat fenyegetik.

„A baj az, hogy a magyar urak tízezerrel küldik halálba a honvédeinket... a fasisztáknak nap mint nap nagy veszteségeik vannak... a fritzek most is, mint az első

világháborúban, magyar honvédekkel fedeztetik magukat” — visszhangzottak a fülemben egész nap elvtársam szavai. A jó és rossz hírek fölött cellámban órák hosszat rágódhattam. Tavaly ilyenkor Szamosfalván hogy gúnyolódtak vallatóink! „Oda a szovjet paradicsomotok! Moszkva elesett! Leningrádot bevettük! Sztálin repülőgépen az Urálon túlra menekült!...” Most azért már nem olyan hangosak, sót!...

Egy-egy ilyen gondolat hatására megkönnyebbülten viseltem a magányt. Az éhséget dúdolással meg halk füttyszóval csitítottam, ahogy tudtam, mert a korgó gyomor minden más hangot túllicitál...

Szeptember 22-én, egy teljes év után sikerült végre hiteles forrásból megtudnom egyet-mást a „kint” történő eseményekről. A délelőtti órákban levezettek egy kis helyiségbe, ahol egy sportruhás civil, dr. Somogyi Ödön ügyvéd nyújtotta felém a kezét, s sietett előre bocsátani, hogy Kolozsvárról Bruder Ferenc szaktanácsai titkár megbízásából vállalta védelmemet a közelgő főtárgyaláson. A hadi és általános helyzet iránti érdeklődésemre részletebben válaszolhatott, hisz négy szemközt voltunk. Beszélt is a hármás moszkvai találkozásról, arról, hogy a kormányzó nagyobbik fia és a veje lezuhantak, hogy a szovjet hadsereg több arcvonalon sikeres frontáttöréseket hajtott végre, hogy a németek egy frontszakaszon előretörnek a Donig, s hogy a hitlerista fenevadak földig rombolták Lidicét, kiirtották lakosságát. Beszélt a szovjet bombázógépek megjelenéséről a főváros felett, hogy a leszórt röplapokon moszkvai magyar írók leleplezték, kikért és miért éheznek a magyar nép, véreznek el magyar honvédek tízezrei... Hazájától kétezer kilométerre pusztul a magyar, hogy segítségére legyen a világ legszennesebb gonosztevőjének, földrésze tűzbe borítójának, milliók eltaposójának, aki véres csizmával tiporja Szovjet-Oroszország földjét, azét az egyetlen országét, amelyben a nép az úr, ahol a gyár a munkásé, a föld a paraszté...

Ekkor hallottam a nyilaskeresztesek túlkapásairól, a zsidóság elleni támadásokról, a Népszava és a szociáldemokrata párt ellentéteiről, Szakasits Árpád levélváltásáról, a szélsőbal és a szociáldemokraták legális keretek közötti barátkozásáról. Beszédéből kiértett, hogy Bruder

megbízható embernek mondott neki, s vigyáztam, hogy a kommunistákhoz való tartozásom titok maradjon előtte, hogy az egységfront töretlen harcosának, baloldali szociáldemokratának véljen engem. A beszélgetési idő lejártakor megígérte, hogy lépéseket tesz a közös zárkába való áttételemért és tájékoztatni fog a védelem kidolgozásáról.

Szelíd őszebe értünk. A szemben levő budai oldal pár nap előtt még zöld növényzete nap nap után színesedett, barnult, sárgult; vetkőzni kezdtek a fák. Aztán csendes, hideg esős napok következtek. Régi, szakmámmal járó reumatikus fájdalmaim kiújultak, s addig ismeretlen szorongások környékeztek. Nem leltem a helyem, aztán meg azt kezdtem tapasztalni, hogy nem tudok uralkodni magamon. Ha gondolatban vagy olvasmányaim kapcsán vidám vagy szomorú kérdések foglalkoztattak: előbbinél hangosan kacagtam, utóbbinál összeszorult a torkom, a zokogást nem volt erőm visszafojtani, s percek kellettek, míg erős sóhajtások közepette felülkerekedtem idegeim oktan rángásain.

Történt egyik októberi napon, hogy a könyvosztó irgalmas nővérek a Melita főnővér utasítására könyvcserére jöttek: a következő három hétre újabb három könyvet választhattam. Figyelmemet egy zöld fedelű kis könyvecske címe vonta magára: *A neuraszténia és szimptomái*. Magamhoz vettem, s miután egyedül maradtam, olvasgatni, tanulmányozni kezdtem. Az előszóból megtudtam, hogy a Vatikánnak Tirolban idegszanatóriuma van a katolikus anyaszentegyház idegbántalmakban szenvedő főbb tisztviselői részére. Itt a különböző eljárások között elsősorban a „hideg” kezelést alkalmazzák: hideg tus, lemosás... és egy-egy ilyen kúra után a beteg pár évre visszanyeri szellemi képességeit. Azután a szimptomákat tanulmányoztam át, és az ott írtakat magamon mind tapasztaltam. Mi az ördög, csak nem mondják fel az idegeim a szolgálatot? Sutba vágtam a füzetet, s elkeseredésemben jót káromkodtam. Hol van nekem lehetőségem, még gondolatban is, a szanatóriumi kezelésre. Miután kissé megnyugtattam magam, hogy a felháborodás itt mit sem segít, ismét kézbe vettem a füzetkét, hogy lám csak, mik

a gyógykezelés főbb módozatai. Hidegvizes lemosdás tetőtől talpig, aztán gyorsan száraz lepedőbe kell csavarni a beteget. Olyasmire, hogy séta a fenyvesben, ózondús levegőn, nem gondolhattam, de mindenesetre még aznap kineveztem szűk kis cellámat szanatóriumi mosdófülkének. Mivel a szerző állott vizet javallott a reggeli lemosdásra, szóltam a napos felügyelőnek, hogy a kártyussal a vizet ne reggel, hanem este adják nekem be.

És elkezdtem a lemosdásos kúrát: az estétől reggelig álló vízből a lavórho öntöttem, s ahogy reggel az ébresztőt meghallottam, kibújtam a pokrócból, meztelenre vetkőzve lemostam magam, aztán a pokrócot magam köré csavartam, s pár percre még visszabújtam az ágyba. Egyszerűen lehetőségeimhez képest követtem mindazt, amit a könyvben előírtak. Néhány nap múlva kezdtem is jobban érezni magam, amiben persze nem kis szerepe volt az önszugesztiónak.

Október hó folyamán levelet kaptam az ügyvédtől: „Beszélgetésünknek megfelelően mellékelve küldök önnek egy felbélyegzett levelezőlapot, hogy mihelyt a vádiratot megkapja, azonnal értesítsen engem róla, és megírja azt is, hogy mikor és hova van kitűzve a tárgyalás. Akkor majd újból felkeresem Önt, hogy védelme ellátását megbeszéljük. Dr. Somogyi Ödön ügyvéd.”

Zárkaszomszédaim a sétán lesújtó hírral fogadtak: Schönherz Zoltánt, az MKP főtitkárát 9-én kivégezték. Ez után már milyen vigaszt nyújthatott a hír, hogy Anglia, Amerika és a Szovjetunió közös nyilatkozatban figyelmeztették a németeket: a háborús bűnösöket a háború után a szövetségesek felelősségre fogják vonni barbárságukért.

Egyelőre nem kéreztem orvoshoz. Úgy gondolom, a hidegvizes kúrával útját állom ennek az „úri betegségnek”. Úgy veszem, mintha szanatóriumban állnék kezelés alatt.

December nagy hideggel köszöntött be. Kint ropogott a fagyos hó. Északi szél zörgette a rozoga ablakokat. Az ajtó alatt tenyéryi hézag, az ablak körül is... erős huzat járta át cellámat. Amúgy is legyengültem, a gyatra fűtés mellett úgy remegtem, mint a kocsonya, fogaim vacogtak, de csak áltattam magam, hogy valamiként kibírom ezt is.

Egyik éjszaka cigarettacsikk bűzhödt szagára ébredtem. Valamilyik zárkasomszéd az ablakba rejthette... Bár már magam is újra dohányoztam, most olyan undort váltott ki belőlem a szag, hogy az esti répalevest egyből kivettem. Reggel pedig, amikor napi kenyéradagomat átvettem, azon is valami undort keltő szagot éreztem. Különösebb fájdalmam még nem volt, de előjele lehetett ez annak, ami következett: a vizeletem egy része nem ment el a maga medrén, hanem a hasam növelte... Aztán fokozatosan gyomorgörcsök jelentkeztek, de lázat még nem éreztem. Pár nap után éjjelenként a fájdalomtól a szemem le nem hunytam, és a falat kapartam, ételt ne is lássak,, csak vizet kívántam. Ekkor szóltam a foglárnak, hogy írjon fel orvosi vizitre. Az orvos másodnaponként tartott vizitet a cellák előtti folyosón. 30—40 ember állt itt sorára várva. Jött is az alacsony, csupasz képű „csodadoktor”, s a nagyszámú pácienssel pár perc alatt végzett. Egyik oldalán az írnoka, egy jóvágású civil férfi, ő jegyezte egy füzetbe az orvos észrevételeit és a javallt gyógyszert: keserűsót, rüh és lapostetű elleni kenőcsöt, s nagy ritkán aszpirint. Másik oldalán Szegedi foglár, aki felsorolta az orvos által kért rab adatait:

— Mi a baja? — kérdezte tőlem az orvos.

Mialatt én a hasamra mutattam, Szegedi bokáját összecsapva mondta:

— Kommunista.

— Keserűsót neki!

— Főorvos úr kérem, rendes a gyomrom.

Szegedi rám ordított:

— Pofa be! Hogy mer a főorvos úrnak visszafeleselni?!

De még a keserűsót sem kaptam meg. Másnap délután újra feliratkoztam. Két nap alatt a hasam tovább növekedett, fájdalmaim fokozódtak. Türelmetlenül vártam, hogy az orvos elé kerüljek. Ha először esetleg szimulánsnak nézett, most majd csak komolyabban vesz — gondoltam, és igyekeztem tömören összefoglalni mondanivalómat. Reggel, amikor a nagyvizitnél az orvos hozzám ért, belebökött begörbített ujjával puffadt hasamba, s csak ennyit mondott:

— Érdekes egy has!

Csalódottan néztem utána, nem akartam hinni a szememnek. Ezek a kommunistafalók, úgy látszik, nem hajlandók segíteni rajtam.

Másnap szerencsémre Melita nővér jött látogatóba.

— Mi van magával, csak nem beteg? ...

— Rosszul érzem magam, kedves nővér, már jó néhány napja.

— Miért nem iratkozott azonnal orvoshoz?

Elmondtam neki, hogy jártam, de nem akarta elhinni, hogy az orvos ennyire közönyös lenne irántam.

— Iratkozzék föl újra, én majd beszélek vele, hogy tüzetesen vizsgálja meg.

A harmadik viziténél aztán az orvos félreállított. Miután végzett a többiekkel, engem a rendelőjébe kísértetett. Hasam nyomogatta, egyéb szimptómák után érdeklődött, miközben a mellette álló felcser mindezt a könyvbe jegyezte. Miután végzett a vizsgálattal, utasította a rab orvost, aki körülötte lábatlankodott, hogy a hasam kenje be káliszappannal, és rakjon rá hidegvizes borogatást.

Járatlanságom dacára meghökkenően hallgattam az orvos utasításait. Rosszindulatához most már semmi kétség sem férhetett. Visszakísértetett a jéghideg cellába, ahol káliszappant kentek és hidegvizes unszagot tettek a hasamra. Még a felcser is megjegyezte, amikor ketten maradtunk, hogy annyit ér ez, mint döglött lón a patkó. Alighogy eltávozott a felcser, Melita nővér nyitott be, s hitetlenkedve csóválta a fejét.

— Káliszappan s hidegvizes ruha? Nem értem, mitől jó ez?! Márpedig a doktor úr köztudomásúan precíz a diagnózisában. Nem rendelte betegszobába magát?

— Nem, csak visszakísértetett ide.

Mit mormoghatott magában Melita nővér kifelé menet, nem tudom, de alighanem azt, hogy ilyen állapotban nem maradhatok itt, mert félóra sem telt el, intézkedésére betegszobába szállítottak.

A budai oldalra nézett tágas nagy ablakaival a négyágyas, világos betegszoba. Engem az ajtó melletti első ágyba fektettek. Két különös lakója volt még akkor a szobának. Közvetlen szomszédom, egy ötven év körüli, hosszúkás borotvált képű zsidó férfi meleg tekintettel

fogadott. A másik egy idősebb pap volt, aki lábadozó betegként ide-oda járkálva imádkozott, hogy bosszantsa ágyéksérves társát.

Délután jajveszékelő ágyszomszédomnak fájdalomcsillapítót hozott a felcser. A dilit szimuláló lelkiatya sétára ment. A valutasíbolással vádolt rab felcser, aki figyelemmel kísérte az orvos irántam való ellenséges magatartását, ágyam szélére telepedett, és suttogva mondta:

— Kovács, vegyen erőt magán és ne ijedjen meg, barátom. Tanulmányoztam orvosi könyveket, kerestem a magáéhoz hasonló eseteket... megáll a vizelet, nem szűr a vese. Ennek a betegségnek prenitonite az orvosi neve, vagyis magyarul tébécés-izzadmányos hashártyagyulladás. Az orvos jól tudja... a betegség súlyos. Mindent köveszen el, hogy vigyék el innen!

Mit tehetek, hogy e gyilkos orvostól megmeneküljek? Semmit! Csodák nincsenek, esetleg véletlenek. S különben is mi vagyok én ebben a nagy világkavargásban? Csepp a tenger vizében. Ha néhány napig nem indul meg a vizeletem, hamar befejezem... Ó, bárcsak egyszer láthatnám még az enyéimet!

Estefelé kint kavargott a hó, és erős szél zörgette az ablakokat. Gondolataim az enyéimnél jártak, a lázam is felszökhetett, égett a szemem... most volna jó, ha jönne Melita nővér. Megkérném, küldjön üzenetet a családomnak. És akkor nyílt az ajtó, a főnővér lépett be, finom falatokkal, még citromot is hozott. Utána a felcser a hőmérővel ... Nyomukban az egyik főfegyőr, Tóth István köszöntött és foglalt helyet ágyam szélén. Meglepett sajnálkozása, meleg üdvözlése; együttérzéssel beszélte el, hogy a kukucson át figyelte és csodálta mindennapi tornámat, s ahogy magamat és a cellámat példás rendben tartottam.

— Féltettem, megmondom őszintén, hogy a hosszas magány és éhezés... no de nem szabad csüggedni... itt már jobb helyen van, de a Gyűjtőben, a kórházban még jobb lenne.

Itt az alkalom, gondoltam, a felcser diagnózisára hivatkozni. Melita nővér szemében könny csillogott.

— Ennyi emberség után, kérem, engedjen meg még egy

kérést... Tegye lehetővé, hogy mielőbb a gyűjtőkórházba kerüljek, s értesítse táviratilag a családomat, hogy rosszul vagyok, keressenek fel, ha tehetik.

Igen bólintott. A hőmérő akkor már 39 fokot mutatott...

Miklós napján reggel vittek el. Melita nővér kilónyi citromot pakolt a holmimat tartalmazó tarisznyába. Gyógyulást kívánt.

— Távirat ment a felesége címére — mondta. — Isten vele, Kovács, mielőbbi gyógyulást!

A rabszállító kocsival előbb a Markóba vittek, ahol Horthy Miklós neve napját ünnepelték. Azt a pár órányi időt, amíg a gyűjtőbe való átírásom megtörtént, sohasem feledhetem. A fegyőrök ünnepi díszben jártak, az egyik szolgálatos főfegyőr dühösen csapkodott, hogy épp ezen a nagy ünnepen kell neki egy akasztófárávaló kommunista átírásával foglalkoznia. (Melita nővér rendkívüli úton, az egészségügyi minisztérium jóváhagyását mellőzve utaltattott át.)

— Egy ilyen döglennivaló hazaárulóért megszentésgelelníteni főméltóságú kormányzó urunk szent nevét! — ordította. — Golyót a fejébe és úgy ereszteti le a Dunán, vissza az oláhokhoz... Dugjátok oda a lépcsőlyukba, amíg elintézem a papírjait!

A huzatos padlásfeljáróban hol a hideg rázott, hol a láz égetett. Kézzel-lábbal vertem a rám csukott ajtót:

— Gyilkosok! Hóhérok! — kiabáltam, míg eszméletem nem vesztettem. Mikor magamhoz tértem, egy bűnözőkkel teli cellában találtam magam, csuromvizesen, ágyban, körülöttem csontra aszott, kihegyesedett orrú rabok bábáskodtak.

— Nyugi, nyugi, apuskám, isteni helyen kötött ki.

Alighogy feltápszkodtam, nyílt az ajtó, utánam jöttek.

— Gyerünk... Szedje a cókmókját.

Amikor kezembe nyomták a batyumat, éreztem és szól-tam is, hogy a vagányok alaposan megdézsmálták, de a foglárók rá se hederítettek méltatlankodásomra; odalett a Melita ajándéka mellett fehérneműm és értékesebb tárgyaim jó része.

ÉLET ÉS HALÁL KÖZÖTT

A budapesti köztemető szomszédságában levő Országos Gyűjtőfogház kórházában ötven év körüli orvos vizsgált meg. Nem úgy, mint az a kugligolyó fejű orgyilkos a Pestvidékiben, hanem mint orvos a beteget... emberségesen kérdezett, és alaposan megvizsgált. Diagnózisa egyezett a felcserével: tébécés-izzadmányos hashártyagyul-tetés.

— Ezt jól kifogta — jegyezte meg az ápolónőnek. Ez karonfogva felvezetett a tudószanatóriumba, egy tizenkét ágyas kórterembe. Ott a bejáratától legtávolabb eső sarok-ágyba fektettek. Rossz bőrben lehettem, a szolgálatos osztályvezetővel távozó házimunkások összesúgtak: — Az lesz ennek is a sorsa, mint az előtte levő vízkórságos Snájdernak. Akit abba az ágyba fektetnek, annak kámpec... — Később elmondták, hogy azt a Snájdert előző nap vitték ki a halottszállító kosárban a hullaházba. Az ilyen biztatás úgy hatott rám, mint a kedves halott koporsójára hulló göröngyök kopogása a temetőben, míg csak zavaros lázálomba nem merültem.

Reggel ágyszomszédom, egy komikus harcsabajszú vénember kukorékolására ébredtem.

A reggeli köménymagleves ízletes volt; más táplálékot nem is vett be a gyomrom. Vizitkor főleg azt firtatta az orvos, hogy családomban visszamenőleg volt-e valaki tébécés. Ilyenről nem tudtam. Gyerekkoromban egyszer voltam tüdőgyulladásban, és az első világháború utolsó évében az ún. spanyolnáthát lábon húzva vészelttem át, no meg a szakmámmal járó reuma szokott gyötörni. Ennyi minden, amit mondhatok. Megkérdezte, mit írjon a fejlapomra, miért vagyok börtönben.

— Úgy tudom, valami „kihágással” vádolnak — feleltem.

— Legyen kihágás — felelte, s jól a szemem közé nézve, biztatóan elmosolyodott. (A kórterem ajtaján piros tintával nevem mellett ott virított a „kommunista”.)

Aztán egyéb gyógyszerek mellett napi hat darab rubroffen pasztillát íratott fel a raborvossal, kettőt minden étkezés után. Bő táplálékot rendelt, kisegítő ápolónak pe-

dig a lábadozó betegek jelentkeztek mellém, azokból választhattam. Így hát az orvos emberségből vagy a betegség tanulmányozása végett kivételesen jó kezelésben részesített. Következő éjszaka azt tapasztaltam, hogy a por és a titokban dohányzók füstje odaszorul a sarokba; fuldadoztam, köhögttem, s vizitkor elpanaszoltam az orvosnak, hogy levegőtlen ez a sarok. Az orvos a bejáráthoz közelebb tétette ágyamat, ahol a légjárat valóban jobb volt. Kellemetlen volt a hasfalak közé egyre gyűlő folyadék, azt tapasztaltam, hogy akadályozza a szívműködést és szűrást okoz. Feküdni csak a bal oldalamon tudtam, ott is úgy, hogy a karomra támaszkodtam.

Melita nővér táviratára egész családom felkerekedett, hogy megkeressenek. Ilyen szánalmas állapotban találtak rám a Gyűjtőben. Minden igyekezetem ellenére, hogy erős és nyugodt maradjak, nem voltam ura akaratomnak, az idegeim cserbenhagytak. A torkom összeszorult, legnagyobb szegyenemre ideges rángás, aztán visszafojtott zokogás remegtetett, erőteljesebben, mint bármikor, amióta a neurózis tüneteit magamon felismertem. Mosolyogni igyekeztem, de csak sírás lett belőle. Figyelmeztettem őket, hogy ne jöjjenek közelebb, mert a betegségem fertőző.

— Azt táviratozták, hogy téged vakbélgyulladással megoperáltak — mondta Annuska. — Ez pedig egészen más...

Bátorítani igyekeztek, Annuska ígérte, első dolga lesz otthon, hogy kérést adjon be az „ötös tanácshoz” szabadlára helyezésem érdekében. (Ui. az észak-erdélyi kommunista letartóztatottak ügyével külön büntető tanács foglalkozott.) Magduskám nagy kék szemében könnyek csillogtak... Anyósom szegény nem tudom, mit érezhetett, talán valami olyasmit, hogy lám, a kommunista vő szegyenbe hozta tisztos polgári családjukat. Azzal búcsúztak, hogy az orvos szerint betegségem súlyos, de van remény a gyógyulásra.

Tehát mielőtt hozzám jöttek volna, megkérdezték az orvost, és beszéltek vele... Hogy a betegségem súlyos, abban nem kételkedtem: ha a vizeletet meg tudja indítani, remélhetek, ellenkező esetben... vége! Magamra maradván, gyávaságom miatt korholtam magam: micsoda

fogadtatás, sírni-zokogni!? Holott nekem kellett volna őket vigasztalni.

Közvetlen ágyszomszédom a kijárat felől egy alacsony természetű, harmincéves beteg volt: Kertész Jenő órás-ékszerész; tüdőroncsolással sorvadt itt, mint mondta, az orosz fronton visszavonulás közben érte a golyó.

— Csak a kommunisták győzelme, ami már nincs messze, mentheti meg az emberiséget a fasiszta borzalmaktól — vont a frontszolgálata tanulságait. Aranyat vásárolt feketén az üzlete részére, négy évet kapott érte. Közben szidta Horthyékát, átkozta a hitleristákat, hosszú hegyes orra idegesen remegett, amint így folytatta. — Egy évet töltöttem a szegedi Csillagban, amikor felszólítottak, hogy jelentkezhetünk frontszolgálatra: hív a haza! s amennyi időt a szovjet fronton töltünk, letudják a büntetésből. És én jelentkeztem. Négy hónapig voltam az első vonalban, honfitársaim ezrei haraptak fűbe. Én ugyan megúsztam, de mit érek vele?

Ezt a Kertészt a rabok „siti princ”-nek titulálták, mert csaknem mindenkit lekenyerezett. Éjjeliszekrénye mézzel, tojással, vajjal tele, jó fiú, megosztaná velem, de nem kívánom, undorodom a finom tápláléktól. Jóhiszemű orvosom, Nagy Dezső is mindennap más és más ennyivalót rendelt, hogy a sok közül valamit csak bevesz a gyomrom, és akkora adagokat, hogy kettőnek is bőven elég lett volna. A hozzám szegült gondozók egyike-másika jókat evett a zsíros falatokból, mialatt magam lassan sorvadtam.

Az orvos néhány napig vizelethajtóval (novurittal) próbálkozott, de vajmi kevés sikerrel. Az a néhány csepp vizelet is vérpiros volt, aztán punkcióval is eltávolított valamennyit, izzadással is apadt éjjelenként, de mindez nem tett ki még annyit sem, amennyit a reggeli kömény-magleves, amit szerettem és megittam. Görcsök kínoztak, még a könnyű kopott pokróc is fájdalmas teher volt rajtam. Ilyen állapotban hallottam egyszer a nevem szólóngatni. Mintha távoli ködös mélységből szűrődött volna felém:

— Maga az a Kovács István kommunista? Emitt van a vádirata! — mondta az ügyészégi küldönc az ágy lábánál állva, s amikor megbizonyosodott, hogy én vagyok

a keresett, hasamra dobta a vaskos köteget kitevő vádiratot.

Feljajdultam a szörnyű fájdalomtól. — Vadállat — hörgöttem, de az rám se hederítve kiment. Belelapoztam a vádiratba, amely oldalakon keresztül taglalta az államhatalom megdöntésére irányuló tevékenységemet és szervezeti kapcsolataimat. Aláírták az ötös tanács tagjai. Zalányi Endre elnök, Piáček István királyi államügyész.

Felmérve a vád súlyosságát és egészségem ilyen mérvű leromlását, akkor ért meg végérvényesen bennem a gondolat, hogy a tárgyaláson, ha addig el nem patkolok, vádlott minőségemben vádolni fogok! Hónapok óta építgettem magamban ezt a beszédet; s amióta értesültem szovjet földre hajtott honvédeink tízezreinek értelmetlen pusztulásáról, csak erősödött bennem a megfellebbezhetetlen gyűlölet a néparuló rend ellen. Most csak arra vágytam, mielőtt e veszett kór végezne velem, a vádlottak padjáról leránthassam a leplet e rablóbandáról, mely felvonultatta erőit a dolgozók első szabad hazája megsemmisítésére, itthon pedig a népet sanyargatja, a békés dolgozók vezetőit börtönökben, gyűjtőtáborokban kínozza.

Arra gondoltam, hogy a Somogyi Ödön ügyvéd levelezőlapját el sem küldöm, ne védjen engem senki a tárgyaláson, tudom én már, mit kell mondanom. Utóbb mégis elküldtettem, arra gondolva, ha netán a bíróság korlátozni próbálna a beszédben, ő a törvények ismeretében segítségemre lehet, hogy az utolsó szó jogán kibeszélhessem magam.

Cudar egy éjszakám volt akkor. Rendszeresen ebédidő tájt kezdett emelkedni a lázam, éjfél körül pedig már 40 fokot mutatott. Mint fegyelmezett beteg, azon erőlködtem, hogy jajgatással, nyögéssel ne zavarjam társaim éjjeli nyugalmat, éjfél körül lucskosra izzadtam, s ezáltal csökkent a fájdalom is. Az orvos másnapra kilátásba helyezte, sőt utasította a nővért, hogy készüljön fel a hasam lecsapolására.

Tíz óra körül a raborvos és a nővér egy nagy lavórt helyeztek ágyam elé, engem jobb oldalamba fektettek, akkor a kezelőorvos a hasfalba beszúrt egy csapot, s mint káposztáshordóból folyt belőlem a zavaros színű savós lé. A folyadék apadásával arányosan szűnt a feszítő fajda-

lom is, visszatért az életkedvem, s újra reménykedni kezdtem.

Annuskától közben két levelet is kaptam, hogy aggódva gondolnak rám, édesanyám és megtudta betegségem... nagyon szeretne bár még egyszer látni engemet (84 éves volt akkor szegény). Másik levelében tárgyalásunk közelebbi kitűzéséről ír, s bízik abban, hogy fel fognak menteni, esetleg betegségemre való tekintettel szabadlábba helyeznek, hogy a gyógyulásomhoz otthon nagyobb segítséget nyújthassanak... Ilyen értelemben dr. Demeter János ügyvéd segítségével beadványt juttattak el az ötös bizottsághoz Budapestre.

1943. január 5-én keltezett válaszlevelemben én is megírtam, hogy egészen jól érzem magam, amióta több mint tíz liter folyadékot lecsapoltak... a láz is alább szállt, az ágyat azonban még nem hagyhatom el... Arról nem írtam semmit a levelemben, hogy Somogyi Ödön ügyvéd késedelem nélkül felkeresett. Talán a legrosszabbkor. Megcsapolásom előtt alig egy órával. A nagy fájdalomtól kábultan nem voltam képes értelmesen válaszolni kérdéseire.

— Nos, mivel van vádolva? Idézőt kapott-e, hova és mikorra van kitűzve a főtárgyalás?

— Nem hoztak idézőt — suttogtam fogaim közt, míg a többi kérdésére csak a fejemmel bólogattam. A vádiratra mutattam, mely az éjjeliszekrényemen volt. Lehet, hogy félreértett, vagy nem merte vállalni a védelmet a súlyos vád miatt.

— Különös ember maga. Úgy tesz, mintha a saját sorsa sem érdekelné — mondta pattogva, miközben a vaskos vádiratot, melyben száznál is többen szerepeltünk, kezébe vette és belemélyedve olvasta. Aztán aranykeretes szemüvegét tokjába helyezve gondolkodott, hogy mit tegyen. Végül a vádiratot ágyamra vetette, s szabadkozni kezdett:

— Nem vállalhatok egy ilyen dolgot. Nagyon sajnálom, de... — megrovó pillantással szúrt felém. — Végeztem — intett a foglárnak, hogy kísérje ki az ajtón.

Ez a bizonyára szociáldemokrata ügyvéd úgy kezelte, mintha ellenség lettem volna. Nyomban utána írásban is értesített döntéséről (lapját ma is őrzöm): „Az Ön ellen

indított büntető eljárásban sajnálattal közlöm, hogy védelmének ellátását nem vállalhatom. Ezt egyidejűleg Kolozsvárra Bruder úrnak is megírtam, aki érdeklődött nálam az Ön ügyében. Tisztelettel: dr. Somogyi.”

Szinte egyidőben ezzel értesültem arról az elutasításról, melyet a feleségem kapott szabadlábra helyezésem érdekében felterjesztett kérelmére (megőrizte, szegény, mind a mai napig):

„Szabó Julianna és társai ellen, az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló bűntett stb. miatt indított bűnügyben a kolozsvári kir. törvényszék öttagú külön tanácsa Kovács Istvánné, szül. Fodorpataki Anna kolozsvári lakos férje szabadlábra helyezése iránt előterjesztett kérelmét a mai napon tartott zárt tanácsi ülésében vizsgálat alá vette és meghozta a következő végzést: A kir. törvényszék a kérelemnek nem ad helyet. Indoklás: A kir. törvényszék Kovács István vádlottnak a kir. ügyész által elrendelt letartóztatását az 1942. évi november hó 30. napján B. 6761/1941/18. szám alatt kelt végzésével az 1938: Xvl. tc. cikkelye alapján a főtárgyaláson hozandó érdemleges határozatig fenntartja, mert azok az okok, melyek az előzetes letartóztatás elrendelését indokolták tették, a fenti határozathozatalakor is fennforogtak. Kovács Istvánné folyó évi december hó 16-án benyújtott kérelmében férje előzetes letartóztatásának megszüntetését kérte azon címen, hogy férje hosszúra nyúlt előzetes letartóztatása folytán megbetegedett... jelenleg a Gyűjtőfogház kórházában kezelés alatt áll. Mivel nevezett kérelmében a ténykörülményen kívül semmi olyan körülményt nem hozott fel, amely az előzetes letartóztatás megszüntetésének okául szolgálhatna, a felhozott körülmény pedig annyival inkább sem szolgálhat az előzetes letartóztatás megszüntetése okául, mert a vádlott a kérelmező állítása szerint is már szanatóriumi ápolás alatt áll, folyamodó kérelme felől a rendelkező rész értelmében kellett határozni. Kolozsvár, 1942. évi december h. 18. napján. Dr. Zalányi Endre kir. ítélőtáblai bíró, az öttagú külön tanács elnöke, Dr. Vajda Béla tvszéki t. elnök, Dr. Sebessy tvszéki bíró tanácsstagok.”

A kórterem felelőse, a „siti princ” Kertész jelentette, hogy minden beteg hozza rendbe az éjjeliszekrényét,

ágyát, a házimunkások súroljanak, mert reggel nagyvizit lesz, fehérneműt is cserélünk. Nekem mint jó szomszédnak elmondta, hogy a kórház vezető főorvosa, dr. Varga Dezső roppant szigorú ember, még üti is a betegeket. Havonta legfeljebb egyszer benéz a tüdőöskhöz is... Mindjárt jönnie kell a borbélynak, hogy lekaparja a po-fázmányunkat s haját vágjon. A borbély jövetelének mindig megörvendtem. Az a kis növésű, éles eszű borbély amolyan belévaló derék ember volt, nagy tekintélynek örvendett. Itt a borbélyság ugyanis előkelő foglalkozás. A fodrász csak éjjel és ünnepnap alatt van zár alatt, hasznára lehet bárkinek a kívülről kapott élelem kiosztásánál, a „speiszolásnál” s a zugholmi beszerzésénél. Szinte egyedüli lógó az osztályon, aki mindenkivel beszélhet. Nekem jó emberem, bizalmasom lett: amíg a képem és fejem rendbe hozta, halkan beszámolt a legújabb eseményekről, a fronthelyzetről. Tőle hallottam a Sztálingrádnál két hónapja tartó heves harcokról és a többi frontszakaszon történekről, hogy a szovjet hadsereg áttörte a frontot és támadásban van több helyen. Az ilyen hírek minden gyógyszernél jobban hatottak rám; alkalomadtán egy-egy újságot is behozott, s amíg másokat nyírt, én a pokróc alá rejtve böngésztem.

Azon a reggelen is elég jól éreztem magam, önkéntes ápolóm segítségével a küblin végeztem bajomat. Hasam olyan volt, mint a páncél, de pillanatnyilag nem fájt. Így felülve, mintegy tízméternyire az ablaktól, a betegek feje fölött gyönyörködtem a kinti hózáporban, az ablak előtti terebélyes fa ágaira rakódott fehér lepelben. Olyan megnyugtató, jókedvre hangoló látvány volt.

Elsőnek dr. Varga Dezső főorvos lépett be az ajtón. Utána dr. Nagy osztályorvosunk, mögöttük pedig dr. Paksy rab orvos; a menetet Teréz ápolónővér zárta be. A félelmetesnek jelzett főorvost most láttam először, s most is vajmi keveset belőle, mert a tisztí köpeny felhajtott gallérja arcának nagy részét eltakarta. Az ajtón belül pár lépéssel megállt, szemét körbehordozta, lassan kérdezte dr. Nagytól, kik a súlyosabb betegek. Alighanem rám mutathatott, mert összébb húzta gallérját kesztyűs kezével, s az ágyam elé lépett.

— Milyen ügyben van őrizetben, Kovács úr?

A hallottak után meglepett az udvarias megszólítás.

— Úgy tudom, valamilyen vétség vádjával...

Bonyhai smasszer vigyázzba húzta magát, s vészesen nézve rám, jelentette:

— Alázatosan jelentem, Kovács István kommunista!

Valamennyi szem rám szegeződött. Mi lesz most? Nekem ugrik s kibelez, vagy... De a főorvos emberséges hangon kérdezett tovább:

— Azzal az észak-erdélyi kommunista üggyel kapcsolatban, Kovács?...

— Igen.

— Nem is szóltam magának, hogy idéző jött a címére a pestvidéki törvényszékről...

— Vártam már, főorvos úr.

— Ráírtam, magas láza van, nem szállítható. — Aztán utasította a kezelőorvost és az ápolónővért, hogy a javulásom érdekében minden lehetséges kezelést adjanak meg.

Amikor végre magunkra maradtunk, Kertész és a többi beteg azon ámuldozott, hogy megváltozott ez az orvos. Az volt az érzésem, úgy változik ő is, ahogy fordul a kocka a frontokon. Eszembe jutott, amit a Kertész által hozott lapból inkább csak úgy a sorok között olvastam. Algériában angol—amerikai csapatok szálltak partra... Csáktornya közelében partizánok kisiklattak egy tehervonatot, a VII. német hadtest feladta a voronyezsi hídfőt, rugalmasan szakadoz visszafelé a Kaukázustól és a Donyec medence keleti részéről. Nagy József foglár beszélt arról a szovjet támadásról, mely a 2. magyar hadsereg ellen irányult, hogy az 1. magyar páncélos hadosztály maradványai fedezik a Cramer-hadtest visszavonulását... Az első világháború dicstelen eseményei ismétlődnek...

Ezekben a hetekben került a szobánkba az újvidéki Zimonyi elvtárs. Tőlem a negyedik ágyban feküdt a fiatal kommunista öntő, mert az volt a foglalkozása, akárcsak nekem. Sovány, csillogó fekete szemű ember volt, fárasztotta a beszéd, állandóan magas láz gyötörte. A délvidéki kommunista ifjúsági szervezet vezetőjeként kapták el a magyar kémelhárítósok. Tőle értesültem a délvidéki véres razziákról, s magam is elmondtam egyet-mást neki az észak-erdélyi nagy lebukásokról... Egy borongós délután,

amikor havaseső verdeste az ablakot, Zimonyit a láz gyötörhette, mert egyre vízért rimánkodott: — Vízet, vízet adjatok — suttogta szomszédainak.

— Ne adjanak vizet neki — szoltam. — Vigyék oda inkább a boromat, az nem olyan hideg. — (Azokban a napokban ugyanis az orvos utasítására napi három deci bor járt nekem). Zimonyi, miután ivott a borból, fejét hátraejtette, s zokszó nélkül örökre elaludt... Halála végtelenül elszomorított. Amikor kivitték a kórteremből, torokom összeszorult, s csak rázott, rázott a sírás. Teréz nővér anyáskodva mondta:

— Vegyen erőt magán, Kovács, az ilyen búslakodás végzetesen hátráltatja a gyógyulást.

A víz tovább gyűlt bennem, nem akart természetes útján távozni, levelet se kaptam hazulról hetek óta, nagyon el voltam keseredve. Egy éjjel hiába türtőztettem magam, hogy kínomban másokat ne háborgassak, olyan elemi erővel tört rám a fájdalom, hogy muszáj volt ordibálnom. Hétfőre virradó éjjel volt, betegtársaim kézzel-lábbal döngették a kemény vasalt ajtót, míg elő nem került a szogálatos.

— Mi a nyavalya leli magukat, az embert még éjjel sem hagyják?

— Nagyon szenved egy beteg... jelentse a szogálatos tisztnek!

A rosseb aki megeszi — dörmögött az álmából felvert őr —, aki beteg, dögöljön meg, nem kár érte...

Éjjel bemenni a kórterembe nagy ceremóniával járt. Ehhez jegyzőkönyv kellett, részletes indoklással, hogy ki miért járt bent éjnek idején. Orvos éjjel nem is tartózkodott a fogház területén, csak Teréz nővér egy csillapító injekcióval odázhatta el a fájdalmat reggelig. Életemben ekkor kaptam az első ilyen fájdalomcsillapítót. Mintha kézzel vették volna le rólam a már-már birhatatlan fájdalmat.

Az újabb vízelvonás után mintha újjászülettem volna. Az orvos ismét vitaminos gyógyszereket, még dúsabb táplálékot írt elő: a borhoz heti 20 deka cukrot is, hogy forralva, édesen igyam, lágytojást, szaftos sertéssültet, tejbegrízt... és utasította a gondozómat, hogy mindent a dobkályha tetején előmelegítve adjon nekem. Ha a

Pestvidékiben havonta annyi kalóriát kapok, mint itt egy hét alatt, biztosan nem jutok ide.

A finom sertéshús rég nem érzett íze meggondolkoztatott: vajon honnan került ide, ebbe a hírhedt büntetőintézetbe ilyen „hét szűk esztendő” időkben sertéshús? Egyik nemrég behozott betegnek könnyű volt erre megfelelnie:

— A mieink Oroszországban hatalmas sertés- és szarvasmarha-csordákat zsákmányoltak... — Keserű íze lett egyből az így szerzett inyencfalatnak.

Hosszas betegségnek halál a vége... Kezdem hallgatóan az elmúlás gondolatával barátkozni. Betegségem gyógyíthatatlan, s a javuláshoz is az orvos szerint tiszta levegő, napsütés, nyugalom, barátságos környezet kellene... Vigaszom is adódott, az, hogy előbb vagy utóbb mindenki meghal. A túlvilágban már régóta nem hiszek. A róla szóló könyvek a képzelet világából valók, s csak a hitbuzgók megnyugtatóra szolgálnak... Mint materialista, a halált az anyag átalakulásának tekintem... hiszen olyan egyszerű az egész; ez az átmenet még mindenkinek sikerült. Csak az dühített, hogy tehetetlenül fekszem itt, holmi mániákus kalandorok miatt kell így elpusztulnom. Nem tudok az ellenséggel szabadon hadakozni a közelgő igazi szabadságért. Ez a gondolat kísértette Petőfit is, amikor az *Egy gondolat bánt engemet* című verset írta...

Ápolóim kérésemre lábra állítottak, és eltámogattak a kübliig. Undorral néztem pipaszár vékonyá sorvadtt lábaimat, arasznyi hosszúra nőtt szőrzetemet, közte a vérző sebekkel... Csak áltatom magam és a hozzám közel állókat azzal, hogy a teljes javulás útján vagyok... mert a valóság az, hogy vizeletem, ami kevés a rendes útján távozik, véres, nyálam hónapok óta feltartóztathatatlanul folyik, mint a szájfájós szarvasmarhának. A síró- vagy nevetőgörcsök egyre gyakrabban vesznek elő; a lázám alábbhagyott ugyan, de az ételt, főleg a húsfélét most is utálok.

A rácsok között aznap újra besütött a februári nap. Az ablakhoz hajló faágon feketerigó tollászkodott; a kirakott

húsdarabkákat kedves kis cinkék csipdesték; még a fakopáncs is feltornászta magát a lombtalan fatörzsön.

Most a déli órákban, három hónap után, a már előre beharangozott dr. Varga főorvos ismét nagyvizitet tartott. Jókedvében az alkoholista raborvossal élcelődött, mint aki nem látja a fától az erdőt. Végül megállt az ágyam lábánál.

— Nos, hogy van Kovács? — kérdezte a kezelőorvos-tól. Nagy doktor latinul fogalmazott diagnózisára rám nézett, és azt kérdezte:

— Szeretne Kolozsvárra menni?

— Nagyon szeretnék — mondtam alig hallhatóan.

— Azt elhiszem, hogy szeretne, csak az a kérdés, van-e hozzá fizikai ereje? Idézőt kapott a főtárgyalásra. Próbáljon leszállni az ágyról.

Minden erőmet megfeszítettem, hogy talpra álljak, de nem sikerült. Nem bírtak meg a lábaim. Erre szólt a raborvosnak és az ott lézengő ápolóknak, hogy segítsenek. A fejem kábult, forgott velem a körterem. Tehetetlenségem miatt jött, hogy felordítsak. Ahogy elengedtek, mint a részeg, düledezni kezdtem. Utasította őket, hogy vigyenek a mérlegre. De még ott is csak a támogatásukkal bírtam állni a 41 kilómmal.

— Mégis, hogy gondolja? ...

— Ha éppen hordágyon is, kérem, szállítsanak oda.

— Nem lehet. A maga lábain nem mernék elindulni még a 7-es pavilonig sem. Kénytelen vagyok az idézőre azt írni, mint az előbbire, hogy nem szállítható...

Levelet kaptam Annuskától. A többi között írta, hogy szabadlábra helyezésem végett már harmadszor adtak be emlékiratot az ötös tanácshoz. A tárgyalások is kezdetét veszik a napokban... talán felmentenek, azzal biztatnak az ügyvédek, a súlyos betegséget enyhítő körülménynek tekinthetik...

A levélben foglaltak nem sok reménnyel kecsegtettek. Ilyen állapotban, fertőző betegként, magamtehetetlenül nem kívántam nyugnek hazajutni nélkülöző családom körébe. Másnap az utolsó kis reménysugár is kihunytt belőlem, amikor ágyamnál megjelent a római katolikus pap.

Tehát itt tartok? Ez a vészmadár közeli végzetemre jött emlékeztetni?! Amíg ágyam lábánál a ministránssal a

tömjénezőt rendezte s latin imákat mormolt, gyermekkori emlékek éledtek fel bennem. Ott láttam magam elcsigázottan anyámmal és sok más kevés földű paraszti családdal a plébános úr természetbeli jövedelmét pótló kétszáz holdas papi birtokon kalákában dolgozni azért, hogy részibe vagy taksára pár hold földet kaphassunk. „Isten fizesse meg maguknak” — ez volt a fizetség. Igaz, imádkozott a háború előtt a háború ellen. Ez nemes cselekedet volt tőle... De a háború alatt feloldozta a szentség alól az ágyúkészítésre leszedett harangokat. Feleskette az ölésre a híveket, hogy jó ágyútölteléként viselkedjenek a más népeket leigázó rablőháborúban...

— Mit óhajt, uram? — kérdeztem feldúltan.

A lábadozó betegek mind odahúzódtak ágyam köré, a smasszer vigyázállásban, minden szem felém nézett.

— Bűneitől feloldozni — felelte keresztet vetve, s beleakart kezdeni az általam jól ismert, de megtisztult öntudatomat sértő ceremóniába.

— Ne fárassza magát, s távozzon, kérem — úgy éreztem, forog velünk a kórterem, s tartalék erőmet összeszedve mondtam: — Nem érzem én magam bűnösnek. Ha ide jutottam, azt csak annak a dicstelen rendnek köszönhetem, amelyet ön is szolgál. — Az idegességtől remegve fordítottam hátat az egész kórteremnek.

Nagy, a szolgálatos foglár kikísérte a papot, majd visszajött az ágyamhoz. Elégedetten állapította meg, hogy ilyen eset sem volt még fegyőri szolgálata alatt.

— Maga fején találta a szöveget, megmondta a magáét a tisztelendő úrnak... Hej, hogy odamondanék magam is...

Míg a közeli halál gondolatával barátkoztam, társaim a pappal való incidensről vitáztak. Édesanyám egykori figyelmeztetései jutottak eszembe: „Fiam, fiam, templomkerülő lettél... elrontott a város... Ismertem én még ilyen hitehagyottakat, és a plébános úr is mondta, hogy azért amikor a halál órája közeledett, valamennyien megtértek, papot hívtak s felvették az utolsó kenetet...” — De én a túlvilágról szóló biblikus tanításon régen túl voltam már, mit ámítsam magam, ha egyszer ez a természet törvénye, és szinte vágytam szabadulni a kínoktól.

Március első napjainak egyik délelőttjén sógorom, Fodorpataki Ádám ébresztgetésére tértem magamhoz letargiás álmomból.

— Hogy kerültél ide? — kérdeztem érdektelenül, mint akit az élők sorsa már alig érdekel.

— Hozzád jöttem — felelte energikusan. — Te meg úgy teszel, mintha nem is örvidenél látogatásomnak! Beszélj, hogy érzed magad?

— Most már jobban ... Ha éhezem, semmi bajom, nincs fájdalom, viszont ha valamit is eszem, gyomorgörcsök kínoznak... Különben már mindennel leszámoltam. Néhány órám, vagy ki tudja, talán egy-két napom ha van még.

Ádám sógorom hallani sem akart ilyesmiről, hanem hogy felrázzon közönyömből, néhány szóval megcsillogtatta előttem a közeljövő reményteljes kilátásait:

— Te, aki „igazi” hazafi voltál, nem beszélhetsz így! (Csak ilyen áttételesen beszélhetett, mert a napos foglár ott őrködött mellette.) Mindig „jó magyar ember” voltál, meg kell gyógyulnod! Közeleg az idő, s nagy szükség lesz ránk, igazi hazafiakra... Nagy történelmi időket élünk... érted-e? Adtunk be újabb kérvényt, személyesen magam adtam át az ötös tanács elnökének, Zalányi Endrének, s megvan a remény, hogy szabadrábra helyeznek...

— Ragályos a betegségem — sutogtam —, csak megfertőzném őket is. Jobb lesz így, hidd el nekem. Add át jókívánságaimat a családomnak, anyámnak... kívánok erőt, egészséget és vizasztalódást, a jó hazafiaknak mielőbbi sikert...

— Ne hagyd el így magad! Hol a régi vasakarated, kerekedj felül a beteges agyrémeken, táplálkozzál és bízzál felépülésedben... Nem bírom eléggé hangsúlyozni, hogy családodnak és valamennyiünknek, kik téged szeretünk, nagy szükségünk van rád és lesz a jövőben...

— Hát legyen a ti akaratotok szerint — engedtem a rábeszélésnek.

Kezdtém erőnek erejével is enni. Nyálam nem volt, ami lecsúsztassa a jobb falatokat, a folyadéktól pedig ösztönösen óvakodtam volna. De felhagytam mindenféle laltogatással, hadd gyűljön a folyadék a hasamban, ha nem ment másként, úgy segítettem magamon, mint anyám

libatöméskor, az ujjammal nyomkodtam le torkomon az ételt, bort vagy vizet ittam rá, a hasgörcsöket kínlódva türtem, tudatában annak, hogy csak így kaphatok erőre. Az utóbbi időben az orvos is elhanyagolt, a nővér sem buzgólkodott már úgy körülöttem...

Majd egy reggel az orvosi vizitnél Nagy doktor, ujsa begyével a szokásos módon hasamat nyomkodva, felderült arccal állapította meg:

—Kovács, magának puhult a hasa!

—Mit jelent ez, doktor úr?

— Azt, hogy átesett a krízisen, most már jöhet a javulás... Győztünk — mondta derűs hangon Teréz nővérnek, aki most is ott állt mellette.

Megörvendtem én is a fordulatnak. Tényleg, mintha megjött volna az étvágyam, bár a hasgörcsök vajmi keveset szűntek... A nemrég még undort keltő húsos eledeleket mohó étvággyal fogyasztottam.

Néhány nap múlva, amikor az orvos ismét érdeklődéssel foglalkozott velem, megkérdeztem tőle:

— Vajon a sok hanyatt fekvés s a nagy láz nem kezdte-e ki a tüdőmet?

Az orvos meghallgatott, kezével vaságyam fejéhez támaszkodva felelte, hogy sajnos az intézetnek nincs röntgenkészüléke, arról meg szó sem lehet, hogy kint vizsgáljanak meg, még ha lenne is pénzem rá, mert elvégre büntetőintézetben vagyunk, meg aztán az alattomos kórnek hosszú lefolyása van, az egész szervezetnek meg kell tisztulnia, ami bizony több hónapig is eltarthat.

A vizelet újra a maga medrén ment el, ápolóim bosszúságára sokat ettem, egy hét múlva segítségükkel az ágyból leléptem, roskadozó léptekkel, de nap nap után egyre több lépést tettem. Azt is észrevettem, hogy már nem szívesen támogatnak, amióta a koszt javát nem ők ehetik meg... Megtanultam az ágyvégekbe fogózkodva egyedül lépegetni naponta többször is. Az ablakon márciusi napsugarak pásztázták be a kórtermet, a keleti frontról jó hírek szállingóztak, már a sztálingrádi győzelem után voltunk.

Március közepe táján otthonról leveleket kaptam, még nem tudták, hogy betegségem jóra fordult. Ádám egyre csak azt hajtogatta, hogy vasakarattal küzdjek és bízzam

a felgyógyulásban... mert nagy szükség van rám otthon, az ő ügye a kolozsvári főtárgyaláson, amelyre magam is idézőt kaptam, befejeződött, s kilátás van az én szabadlábba helyezésemre is. Ellépegettem ágytól ágyig fogózkodva a napsütötte ablakig, s a tavaszi rügyfakadásban gyönyörködve biztattam magam, hogy érik már a vetésünk, s megérem még élve történelmünk legnagyobb eseményét. Az ilyen gondolatok minden gyógyszernél jobban hatottak rám.

Április tizedikén ebédidő alatt egyszer csak bekiált a nyitott ajtón a főfegyőr:

— Kovács, szedje a cókmókját, szabadlábba van helyezze! Gyerünk, mozogjon! — zavart kifelé a kórteremből. Annyi időt sem engedett, hogy a betegtársak felé bár egy búcsúsztót kiejtsek. Pedig szerettem volna megköszönni Dr. Nagynak is emberségét, Teréz nővérnek anyáskodó jóságát, Varga Dezső főorvosnak velem szemben tanúsított jóindulatát. (Ugyanis amint később megtudtam, szabadlábba való helyezésemért benyújtott utolsó kérészemre az ötös tanács hivatalosan érdeklődött állapotom felől, ő meg gyógyíthatatlannak minősített. A tanács erre úgy határozott: „Hadd bibelődjön eltemetésével a felesége”...)

De én kitoltam velük, saját lábamon hagytam el a gyűjtőkórházat. Pipaszár lábaim rogyadoztak még, de a tudat, hogy végre szabad vagyok, erőt adott. Igaz, amíg a fogháziroda előtt a folyosón az igazoló papírra váraкоztam, kétszer is elaléltam a padon.

ÚJRA OTTHON

A fogházirodától a ragyogó napfényben kerítéshez és falhoz fogózva vonszoltam magam a villamosmegállóhoz. Átellenben a halottak birodalma, a köztemető. A verőfénytől hunyorogva szemlélttem a nem éppen vidító környezetet. Történhetett volna ez másként is. Nézelődtem, vajon hová tüntetik el a gyűjtőkórház halottait? Hol porladozna a testem, ha... Amikor próbáltam felszállni a

villamosra, cserbenhagyott minden erőm, úgy kellett fel-segítsenek mások, s az első átszállásnál a Teleki téren, amikor leléptem a lépcsőről a földre, csak elterültem, mint egy béka. Tenyeremmel a járda peremének estem, ujjaimból vér serkent, kis kézipoggyászom a járdára repült. A járókelők körülálltak, ki dologkerülő részegnek, ki betegnek tartott. Rendőrt hívtak, előbb az is megleckéztetett, de miután megmondtam, hogy kórházból jövök és a Nyugati pályaudvarra kell eljutnom, hogy hazautazzak, taxit hozott, pénzem volt, így jutottam el a célhoz. Kora délután volt még csak, ezért legelőbb táviratot adtam fel a feleségemnek, hogy mikor érkezem. Vártak is rám a kolozsvári vasútállomáson: fiákerre tettek, s mivel az Annuska szüleinél nem kívánt vendég lettem volna, feleségem és leányom szűk kis szobájában fektettek ágyba. Látszólag valamennyien örvendtünk egymásnak; de minden örömet megkeserítette tehetetlenségem, gyámoltalanságom. Emésztett a tudat, hogy fertőző vagyok. Szemem fényét, a lányomat, távol kellett tartanom magamtól. Annuska nappal munkában, Magdikánk iskolában, anyósoméék a mezőn vagy a kertben munkálkodtak; tehát csaknem egész nap egyedül voltam, a nyitott ajtón keresztül bámultam az udvaron tanyázó majorságot, az időnként ott nyargalászó egyéves csikót; hallgatagon feküdtem, fáradt, beteg testtel, csapnivaló rossz idegzettel. Feleségem kihagyta nekem az ennivalót, s ebédidő körül anyósóm is hozott a főztjéből, táplálékban tehát nem szűkölködtem. Olvasgatni is megpróbáltam, de nem maradt meg a fejemben semmi, csak szédültem.

Ádám sógorom hazaérkezésem után orvost hívott. Dr. Grünwald, ez a magas szőke férfi és kommunista szimpatizáns alaposan megvizsgált, s ismervén a diagnózist, most inkább a tudómre volt kíváncsi.

— Izzadmányos mellhártyagyulladás, semmi kétség nem fér hozzá — állapította meg. Idegállapotommal kapcsolatban elhárította kérésemet, hogy valamilyen erősebb idegcsillapítót írjon. Csavargatta a nyakát, mintha a galérja szorítaná. — Sajnálom, de nem ajánlom a gyógyszeres kezelést. Az idő, a nyugodt élet, jó táplálkozás, sok napfény, friss levegő a legjobb gyógymódja a neurózisnak. Magam is ilyenformán voltam. Mint zsidó orvos, be

voltam híva munkaszolgálatra, a főorvossal együtt a többi közt a kaszárnyaudvart separtuk. Nagyon tönkrementem idegileg, de most itthon a nyugodtabb légkörben sokat javultam.

Másnap a rendelőjében átvilágította a tüdőmet.

— A bal tüdeje teljesen izzadmányban van... a szív jól működik, étvágya jó... a betegség jóindulatúnak mutatkozik. — Gyógyszereket írt fel, és meghagyta, vigyenek el a tüdőgondozóba is. Vállalta a kezelésemet, de melegen ajánlotta, akkor és később is, hogy próbáljak meg bejutni a klinika tébécé-osztályára, ahol állandó orvosi felügyelet alatt s a magasabb fekvésű oldal fenyőfái közt az ózondús levegőben több esélyem lenne a gyógyulásra.

A tüdőgondozónál az orvos és az ápolónővér nem titkolták, micsoda pech a két betegség, a hasvízkórság és az izzadmányos mellhártya így együtt. Eszembe jutott Dr. Nagy kezelőorvosom jóvendőlése: „Ennek még folytatása lesz, meg kell tisztulnia az egész szervezetnek.”

Legfőbb gondom az volt, hogyan juthatnék be a nagy-klinikára. Amint az ágyamról nézelődtem az udvaron át a veteményeskertbe, anyósoméék egész nap fűrgén dolgoztak, Magduska is segített a piacra való készületben, minduntalan azon rágódtam: vajon mit gondolnak felőlem az öregek? Farkasétvággyal eszem, még azt is, amitől betegségem előtt és alatt valósággal undorodtam, például az avas szalonnát, a kövér húst, és még csak a kisujjamat sem mozdítom, hogy segítsek valamit.

A klinikai tüdőosztályra való bejutás lehetőségei iránt való puhatolózásunkra az volt a válasz, hogy a bibliai Éden-kertbe könnyebb bejutni, mint oda, mert minden ágyra legalább tízen pályáznak. Talán nagy protekcióval; de az nekünk nem volt, sőt óvakodnom kellett, hogy a be nem avatottak megtudjanak valamit is politikai üldöztetéséről. Persze mi kommunisták egy kis taktikáért nem mentünk a szomszédba. Zsebembe helyeztem a tüdőgondozótól kapott igazoló papírokat, botra támaszkodva lakásunkról kivonszoltam magam a Dohánygyár elé, és ott összerogytam. Emberek gyűltek körém... zsebemből a ki-látszó papírt olvasva, rögtön telefonáltak a mentőkért.

Egy óra múlva a klinikai tüdőosztály ambulanciáján voltam. Miután megvizsgáltak, megkérdezték, mikor és hol betegedtem meg. Amikor bementam, hogy a fronton, szó nélkül felvettek, és a harmadosztályú egyes kórteremben egyelőre pótágyba kerültem. Napi ötpengős taxa ellenében megkezdődött a kezelésem. Holléte mről a családomat levélben értesítettem, immár megkönnyebbültem a gondtól, hogy esetleg megfertőzhetem őket. A feleségem azonnal felkeresett, ételmet hozott és minden egyéb szükséges holmiról gondoskodott. A régebbi betegek csakhamar kiiktattak, hogy a látogatási időn kívül, ami csütörtök és vasárnap délután volt, más napokon is belopózhatnak a felső kapun, a Kőkert utca (ma Haşdeu) felől, főleg a csendes pihenő után, a kötelező sétaidő alatt.

Egyetlen anyagi forrásunk, az Annuska keresetén kívül, közösen szerzett kis kertes házikónk lett volna, de abban egy rosszindulatú volt zupás őrmester lakott, akinek hiába kerítettünk megfelelő lakást a lakástörvény előírása szerint, mert nem volt hajlandó cserélni, arra spekulált, hogy a jogfosztott kommunista telkét bérmentve kisajátíthatja... Kényszerhelyzetünkben, ha megszorultunk — és hogyan szorultunk volna meg? —, adósságot csináltunk e tulajdonunkra.

Ma is tisztelettel őrzöm az emlékét Grünwald doktor jóakarómnak, akit a hitleristák elpusztítottak. Mert valóban ennél a gyógyhelynél kevés pénzű ember jobbat aligha találhatott volna. Jóllehet mi harmadosztályú betegek inkább csak kísérleti nyulakként szerepeltünk, volt rá eset, hogy egy-egy mellhártyagyulladásal vagy más tüdőbántalommal beutalt beteg, akiről az orvosok lemondtak, meggyógyultan távozott. A többség persze a Házsongárdban lelt végső gyógyulásra. Antibiotikumok akkor még nem léteztek, a légmelles kezeléseket legfeljebb a mellhártya letapadásától óvtak. A legsikeresebb beavatkozásnak a beteg tüdő eltávolítása bizonyult...

Annyira egyhangú volt itt az élet, hogy a bent töltött hatvan nap bármelyikéről csak egy és ugyanazt mondhatom.

A tágas, tizenkét ágyas kórteremben már rendes ágyban fekszem. Dereng a hajnal, egy ágyat az éjjel kere-

kekre tettek, kitoltak a hullakamrába, mert az orvosok szerint a még meleg halottból valósággal rajzanak a fertőző vírusok... Tizenegyen nyöszörgünk hát, horkolunk, ahány tudó, megannyi sípoló hang. A reggeltől irtózunk a legjobban. Alig pirkad, a takarítólányok vödörrel, seprűkkel, súrlórongyokkal csörtetnek be. A harciasabbak még kiabálnak is: — Szálljanak le az ágyból, hogy ágyalhassunk! Gyerünk, gyerünk! Nincs időnk bajlódni magukkal! — Lerángatják a takarókat az izzadt vagy lázas betegekről. Az ajtókat szélesre tárják, a járnai tudó betegek kimennek a mosdóba, a súlyosabbak lavórban kapnak vizet, hogy bár izzadt arcukat megmossák. Percek alatt készen vannak, mert félnek a nappali szolgálatos ápolónővértől, aki hajtja őket, mert sok kórterem van, sok beteg ágyát kell rendbehozniuk.

A keletre néző ablakon besüt a kora májusi nap. A kórteremben minden fehér: a plafon, a falak, a takarók, fehérben jár-keel köztünk Gertrud, a mindig zsémbes ápolónővér. Ágyam a terasz felőli ajtóhoz közel áll, s a nyitott ajtón szabadon tódul be a reggeli friss levegő.

Reggeli után, beteglapunkkal a kezünkben, egymás után megyünk fel az emeletre, és ott a röntgenszoba előtt várunk sorunkra. Grepály doktor, a tömzsi, vörös röntgenológus mindenkit név szerint felismer a tüdejéről, hiába síri csend és koromsötét a szobában.

— Kovács, a bal tüdején apadt a víz. A mellhártya egy részen laragadt, előbb kellett volna légmellet kapnia ... a tüdőcsúcsok is foltosak.

Egy óra alatt 30—35 beteget vizsgál meg. A „légmellet” felváltva kezeli a fél fejjel magasabb Bikfalvi doktorral: egy óraszerű műszerrel üvegburából levegőt pumpálnak a mellüregbe, és punkcióval igyekeznek kivonni az izzadmányból, ami jobbik esetben víz, de gyakori a gennyes izzadmány is. A befűvésnek kettős célja van: akadályozni a hártya leragadását a tüdőhöz, másrészt irtani a bacilusokat.

Tíz óra körül van a rendes vizit. Ilyenkor derék kezelőorvosunk, Dr. Bikfalvi András, Gertrud nővér kíséretében sorra vizsgál mindenkit, megkérdezi, ki hogy érzi magát, és annak megfelelően ad utasítást az „irgalmas” Gert-

rudnak, aki több mint negyedszázados tapasztalatával hozzáértéssel imádkoztatja minden evés előtt a betegeket.

Havonta néhányszor a tudóosztály vezetője, Dr. Várady Gábor tanársegéd is részt vesz a viziten. Őröla azt sutogják, hogy főleg az első- és másodosztályú betegekkel foglalkozik, kiknek szerinte még lehet esélyük a gyógyuláshoz, az ilyen jómódú betegek pedig nem sajnálják az anyagi áldozatot, gálánsan fizetnek. Havonta egyszer a nagy tekintélyű Haynal Imre professzor, a belgyógyászati klinika igazgatója is meglátogatja az igazgatása alatt álló tudóosztályt, de inkább csak a tanársegéd által kijelölt betegeket. Ilyenkor a harmadosztályú kórterembe is benéz, persze csak az ajtóból seper végig bozontos szemöldöke alól az ágyak felett, és nem annyira a betegek állapota érdekli, mint inkább a rend, a fegyelem és a tiszta-ság, ami az ő tiszteletére ilyenkor mindig példás.

A koszt nagyon silány. Akinek nincs hozzátartozója, hogy kívülről ennivalóval támogassa, az időnap előtt csont-ra aszalódik; az ilyenek hamar „beadják a kulcsot”, ahogy itt mondják. Ebéd után, két órától négyig, kötelező a csendes kúra. Négy óra után, aki szusszal bírja, sétálni megy; ez a legkellemesebb része a napnak; a női és férfi osztályok lábadozó betegek, a jó levegőn beszélgetve, egy-két órára korról és kórról megfeledkezve sétálnak a fák között. Néha kedves látogatók szöknek be ilyenkor hoz-zánk, hogy feledtessék nyugtalanságunkat, híreket hoznak a külvilágból...

Az izzadmány nyolc hét alatt eltűnt a mellemből. Az orvos kilátásba helyezte: ha néhány heti kezelés alatt valami komplikáció elő nem áll, hazamehetek.

Csakhogy mindig akkor jön a baj, amikor az ember a legkevesbé várja. Zsuzsa nővérem és anyám akkoriban egy szamosfalvi kisházban laktak, és anyám betegen feküdt. Egy nap váratlanul beállít Zsuzsa, hogy kérezzek ki néhány órára... Édesanyánk haldoklik, az én nevemet emlegeti, látni akar... Várady tanársegéd csak legyintett:

— Menjen, menjen, a haldokló utolsó kívánságát teljesíteni kell.

Útközben felvettük a szekérre Annuskáékat is, és tizenegy órákor már anyám fölé hajolva suttoztam:

— Eljöttünk, itt vagyunk mind a hárman, édesanyám.

Utolsó erőfeszítéssel magához ölelt, nevemet suttogta, erősen a szemem közé nézett, aztán az Annuska és Magduska kezét szorongatta.

Harmadnap már temetésre kéreztem. Elég erősnek éreztem magam, csak az idegeim rosszkalkodtak, és a hörghurut fojtogatta a torkomat. A temetésre sokan összegyűltünk: Kolozsról Anna nénémék, családostól és sok régi ismerős, Kajántóról az édesanyám közeli rokonai, köztük két húga férjestől. Kolozsvárról anyósomék, János bátyám sokadmagával, Szamosfalváról Zsuzsák a kilenc, János bátyámék a nyolc gyerekekkel. Minden unokája szerette Kovács nagymamát, a „mámit”, ahogy nevezték. Az egybegyűlt gyászolók a koporsó mellett göröngyös életútjáról emlékeztek és rajtam sajnálkoztak. Anna néném férje, a bikától megtaposott Bíró Pál, akinek összetört csontjait a sebészeti klinikán hónapokig forrasztották, most elsősülött fia iránt érdeklődött szemét törülgetve.

— István sógor, mondd, mi lehet a mi Jóskánkkal? Utoljára a váci fegyházból kaptunk pár soros levelet tőle.

Biztosat magam sem tudtam mondani sógoromnak. — Állítólag orosz fogságba esett az egész századjával — feleltem, s igyekeztem megnyugtatni, hogy mint szovjetbarát, jó helyen van... Pedig magam is aggódva gondoltam Jóskára, aki még inaskorában szívta magába a szocialista eszméket, a KISZ és az RKP hű tagjaként végzett kitartó szervező-nevelő munkát, megjárta a kolozsvári katonai fegyházat, majd a Horthy-rezsim alatt Szatmáron, Budapesten a hírhedt Margit körútiban, a váci fegyházban ült... onnan büntetőszázadban került szovjet földre. Kolomea térségében flekktífusz tizedelte meg őket, mint utóbb megtudtuk, s a csaknem kétszáz elvbarátunkból alig húsz-egynéhányan kerültek haza a felszabadulás után. Jóska és Baróthy a hozzám legközelebb állók még az elsők között pusztultak el.

A kajántói rokonok, anyám nővérei, büntudatosan suttogták: — Szegény Kati, milyen jó lélek volt, s az őt megillető jussból hogy kiforgatták a testvérei... A Jóisten nyugosztalja a szamosfalvi földben. — A temetőbe menet a testvérek a Brazíliába szakadt két idősebb fiát emlegettek... Engem is igen-igen szántak, hitehagyottságom és

betegségem miatt. Hallgatagon mentem a koporsó után egyfelől feleségemtől, másfelől anyósomtól támogatva.

A harangzúgás és a nyomasztó környezet abban a lelkiállapotban, ott egy hajításnyira attól a kaszárnyától, ahol két év előtt egy álló hónapig kínoztak, kimondhatatlan szomorúsággal töltött el.

Levertségemet a sír szájánál elmondott papi beszéd még csak fokozta; anyám hitbuzgó katolikus erényeit méltatva a pap többek közt elmondta, hogy e siralom völgyében sanyarú volt a földi élete a kedves halottnak, de a katolikus hitbe és Istenbe vetett bizodalma a legnagyobb jutalomban fogja részesíteni a föltámadáskor. Ugyanakkor félreérthetetlen célzásokat tett rám és az unokaöcsémre, Jóskára, mint az egyház tékozló fiaira, kikre a poklok tüze vár, ha nem térünk idejében meg a szentegyház kebelébe.

Temetés után halotti torra gyűltünk össze Zsuzsa nővéremékhez, a Szamos-parti tanyai házhoz, ahol a tágas udvaron deszkából rögtönzött asztalok mellett eddegéltek és iddogáltak a bánatos rokonok. Italozás közben megeredtek a nyelvek, és a jótékonykodás résztvevő érzelmei áradtak felém, a hitehagyott, megkínzott és beteg ember felé. Mi lesz, ha a kórházból kiraknak? Az utóbbi hetek izgalmai és az emberfeletti strapa az Annuska egészségét is aláásta. Tartani lehetett attól is, hogy a tárgyalás előtt vagy alatt őt is vád alá helyezik, bezárják... Kiújult a krónikus tüdőcsúcshurutja. (Az édesapja az első világháborúból tüdőlövéssel tért haza, talán tőle fertőződött.) Az epekrízisei is gyakoriak voltak. Házunkból a lakó nem akart kimenni, haza nem mehettünk. Anyósoméknál lakni tovább lehetetlen. Ádáméknál sem lehet, felesége és négy gyermeke van...

Görög sógor, a Zsuzsa férje, a kilenc gyerek dacára marasztalt:

— Ahol tizenegy megél, nektek is jut egy tál étel s darabka kenyér... Nyár van, ilyenkor, ahogy mondják, minden bokor szállást ad. Majd dolgozhattok, amennyic-két tudtok, a kertben, kint a határban.

Erre az ajánlatra már a kajántói Pendzsi nagynéném férje, a nagydarab és jó gazda hírében álló Katona Kelemen János sógor is megszólalt:

— Hozzánk gyertek, Estván sógor és Annus asszony. Kajántóra, nálunk Istennek hála, igaz, Pendzsi, mindenből bőven van! Nem mondom, sokat rekvirálnak... de azért a jó kenyér mellé hús, tej, vaj, túró van elég.

Kelemen sógor dicsekvő szavaiba János nevű, nálamnál idősebb, köpcös fia vágott bele:

— De miért mennének Istvánék apámékhoz? Sze nálunk is van majorság elég, két tehén, s csak ketten lakunk abba a nagy kőházba Kisóval! Hozzánk jöjjenek, Annus asszony, nálunk ellehetnek, amíg akarnak, a telkünk is magasan fekszik, nincs por, alig dobásnyira van az erdő, a maguknak való jó levegő!

Bíró Pali sógorom, a Jóska apja sem akart a meghívásban lemaradni. Ő is bivalyos gazda Kolozson. Az Isten nekik is kirendelte a mindennapit.

— Nálunk is ellehetek, kicsi sógor, valameddig — mondta, s szemével Anna nénémre nézett, annak beleegyezését várva.

Megértettem aggodalmukat. Bíró sógort kizárták a kurátorságból, Anna nénémet pedig a Jézus Szíve Társaság elnöknői tisztjétől fosztották meg a kommunista fiak. Sok keserű pirulát kellett hogy nyeljenek anyákkal együtt... pedig a hét főbűn egyikét sem követték el...

Másnap reggel, amikor visszamentem a tudóosztályra, azzal fogadott az orvosi pózban mutatkozó kapus, hogy az ágyamban már más beteg fekszik. Az elbocsátó papírt a kezembe adta, s így pattogott:

— Magát körözi a rendőrség... az ilyeneknek nincs mit keresniük itt!

Ádámékhoz mentem, odahívtam Annuskát, s onnan Magduskával együtt Szamosfalvára mentünk. Annuska hivatalos papírt adott a kezembe, melyet a rendőr kézbesített, hogy hetenként kétszer jelentkeznem kell a rendőrségen. Tehát rendőrségi felügyelet alatt állok. Lám, ha életben maradtam, nem veszik le a szemüket rólam...

Görög sógorral megbeszéltem, hogy a házunkra kölcsönt veszek a bankból, addig is írjuk fel, amit ránk költenek.

Micsoda helyzet! Az elvtársak jó része zár alatt... az itthon levők felfüggesztett vagy lejárt ítélettel, a szimpatizánsok, volt jóbarátok érthető módon elkerültek... Fél-

nek, igazuk van, magam is féltém őket... kerüljük egymást, nehogy bajba keveredjünk.

Szamosfalváról botra támaszkodva hetente kétszer s még többször is bejártam Kolozsvárra. Miután a rendőrségen jelentkeztem, kerülő utakon a szaktanácshoz mentem. Bruder szaktársat egyedül találtam az irodában. A nagydarab ember magához ölelt, nézett, forgatott, s örült, hogy ha rossz bőrben is, de élve, szabadon láthat... Kibeszéltük magunkat Somogyi ügyvéddel kapcsolatban, felvilágosított az általános politikai helyzetről és a Fodor-pataki sógoromtól meg a dr. Pásztai Géza ügyvédtől már előzőleg említett békepárti mozgalomról, annak célkitűzéseiről. A Komintern feloszlásának hírére ugyanis 1943 nyarán a KMP vezető szervei bejelentették a párt feloszlását, de azt is, hogy a Békepárt szervezeti keretei között kívánják folytatni a harcot. Az új párt az antifasiszta pártokkal való együttműködés és közös harci front megteremtését tűzte ki céljául. Ebben az értelemben indul meg a szervezkedés Észak-Erdélyben is a Józsa Béláké vezetése alatt. Engem Bruder összehozott Jordáky Lajossal, Timofi Gyurival, Schnegg Ferencsel, a szociáldemokrata párt tagjaival... Elmondtam, hogy falun élek. A jó híreknek a szegényparasztok és kiscgazdák is örvendeznek... Ettől kezdve előbb Szamosfalván, aztán Kolozson, s utóbb hat hétig Kajántón osztogattuk Annuskával rokonaink révén az elkeseredett falusiak közt a Békepárt programját.

Ádám a Kiscgazdapárt vonalán dolgozott, vele gyakran találkoztam a lakásán, ahol asztalosműhelye volt... Így készítgettük fel az embereket a közelgő nagy napokra.

Gyakran eljártam Dr. Pásztai ügyvédhez is. (A többször említett Deutsche Géza vette fel a Pásztai nevet a bécsi döntés után.) Lelkesen beszélt a békepárti mozgalomról, de persze az angoloknak is drukolt... Megígérte, hogy vállalja védelmem a közelgő főtárgyaláson. De beszéltem vele a lakónknak való törvényes felmondás ügyében is.

A szaktanács égisze alatt dolgozó elvtársaktól származó hírekből, de a napisajtóból is meggyőződhattünk, hogy a keleti fronton a „villámháború” hősei egyre hátrálnak. Egyik nap Ádám egy röpiratot olvasott fel nekem, mely azzal kezdődött, hogy „Ütött az óra!” Felhívás volt ez a szociáldemokrata, kiscgazda, független polgári, nemzeti de-

mokrata, legitimista és békepárthoz, hogy szervezzék meg és vezessék a nemzeti ellenállást a Kállay-kormányal szemben; a parasztokhoz, hogy tagadják meg a beszolgáltatást; a munkásokhoz, hogy ne termeljenek... ne engedelmesskedjenek a behívásoknak. Ez a felhívás követelte, hogy olyan kormány vegye át a hatalmat, amely kész azonnal különbékét kötni.

Kolozsra vonattal mentünk. Az apahidai állomáson sok ideig vesztegelt a vonatunk; a nap már magasan járt, s az állomást magyar és román nemzeti zászlók díszítették. A kolozsvári hadtest honvédszenekara a román himnuszt játszotta.

Hirtelen nem tudtuk mire vélni ezt a különös ölekezést, hisz tegnap még fegyvert csörtettek egymás ellen a két állam hangadói. Előbbre mentünk, az apahidai állomásról Dés felé forduló kanyarban Románia felől hosszú katonavonat húzott teljes harci felszereléssel Dés... az orosz front felé... Lám-lám, a tegnap még egymás ellen uszították e két népet a reakciós politikusok, de abban a pillanatban kezdet nyújtanak egymásnak, ha a dolgozók államát, a szocialista Szovjetuniót kell támadni. Ezt a célt szolgáltatta a bécsi döntés is...

Vasárnap kora délután, kánikulai hőségben érkeztünk Kolozsra. Nem mondhatnám, hogy különösebben megörvendtek volna nekünk, meg sem öleltek, néném csak úgy kérdezte:

— Há jöttetek? — A sógor is meg volt lepődve, mert más az, hogy ott a toron, pálinkától elérzékenyülten, a többi rokon után ők is meghívtak, de azt, hogy el is jövünk, nem hitték komolyan. Tudtam és megértettem őket, hogy félnek a csendőrségtől, az egyházközségi elöljárók és a többi félrevezetett ember szájától, intrikáitól. Lelket kellett öntenünk beléjük, s ehhez Annuskával megvolt a fegyverünk, tudtuk, hol és hogyan kell használni.

A sógor törte meg a csendet, pödört egyet fakult bajuszán.

— Na, Anna, hát ülted le Istvánékat... Hogy jöttek, ugye kifáradtatok ebbe a dög melegbe?

Néném is hamar felengedett, étellel és csorgóról hozott friss vízzel kínált, aztán elmondtuk az apahidai vasútállomáson látottakat, hogy milyen közös ünnepléssel küldik pusztulásba a román és magyar katonákat. Egyéb se kel-

hozzák, hova viszik ezeket a suhancokat. A rejtélyre egy korombeli férfi adott választ, aki nézelődésünkre leszökent az egyik fékkabinból, elég rossz magyarsággal bemutatkozott, és megkért, hogy bent a városban adjunk fel egy levelet. Mire én a vagonok utasai felé bólintva megkérdeztem, merre tartanak. Emberünk kihúzta magát, szemével végigsepért a hosszú vagonson, mint hadvezér a seregen — a vagonokban daloltak, harmonikáztak a tejfölszájú legénykék, lent géppisztolyos német katonák cirkáltak —, s elmondta, hogy összesen 2080 száz ifjút toboroztak Küküllő megyében... Ezekből a gyerekekből lesznek az igazi katonák, a Führer bátor rohamosztagai. Most viszik őket a bécsi kiképzőtáborba.

Néhány napig újra Szamosfalván kértünk szállást, Görög sógoroméknál. Onnan jártunk be intézni fontosabb dolgainkat. Annuska az anyjáékat látogatta meg, magam botra támaszkodva előbb Ádámékhoz mentem, beszámolni a Kolozson szerzett tapasztalatokról, megtárgyalni a szervezet kiépítésének lehetőségeit, számba venni, kik azok, akikre számítani lehet Szamosfalván és Kolozson.

A Vasas Otthonban Bruderéktől informálódtam, beszámoltam nekik a falumban tapasztalt közhangulatról. Innen Pásztai ügyvédhez mentem jogi tanácsért, ugyanis idézőt kaptam a járásbírószágtól a lakó elleni ügyben kitűzött tárgyalásra. Elmentem a Tüdőgondozóba, ahol örömmel hallottam, hogy az előző napokban vett köpet vizsgálatának eredménye negatív, s hogy a felvétel is gyógyult tüdőkre vall, eltekintve attól a bal tüdőn észlelt hártyaleragadástól.

A lakásügyben a járásbírószágon mint felperes védőügyvéd nélkül jelentem meg. A lakó neves ügyvédet fogadott, s harcias feleségével együtt jött a tárgyalásra.

— Miért akar visszamenni a saját házába? — tette fel a kérdést, s biztatóan nézett a szemembe a bíró. De meg se szólalhattam, az ügyvédje és felesége között ülő alperes hörögni kezdett. Éppen mintha kutyamorgás hallzott volna. A bíró fel is kapta a fejét, meglepetten kérdezte: — Kutyá van a teremben?

— Nem kutyamorgás ez, tekintetes járásbíró úr kérem, hanem az ügyfelemnek szívbillentyű-tágulása van... Hi-

szen emiatt ragaszkodik a városszéli kertés lakáshoz... életkérdés ez nála.

A bíró leintette a bőbeszédű ügyvédet, és jóindulatúan figyelmeztette az alperest hörgése mérséklésére.

Kértem a bírót, engedje meg, hogy az előzményekkel kezdjem, és úgy, ahogy tudtam, fuldokolva, levegő után kapkodva, elmondtam a való igazat, tarthatatlan anyagi helyzetünket és annak okait.

— A bécsi döntéskor, kis házunkon, amelyet saját erőnkől, tíz évig tartó kemény munkával és koplalással hoztunk tető alá, még tetemes adósság volt. A helyi vasúti főműhelyben dolgoztam mint vasöntő, s a MÁV-nál az első hónapokban 30—40 pengő havi bért kaptunk, akkor, amikor a vasúti műhely közelében egyszoba-konyhás lakásért száz pengő lakbért fizettek...

— Arról beszéljen, hogy hazaáruló kommunista... azért dugták börtönbe... — kontárkodott bele az alperes, de a bíró leintette, és biztatott, hogy mondjam csak tovább.

— Azelőtt mint szervezett munkások évtizedeken át törvényes szakszervezetbe tömörülve védhettük jogainkat. Most is arról kezdünk beszélgetni, puhatolózni, hogyan lehetne létrehozni egy olyan gazdasági szervezetet, mint amilyen minden alkotmányos államban létezik, ahol csak emberszámba veszik a dolgozót... Ez lett néhányunknak a veszte! Félremagyarázták, bolsevista propagandának minősítették... letartóztattak, hetekig kínoztak, reánk sütötték a kommunista jelzőt... aztán a magánzárka, az éhség összeroppantott... Most mint gyógyíthatatlant feleségem többszöri kérésére szabadlábra helyeztek. Így kerültem haza, munkaképtelenül, és itt állok feleségemmel és iskolás leánykámmal minden kereset nélkül.

— Hát a lakás hogy került bérbe?

— A feleségemmel, aki szintén beteges, úgy egyeztünk meg, a lakást kiadja, hogy azáltal is némi jövedelemhez jussunk, ő pedig a gyerekekkel hazakérezkedik földész szüleihez.

— Értem — felelte a bíró. — És most hol laknak?...

— Hányódunk a rokonoknál, Szamosfalván, Kolozson. Most éppen Kajántóra készülünk ottani rokonok meghí-

vására... Bíró úr kérem, az elmondottak miatt nekünk létkérdés, hogy visszakerüljünk kis hajlékunkba.

— Értem, értem, teljesen igaza van — mondta a bíró elérzékenyülten.

Az alperes és ügyvédje kommunistaellenes szavakkal próbálkoztak a bírót megnyerni, de nyomosabb érvük nem lévén, a telket a törvény visszaitélte nekünk.

Kölcsönkértünk 300 pengőt Görög sógoréktól, felvásároltunk gyógyszereket, két hátizsákra való zöldséget, paradicsomot, s így felpakolva mind a hárman felültünk a Kajántó felé közlekedő buszra. Pokrócokat és meleg ruhát vittünk. Bizonytalan létünk, a közeledő tél és a nem-sokára kezdődő főtárgyalás réme Damoklész kardjaként lógott a fejünk fölött. Mégis a bírói döntés, hogy talán visszatérhetünk házukba, s főleg az, hogy az életpárom zokszó nélkül követ jóban-rosszban, valamennyire megnyugtató, s visszatartott attól az olykori gondolattól, hogy véget vessek a sok szenvedésnek. És erősített a győzelembe vetett hit is, jobban, mint bármikor addig...

Kajántón a buszmegálló éppen a Katona Kelemen János sógor kapuja előtt volt. Mikor lekászálódunk a rozoga masináról, ott csengett fülemben litániázó hangjuk: „Gyertek, Estván ecsém, Annus sógorasszony, ne hozzatok semmit, csak magatokat, nálunk minden van!” Most örömmel láttam, a zárt kapu előtt állva csomagjaink mellett, amint egy bivalytehén a lejtős udvaron tejtől feszült tőggyel lépeget a gémeskúttól az istálló felé. Fehér kutya ugatott hol felénk, a kapu zörgetésére, hol játékos hangon a bivaly felé. Balra tornácos, gangos ház, utcára néző két ablakkal, az udvar másik felén nagy istálló, a gyepes udvaron a gémeskút körül baromfi, malacok.

A zörgetésre és csaholásra nagy későre előjött Erzsi néni és Kelemen sógor.

— Hát megjöttek? — kérdezték meglepetten.

Nézek az erdő felé, s hallgatok bambán, a lemenő nap az erdő fáinak hegyét súrolta...

— Jaj, jaj, be rosszkor jöttetek, lelkeim — dörzsölte eres kezeit Pendzsi néni. — Tuggyátok a bivaly nem ad tejet, elrúgott. A malom nem őröl, elromlott, nincs egy darab kenyérünk, egy csepp tejünk, a juhokat a métely...

Annuska és Magdus összebújva hallgatták a sápítózást: Nyugtalanul néztek a lemenő nap után.

— Aztán a menyem is lopja a házat, ahogy egy-egy tojást potyogtatnak a tyúkok, még melegen összeszedi, a bestia ... A szalonnánk a múlt héten fogyott el...

És jöttek a mentőajánlattal. A sógor pipája szárával simítva kajla bajszát, a lemenő nap irányába mutatott.

— Ott az erdő alatt laknak János fiamék. Ők is hívtak... Ott jobban ellehettek.

— Nem kívánunk mi szívességet, néném... Nem élőködni jöttünk. De ha már így van, legalább a csomagjainkat engedje meg betenni...

Elindultunk a falu közepe felé, a keresztútig. Onnan tér az út Jánosék felé. Nála talán még jobb lenne. Egy hajításnyira van az erdő, ott jó a levegő...

A keresztúthoz közeledve a nagy tölgyfa keresztről viharvert pléhkrisztus nézett le ránk. Anyám mesélt volt róla, hogy a kereszt mögött lévő nagy kőházban nőtt fel, az volt a Mihóknak nevezett Bakos János nagyapám kúriája. Arra fel szokta mondani anyám a rigmust, hogy „Nagygazda volt az apám, nagy gazdaság maradt rám, hat ökörnek kötele, három vasvilla nyele!” Szemben az országúton a bivalycsorda cammogott be a legelőről. Két bivaly haladt egymás mellett, s mögöttük bátyám lépegett bögytyáson. Örömmel mondom az enyéimnek:

— Nézzétek, itt az unokatestvérem. — S azzal máris kiáltom feléje: — Aggyisten, János bátyám! — De János lesunyta a fejét, behúzódott a két lusta pára közé, s mint aki se nem lát, se nem hall, betért az erdő felé. Fájt ez a megaláztatás. Jól látta a feleségem, s a szégyenpír előntötte az arcát, de én nem torpantam meg, követtem felfelé az úton, s egyre csak szölongattam. Ő azonban mintha megkukult volna, csak a bivalyokat szidta, engem nem volt hajlandó észrevenni. A kapu be volt zárva, ott beértem, kezem a vállára tettem, mondván neki: — Állj meg vándor, jön a hegy. — Közben kigondoltam, hogy itt csak a világos beszéd segít, az ilyenek ott kell vakarni, ahol viszket. Amíg ő zavarában nem tudta, hová nézzen, hová sülljedjen, én kiböktem, hogy nem jöttünk üres kézzel... szeretnénk valahol meghúzódni pár hónapra, főleg sok bivalytejet inni, bármibe kerül is. Az előbb

még vadul menekülő unokabátyám kezés báránnyá változott.

— Drága Estván ecsém, mért mennétek másfele a kedves sógorasszonnyal s evvel a szép szökeséggel. Sze nem megmondtam, hogy nálunk, Istennek hála, két fejős bivaly, majorság, jó levegő, alig dobásnyira felettünk ott az erdő ... Kisó! Nyisd már ki az ajtót...

Reggelenként kvártélyadóink fejés után kihajtották a bivalyokat, elrendezték az apróbb állatokat, a megmaradt tejet bevitték a szövetkezetnek, amely a városba szállította, közben tarisznyáltak s a további házimunkát reánk bízták.

Nyolc óra után mi is felszedtük a sátorfánkat, a három liter tejjel és másegyéb étellel felmentünk az erdő szélére, ott megfelelő helyen tanyát ütöttünk, víz helyett tejet ittunk, a kis üstben bográcsgulyást vagy egyebet készítettünk, egyszóval éltünk, mint pásztorok, sétálgattunk, edztük leromlott szervezetünket, s nap nap után erősebbnek is éreztük magunkat. Esténként Jánossal elbeszélgettem a falusiak, városiak életéről.

— Ecsém, az istenségit ennek a cudar világnak, nem vagyok én buta ember, részt vettem az első világháborúban — mutatta a sebhelyeket a karján, lábán —, most is kétszer voltam behíva, sebesülten kerültem Voronyezs mellől haza... Az első világháború végén belesodrótam a forradalomba is... tudom, a muszkák Lenyinnel csak jót akartak a pórnépnek...

Máskor el kellett hogy mondjam János bátyámnak töviről hegyire, hogy miért lettem kommunista, mit akarnak a kommunisták... miért üldözik, irtják az antifasisztákat a hortysták. Előbb kettesben, aztán Andrissal, a másik unokafivéremmel hármásban bogozgattuk a múltat, jelent és a közeljövő kilátásait. Óva intettem őket a feleségéstől, felhívtam a figyelmüket egy köpcös, barna csendőrlegényre. Ez a kajántói származású csendőr a szamosfalvi vallaszóráborban roppant aljasul bánt a letartóztatott kommunistákkal... Mint kísézőnk, a vonaton is tette magát, hogy alszik, kihallgatta a súgdolózó elvtársakat, bemószerolta őket a parancsnoknak, és ezzel súlyosbította helyzetünket, mert emiatt az érkezés után mindjárt egyes sötétzárkába raktak többünket. Ismerték bá-

tyáim az ipsét, ők is alattomos embernek tartották. Jó tudni az ilyen úri talpnyalókról s őrizkedni tőlük... Mikor meggyőződtem a két rokon megbízhatóságáról, rávezettem őket, hogy csatlakozni kellene a Kisgazdapárthoz. János járatosabb ember volt, tagja a községi tanácsnak és mint jó református, a presbitériumnak is.

Általa a faluban többen is ráálltak, hogy kapcsolatba lépnek a Kisgazdapárttal. A kajántóiak egyike-másika naponta bejárt a kolozsvári piacra, ott kapcsolatba hoztam őket a Kisgazdapárt helyiségében Ádám sógorommal, aki-től kaptak is megfelelő utasításokat. Magam is, valahányszor benn jártam a szaktanácsnál, az ügyvédnél vagy Ádámnál, nem tértem vissza anélkül, hogy a békepártiak célkitűzéseiről és a fronthelyzetről be ne számoljak.

A városba való gyakori bemenetel, gyalog vagy alkalmi szekeren (buszt ritkán lehetett kifogni), órák hosszat tartott, s még így is kifárasztott. Visszafele pedig degeszre tömött hátizsákot cipeltem, úgyhogy emiatt vagy a betegség miatt, nem is tudom, de a jobb lábamat tőből lefelé sugárzó fájdalmak kezdték kínozni. Ha megpihenem, elmúlt a fájdalom, ezért kezdetben izomláznak tulajdonítottam, hisz enyhébb fájdalmakat a falu határát bebarangolva is éreztem, de az éjszakai pihenés után kutya bajom se volt. János is kezdett panaszkodni:

— Ecsém, közeleg a tél; a nyári tüzelőnk fogytán — pislantott az erdő felé. — A huncut istenit a katolikus státus urainak, kivették megint a falu kezeléséből az erdőt.

— Azelőtt kié volt az erdő? — kérdeztem.

— Az első világháború utánig a papoké, majd az 1921-es agrárreform nekünk is juttatott itt a falu mellett egy részt... Ma voltam a községházán, mondták, hogy a státus, a nyaka szakadna meg, visszakapta az erdőt, s el is adta a fát a hadseregnek. Nekünk pedig kuss! Ha tüzelőt akarunk, 45—50 kilométerre kell szekereznünk innen az erdő mellől. A kenyérgabonánk is fogytán van. Tavaly csépléskor, hogy a nyakuk szakadna meg, alig hagytak meg valamit... Az adóval is ölnek... A ráfokat meg kellett hogy húzassam Bandival, a kováccsal, s amikor fizetni kellett, legnagyobb szégyenemre, nem volt elég a pénzem... Ma pedig nem is tudom már hányadszor hív-

tak újra, hogy az adóhátralékot kifizessem, mert így meg úgy...

Erre már a csendes Kisónak is megeredt a nyelve:

— Igen hát, de miből csináljunk pénzt, ha mindent elszednek, a beszolgáltatásokkal ölnek meg... Mondd, hogy várjanak, amég végzünk a betakarítással.

— Törődnek is azok, hogy miből fizetünk. Azt mondták, hogy elárverezik az adóba lefoglalt bihajt, ha nyolc napon belül nem fizetek. Na lássátok, nem vagyunk képesek egy darab rongyot vásárolni magunkra, maholnap csurdén maradunk, hiába dolgozunk szakadásig: ha a bihajt elviszik, miből krajcározzunk?

— János, lassabban, az istenért — rimánkodott Kisó —, még meg találja hallani valaki!

— Hej, így van ez velünk, kisémmizett, lenézett parasztokkal, még a magamfajta gazdával is.

— Így van ez veletek... de nektek még úgy-ahogy kerül mit aprítani a tejbe, csak nem éheztek — mondta Annuska —, de a városi munkások bizony koplálnak.

— Testvérek, a sopánkodással nem oldódik meg semmi, nem lesz több kenyér és más egyéb, itt tenni kell valamit, ha most az utolsó órában is — próbáltam biztatni őket.

— Igen ám, de vasárnap is azt prédikálta a pap, hogy Oroszországban elveszik szüleitől a gyereket, hogy többé ne lássa, a templomokat lerombolták, akit imádkozáson fognak, annak a nyelvét tépik ki.

— És te, aki ott jártál orosz földön, mit tapasztaltál? Templomokat is csak a németek rombolták le, olyanokat láthattál! Hazugság mindez, csak arra való, hogy az ingyenélők sötétségben tartsanak, hogy a munkás és paraszt nehogy összefogjon s elvágja a köldökzsinórt, amelyen át évszázadokig szipolyozták a lenézett, kisémmizett dolgozókat.

A nekik szánt pénzt Annuska odaadta Kisónak, az örömeben azt se tudta, hogy köszönje meg, mindjárt szaladt Jánoshoz, hogy megnyugtassa. János borostás képén kisimultak a redők.

A falu alsó végén fával fűtött rozoga gőzgép jártatta a MÁV cséplőszekrényt. Az utolsó asztagokból verették a magot. A rövid szeles nappalokat egyre hosszabb és hűvösebb éjszakák követték. János újra behívót kapott,

de amint mondta, csak jó, ha az ember „valaki” a faluban, mert mint „hütös”, elintézte, hogy mégse kelljen bevonulnia.

A Magyar Nemzetből küldött néhány számot Ádám sógorom. A lap főbb cikkeiből sok érdekes hírt lehetett kibogozni: elsősorban azt, hogy a németek nem tudják feltartóztatni az oroszokat, hogy Lisszabonban az olaszok fegyverszüneti tárgyalásba kezdtek, a szovjet hadsereg felszabadította Harkovot... A zárt borítékban sógorom újabb propagandaanyagot küldött. Dr. Pásztai ügyvédtől üzenetet kaptam a lakás visszaperelése ügyében kitűzött fellebbviteli tárgyalásról és a kommunista per közelebbi napirendre tűzéséről.

Vasárnap délután Jánosékhoz gyűltek össze az élteőbb rokonok, sógorok (a falu magyar lakosságának többsége rokon). Ottlétünk alatt sokakat megismertem közülük. Eleddig tartózkodtak a „veszélyes” rokontól... de az események hatására megváltoztak, egyre többen álltak szóba velem. A polgári lapokból olvasottakról folyt a szó, Annuska az asszonyokkal beszélgetett erről-arról. Ami a Kisgazdapárt felhívását illette, két legjobban ismert rokonomra bízam, hogy azt propagálják, de mindig csak a hivatalos lapokból olvasottakra hivatkozva. A hatóságoktól nyomorgatott parasztok egyre nyíltabban kérdezték: miért a sok rekvirálás, a német érdekekért frontra vezényelt honvédség áldozata? Mindenkinek volt valakije a fronton: ki gyászolt valakit, ki aggódva gondolt fronton szolgáló hozzátartozójára. Záporoztak a kérdések felém: Testvér, miért ez, miért az? Mit jelent az olaszok kilépeése a tengelyből? A jegyző úr is keserű hangon beszélt róla, azt mondta, ha az olaszok kiléptek, akkor fuccs nekünk. Meg kellett magyaráznom a jó embereknek, mit jelentett az összefogás, s ha már megbomlott, mi a teendőnk nekünk, hogy minél hamarabb véget érjen e világméretű vérontás, a népek okatlan szenvedése. Mindehhez itt a faluban elsősorban testvéri barátságot kell kialakítani a román lakossággal, vissza kell követelni az agrárreformkor kapott és most újra elvesztett erdőt, gyűlöletet kell szítani a néhány megtévedt imrédysta és nyilas-keresztes ellen.

S hogy értsenek a szóból, elmondtam, mire hív fel egy békepárti illegális röpirat: „Ne termeljetez hadianyagot, ne fizessetek adót, ne szolgáltatassátok be a terményt, ne engedelmeskedjetez a behívó parancsnak, a Hitler-barát kormányinak, alakítsátok demokratikus békebizottságokat, rázzátok fel a szomszéd falvakban is a békét akarókat, a rútul rászédett népet, hogy követeljenek azonnali különbékét!”

Szeptember derekán a községházához hívtak. Ott a csendőr őrmester és az akkurátus beszédű bíró alaposan letoltak, hogy én bolsevista propagandát fejtek ki a lakosság körében. Az őrmester azt tanácsolta, azonnal hagyjuk el a falut, mert ha nem, vasra verve kísértet be.

Pedig a bíró is rokonom volt, mosta a kezét, amikor kettesben maradtunk:

— Ne haragudjon, öcsémuram, a rossz nyelvek sűgdőlőznak, bizonyítékok vannak...

— Nem tagadom, de vak, aki nem látja, hogy a háború szele megváltozott... a csendőr majd odébbáll, de bátyámuramék idevalósiak, köti a föld ...

— Értem én, öcsémuram, nem is akarok rosszat tenni senkinek, én beszéltem rá az őrmestert, hogy engedjen egérutat maguknak. Szedelőzködjének össze, a csomagjaikat beviszik Jánosék, maguk meg sétáljanak le feltűnés nélkül az erdő alatt...

Hazamenni? Hova, kihez kopogtassunk be? Ki fogad be manapság ilyen politikailag és egészségileg „fertőzött” betegeket?!

Az őszi szél vattaszerű felhőket mozgatott az égen. Szorongó érzéssel hagytuk magunk mögött a falut, „kinccses” Kolozsvár felé bandukolva. Nyomott hangulatunkat szemerkélni kezdő eső és erősödő szél tetézte. Negyedik éve tombol a háború, vajon megérjük a végét? Kérdeztem Annuskát, nem tud-e valami megoldást. Csak egy sóhaj volt a válasz. Szép ívelésű homlokán mély ráncok képződtek, fekete hajába ősz hajsálak szövődtek, szeme körül sötét karikák.

Bármennyit törtem is a fejem” hogy kihez, hova kopogtassunk be szállásért, ahol be is fogadnának, anélkül, hogy kellemetlenséget okoznánk szállásadónknak, ilyen önzetlen elvtársnak csak Fodor Balázst ismertem. Évtize-

dekig mozgalmi kapcsolatban álltunk egymással, sok szépet és jót tanultam tőle. Végül is együtt kerültünk zár alá... Ő előbb szabadult, ítéleténél többet töltve vizsgálati fogságban. Az asszonyok és gyerekek is mindig jól megértették egymást. Most is tanújelét adták szolidaritásuknak. A hattagú család összéb szorult, megosztotta velünk szerény hajlékát. A Fodor család is nagy nyomorral küszködött. Balázs csak apróbb filléres munkákat kapott, a család kenyérkeresőjének a két nagyobacska, de kifizetésű leánya számított, Annus és Ilonka, míg Pista és Piri iskolába jártak. Úgy segítettünk magunkon, ahogy lehetett. Annuska el-elment a Berekbe vagy a Téglára, a szülei Szamos menti veteményesföldjére, és onnan néhány főzet pityókát, murkot, karalábét hozott. Fánk sem volt, a pénzünk is elfogyott, úgyhogy tüzelőt a Fodoréktól nem messze fekvő saját telkünk kerítéséből loptunk.

Rossz hírek keringtek újra, Fodor és magam is kommunista letartóztatásokról hallottunk. A szamosfalvi kaszárnyában ismét folytak a vallatások. Jordáky Lajos révén a szociáldemokrata párttól, máskor a szaktanács titkárságán Brudertől értesültünk jó és rossz hírekről. A hatóságok kommunista fészeknek akarták feltüntetni a szakszervezetet, mert éppen mi törekedtünk a legállhatatosabban az egységfront létrehozására munkások, parasztok és értelmiségiek között, nemzetiségre való tekintet nélkül.

Kajántói benyomásaimról tájékoztattam az illetékeseket, Ádámot és Bruderéket. Ádám, mint utóbb megtudtam, a Józsa Béla utasítását követte, amikor a Kisgazdapárt vonalán fejtett ki szervező munkát. Így Kajántó is bekerült a szervezésbe, hogy milyen eredménnyel, már nem tudhattam meg, mert Ádámot is behívták katonának.

A lakásunk visszaperelése ügyében kitűzött fellebbviteli tárgyaláson szóhoz sem jutottam. Miklósy, a bérlő, és ügyvédje egyre csak kommunista voltomra hivatkoztak, hogy nem lehet előnyben részesíteni engem a csendőr őrmesterrel szemben, aki ráadásul komoly szolgálatokat tett a rendszernek az első világháború végén és a fehérterror alatt. Egyszóval jogos keresetemmel elutasított-

tak. Tovább jártam hát kálváriánkat, s többek között, egyre erősödő lábfájásom miatt botra támaszkodva, lebecselem a Napkelet utcába, Losonczy Gyuláékhoz. Gyulával a vasúti főműhelyben illegális kapcsolatom volt a letartóztatásom előtti időkből... Gyakori vendég voltam náluk régebben, külön telken laktak, szabadon lehetett beszélni náluk. Anna, az ugyancsak haladó gondolkodású derék asszony, mint tisztviselő, a városháza kereskedelmi osztályán teljesített szolgálatot. Ismerték helyzetünket, és ők jöttek a mentő ajánlással, hogy a Rákóczi út 67. szám alatt átvehető egy nekünk megfelelő lakás és biztos megélhetést nyújtó fűszerbolt. Ha sikerül a boltra pénzt kölcsönözni, egy csapásra két legyet ütünk vele: megoldódna lakáshelyzetünk, s anyagilag is révbe jutnánk arra a néhány hónapra, amíg út a felszabadulás órája.

A Rákóczi út 67. számú egyemeletes rozoga bérház földszintjén az utca felől három üzlet sorakozott: egy fűszerbolt, hölgyfodrászat és mézsárszék. Annuskámmal megragadtuk az alkalmat, még aznap felkerestük régi jó barátainkat, akik nehéz napjainkban ránk gondoltak, és az ő közreműködésükkel nyélbe is ütöttük a vásárt. János bátyámtól és az anyósoméktól kölcsönzött négyezer pengővel átvettük a boltot az idős Rozsnyai házaspártól.

Nagy kő esett le a szívünkről. Annuskának a szép homlokán kisimultak a redők... Nekem a rossz erkölcsi bizonyítvánnyal a feleségem árnyékában kellett maradnom, ezért a kedves és igen rokonszenves Losonczy Anna Kovács Istvánné nevére szerzett ideiglenes működési engedélyt a város kereskedelmi osztályától.

Annuska rátermettséggel gyakorolta be magát az új foglalkozásba. Alighogy beindítottuk a kis boltot abban az úri fertályban és elrendezkedtünk a lakásban, engem a központi rendőrség politikai osztályától figyelmeztettek, hogy a várost nem szabad elhagynom, s az idézőt is kikézbécsítették az október 18-án kezdődő főtárgyalásra.

1943. október 18-án, hétfőn reggel kezdődött a tárgyalása azoknak az 1941-ben letartóztatott és Szamosfalván vállaltott vádlottaknak, akik valamely oknál fogva kima-radtunk az év első felében Budapesten, aztán Kolozs-

várott tartott főtárgyalásról... Így a harmadik tárgyaláson jelen levő 66 vádlott között én a negyedik voltam a listán. A tárgyalóteremben egyre csak az árulóvá lett Szabó Júliát kerestem, de hogy nem volt ott, némileg megnyugodva ültem le. Pásztai Géza ügyvéd a tárgyalás kezdete előtt újra felajánlotta védelmem ellátását, amit én tudomásul vettem, de ettől eltekintve készen álltam arra, hogy meghurcoltatásunk és tönkretételünk ellen szót emeljek. Négyen ültünk az ablak felőli padban. Pavel Bojan volt az első, dr. Ferenczy (Mayer) László ügyvéd a második, a harmadik egy ifjúkommunista, Rácz Lajkó egyetemi hallgató, negyedikként pedig magam ültem a pad szélén, szemben a tőlünk pár lépésre levő dr. Sebessy Gábor tanácselnöktől.

Dr. Piáček István ügyész, a vád képviselője, mielőtt rátért volna a vád ismertetésére, a Magyarország társadalmi rendjét fenyegető bolsevista veszélyről beszélt. Amikor rám került a sor, a személyi adatok tisztázása után Piáček ügyész felolvasta a vádiratot:

— Kovács István vádlott bűnös az 1921. III. tc. 2 § első bekezdésének 4. pontja szerint minősülő, az állam és társadalom erőszakos felforgatására irányuló büntettségben, Kovács István kommunista tevékenysége visszanyúl a román éra alatti időkre, az 1930-as évekig. Vádlott társa, a katonai bíróság által elítélt Baróthy Jenő is vallomásában alátámasztotta, hogy Kovács Istvánnak a nevezetes vasúti sztrájkmozgalmakban is szerepe volt, tevékeny szervező munkát végzett az alkalmazottak körében 1929 és 1940 között. A Román Kommunista Párt aktív tagja... a bécsi döntés után a felsőbb katonai bíróság által elítélt Fazekas József észak-erdélyi kommunista, tartományi titkársági taggal állandó kapcsolata volt, tagja a kolozsvári helyi pártvezetőségnek... A bécsi döntés után ő szervezte újjá és irányította a pártmunkát a kolozsvári vasúti főműhelyben. Baróthy Jenő, Fodor Balázs, Baki András és a Romániába szökött Náznán Dezső és Mihai Brînzaş, valamint a kolozsvári törvényszék 5 tagú külön tanácsa által nem jogerősen elítélt Tóth Jenő vas-estergályosok tartoztak köréje.

A vád ismertetése után a tanács elnöke, dr. Sebessy Gábor megkérdezte: van-e valami hozzáfűznivalóm?

— Van — álltam fel én. — A vádiratban foglaltak 99%-a valótlan, nem tükrözi az én vallomásomat, hanem tortúrákkal rám és vádlott társaimra kényszerített vallomásokból származik.

Az elnök, nagydarab férfi, arcán ironikus mosollyal emelte fel jobb kezét:

— Szigorúan visszautasítom a nyomozó hatóságaink elleni vádat, nálunk nem alkalmaznak fizikai kényszert...

A vádlott társak, a még megtűrt hallgatóság és a védők gúnyos megjegyzésekkel fejezték ki nemtetszésüket... Sebessy a terem kiürítésével fenyegette meg a hallgatóságot.

— Nos, Kovács... halljuk azt az őszinte vallomást.

— A valóság az, hogy a bécsi döntés utáni hónapokban a kolozsvári vasúti műhelyekben a havi munkabér még a lakbérre sem volt elég. Nem nélkülözhattunk a végtelenségig. Igen, szervezkedni akartunk, olyan szakszervezetbe, amilyenek tagjai voltunk azelőtt, s amilyen minden alkotmányos államban ma is létezik! Magyarországon is! Hangosan, nyíltan nem mertünk kiállni a ránk nehezedő terror miatt, hanem egymás közt suttogtunk: tenni kell valamit, amíg megértenek, meghallgatnak... De belénk fojtották a szót, a panasz elég volt ahhoz, hogy ránk süssék a kommunista bélyeget.

— Csak magáról beszéljen — figyelmeztetett az elnök.

— Közösen éheztünk, talán nekünk több bátorságunk volt kezdeményezni, mint a többi nyomorgó munkástársunknak. Letartóztattak, nálunk a dolgozókat nem veszik emberszámba. Szamosfalván egy hónapig kínoztak. Ilyen felszabadítást kaptam! Így nézett ki az erdélyi dolgozók szabadsága... (Sebessy újra figyelmeztetett.) Budapesten előbb a katonai fegyházban, aztán a pestvidékiben egy évig éheztettek magánzárkában, hogy aztán idegnyavalyával, tébécével és hashártyagyulladással mint gyógyíthatatlant adjanak vissza a családomnak. Ilyen felszabadításban részesítettek! Nekem már rosszabb nem lehet: kenyér és szabadság helyett gumibot, börtön, láger az osztályrésze a magyar dolgozónak...

Az elnök mérgesen szavamba vágott, megütötte a gongot, és negyedórás szünetet rendelt el.

Úgy gondoltam, jó, hogy Szabó Juci nincs jelen ezen a tárgyaláson, nem lesz, akit az elnök szembeállítson velem. De másként történt. Amikor szünet után elfoglaltuk helyünket a teremben, hát meglepetésemre Szabó Juci ott ült egy padon az elnöki asztal jobb sarkával szemben, sápadt arccal, egy morcos képű fegyőr őrizetében. Akkor átvillant rajtam, hogy amikor a Contiból a Markóba szállították, figyelmeztetésemre megígérte, szavát adta, hogy semmilyen körülmények között nem fog felismerni.

Szünet után a tárgyalást azzal folytatta az elnök, hogy a délelőtti folyamán kihallgatottakkal mint koronatanút, Szabó Júliát szembesítse. Elsőbben Pavel Bojan ténykedése felől érdeklődött. A teremben a 66 vádlott és a publikum lélegzet-visszafojtva hallgatta, hogyan lesz áru-lóvá valaki az elvtársaival szemben.

— Tekintetes törvényszék, nagyságos elnök úr — kezdet mondókájába rikácsoló hangon —, a Pavel Bojan 1940 előtti aktivitását csak hallomásból ismerem. A román éra alatt, ha nem tévedek, négy vagy öt évet töltött Doftanán és más fegyintézetekben. A bécsi döntés utáni dolgait nem ismerem.

— Mit tud a dr. Ferenczy László viselt dolgairól? — kérdezte tovább az elnök.

— A bécsi döntés előtt jóval, úgy tudom, két és fél évet ült... miután kiszabadult, vonakodott a tevékenységtől, lélektelenül végzett némi pártmunkát. A bécsi döntés utáni tevékenységét nem ismerem, de annál inkább az édesanyja közreműködését a mozgalomban. Csík-szeredán (onnan indult el a lavinaszerű lebukás) az általam átadott röpcesomagokat Mayer néni továbbította a vásárba járó falusi elvtársaknak...

Mayer néni az ügyész e leleplezésre vád alá helyezte.

Következett Rác Lajos ifjú egyetemi hallgató, akit a kérdezett egy sejtülésem látott. Az elnök utolsóként felőlem érdeklődött:

— Mit tud Kovácsról, ismeri-e, Szabó Júlia?

— Igenis, ismerem. A bécsi döntés előtt évekig volt pártkapcsolatom vele. Lakásukat is használtuk ülésekre,

s ketten külön is foglalkoztunk a vasúti pártmozgalom dolgaival...

Az elnök többre nem is volt kíváncsi, gúnyosan fordult hozzám:

— Ehhez mit szól, Kovács?

— Hazudik, elnök úr! Nem ismerem én ezt a nőszemélyt, valakivel összetéveszt, mert most látom először életemben.

Az elnök leintett, és ismét a tanúhoz fordult, hogy folytassa.

— Kovács a vasúti műhelyekben a Vörös Segélynek gyűjtött pénzt, s azt néhány évig a bécsi döntés előtt havonta nekem adta át.

Diadalmasan fordult felém az elnök:

— Látja, Kovács? Kár volt annyira felháborodnia, megérdemelt sorsáért a felszabadító erőket vádolnia... Beszéljen, Szabó Júlia, a Kovács István bécsi döntés utáni tevékenységéről!

— A Tartományi Titkárság részéről Kovácsra esett a választás, hogy újjászervezze a MÁV-főműhely pártszervezetét, e célból kétszer is tárgyaltam vele, vonakodott a további munkában részt venni, vagyis velem nem akart, arra hivatkozott, hogy sokat jártam a házukat, sokan ismernek az Irisz-telepen...

— Nos, ezek után sem ismeri fel Szabó Júliát, Kovács?

— Nem, fenntartom, hogy összevissza hazudozik, nem tudja, hogy mit beszél ez a nőszemély.

Beteges idegzetem felmondta a szolgálatot, lábaim meg-inogtak, erőtllenül leültem, elaléltam. Akkor tértem magamhoz, amikor a Rákóczi úti lakásunk előtt egy taxiról leszedtek. Ezt követőleg még öt napig hol taxin, hol autóbuszon jártam a tárgyalásra. November elsején a tárgyalóteremből való távozásunk után összeestem. A röntgenkép a bal oldali forgócsontban tébécés folyamat kezdetét jelezte. A törvényszéki orvos jelentette, hogy nem tudok eljárni a tárgyalásokra. Ennek dacára a tanács elnöke elrendelte, hogy az ítélet kihirdetése napján köteleles vagyok én is megjelenni a törvényszéken.

November 12-én reggel dr. Pásztai és dr. Sári István ügyvédek taxival szállítottak a helyszínre. A földszint-

ről vádlott társaim cipeltek föl az emeletre, önkéntes védőügyvédemet arra kértem, hogy nevemben bátran, kertelés nélkül beszéljen szocialista meggyőződésemről, önzetlen kiállásomról elnyomott, kizsákmányolt ember-társaimért. A tárgyalás kezdetét jelző névsorolvasáskor a Pavel Bojan nevére akaratlanul is elmosolyodtam, a listavezető Pali helye üresen állt. Neki már bottal üthet-ték a nyomát, mert napokkal előbb egy éjjel a feleki ha-táron átlépett a szomszédba.

Bojan után dr. Ferenczy László következett, aki ellen nem lévén terhelő bizonyíték, a vádat elejtették.

A Rácz Lajkó egyetemi hallgató padtársam vádpont-jaira nem emlékszem, sem a védekezésére. Az én nevem-ben dr. Pásztai ügyvéd beszélt. Akkori feljegyzéseimből most idézhetem néhány mondatát:

— Kovács Istvánnak azért kellett végigszenvednie a szamosfalvi tortúrákat és a különböző börtönök magán-zárkáit, minek következtében ez a családapa ma emberi roncs, napjai meg vannak számlálva, mert látva ember-társai nyomorát, szenvedésüket, jogfosztottságukat, volt bátorsága kiállni dolgozó testvéreiért, a nehéz fizikai munkával kiérdemelt kenyerekért őket harcba hívni... Kérem én a tekintetes törvényszéket, van-e ennél ne-mesebb cselekedet, mint amikor valaki önzetlenül, fele-baráti szeretetből védelmére kel elnyomott munkástár-sainak? ...

Az ítélet előre ki volt szabva. Másfél év. Az indoklás kifejtette, hogy tekintettel voltak súlyos betegségemre, amit enyhítő körülménynek vettek. Így börtönbüntetésem a vizsgálati fogsággal kitöltöttnek számított, s ehhez járult az ötévi jogvesztés. Többet ültem a kiszabott bü-netésnél. Az ítéleten hát túl voltam, de mit értem vele? Undok betegségem tovább emésztett. Ahogy azt Nagy Dezső doktor, a gyűjtőkórház orvosa annak idején meg-mondta, ennek a kórnak hosszú lefolyása van, meg kell tisztulnia az egész szervezetnek. A hashártyagyulladás mellhártya követte, s a fizikai fájdalomnál hatványo-zottabb volt a lelki összetörtség, melyet a most megállapított csonttébécé még csak súlyosbított.

EMLÉKEZETES ŐSZ

Három jóindulatú orvos bábáskodott körülöttem. Dr. Jeni szomszédunk és vevőnk, a Dermata gyár orvosa, Grünwald doktor, és végül a Mátyás Mátyás szanatórium röntgenológusa, dr. Herskovits, aki őszinte együttérzéssel díjmentesen készítette a röntgenfelvételeket. Elvtársaim megvizsgáltattak még egy igen lelkes fiatal orvossal, dr. Vasserstrommal is. Ennek véleménye az volt, hogy a csontritkulás gyógyulásához elengedhetetlenül fontos a mozdulatlan fekvés. Egybehangzó véleményük szerint jó levegőre, fehérjékben és szénhidrátban gazdag táplálkozásra, sok napfényre és vidám környezetre van szükségem.

Megnyugtató volt az a tény, hogy fedél van a fejünk felett. Az élelmiszerbolt a megélhetésünket biztosította, viszont ami a nyugodt, mozdulatlan fekvést illeti, e körül baj volt. Ugyanis a szamosfalvi kaszárnya újra üzembe lépett: összefogdosott békeharcosokat, antifasisztákat vallattak. A Békepárt akcióiról s a legkülönbözőbb eseményekről Ballauer elvtársam és szomszédom hozta a híreket (az 1941-es letartóztatások idején egyszerre voltunk a szamosfalvi kaszárnyában) Jordáky Lajostól és Bruder Ferentől. Így tudtam meg, hogy október második felében városunk gyáraiból és az irodákból újabb emberek tűntek el nyomtalanul. Magyarok, románok, zsidók. Előbb az a hír járta, hogy elvitték őket Erdélyből, de aztán meghallottuk, hogy a szamosfalvi kínzókamrákban vallatják, verik őket... Beszélték, hogy többek közt Jordáky Lajost, a Békepárthoz igen közel álló szociáldemokrata párti vezetőt is elhurcolták; az utcánkból Mihail Pojghi egyetemi hallgatót tartóztatták le (édesapjával a vasúti főműhelyben együtt dolgoztunk a Vörös Segély számára sok éven át). Az a hír járta, s méltán tartani lehetett tőle, hogy a többi közt engem is újra kiemelnek, s hogy a letartóztatások a pánik elkerülése végett inkább éjjel folynak. Jónak láttam hát óvakodni, annál is inkább, mivel Dede Márton, az egyik főkopó, aki ott lakott a Rákóczi negyedben, be-bejött szaglászni kis üzletünkbe... Így az ágyban való mozdulatlan fekvés helyett a

hideg éjszakákat lakásunktól távol, a Csizék barátom Dónát úti szénapadlásán vészelttem át.

Sokáig persze nem lehetett bírni. Nekem már minden mindegy, határoztam el magam egy nap, betegségem, amióta éjszakánként botra támaszkodva bujdosok, még súlyosbodott, legyen ami lesz, rosszabb már nem jöhet. Egyelőre itthon maradok, segítek az élelmiszerjegy-ragasztásnál, az elszámolásoknál... azt ágyban fekvé is csinálhatom. Ha elvisznek, úgylis csak nyűg vagyok a nyakukon!

Annuska, akire egyre több munka nehezedett, titkolta előttem, hogy ő is komoly beteg. Dolgozott kora reggeltől késő estig a pult mögött, a déli záróra alatt szaladt árut beszerezni, hazacipelni, közben még ápolnia kellett engem meg a gyereket, úgy hogy főzésre, takarításra csak késő este jutott ideje. Közben adósságaink is szaporodtak, az áru-utánpótlás gondja nőtt, félő lett, hogy időnap előtt csődbe jutunk, ha nem veszünk fel újabb kölcsönt a házra, az Annuska nevére, és nem gondoskodunk kisegítőről.

Még jó volt, hogy Csizékéknél, akiknek lakása a mienkel egy folyosóra nyílt, rádiót hallgathattunk. Losonczi Gyula, a Csizékné fivére és a felesége gyakran meglátogattak. Gyula ilyenkor volt munkatársak üzenetét és üdvözlétét hozta, beszámolt a főműhelybeliek életéről, Ballauer pedig politikai, mozgalmi eseményekről tájékoztatott. Egyik késő estén többek közt a moszkvai magyar adást hallgattuk. Gábor Andor beszélt valami ásatással kapcsolatos témáról. Hogy a világ nézze meg, mi van Magyarországon a föld felett — hogy Horthy és Kállay van, és háború van, és koplalás van, és olyan kormányzat, amely negyvennyolc milliót költ közoktatásra, négyszázötven milliót rendőrségre, ezeröttszáz milliót közigazgatásra meg kétezeröttszáz milliót hadseregére, de nézze meg a világ azt is, hogy mi van a föld alatt, ássa ki a föld alól azokat, akik odabújtak szegyenletükben, hogy húsz-egynéhány év alatt mit csináltak Magyarországból, akiknek sikerült ilyen rövid idő alatt hárommillió koldust teremteni, minden közsabadságot elpusztítani, minden szájra kosarat tenni. Kit tiszteljen ezekben a nép?

Hitler szövetségeseit, a fajgyűlöletet szítók csizmapucolóit? Vagy a hősokeket, akik Ukrajnában és a Don-vidéken asszonyt gyaláztak, gyereket öltek, aggastyánt akasztottak, falut dúltak, iskolát gyújtogattak? Meddig tűri ezeket még a nyakán a jobb sorsra érdemes nép, meddig?

Ezekben a napokban villámcapásként ért a hír: Józsa Bélát letartóztatták.

Épp akkoriban határoztam el, hogy időm lévén bőven, naplót kezdek vezetni, nem olyat, mint a tizenévesek, mindenféle gyerekes dolgokról, hanem amelyet a tengeren hányódó hajó parancsnoka vezet, aki nem tudja sohasem, mit hoz a holnap. E máig megőrzött, sajnos nem a legnagyobb kitartással vezetett naplóm segítségével most könnyebb felidézni azoknak a hónapoknak az eseményeit.

1943. november 20. *Ma Grünwald doktort vártam. Az ablakból néztem, hogyan csapkodja a szél az ólmos esőt; úgy tűnt, a természet siratja elvesztett gyermekét, a nyarat. A boltból nyíló ajtón az orvos magas alakja tűnt fel. Műszeres táskáját az asztalra tette, sápadt, megnyúlt arca fázósan remegett. Négyféle szérumot húzott a fecskendőbe, és lassan nyomta be karomba, miközben erről-arról beszélt. Az ajtón a boltból egyszer csak Annuska rontott be, szájára tapasztott zsebkendővel, a konyha felé menet intett, hogy újra vért köp... Pár nappal ezelőtt kezdődött, jó hogy most kéznél volt az orvos. Annuskának sós vizet adott... aztán a Zöld Kereszthez utasította köpetvizsgálatra.*

November 23. *A kölcsönszerzésre felkért Ferenczy László és Pásztai Géza ügyvédek nem tudnak intézni semmit. Az erkölcsrendészet ellenzi, kommunistának ma itt nincs joga. Temérdek pénz kéne, törleszteni az adóságokat: orvost, gyógyszer, áru-utánpótlást, jövedelem-adót, üzlet- és lakbért fizetni.*

Este kaptam a hírt Józsa Verától, a Béla nővérétől, hogy Marikát, a Béla törekeny feleségét hazakisérték munkahelyéről, házkutatást tartottak nála, majd Szamosfalvára vitték a gazemberek.

November 25. Tegnap délután Ádám sógorom hozta a szomorú hírt, hogy Józsa Béla elvtársunkat Horthy kopói Szamosfalván halálra kinozták, meggyilkolták.

Ma itt volt Losonczy Gyula, új könyveket hozott és elvitte a régiéket. Többek között elbeszélte, hogy az „elvet” egy, a Magyar Tanácsköztársaság leverése után ide menekült kommunista lakatossegédtől ismerte meg. Sokat oktatta a munkapad mellett és otthon is, s amikor elment, könyveket és örökszép emléket hagyott neki: „Tudod ki volt az a jó hazafi? — kérdezte Gyula büszkén. — Karikás Frigyes, a nagy műveltségű marxista-leninista.”

Hírből én is ismertem. Kis hija volt, hogy Fürst és Sallai kivégzésekor vele is nem végeztek. Akkor érkezett haza külföldről, amikor a pártközpont titkos irodáját a hatóságok szemmel tartották, s Karikás a kész csapdába esett...

Gyulával, ki most több bátorságot mutatott, mint kezdetben, a bécsi döntés után, számba vettük a vasútnál megközelíthető embereket, akiket én lebukásom előtt politikai szempontból megbízhatóknak véltem, ő is beszélt nekem az általa újabban megismertekről: Predics Gyula tanárról és annak Klára nevű feleségéről.

November 28. Ma eladtuk a házat. Azt a kis fészket, amelyet annyi küszködéssel, fáradtsággal és nélkülözéssel hoztunk tető alá. Előtte a rózsalugással, ártatlan kispolgári lakás benyomását keltette, minden gyanún felül állott, pedig hány illegális találka és ülés színhelye is volt az évek során! Ahogy mondogatták az elvtársak: ilyen magántelekről a sziguranca kopói el sem tudnák képzelni, hogy kommunisták tanyáznak benne. Tízéves, veszélyekkel teli, de mégis boldog házaselet tanúja. Negyven-ezer pengőért vásárolta meg telkünket egy szászrégeni körorvos, és kolozsvári származású felesége nevére íratta. Előrelátásból, hogy a várható inflációtól mentse a pénzt.

November 30. A házért kapott előleggel elindultunk visszafizetni sok ezer pengőre gyűlt adósságainkat.

A novemberi hideg, ködös időjárás a lehető legrosszabb kihatással van betegségemre. Ami ebben a helyzetben némileg megnyugtat, csak az, hogy a háborús fejlemények a mi javunkra alakulnak. A teheráni hármastalálkozóról kiadott nyilatkozat bizakodással tölt el. Aztán a hónap közepe táján, amikor Józsa Béláékat még Szamosfalván kinozták, Kállay miniszterelnök egy parlamenti beszédében beismerte, hogy a háború Magyarország számára elveszett. Az antifasiszta és háborúellenes erők fizikai megsemmisítése természetesen továbbra is program, mert abban reménykednek, hogy az angolok a Balkánon át betörnek Európába, s az oroszokat megelőzve jutnak Magyarország területére. Biztató az is, hogy az erdélyi képviselők józanabb része felelősségének tudatára ébredt, s ha a 24. órában is, de keresni kezdi a háborúból való kilépés útját és a kapcsolatok kiépítését más társadalmi erők felé.

December 13. Még a naplővezetést is kezdem elhanyagolni. Rossz emlék lesz csak, ami történik, minek emészténém magam ezzel is?! A politikai eseményekkel azonban lépést tartok. A teheráni három nagy határozata után a Szabad Jugoszlávia rádió bejelentette, hogy a felszabadított területeken ideiglenes kormány alakult Ribar vezetésével; Tito tábornok a Nemzetvédelmi Bizottság elnöke. Az amerikai hadsereg Dél-Olaszországban új offenzívát indít. A legújabb moszkvai hír szerint szovjet—csehszlovák barátsági, kölcsönös segélynyújtási egyezményt írtak alá.

1943—44 telén elhatároztam, hogy betegen sem maradok tétlen, tovább képezem magam. Vettem a hat elemiről szóló végbizonyítványomat, fölkerestem a polgári fiúiskola igazgatóját, Kuti Józsefet, és tanácsot kértem, hogyan végezhetném el magánúton a polgári iskola négy osztályát.

— Rendben van, kérem. Meglepő manapság az ilyen tanulási vágy, ambíció. Le kell vizsgáznia az elemi iskola hatodik osztályából.

Beszereztem az előírt tankönyveket, átvettem a vizsganyagot... aztán levizsgáztam egy bizottság előtt, és az

eredmény alapján magántanulóként felvettek a polgári fiúiskola második osztályába.

(Ennek elvégzése időben már túllépi e könyv kereteit. De el kell itt mondanom azért, hogy noha bizonyítványom nem tartalmazta a „felsőbb iskolába léphet” minősítést, a felszabadulás után mégis sikerült tovább képeznem magam. A gyökeres politikai és gazdasági változás a dolgozó osztálytól felkészültebb és műveltebb embereket igényelt... Nem akartam, hogy több évtizedes küzdelem után, ha meggyógyulok és ismét munkaképes leszek, a párt esetleg csalatkozzék bennem, s újabb megbízások esetén ne feleljek meg a követelményeknek.

Ilyen körülmények között hallottam meg 1946 nyarán Jordáky Lajos egyetemi tanár felhívását, hogy a Bolyai Tudományegyetem keretében kétéves szabadegyetem nyílik. Tudtam, hogy a fasiszta háború okozta romok eltakarításához, az új világ alapkövének lerakásához és felépítéséhez nagy szükség lesz jól képzett, megbízható káderekre. Mint lábadozó beteg az elsők közt iratkoztam be és végeztem a szabadegyetem jogi, közgazdasági és közigazgatási szakján, olyan marxista—leninista tanárok irányítása alatt, mint dr. Kohn Hillel, dr. Jordáky Lajos, dr. Demeter János, akik az illegalitás éveiben is mint vezetők élén jártak a faszizmus elleni harcban.)

Ez idő tájt német csapatok lepték el Erdélyt. Újabb és újabb letartóztatásokról hallottunk.

A front egyre közeledett. Egyfelől örvendtem a közeledő szovjet hadseregnek, másfelől borzadva gondoltam arra, hogy megint őrizetbe vehetnek.

Orvosaim a jó táplálkozás és sok pihenés mellett csontbajomra gyakori napozást ajánlottak. Szép időben tehát a lakásunkkal szembeni oldalon, Raucher Károly fiatal orvos elvtársunk menyasszonya szüleinek gyümölcsösében pihentem, írogattam-olvasgattam.

Így teltek a napok, amikor egy nap Zsuzsa nővérem jött hozzánk rémülten, hogy két csendőr és egy civil ruhás férfi keresett náluk. Házkutatást rendeztek, mindent feldúltak... mondván, hogy veszedelmes kommunistát dugdosnak. Görög Jóska sógorom azonban, az első világháborúban frontharcos szakaszvezető, a nagyvezüst birto-kosa, akiből a Horthy-rezsim még „vitézt” is faragott (mi

pedig kommunistát), tudta a dolgát... Közben megérkezett János bátyám is, a nővéremmel együtt, s rémülten tudatták, hogy a szamosfalvi kaszárnyába (mint 1941 nyarán) fekete autóval újra embereket szállítanak a nyomozók. A hír egyben figyelmeztetés is volt számomra, hogy ne térjek vissza hozzájuk, ne veszélyeztessen tizenegy tagú családjukat.

Másnap maga Görög sógor állított be azzal a hírrel, hogy a házkutatás során előállították a rendőrségen, s megfenyegették, hogy kommunistákat bujtogat, a házában kommunista találkozókat folynak. Bár sikerült kimagyarázkodnia, hogy csak a vérrokonságnak, a testvéri kötelességnek engedett, amikor engem betegen befogadott, figyelmébe ajánlották, könnyen a sorsomra juthat, ha továbbra is helyet ad egy hazaáruló kommunistának. Megértettem lelkiállapotát, és megnyugtattam: kerülni fogom a házukat mindaddig, amíg ilyen veszélynek néznek elébe; csak tavaly elhunyt anyám sírját fogom felkeresni a nekem több szenvedést, mint örömet nyújtó Szamosfalván.

Meglátogattam dr. Pásztai Gézá. Feldúlt állapotban találtam a máskor derülítő elvtársat. Elmondta: a német csapatok Magyarországra érkezésével új kormány alakult, a Hitler-barát Sztójayval az élen. A Gestapo letartóztatásokat hajt végre a magyarok között. Figyelmeztetett, lehetőleg ne tartózkodjam otthon.

Dr. Demeter János ügyvéddel az utcán találkoztunk. Ő is óvatosságra intett: ha csak lehet, tünjek el a várostól... lám, ő is vidéken rejtőzködik, mert most már mindenre fel lehet készülni.

Éjjelente egy ideig a Csizék mészáros barátom Dónát úti istállójának padlásán, nappal az átellenben levő, jól álcázott kertjükben bujdostam újra néhány napig. Azután Annuska taxit fogadott, és egy velünk rokonszenvező baráthoz szállított a közeli Fejérd községbe, ahol Szabó István és neje a szövetkezeti boltot kezelték. Börtönből való szabadulásom évfordulóján tehát ilyen perspektívák elé néztem.

Közben a szélsőjobboldali németbarát kormány uralma alatt az események meggyorsultak.

Március vége felé kiterjesztették a statáriumot. 29-én a debreceni VI. hadtest első egységei elindultak a keleti frontra. Ez időben minisztertanácsi határozat született a zsidókérdésben. Zsidó háztartásba nem alkalmazhatók keresztények. Április 2-án a szovjet csapatok behatoltak Romániába... Tilos lett a rádióhallgatás. Április 5-én kötelezték a zsidókat a sárga csillag viselésére. Hitler százezer zsidót igényelt Magyarországról kényszermunkára. És a hónap közepén megkezdődött a zsidók gettózása.

Ahogy közeledett a front, úgy nőtt a zűrzavar az emberekben. Egy mindig jókedélyű asszony, Bányai pékmester özvegye hasonlatosságot fedezett fel köztem és megboldogult férje között, akit — mint mondogatta — nagyon szeretett, és e szimpátia révén valahányszor vásárolni jött, engem is meglátogatott. Hitt a lélek túlvilági életében, a szellemidézésben, s engem is meg akart nyerni a spiritizmusnak. Tőle hallottam, hogy a kerületben számos híve s városszerte sok magasrangú és állású hódolója van ennek a szektának.

Április vége felé egy reggel alvást színelve, de a takaró alatt mosolyogva bizalmas telefonbeszélgetést hallgattam ki. Egy közeli nagytornyos ház méltóságos ura igyekezett megnyugtatni valakit Magyarország jövőjét illetően.

— Méltóságos bárónő, igen jó hírem van. Semmi ok az aggodalomra! A frontvereségek miatt nem szabad pesszimistának lenni. Az éjjel megidéztük dicső Szent László királyunk szellemét, aki elmondta, hogy Nagy-Magyarországot a boldogságos Szűzanya oltalmába ajánlotta... az megvédi... Nagy-Magyarország volt és lesz! Szó szerint ezt kopogta ki...

Elmeséltem Annuskának, hogy milyen beszélgetést hallottam. Hogy tudnak ilyen ostobaságokkal foglalkozni még most is, amikor csak a vak nem látja, hogy közeledik a vég?

Május elején még ott rejtőztem a Rákóczi és a Dónát út fölötti verőfényes hegygerinc felé nyúló kertekben. Botra támaszkodva kerestem biztosabbnál biztosabb rejtekhelyet. Közben tanultam, s el-elmélázva figyeltem a bontakozó természetet, a májusi napsugarak hatására fa-

kadó rügyeket, a hangyák szorgalmával dongó méhecskéket. Jó volt megfelekedezni a természet szépségei láttán a betegségről, az emberek közötti embertelenségről. Ábrándozásomból katonai vezényszavak és lábdobogás térítettek észhez. A Törökvágáson felfelé civilekből álló fegyveres alakulat menetelt: a szélsőjobboldali elemekből verbuvált Wesselényi Lövészegyesület egy csoportja vonult ki lögyakorlatra.

Lábfájásom ismét súlyosbodott, s amikor a sok zaklatás miatt mind a ketten belázasodtunk, úgy határoztunk, a legcélszerűbb megoldás az lenne, ha be tudnék jutni valamelyik gyógyintézetbe. Eddig orvosaim az ortopéd kórházat javallták... Próbálkoztam is, de nem volt üres ágy. Így hát jelentkeztem a klinikai tudóosztályon, ahova tavaly óta kötelező utókezelésre és kontrollra jártam. Váradi tanársegéd úr előbb tehetetlenül vonogatta a vállát, hogy az osztályon még a pótágyak is foglaltak, de pár nap múlva a legújabb analízisek eredményeinek láttán engedékenyebb lett. Kezelőorvosaimmal egyetértésben beleegyezett abba, hogy a harmadik osztályon az egyes kórterem végében nyíló teraszon pótágyat kapjak. Tüdőröntgenem negatív volt, s megértették, hogy nem szeretnék befeküdni a tébécések közé.

A nyitott teraszt méternél magasabb fakorlát övezte; pár lépcsővel lentebb pedig ott volt a választékosan gondozott park, égbe nyúló örökzöld fenyőkkel.

Csakhamar meggyőződtem, hogy ennek az osztálynak a betegek közül vajmi kevesen távoznak felépülten. A nyakigláb régész után a vörös hajú Hideg Mihály fodrászt vitte el az elgennyesedett mellhártyagyulladás... Az a rátarti csángó legény, Lukács Domokos, aki a keleti fronton tüdőlövést kapott, s akinek „hétbordás” műtéttel a beteg tüdejét kivették, az operáció után néhány héttel meggörcbülten járkalni kezdett a kórteremben, aztán belázasodott, lázalmában egyre csak káromkodott, hogy Gert-rud főnövér bedugta a füleit, s úgy vetette magára sűrűn a keresztet.

A kórházi tétlenség napjaiban naplójegyzeteim ismét rendszeresebbé váltak. Természetesen túlteng bennük az egészségemért és családomért való aggodalom, de több-

kevesebb pontossággal és következetességgel rögzítik az események alakulását is. Lássuk csak:

Május 5. *Ma légiriadó kergetett be a teraszról. Miután a légiveszély elmúlt, Magduskám jött remegve a szaladástól (látogatási időn kívül is beengedte a kapus, aki földim, gyerekkori pajtásom volt). A légiriadó az utcán érte, egy kapu alá húzódott be — rebegte lélegzet-elfúlva a drága gyermek. Behúzódunk a lomboktól álcázott tavalyi találkahelyünkre, ahol most a fenyők halk suttogása mindennél megnyugtatóbban hatott. Átvettem tőle a csomagot, és óva intettem, ne jöjjön hozzám olyan gyakran. Vigyázzanak magukra, menjenek óvóhelyre, amikor riadót fújnak. Tudtam, hogy Annuskát a gyöngye tüdeje mellett epebántalmak gyötrik, s hogy persze ő ezt nem hajlandó tudomásul venni, magas lázzal is keményen dolgozik, nem kíméli magát.*

Május. 7. *Gyönyörű májusi reggel. Egyedül fekszem a nyitott teraszon. A lugasszerű parkból friss levegő terjeng körül. Alighogy derengeni kezd a hajnal, máris ébresztőt fütyül a sárgarigó. A him hangja betölti a teret, amire a tojó nyafogó hangon felelget. De az igazi zenebona csak ezután következik, a szomszédos Trefort és Kőkert utcai kakasok ébredésével.*

Május 9. *Tegnap ismét rubroffen-kúrára fogtak. A vörös színű injekciót dr. Bikfalvi Éva orvosnő, szalonorvosunk felesége adja be. Bikfalviné nem tudószakos. Csak ideiglenesen kapott itt beosztást, amíg hely ürül a szakmájában. Kimérten, de jó pszichológiai érzéssel bánik a betegekkel. Az új felvétel a medencecontról diónagyságú helyen ritkulást mutatott — ezen pedig, úgy hiszem, az eddigi kezelési módok nem sokat segítenek.*

A látogatási napokon egyre többen keresnek fel: rokonok, barátok, műhelybeli száktársak és szabadlábbon levő elvtársak. Olvasnivalóval bőven el vagyok látva...

A közérzetem érezhetően javult. Álmatlan éjszakákon sokat ábrándozok, szövöm a terveket, mint jó anyám gyermekkoromban a vásznat a gazdánéknak éjbe nyúló téli estéken.

A délutáni kötelező sétán egy igen rokonszenves, évtizedes mozgalmi múltú elvtársnőnkkel találkoztam össze. A szűkszavú, de egyébként nagyon barátságos Rosenfeld Ella volt az, akivel a szamosfalvi vattatáborból egy vagonban szállítottak a Contiba. Az egykori derék, megnyerő arcú Ellának most mintha csak az árnyéka volna. Csodával határos módon szabadult meg a poklok poklából, de kavernás tudóval, amit most itt próbál kezelteni. Kettesben sétálgatva gyakran beszélgetünk majd a viharos múltról, megtrikult sorainkról, a közeljövő kilátásairól.

Május 21. Az este itt járt Ádám sógorom; sokáig beszélgettünk. Bizalmas dolgokat mondott el a szomszéd terasz két elsőosztályú lakójáról: Kovács Katona Jenőről és Szántó Miklósról.

Előbbi rokonszenves alakját gyakran láttam felbukkanni a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek helyiségeiben, Jordáky Lajos, Vasile Pogăceanu, Nagy István, Balogh Edgár előadásain. Olvastam cikkeit a Népszavában, a Korunkban, a Kelet Népében, az Erdélyi Magyar Szóban. Ott láttam a Kolozsvárt 1939. december 30—31-én tartott Erdélyi Magyar Népi Találkozón.

A robusztus, de arisztokrata modorú Szántó Miklós kezdetben ellenszenvet támasztott bennem rangjával, raccsoló beszédével, monoklijával. Ezt az érzést Rosenfeld Ella elvtársnő séta közben még fokozta bennem, amikor így beszélt róla: „A méltóságos likörgyáros... Az egeresi kőszénbányák vezérigazgatója, a nagy kutya...”

Fodorpataki mosolyogva hallgatta véleményemet Szántó Mukiról.

— Hohó! — szakított félbe — nem olyan fekete az ördög, ahogy lefestik. Te nem tudhatod, milyen hasznos a mi szempontunkból ez az ember, anyagilag és erkölcsileg is mennyit segíti a mozgalmat.

Május 25. Horthy főkormányzó az elmúlt napokban fogadta Szálasit.

A sétán értesültem Ellától, aztán a csendes kúra alatt Kovács Katonától (aki éjszaka gyakran kilóg, s csak a hajnali órákban tér vissza ágyába) a honvédség nagy veszteségeiről. A pápai nunciatúra jegyzékben tiltakozott

a magyar kormánynál a zsidók elleni barbár intézkedések miatt. Úgy hírlik, június első feléig fog tartani a zsidók deportálása. Ellával csüggedten figyeljük hozzátartozói, fajtestvérei elhurcolását.

Kovács Katona Jenő közölte azt a hirt is, hogy az antihitlerista mozgalom erősödik.

Június 2. Az éjszakai nyomasztó álmok után ma jótékony napsütésre ébredtem. A korán kelő nap sugarai a lombos fák között ágyamra sütöttek. Reggeli után orvosaim utasítására napozni megyek. Spanyalfalat rögtönzők magamnak lepedőmből és a kórházi köpenyből, előttem az idegyógyászat felé magas téglakerítés, mögöttem és oldalt zöldellő bokrok álcáznak: meztelenre vetkőzöm, hadd érjenek szabadon az ibolyántúli sugarak. Ha igaz, ez a leghatásosabb természetes gyógymódja a fertőzéses csontbajnak. Gondúzónak ismét előveszem a Móricz Rózsa Sándorait, s közben elmerengek a vele való találkozáson és az azóta történten. A nagy író elhunyt. A többiek közül hányan bujkálnak illegalitásban?

Merengésemből az átellenben levő ház nyitott ablakán légiveszélyt jelző rádióhang térített magamhoz. Kilenc óra körül fülsiketítő hangon felbúgták a szirénák. Az emberek behúzódtak az óvóhelyre. Magam is felcíhelődtem, de nem mentem le az óvóhelyünkre, hanem kíváncsiságból kiálltam egy olyan dombélre, ahonnan városunk légitérét szabad szemmel is jól beláthattam. Tiszta volt az égbolt, ragyogóan tűzött a júniusi napfény. Á, gondoltam, semmi az egész. Hányszor mentünk már le „potyára” az óvóhelyre. A szirénabúgás azonban egyre tartott, egyre vésszebbé vált. Bács felől repülőgépek zúgása hallatszott, s abban a pillanatban nagy magasságban vakítóan fénylő, ezüstszerű halálmadarakat láttam megjelenni. Az egyik gép elhúzott a vasúti fűtőház, a Szamos-híd és a pályaudvar fölött a ragyogó azúrkék égen. Ezt követték rajokban a bombázók. Jól lehetett látni a kioldott bombákat; hallottam a robbanásokat, dübörgött a föld, majd füst- és porfelhő lepte el a vasútállomást és környékét. Még itt a klinikák déli csücskén is remegett a föld a lábam alatt. A légelhárítók némák maradtak... Itt-ott a város más pontján is robbant egy-egy bomba.

Ebéd után jött Annusba, és elmesélte, mit látott és halott a szőnyegbombázásról. A gyilkosok a vasút menti védtelen polgári házakra dobálták le bombáikat, sok a halott és a sebesült, romokban hever az egész vasútállomás és környéke...

Sajnos kisemberek, munkások, polgárok az áldozatok — beszéltek a látogatók —, bár a céljuk hadi szempontból nyilvánvalóan a vasúti csomópont volt...

Június 4. Minden újság „az ellenség barbárságával”, a bombázás okozta pusztítás méreteivel, az emberekben és anyagi javakban elszenvedett veszteségekkel van tele.

Egyesek tudni vélik, hogy ez visszavágás volt valamiért... Mi Annuskával, a megbízhatóbb látogatókkal és betegekkel más tanulságot vontunk le belőle. A barbár fasizmust elsősorban az angolszász imperialisták bátorították a Szovjetunió ellen. Testvérek ők a népellenességben... A szovjet hadsereg repülői nem bombázzák a védtelen városi lakosságot.

Este a városba gyakran látogató Kovács Katona beszélt el nekünk a bombázás szörnyű következményeit, a haladó gondolkodású írók, baloldali körök vélekedését ebben a kérdésben.

A Keleti Újság mai száma az első oldalon nagy betűkkel szedve hozta: „Körülbelül kétszázötven hősi halottja van a pénteki terrortámadásnak Kolozsváron!” Ugyanaz a Keleti Újság közli a halottak és sebesültek névsorát, újabb részleteket tár fel az angol bombázók kolozsvári támadásáról. Az Erdély felett elszálló repülőerődök aznap romániai városokat is bombáztak.

A klinikai hullaház előtt egymás hegyén-hátán gyalulatlan deszkaporsók... Sok a sebesült és nagy az eltűntek száma: a romok alatt és ahol a bomba a kertekben bunkernek nevezett, kis földbe vájt gödrökre hullott, sokan egyszer s mindenkorra eltűntek. Volt legénykori kvártélyadóm, Kiss József asztalos és felesége, a szorgos kezű anyánk helyett anya, kis telküknek a Nádasra nyúló végében vájt bunkert egy nagy fűzfa tövébe. Ott érte őket néhány szomszédjukkal együtt a végzet. Örökre nyomuk veszett...

János bátyám Bánát úti telkén, az istálló helyén is bombatölcsér tátong — amint mondja. Állítólag a mezőn voltak, ha igaz, ott nem volt emberáldozat.

Június 8. Az éjjel nagy vihar vonult át a város fölött. Meg-megemelte rajtam a takarót, és arcomat bepermetezte az eső. Nem tartott sokáig az egész, s a száguldó felhők nyomában feljött a hold, a csillagok mint megannyi szentjánosbogár sejtelmesen sziporkáztak az alvó város fölött. Különben szigorú elsötétítésben szunnyadt a város. Szép napos reggelre virradtunk. Gyöngyharmat csillogott a zöld növényzeten. Úrnapja van ma, az apácák hadseregünk győzelméért imádkoztatják a betegeket.

A megszokott helyen süttetem magam a nappal, miközben gondolatban sorra idézem fel múltam megannyi jó és rossz emlékét. Ez a ronda betegség lehetetlenné teszi, hogy terveket szövögessek a jövőt illetőleg, de csak nem adhatom fel a reményt! Ha medve módra átaludhatnék néhány hónapot! Amióta csak felcseperedtem, nyitott szemmel járok a világban. Nem lehet, hogy sok-sok élményemet, tapasztalatomat egyszer papírra ne vessem! Paraszti gyermekkorom az első világháború rémségeibe torkollt; aztán a két viláégés között mint szervezett városi proletár bejártam munka után az ország iparvidékeit, agysejtjeim magukba szívták a kommunizmus világnézetét, a marxi—lenini proletár internacionalizmus nemes eszméjét. Szenvedtem üldöztetést mint kommunista, mint nemzeti kisebbségi... vallatást, börtönt, és éppen most haljak meg?! Elűzöm magamtól a halál gondolatát: ilyen élet után nem szabad csak úgy sirba szállni! Meg kell tudnia az utókornak, milyen szégyenletes korszakban élték elődeik.

Miközben így szövögetem zűrzavaros gondolataimat, lelki szemeim előtt elvonultak a minapi szőnyegbombázás áldozatai, a felismerhetetlenségig torz tetemek, fülembé cseng a sebesültek és hozzátartozóik jajveszékélése, a teteseket átkozó szavak. Hát sose lesz ereje a világ proletariátusának, hogy egyszer s mindenkorra végezzen az imperializmussal? De el az emésztő gondolatokkal! Hiába eszem itt magam, azzal nem segítek semmit. Ám lehet-e ilyen körülmények között józanul gondolkodni? Tőlem

balra a fertőző betegek kórháza, azon alul a hullaház, rögtönzött napozómmal szemben az utca túloldali sarkán fűszerbolt, attól jobbra, jó dobásnyira a félelmetes Elme-gyógyintézet. Erről jut eszembe: a bombázást követő éj-jel Kornya Emil, egy velem egykorú izzadmányos mell-hártyás beteg (a harctéren szerezte baját), kiugrott az ágyból, hálóingét ledobta, s úgy anyaszülten vigyázzba vágta magát, hangos vezényszóval, katonás léptekkel ki-masírozott a teraszra, át annak korlátján, ki a Kőkert utcára nyíló kapu fölött is, s holdkórosként rohant le a városba. Az alarmírozott kórházi alkalmazottak valahol a Kert utcában érték utol s húzták rá a kényszerzub-bonyt...

A háború után nyilvánosságra került hivatalos adatok arról tanúskodnak, hogy a háború alatt, 1944 őszéig 3000 kommunistát tartóztattak le Észak-Erdélyben, ítélték el vagy végeztek ki, és mintegy 1000-et küldtek a „halálszázadokkal” a frontra. Ez lehetetlenné tette a nyílt propagandát, de a fasiszta terror fokozódásával nőtt az elégedetlenség, amit okkal-móddal mi is szíthattunk. Az ápolószemélyzet és a nagyszámú beteglátogató között terjesztettük a Békepárt röpiratait. A röpcéket, felhívásokat magam vittem el a különböző osztályokra a szokásos óva-tossággal, és helyeztem el megfelelő helyen. Ezek a fel-hívások szűkszavúságuk ellenére bátran rámutattak a ve-szélyre, amibe a magyar nép sodródott, s megjelölték az egyedül kivezető utat. Ma is őrzöm az egyik ilyen kiált-ványt, abból idézhetek:

„Történelmünk legsúlyosabb órájában szólunk a nem-zethez. Német hódító tört országunkra. Életünk és szabad-ságunk léte, nemzetünk léte: eljövendő magyar nemzedé-kek sorsa van kockára téve.

Börtön, halál és bujdosás sem tarthat vissza attól, hogy feltárjuk a való helyzetet nemzetünk előtt...

A megszállás első következményei már mutatkoznak. Százezrével küldik honvédeinket a szovjet hadsereg ellen, a biztos pusztulásba. Városainkra szabadították a szörnyű légitámadásokat. Börtönnel szorítják munkásainkat kény-szermunkára. Kirabolják az országot, felzabálják szűkös élelmünket. Leányainkat kényszermunkára osztják be, is-

koláinkból kaszárnnyakat csinálnak, diákjainkat munkatáborokba hajtják. S hogy senki se merjen szót emelni, a német és magyar pribékek nap nap után hurcolják el a munkásság, parasztság, polgárság vezetőit...

... Az idő sürget! Érezzük a súlyos felelősséget népünkért, hazánkért... Új népháborút, szabadságharcot hirdetünk... Megteremtjük a szabadságharc széles harci egységét... melynek programja a német hódítók és cinikosaik kiverése, béke a szövetségesekkel...

Nem vagyunk egyedül! Északon velünk a szovjet hadsereg! Délen Tito néphadserege! A Szovjetunió nem veszélyezteteti, hanem megvédi függetlenségünket...

Honvédek! Fordítsátok fegyvereiteket a német megszállók ellen! Ne vérezzetek német érdekekért! Ki a német megszállókkal!"

Augusztusban két ifjúkommunista beteg került a kórtermünkbe. Az egyik Weinberger József néven mutatkozott be. Ez a beesett szemű szabósegéd mintha régi ismerősöm volna, úgy jött ágyamhoz a teraszra. Szatmárról hurcolták el 1943. október végén Szamosfalvára. Közös ismerősökről beszélgettünk, többek közt unokaöcsémről, Bíró Józsefről.

— Bíró elvtárs Szatmáron tanítómesterem volt mind a szakmában, mind a mozgalomban. 1941 júliusában Szabó Julis buktatta le... Derék elvtárs volt — mondta elérzékenyülve.

A másik sorstárs Mózes Artúr KISZ-tag Váradról. Ezt az Artúrt gyakran keresték fel általam is jól ismert ifjú elvtársnőnk. Roppant szimpatikus ember. Ketten hallgattuk Weinberger elbeszélését, aki szem- és fültanúja volt az 1943-as novemberi letartóztatásoknak, Jordáky Lajos, Braun Rózsi, Vincze Ferenc és még sok közös ismerős antifasiszta vallatásának.

— Szamosfalván ránk akarták bizonyítani, hogy illegális nyomdánkban röpcéket és zsidó munkaszolgálatosok szökéséhez alkalmas papírokat készítettünk.

Weinbergert a kopók annyira kikészítették, hogy be kellett szállítani a Zápolya utcai katonai kórházba. Szamosfalván látta Józsa Bélát kezén-lábán összeláncolva és szörnyen összeverve.

— Különben Bélát tőlünk elkülönítve, az őrszobán tartották, aztán a rabkórházban láttam újra, s másoktól értesültem, hogy éhségstrájkba lépett. Emberronccsá kínzott elvtársunk életét kényszeretetéssel próbálták nyújtani, s azalatt is vallatták, hogy adja ki a Békepárt tagjainak névsorát, kikkel voltak közvetlen kapcsolatai, melyek a mozgalom további tervei...

— Beszélj, Jóska — biztattam állandóan hosszan köhögő társamat. — Mit láttál és hallottál Béla utolsó napjairól, a kínvallatásokról a hírhedt szamosfalvi vallató-táborban?

— November közepe táján hozták be. Amikor látták, hogy semmire se mennek vele, másnap behozták a feleségét, és őt is ronggyá verték.

A továbbiakat Józsa Béla és Mária felől egyrészt dr. Constantinescu Erzsébettől (illegális nevén Kocka), valamint a Béla nővérétől hallottam. Ugyanis utóbb a Constantinescu doktornő egyik fivére, Friedman Pál a szomszéd szalonból el-eltávozó Kovács Katona helyébe került. Ezt a kedélyes, mindig anekdotázó beteg társunkat gyakran felkereste az általam is jól ismert Kocka, aki így emlékezett a Józsa Béla utolsó napjaira és óráira:

— Egy nap az egyik poroszló egy beteghez hívott... Józsa Béla volt az, aki szalmán fekvé haláltusáját vívta. Kértem, hogy oldják fel láncából, mert csak úgy tudom alaposan megvizsgálni. Nem lehet, felelték, mert ez egy olyan veszedelmes ember, aki képes a láncsal megfojtani magát. A katonakórházban szondával etették. Mutatta a fogait is, két foga ki volt törve, a szápadlása tiszta seb. Figyelmeztettem a hóhérokat, hogy a beteg állapota rendkívül súlyos... közöltem is, nem garantálom, hogy életben tudom tartani reggelig, inkább kórházba kellene vinni. Azt válaszolták, hogy éjszaka ilyet nem csinálnak, különben is több gyakorlattal rendelkeznek az emberi ellenállás megítélése tekintetében, s nem is hagyják, addig, amíg teljes beismerő vallomást nem tesz.

A pribékek előtt sem volt kétséges, hogy Bélának már nem sok ideje van hátra. Ha elpusztul, mielőtt szólásra bírják, jobb, ha ez minden tanú nélkül következik be — gondolták —, s 21-én délután Papp és Juhász bemen-

tek az őrizetek termébe, ráripakodtak a haláltusáját vívó emberre, keljen fel, mert kórházba szállítják.

Józsa Béla azonban már nem volt ura testének. Lábától megragadva, mint egy zsákot húzták ki onnan. Weinberger, Vincze Ferenc, Kocka és a többiek, akik tanúi voltak a drámai küzdelemnek, melyet Béla folytatott valatói ellen, akkor látták utoljára...

(A többit azóta ismerjük... s emlékezünk rá, amikor a házsongárdi temetőben sírhantján a felejthetetlen történelmi szavakat olvassuk: „1943. november 22-én gyilkolták meg a magyar fasizmus Gestapo-pribékjei drága elvtársunkat, a népek közötti béke hős harcosát.”

...December 17-én szabadlára helyezték Józsanét, akit férje halála után dr. Constantinescu bízta, hogy az ütések nyomait eltüntesse. Mária megkönnyebbülten sietett haza, első gondolata az volt, hogyan tudjon segíteni a férjén. Miközben élelmiszerből és fehérneműből csomagot készített, megérkezett anyósa, özv. Józsa Mózesné, aki menyé tudomására adta: Bélát meggyilkolták! Mária eszméletét veszítette.

Józsa Béla nem érthette meg a szabadságot, amelyért harcolt, de emléke magyarok és románok emlékezetében szimbólumként örökké élni fog.)

Amióta a szovjet hadsereg csapásai alatt a fasiszta seregek „rugalmasan” vonulnak vissza, régi barátaim, azok is, akik ez ideig bátortalanok voltak meglátogatni, egyre többen rázzák le magukról a félelmet, s keresnek fel látogatási idő alatt; más napokon inkább azok jönnek, akikkel lebukásom előtt a mozgalomban közvetett vagy közvetlen kapcsolatom volt: a Szaniszló fivérek, a szükszavú Zolti, akivel annak idején MADOSZ-vonalon sok szép akcióban vettünk részt, s a Contiban is zárkaszomszédok voltunk, és István, az ifjabb, növésre mégis fél fejvel magasabb Szaniszló, akinek sikerült elkerülnie a lebukást. István népes családja szájától elvonva mindig hoz egy-egy sörösüveg tejet, ami valóságos kincs manapság. Gyakori látogatóm Losonczy Gyula művezető, Szél Gergely szíjgyártó, Mihai Rusu és Károlyi István is. Ők alkották azt a lebukások előtt kiépített sejtet a MÁV-főműhelyben, amelyről rajtam kívül csak a Kicsi (Fazekas József) tudott. Elbeszéltek a lebukásom után átélt izgalmakat...

szerencsések voltak és hálásak, hogy csak a félelemmel maradtak, s tölem várták, mit tehetnének a Békepárt ügyéért.

Hosszúra nyúlna mindazoknak a névsora, akik a vasúti műhelyekből, a volt Junász-gyárból és más műhelyekből akkoriban meglátogattak. Évtizedes elvbarátok, mint Havadi József, Nagy Jóska, Fodorpataki sógorom, Jordáky Lajos, a szomszédos Kőkert utcából dr. Ferenczy László, akivel a helyi pártbizottságban voltam, Ballauer Antal régi harcos, akivel nem volt ugyan közvetlen kapcsolatom, de ismertem tevékenységét, még amikor az Egységes Famunkás Szövetség titkáráként működött, Bruder Ferenc, a szociáldemokrata párt és a szaktanács titkára, Schnegg Ferenc modellasztalos, baloldali szociáldemokrata, Pásztai Géza ügyvéd és mások.

Augusztus 9-én, éppen három évre rá, hogy a munkahelyemről elvittek a hekusok, dr. Bikfalvi azt tanácsolta, hogy menjek haza, a gyógyszert otthon is szedhetem... Gyógyíthatatlan hát a betegségem?! Így menni haza nyugnek, akkor inkább a halálba!

— Doktor úr, otthon nem pihenhetek. Nem tudnám elnézni, hogy a feleségem betegen dolgozzék, míg magam tétlenül őrzöm az ágyat! Nem, ezt nem tehetem! — vitatkoztam kezelőorvosommal a folyosón.

De Bikfalvi mereven elzárkózott.

— Mi itt minden lehetőt megpróbáltunk... nincs mihez kezdenünk magával!

— Nem a haláltól félek, doktor úr, többször is szembenéztem már vele! Nem magamért, hanem a feleségem és a lányom jövőjéért... Hiszen amióta itt vagyok a csontbajommal, gyakorlottabb sebész vagy ortopéd szakértő nem tette rám a kezét!

És akkor onnan jött a segítség, ahonnan nem is vártam. Az orvos felesége, Kiss Éva, aki férje oldalán akarva-akaratlanul végighallgatta vitánkat, alighanem a lelkemből olvasott, amikor így szólt hozzám:

— Bandi, talán igaza van Kovács úrnak. Még nem próbáltál meg mindent.

Bikfalvi a vállát vonogatta, és nem éppen barátságos pillantást vetett ránk.

— Mire gondolsz, Éva? — kérdezte nagy kelletlenül.

— Fazekas tanár úrra gondolok. Idősebb szakorvos, hátha találkozott már ilyen esettel.

Bikfalvi arcizma megrándult, szárazat nyelt, odalépett a telefonhoz, és tárcsázta az ortopéd kórházat. A drót másik végén maga Fazekas doktor válaszolt: bombatalálat érte a kórház épületét, a járó betegeket onnan is hazaküldték, mert az egyetlen ép kórterem tele van súlyos betegekkel.

— Na látja, Kovács, sajnálom, de nincs szerencséje... Menjen csak szépen haza... itt naponta többször is szaladgálni kell az óvóhelyre, ami még csak súlyosbítja betegségét.

Az orvosnőre néztem, benne már előbb is több emberiséget tapasztaltam. Tekintetünk egybefonódott. Éva orvosnő akkor újabb javaslatot tett:

— Bandi...

— Mit akarsz már megint?

— Tudod, mire gondoltam? Klimkó sebész professzor úrral kellene beszélni, vizsgálja meg, ő valóban sok tapasztalattal bíró sebésztanár.

Bikfalvi szemrehányó tekintetet vetett a feleségére, de engedett az unszolásnak, torkát köszörülve mondta:

— Jó, hát legyen. — Aztán engem utasított: — Most menjen haza, mi beszélünk a tanár úrral, délután hat órára jöjjön a sebészeti klinikára.

A meghatározott időpontban ott találtam a Bikfalvi párt Klimkó sebésztanárral egy kerti padon, a sebészeti klinika előtti fenyők alatt.

Amikor a gerincoszlopom alsó csigolyáján meglátta az öklömnyi dudorodást, bal kezével azt tapogatta, míg jobb-jával a hasfalon jobbról balra vándorló, hidegtályognak nevezett daganatot nyomkodta. Közben magyarázott:

— Igen sokat mozgott... azért aktiválódott a... itt a forgócsontban van a baj... igen előrehaladott állapotban.

— Gyógyítható-e, tanár úr? — erre voltam most csak kíváncsi.

— Igen. Öltözzön fel. Még gyógyítottam meg ilyen. Egyetlen gyógymódja a gipsznadrág medencén felülre, és természetesen a gyógyszeres kezelés. Immobilizálni kell, hogy ne tudjon mozogni az a rész. Nem lett volna szabad járkálnia...

— És azt a gipszöltönyt körülbelül mennyi ideig kell hordanom? — reszkíroztam meg a kérdést bátortalan hangon.

— Meglehet, több hónapig is. Attól függ... most menjen haza, és gondolkozzék a dolgon. A medencegipszelés nem kényelmes dolog. Ha vállalja, jöjjön vissza...

Nem volt könnyű dönteni, belemenjek-e a kényszer-zubbony-viselésbe. De ha nem vállalom, milyen kilátásom marad még? Mit tehettem mást, mint remélni és tűrni, vállalni a kényszerű mozdulatlan fekvést!

Augusztus számomra az évfordulók hónapja lett. 1941. augusztus 9-én buktam le. E hó 15-én 1930-ban volt az esküvőnk Annuskával. Most 19-én tettek gipszbe a sebészeti klinikán. 23-a történelmi nap: Románia kilépett a szovjetellenes háborúból és fegyveres erőit a megszállók ellen fordította... Büszke vagyok a Román Kommunista Pártra, amelynek hosszabb ideig magam is aktív harcosa voltam. De mikor volt az én örömöm teljes? Most is sajnó az egész alsótestem. Itt fekszem a sebészeti klinika második emeleti nagy kórtermében. Körülöttem összeroncolt, amputált végtagú betegek jajgatnak... Magam is sziszegek a fájdalomtól, s hogy hangosan el ne bölgjem magam, összeszorítom ajkamat. A rám illesztett gipszes géztekercsek alá kevés vattát tettek, s emiatt a lábamra tekert vattafásliba beragadt a szőrzet. A keményedő gipsz szorosán ráfeszült a csípőmre, térdemre, bokámra, szorította, majd amint száradt össze, húzta magával a beleragadt szőrzetet. Kánikulai hőség áradt be az ablakon. A rablincsek sem okozott ekkora fájdalmat; jött, hogy kiugorjak az ablakon. Mivel vigasztalhattam volna magamat, talán a háború körülöttem fekvő élőhalott áldozataival? Ilyen nyomasztó állapotban voltam, amikor valamelyik látogatóm hozta a hírt, hogy Ernst Thälmann meggyilkolták.

A sebészeti klinikáról augusztus 23-án, a késő éjjeli órákban a tüdőosztály két derék székely alkalmazottja hordágyon szállított vissza megszokott helyemre, a teraszi pótágyra. Alig vártam, hogy Kovács Katonától és a monoklis, mindig derűs és bizakodó Szántó Mukitól megtudjak valamit a „kiugrás” körülményeiről.

A klinika udvarán meredek lépcsőkön felfelé menet a sziréna légiriadót fűjt. A tüdőosztály lábadozó betegeit a légósok az óvóhely felé terelték. Engem kérésemre a fiúk egy fenyőfa alatt a hordággal letettek, s ott töprengtettem egyedül a légiveszély elmúlásáig.

Klimkó sebészstanár utasításának megfelelően, kemény, egészen vízszintes fekhelyre helyeztek. A teraszi pótágy deszkáira többrét hajtott pokrócot tettek alám, hogy aztán közel egy évig, hanyatt fekve, mellközéptől lefelé gipsznadrággal fixáltan biztosítsák a gyógyulást. Nagy reményeket fűztem ehhez a kezelési módhoz, mert láttam, hogy Klimkó professzor érti a mesterségét. Csak újabb komplikációk ne terheljék az eddigieket! Étvágym jó. Savhiányom pepszinnel pótolom. Hörghurutom is javulgat. Reumatikus fájdalmaim mintha alábbhagytak volna a lázas betegségek folyamata alatt. Az izzadmányos mellhártya-gyulladás után tüdőmhöz tapadt hártya felszakadozott... Ahhoz viszont, hogy idegileg is rendbejöjjenek valamennyire, nyugodt életkörülményekre lenne szükségem, ezt pedig már csak a jövő hozhatja meg!

Amikor a teraszon régi helyemre visszakérültem, sorra kerestek fel családom tagjai, a közeli rokonok, lábadozó betegtársaim, elvbarátaim. De az első, aki még azon éjszaka felkeresett, Szántó Muki volt. Az éjszakai nagy csendben egyszer csak halk csoszogásra lettem figyelmes. A mindig derűs emberóriás telepedett le ágyam szélére. Suttogva sajnálkozott, hogy éppen most raktak béklyóba, amikor közeleg a nagy cselekvések ideje... amikor szükség lesz mindenkire az ellenséggel való leszámolásban... Megerősítette a már általam is hallottakat. Igaz az, hogy a Német Kommunista Párt főtitkárát, Thälmann-t megölték a fasiszták! De ugyanolyan igaz az a jó hír is, hogy Románia kilépett a háborúból, hadserege és a párt által szervezett hazafias alakulatok megkezdték harcukat a hitlerizmus ellen. Ez pedig hatalmas lépéssel hozza közelebb a mi felszabadulásunkat is — állapítottuk meg —, ha ezek közben el nem intéznek valamennyiünket... Mielőtt visszatért volna a kórterembe, még megsúgta, hogy Jenő kint van a városban, hajnal felé tér vissza, tőle majd hallunk részleteket is. Beszélgetésünknek légiriadó vetett véget. Szántó és a többi lábadozó beteg az óvóhelyre sie-

tett. Míg én egymagamban szabadon merülhettem el a találgatásokba és mindenféle tervek szövögetésébe.

Másnap a kórterem különböző pártállású betegei megannyi szemszögből, de mind ezt az eseményt vitatták. Mi antifasiszták örömmel találgattuk a várható eseményeket, s a kintieket vártuk, hogy mit hallottak a rádióból, mit írnak a hírlapok. Én minden hírforrásnál többre értékeltem az időnként ki-kilógó kommunisták, Rosenfeld Ella, Weinberger Jóska és elsősorban Kovács Katona híreit. A kórterem nyilaskeresztes métellyel fertőzött betegei, dühöngve a romániai „áruláson”, a csodafegyver bevetésének biztos győzelmével hitegették magukat. Azt fejtegették, hogy a németek beengedik a Kárpát-medencébe az oroszokat, és ott semmisítik meg egy szálíg őket.

Ez idő tájt keresett fel a helyi szakszervezeti tanács s egyben a szociáldemokrata párt titkára, Bruder Ferenc, és az igen aktív Jordáky Lajos. Kovács Katonánál voltak, onnan jöttek át hozzám, hogy vállaljam el a klinikai személyzet szakszervezetbe való beszervezését. Örömmel álltam rá, bár figyelmeztetésük nélkül is tudtam, hogy igen óvatosnak kell lennem. A kórteremben nálunk csakúgy, mint a női osztályokon, egyre többen tárulkoztak fel a velünk érző, cselekvésre és utasításra váró elvbarátok. Négyre emelkedett a fasiszta pokolból itt kikötött kommunisták száma. Volt akikkel közreműködni. Előbb a különböző klinikai osztályok legmegbízhatóbb embereit hívtam magamhoz a késő esti órákban. Külön-külön jöttek a sötétség leple alatt a teraszra. A kisegítő személyzetnek ezek a tagjai, férfiak, nők, lelkesedéssel hallgatták fejtegetéseimet a szakszervezet céljáról, hogy ők is, akárcsak általában az elnyomottak, kisemmizett proletárok, csak szervezkedéssel, összetartással érhetik el, hogy becsületes munkájuk után annak megfelelő bánásmódban és díjazásban részesüljenek. Az idő sürget!... Kapcsolatba hoztam a bizalmiaknak megválasztottakat a szaktanács vezetőivel, Bruderrel és inaskori marxista oktatómmal, az egységfrontért fáradhatatlanul küzdő Schnegg Ferenc szakszervezeti elnökkel.

A legnagyobb óvatosság dacára egyik késő esti összejövetelünkön Váradi és Bikfalvi rajtakaptak a megbeszé-

lésen. Az emberek a sötétben szétrebbentek, elillantak, míg a főnök nekem esett, kidobással fenyegetett, amiért titkos gyűlést tartok, izgatom a beteget, lázítom a személyzetet.

Vállalnom kellett a felelősséget, s fenyegető kirohanásukra, hogy visszaélek az irántam tanúsított türelmükkel, nem maradtam adós a válasszal:

— Önök, mint orvosok, értelmiségiek, csak úsznak, úsznak az árral, ám gondolom, nem azonosíthatják magukat az emberiségre szabadított mindenfajta tömeggyilkosokkal... De ha mégis, akkor önöknek is felelniük kell holnap a nép előtt!

A válaszukra már nem emlékszem. Azt azonban tapasztaltam, hogy több megértéssel vannak, az addig hiányzó gyógyszerekből, vitaminokból mi is részesültünk, embersegebb a bánásmód. Bikfalvi doktor magába fojtotta ellenszenvét, én meg fegyelmezett magatartással nem adtam okot neki a vitára. Váradi is gyakoribb látogatója lett a harmadosztályú kórterem betegeinek, feleségem hogyléte iránt is érdeklődött, sőt egy alkalommal szűrővizsgálatra is berendelte, megvizsgálta, ellátta orvosi tanácsokkal.

Izgalmas időket éltünk. Amióta Románia szembefordult a fasisztákkal, a közeli győzelem az ajtón kopogtatott. Kovács Katona Jenő éjjelente, a városból való visszatéréskor, a terasz korlátján átlépve ágyam mellett osont be a kórterembe. Egy alkalommal derűlátóan nyilatkozott, mondván, hogy kilátás van a háborúból való kiugrásra. Ha Dálnoki Veress Lajos a szavát betartja s a parancsnoksága alatt álló hadsereget kuruc módra szembefordítja a német megszállókkal, ha a hatóságok a katonasággal karöltve megghiúsítják a kiürítési parancsokat, előkészíthetővé válik a magyar—román megbékélés és a szovjet csapatok fogadása.

Maroknyi nyilvántartott, megfigyelés alatt álló kommunista csoportunk és a velünk rokonszenvezők ezt latolgattuk és óhajtottuk. Időközben beszéltem a vasúti főműhelyben lebukásom előtt velem egy pártsejtben dolgozó Losonczy Gyulával, Szél Gergellyel, Károlyi Istvánal, a vasúti tartományi igazgatóságtól Predics Gyula

tisztviselővel, aki nagy szimpátiának örvendett. Ez a néhány ember vállalta, ha a párttól utasítást kap, kész fegyvert fogni. A kérdést másnap újra felvettem Kovács Katonának. Csak sóhajtozott: a romániai példát mi észak-erdélyiek nem követhetjük, mert a „főhóhérok” nem hajlandók az oroszokkal tárgyalni. Nyugat felé kacsingatnak. A Horthynak szánt emlékirat — mondotta Jenő keserű arcfintorral —, el sem juthatott a rendeltetési helyére, pedig abban követeltük, hogy Kolozsvárt és lakóit kíméljék meg a harcoktól, biztosítsák a közüzemek épségét, akadályozzák meg a tömeges kiürítést, és azonnal kösse- nek fegyverszünetet.

Hiába vártuk bizakodva a visszavágás pillanatát, keserűen csalódtunk, mert ezúttal is éppen az ellenkezője következett be.

Egyik reggel egy tüdőkezelésre bejáró rendőr hörögve újságolta: Horthy csapatai ma hajnalban benyomultak Dél-Erdélybe... Ez az ostobaság netovábbja fejbe kólintott valamennyiünket: szembeszállni a mindent elsöprő viharral!!

A klinikai személyzet szervezkedése elé nem gördítettek akadályt. Amikor szabad idejük volt, ágyam köré gyűltek, s a szervezkedés mibenlétéről, a vele kapcsolatos tudnivalókról beszélgettünk, órséget állítottunk biztonság céljából, hogy jelezzék, ha nem kívánt vagy ismeretlen személy bukkanna fel a közelben. Gyűlési tilalom volt, mely súlyos büntetést helyezett kilátásba azok számára, akik izgató híreket terjesztenek. Márpedig közöttünk éppen arról a népellenes vezető rétegről folyt a szó, amely most a legvadabb módon dobta népe fiait a biztos pusztulásba.

Szenvedélyes hangon magyaráztam a most már szak-szervezetbe lépett személyzet vezetőinek, hogy ezek a merénylők meg akarták hosszabbítani néhány héttel szennyes uralmukat: a legénység, a nép meg pusztulhat, az ország rommá éghet, amíg ők csomagolnak, s még mindig reménykednek az angolszászok felszabadításában. Pedig lám, mint a hajótörtek menekülnek a náci örület propagálói. A német ápolónővérek egy része már elhagyta a klinikát. A többiek is készen állnak a menekülésre.

Nap mint nap többször is riadóztattak. Ilyenkor egyedül maradtam a teraszon, mások a kórtermekből mind az óvóhelyre szaladtak. Hallgattam a berepülő gépek zúgását, már berregésükről meg tudtam különböztetni a szovjet és a német gépeket.

Nappal nem nagyon volt időm a betegséggemmel foglalkozni. Reggeltől napestig jöttek a látogatók, hozzám vagy másokhoz. Mindnek volt mondani- vagy kérdeznivalója, mert a helyzet városunkra és lakosságára nézve a front közeledtével egyre kritikusabbá lett. A hidak, köz- és magánüzemek alá voltak aknázva. Óvatosságra kellett intennem a megfontolatlan szókimondókat is. Fučík szavai jutottak eszembe: „Emberek, legyetek éberek!” Még a legyek is ősszel csípnek jobban, amikor érzik a vesztüket. Ne adjunk alkalmat az elvakult fasiszta gyilkosoknak, hogy most, szabadulásunk hajnalán rajtunk töltsék ki bosszújukat.

A hitleristák nyakán egyre jobban szorult a hurok. A szovjet hadsereg felszabadította Bulgáriát is. Finnország fegyverszünetet kért. Nyugaton a szövetséges csapatok előnyomulását is megkönnyítette a belső forradalmi ellenálló erők munkája.

Szívszorongva néztem előbb a fecskék, aztán a gólyák gyülekezését, a seregszmlét és indulásukat. Még jó, hogy a gondolatnak és a vándormadaraknak nem tudnak sorompót állítani. Közel ide az Erdélyt kettéválasztó határ, s mostanában gondolatban gyakran keltem át a feleki vonalon. Számos ottani barátomra, szocialista és kommunista elvtársamra emlékeztem. Egy célért dolgoztunk, a szocializmushoz vezető utat egyengettük. Galacon, a híres Fernic-féle vasöntödében gyatra román tudásom ellenére már az első napokban egymásra ismertünk azokkal a rokon lelkekkel, akikkel eszmei téren egy úton haladtunk. Jól megértettük egymást. Hát az 1927. május elsejei tüntető felvonulás, a kivezényelt karhatalommal való össze-csapás! Vajon Munteanu vicemester, a körszakállas Cristescu, a börtönviselt Ștefan élnek-e még? Mit csinálhatnak most az ifjabbak, Emil Ciobanu és Petrica Albu? Előbbi mosolygós szőke legény, ő foglalkozott a sajtóterjesztéssel, tőle kaptam a Famunkást, egyik oldalán román, a másikon magyar szöveggel. Együtt jártunk el a Dokk-

munkások Szakszervezetébe, ahol egy belső szobában hal-
kan énekelgettük: „...semmik vagyunk, s minden le-
szünk!“

Bukarestben is hányféle dolgoztam, hányféle embert
ismertem! Akkoriban a hatóságok előszeretettel alkalmaz-
ták az „Osszd meg és uralkodj!” elvét, főleg a nemzeti
kisebbségek ellen. Az RKP IV. kongresszusa marxista—
leninista szellemben foglalkozott a kérdéssel. Ott éreztem
magam gondolatban a többi magyar, román, német, bol-
gár szervezett munkatársam között, akikkel együtt meg
kellett értenem, hogy a nemzeti kisebbségek teljes fel-
szabadulása csak a kapitalista rendszer megdöntésével, a
munkások és parasztok hatalmának létrehozásával való-
sulhat meg.

Merengésemből repülőgépek zúgása térített észhez.
Szovjet gépek nagy magasságban húztak el a város fölött.
Tudta mindenki, hogy a jugoszláv partizánoknak visznek
élelmet és muníciót. Torda felől ágyúdörej morajlása hall-
szott. — Mintha üdvölvések lennének — mondja valaki
a megbolydult kórteremben.

Éjfél után ismét szovjet gépek kerepeltek az elsötéti-
tett város felett. A vakítóan fénylő Sztálin-gyertyák vi-
lágánál néhány bombát vagy aknát dobtak le a város
különböző részein. Hírhozóim szerint ezek inkább csak
riasztanak, nem okoznak nagy kárt, mert hiszen nem
rombolni, hanem felszabadítani jönnek...

Ádám sógorom sasbehívót kapott. Búcsúzni jött. Ekko-
riban hallottunk a varsói felkelésről, a város romba dön-
téséről. Tájékoztattott a párt ügyeiről is, arról a fordulat-
ról, hogy a Békepárt újra átalakult kommunista párttá.
Röpcédulákat juttatott el a gyárakba, a városokba, fal-
vakba: bejelentette a párt újjáalakulását, és harcba szó-
lította a népet.

Egyik esemény a másikat követte. Ádám sógorommal
egyszerre behívták Ferenczy Lacit is. Mindkettőjüket a
székely megyékbe vezényelték a frontra. A régi értelmi-
ségi kommunista tavaly még megúsza a 66-ok perét: fel-
mentették, de édesanyját a Szabó Júlia vallomása alapján
egyévi börtönre ítélték. Ám Lacinak a felmentésért éle-
tével kellett fizetnie: az első bevetéskor halálos sebet
kapott.

Szorongó szívvel néztem a sétáló beteget a lágyan simogató napsütésben. A tarka tömegből fejfel kiemelkedett a cvikkeres „jópofa” Szántó Muki; ő anekdotázott a legtöbbit, hogy vidámságot keltsen a környezetében levők között és feledtesse velük betegségüket. A leghatásosabb gyógy mód a jó kedély s a biztos gyógyulásba vetett hit — hangoztatta. Séta után visszatérve a teraszra, engem jött szórakoztatni, székét hozott ki a kórteremből, odahelyezte a teraszunkat elválasztó alacsony korlát mellé, leült közel az ágyamhoz, s derűs öniróniával beszélt betegségének tüneteiről, cukor bajáról (naponta háromszor adott be inzulint saját kezűleg magának), tüdején a sötét foltról. Nevetgélve mondta, hogy az egyik szemével nem lát, azért hord cvikkert; előbb magam is idegenkedve figyeltem ezt az embert, munkáskörökben nagyburzsujnak nézték, az egeresi szénbányák vezérigazgatója, a Majális úton extra villája van... Nagy műveltségű ember volt, átlátott rajtam, megérezte, mi lehet a tartózkodásom oka, s akkor bizalmasan elmondta, hogy az Ekésfront elnöke, dr. Petru Groza Józsa Bélával annak idején az ő lakásán találkozott. Tudtam én a találkáról, s arról is, hogy mit tárgyaltak, de hogy éppen a Muki villája volt a színhely, még csak álmomban sem gondoltam volna. Ki gyanította volna, hogy az arisztokratikus külső máz alatt egy talpig demokrata ember rejtőzik?! Ilyen találkahelyre még a legravaszabb nyomozó sem gondolhatott.

(Szántó a múltban vagyona és jövedelme jó részét szociálkultúrális intézményekre adakozta. A burzsujjelletes propaganda miatt a felszabadulást követő időkben sok szekatúrának volt kitéve, és nem akadt, aki megvédje. Aki nem ismerte a múltját, az követ dobott a becsületes antifasisztára. Józsa Béla és Kovács Katona mártírhalált haltak. Én még évekig az ágyat nyomtam. Négy év múlva, 1948 őszén mint népi ülnök a kolozsvári törvényszéken az elnöktől egy elég vastag doszár kaptam tanulmányozás végett. A vádlott: Szántó Miklós, az egeresi szénbányák vezérigazgatója. Feljelentői, az ottani üzemi bizottság tagjai, többek között azzal vádolták, hogy „szenet adott cserébe bakancsokért a Dermata üzemnek”. Felmentem a szaktanácshoz, és ismertetem a doszár tartalmát Veress Pál, Fodor Balázs és a jogtanácsos dr. Foga-

rasy elvtársakkal. A feljelentő iratból szerintük is csak egy dolog tűnt ki világosan: „Üssünk egy nagyot a monoklis úron!” Mert józan megfontolás szerint Szántó igen logikusan és humánusan járt el a cserével, hiszen az mindkét üzem dolgozóinak javára volt.

Fontolóra vettük az ügyet az elnöklő bíróval, népi ülnök társammal és az ügyésszel is. Első tárgyalásra tüzetünk ki a Szántó perét. Csüggedten lépett a tárgyalóterembe, mögötte a fegyőr. Szánalom volt ránézni a feslett ruhájú, most szemüveg nélküli, feje búbjáig kopasz, nagydarab emberre. Mintha csak a torzképe állt volna előttünk a régi Szántó Mukinak. Ártatlanságát a védelem tanúi is bizonyították: az ítélet csak felmentő lehetett.

Állásából kirakták. Viszont ha élni akart, dolgoznia kellett valahol. Az állami közvetítő útján a porcelángyárban alkalmazták éjjeliőrnek. Mint közgazdász és régi vezető szakember nem tartotta megalázónak ezt a munkát, sőt, amint értesültem, lelkiismeretesen teljesítette szolgálatát. Szerencsétlenségére éjjel szolgálat közben egy frissen ásott árokba esett és lábát törte...

Értesülve a balesetről, megkerestem a káderosztály felelősét, régi kazánkovács szaktársamat, s szóltam neki a Szántó érdekében. Barátom a vállamra ütött, és nem kis gyanakodással kérdezte: „Ugyan, mit törödsz azzal a monoklis volt gyárossal?”

Közben engem a vasúti műhelyből felügyelőként a tartományi vasúti felügyelőséghez helyeztek át. Szántó itt megkeresett, nagy találékonyságra valló ötletet fejtegetett, majd azon panaszkodott, hogy illetékes helyen nem hallgatják meg. Feleségével egy szűk szobácskában nyomorog, sorra adogatja el, amije még van. Megérti ő Veress Palit, hogy „összebb kell húzni a nadrágszíjat”, de meddig?

— Adj be kérvényt és életrajzot a megyei pártbizottsághoz — tanácsoltam neki. — Az életrajzban jelöld meg mindazokat, akikkel illegális idők alatt bármilyen kapcsolatod volt.

Így is tett. A szokásos verifikálás után az illetékesek végül meggyőződtek Szántó érdemeiről, s méltányosan gondoskodtak róla. Mint aktív párttag tevékenykedett azután, de az előítéletek félreértésekre kárhoztatták, pedig

milyen hasznosan lehetett volna kamatoztatni sokoldalú tudását.)

Orvosaim a vizitek során többször is figyelmeztettek, hogy hurcolkodjam be a teraszról. Nem szívesen hagytam volna el a bizalmas és titkos megbeszélések őrhelyét, bár egyik szeptemberi reggel már dér fehérlett a takarómon. A tiszta levegőn jól éreztem magam, éjszaka pedig a hideg ellen több pokróccal védekeztem. Telt arcom egészséges pírját az orvosok is megcsodálták, s az állandó szabad levegő jótékony hatásával magyarázták.

Az éjjeli berepülések azonban állandósultak. Torda feől az ágyüdörgés erősödése a front közeledését bizonyította. Éva doktornő az egyik, városunk fölött lefolyt légharc után éjszakára akaratom ellenére bevitetett a kórterembe. Rossz éjjelem volt. Tizenkét tüdőbeteg hortyogása, nyögése, hörgése, a tüdőasztmás Sándor Tamás köhögési rohamai elviselhetetlenné tették számomra azt az éjszakát. Ráadásul éjfél után egyszerre csak mennydörgésszerű robbanást hallottunk, s az azt követő légnyomás bevágta a teraszajtót. Nagy lett a riadalom. Miután meggyőződünk, hogy több robbanás nem ismétlődik, az egyik beteg odament behajtani a tágra nyílt ajtót, de meglepetten állapította meg: nem lehet becsukni, mert vakolat-törmelékkel van tele a padló.

Kora hajnalban jött nagy ajtócsapkodással a takarító személyzet, nyomában a légóparancsokkal. Bokor Berci légóparancsnok hivatása magaslatán szakértelemmel konstatálta a padlóra hullott plafon- és falomladék láttán, hogy a töltet a terasz előtt robbant. Tovább nézelődve, megállapították, hogy több apró szilánk csapódott a falba; egy nagyobb repeszdarab üres pótágyam fölött éppen ott ütött rést, ahol a fejem szokott lenni a vánkoson. A fiúk bolond szerencsének, a lányok és a légós isteni intelemnek vélték, hogy éppen aznap engedtem bevitetni magam.

Kétségtelen, hogy a rám leselkedő haláltól nem először mentett meg a véletlen... Mert van, akinek sikerül kitérnie a halál elől, a másik meg nekimegy.

Éva orvosnő is reggeli után mindjárt jött a rubrofennel. Előbb kiment a teraszra, ahonnan a romok már el voltak

takarítva, de a falban ott éktelenkedett a becsapódott szilánk. Szelíden pironगतott:

— Látja, milyen konok... de jó, hogy bevittem, s nem hallgattam magára. — Kesernyésen nevetett, én meg szégyenkezve ismertem be magamban: ez az asszony már másodszer menti meg az életem.

(1945-ben már szabadon vitatkozhattam dr. Bikfalvival a marxista filozófiáról, ilyen-olyan politikai kérdésekről. Míg én elvi és politikai téren láttam világosabban, ő nagy műveltségével, olvasottságával lepott meg. Könyveket cseréltünk, jóllehet szocialista témájú olvasmányokat, amelyek indexen voltak a fasizmus éveit alatt, még nem nagyon tudtam szerezni. Kassák, Gorkij, Anatole France egy-egy kötetét cseréltettük egymás között. Mostanában is szívesen veszem kezembe azt a könyvet, amelyet 1945 kora tavaszán ajándékozott nekem. Tudva, mennyire rokonszenvezek az oroszokkal, Katajev *Sikkasztókját* dedikálta nekem „beszélgetéseink emlékére”.

1945 augusztusában aztán elváltak útjaink. Akkor hagytam el félig-meddig gyógyultan a klinikai tudóssztyált. Bikfalviék Budapestre költöztek. Hosszú évek teltek el, s én mindig arra vágytam, hogy kétszeres életmentőmnek egyszer az életben köszönetet mondhassak figyelmeségéért, lássam nagy barna szeméit, halljam szelíd hangját.

Huszonnyolc év után, amikor nem is gondoltam volna már, hirtelen csak teljesült ez a vágyam. Az Igazságban gyászjelentés tudatta, hogy elhunyt Kiss Elek, volt unitárius püspök. Szorongva közeletem az unitárius templomban a ravatal mellett álló gyászfátyolos nőhöz, kinek épp a kövendi földészek tolmácsolták részvétüket. Kivártam az alkalmas percet, amikor zavartalanabban válthatunk néhány szót. Odaléptem az orvosnőhöz. Vajon megismer? Így deres fejjel, csaknem harminc év után?

— Hogy van, Kovács? — kérdezte.

Lám, annyi év dacára emlékszik még rám! Halkan üdvözöltem, s a részvétnyilvánítás után siettem megköszönni irántam tanúsított jóságát.

— Örvendek, hogy jobban lett... Ha akkor nem vittem volna Klimkó tanárhoz?!

Sokat nem beszélhettünk. A hátam mögött többen álltak már, búcsúznom kellett.)

1944 szeptemberi naplójegyzeteim elég hüen idézik fel az események gyors alakulását:

Szeptember 17. ... A kora hajnali órákban állandósul az ágyúdörgés. Az a hír járja, hogy a harcok már Tordán innen dülnek. 9 óra után a berepülő szovjet gépek bombákat dobálnak a város néhány pontjára. Ma először engem is óvóhelyre vittek, ágyastól: ugyanis egymást követik a berepülések. A cipeltetésem miatt bosszús orvosaimat megkértem, hagyjanak lent és biztosítsanak számomra az egyik alagsori sarokban állandó helyet, amíg átvonul a front, önkéntes ápolóm egy pisze orrú, meleg szívű zsidó fiú. Nem is tudom, miért, talán kommunista voltom miatt ragaszkodik így hozzám. (Ha emlékezetem nem csal, huszoneves sorstársamat Zweig Istvánnak hívták, valahonnan a délvidéki terror elől sikerült meglépnie, s itt érte utol a sors: a tüdőbaj.) Néhányan, akik tudjuk egymásról, hogy egy a célunk, most mint hívők a Messiást, várjuk a közelgő felszabadulást. Tudjuk, ha netán meg is vannak számlálva napjaink, önzetlenül küzdöttünk a szebb és emberibb osztálynélküli társadalomért. Nem szaladtunk önös célokért, hanem okulva az elnyomottak sorsán, a modern barbárság helyébe olyan világot akarunk teremteni, melyben mindenki szabadon élhet és bontakoztathatja ki képességeit a társadalom javára. Tudjuk, hogy a marxi—lenini eszmék előbb-utóbb győzedelmeskedni fognak és pusztulnia kell a zsarnokságnak. Ha nem is magunkért, érdemes volt küzdeni a jövő generációkért. Így elméltünk, fejünket össze-összedugva, egyéni sorsunkat és a hozzánk hasonló milliókét osztva-szorozva.

12 óra körül Annuska jött, izgalomtól és a sok lépcsőtől kifulladásra. Haza akart vinni, mert megtudta, hogy óvóhelyen vagyok... Valamennyire megnyugodott, átadta a kis elemózsziát, amit magával hozott, de alig váltottunk néhány szót, a nyugtalanságtól máris tűkön ült, hogy Maguskát magára hagyta. Magáról nem is beszélt, köszönt és elsietett. De ki sem ért a klinika területéről, újra riadóztak, vissza kellett térnie... Leült az ágyam szélére,

szétnézett, nincs-e megbízhatatlan személy a közelemben, majd örömmel újságolta: Timofitól hallotta, hogy sikerült kiszabadítani a börtönből és biztonságba helyezni az elvtársainkat: Ioan Micut, Veress Palit és másokat... a politikai foglyok egy részét... Örömben magamhoz szorítottam.

Szeptember 18. *Az este nem kaptunk kenyeret... Az éjszaka alig hunytam le a szemem. Az életben ért temérdek baj fájó emléke most eltakarja még azt a kevés szépet is, amit a szívemben őriztem. Éppen most akar ez az orvos engem kitenni innen?! Csak érjem meg a holnapot, megkérdem majd tőle: amíg a kommunistákat, szocialistákat, a háború ellen, a békéért küzdőket minden eszközzel irtották, ön mit tett? a háborús gyűjtőkatát támogatta?*

Szeptember 20. *Az óvóhelyen kibírhatatlan a levegő. Rettegek a fertőzés veszélyétől, ezért inkább visszakeredem a teraszra...*

És este újra a teraszon, megszokott helyemen fekszem, Éva orvosnő és egy új ápolónő jóvoltából több pokróccal felszerelve a várható dér ellen.

Ez a Bikfalvi bolondnak néz engem, vagy legjobb esetben is valami hóbortnak véli ragaszkodásomat a teraszhoz. Más időkben az ilyen renitenskedő betegeket egyszerűen eltávolították volna az intézetből, de most nem mer erélyeskedni velem szemben, szó nélkül tudomásul veszi, hogy félek az újabb fertőzéstől, és néz, hosszan néz, de úgy, hogy ha ölni lehetne a nézéssel, már rég nem lennék az élők sorában.

Szeptember 21. *Az este egy ideig a megfogyatkozott és megsápadt holdat figyeltem, amint a szél szaggatta felhők között bújócskázott. Később szemerkélni kezdett az eső, sűrű cseppek mosdatták a már régóta porosodó parkot. Örvendek a magánynak, és ha lenne kivel, fogadni mernék, éjjél után megjelenik majd Kovács Katona is, aki mindig itt a teraszon lopakodik vissza a kórterembe, miután ki tudja milyen mozgalmi ügyekben szaladgált a városban.*

A tegnap felhívás, jelent meg a lakossághoz: a légiriadók alatt szigorúan tilos köztereken tartózkodni...

Itt vagyunk jó pár hete a front szomszédságában. Fejünk fölött légicsaták dűlnak; imitt-amott bombák potyognak... Tordát a helyi tudósítók második Sztálingrádként emlegetik. Kincses városunkból mint patkányok a sülyyedő hajóról menekülnek és menekítik összeharácsolt dolgaikat a népbolondító politikusok, véres szájú fasiszta vezetők. A nagykereskedők menekítik raktáraikat, vagyonukat. A nácista méreggel fertőzött keretlegények, akik a tegnap még békehíveket kínoztak, könyveket égettek, nagy és kis főhrek parancsára terrorizáltak, kegyetlenkedtek, most a közelgő ágyúörgésre remegve szűkülnek, mint a sarokba szorított ebek... Olajra lépett gazdáikra kennék ártatlan embertársaikkal szemben elkövetett bűneiket.

Nincs idő már jegyezni a napi eseményeket, s ide érve, az emlékezet is már ide-oda csapong. A Hadtest épületét ért bomba okozta zűrzavarban Ádám meglépett, és civilbe öltözve Annuskával látogatóba jött hozzám. Beszéltek a lakosság körében uralkodó pánikról. Az évtizedes szovjetellenes propaganda megtette hatását. Nem is csoda, ha a félrevezetett nyáj a bizonytalanság e légkörében nem tudja, mi vár rá, mitévő legyen. Sógorom Jordáky Lajostól hallotta, amit egyébként Kovács Katona is megerősített, hogy egyezkedés folyik a város feladására. A magyarok feladnák ellenállás nélkül, de a németek most is, mint annyiszor, nem sajnálnák martalékul vetni, hogy azalatt bőrrüket mentsék.

Október első vasárnapján a rokon látogatók János bátyám eltűnése fölött siránkoztak. A kolozsbozsi alagútnál mint tartalékos teljesített katonai őrszolgálatot, amikor a bombázások elől a vasútállomáson kirakásra váró két vonaton löszert az alagútba tolták. De a kapkodás megbosszulta magát: a löszér felrobbant, az alagút fölötti földhalmot a robbanás ereje szétvetette, s az ott szolgáló teljesítő katonák nagy része elpusztult... Többségében kolozsi és kolozsvári idősebb családapák lelték halálukat e tömegsírbán. Bátyámnak nyolc gyermeke és felesége maradt kenyérkereső nélkül. Érthetően elkeseredtem a három évvel idősebb bátyám esetén. Szegény jó testvé-

rem — tolult emlékezetembe —, vallási vitáink során szektás adventistaként elcsépeelt idézetekkel próbált meggyőzni arról, amin én már rég túl voltam. Mintha most is hallanám jámbor intelmét: „István öcsém, kár, hogy hitehagyott lettél... titeket, szocialistákat az Isten ostoroz, a Sátán vezérel... hidd el...”

Míg egyfelől örvendeztünk az antifasiszta erők újabb és újabb győzelmeinek, elkésérített a varsói tragédiáról szóló hír. Patakokban folyt a lengyel nép vére, miközben a várost rommá lövették a bitangok! Eszembe jutott Marxnak egy lengyel munkással folytatott beszélgetése. A munkás azt kérdezte tőle: mikor éri meg a lengyel nép, hogy szabad legyen? (Ti. akkor cári iga alatt volt.) Marx azt felelte: a lengyel dolgozó népnek, ahhoz, hogy igazán szabad legyen, nemcsak mint nemzetnek, hanem mint osztálynak is fel kell szabadulnia. Sajnos ezért a teljes szabadságért, úgy látszik, szörnyű nagy áldozatokat kell hozni.

Októberi szelek fújtak odakint. Önkéntes ápolómmal a lépcsőház nyugati bejárata alatt egy külön kis lyukban kuksoltunk, ott kaptam a gyógyszeres kezelést is. Az orvos megtapogatta a gipszhenger alatt megapadt hasi tájékomat és a gerincoszlop alsó csigolyáján azt a ronda púpot, s megállapította, hogy a hasfalon a hideg tályog visszább húzódott, a daganat pedig lohadni kezd.

Alig ment el az orvos, jött a feleségem, mégpedig egy ügyvéd ismerősöm, dr. Sári István kíséretében. Az ügyvéd rám ismert, s hangosan köszöntött:

— Micsoda véletlen, hogy itt és ilyen körülmények közt találkozunk! A feleségétől értesültem, hogy itt fekszik — mondotta, miközben az orvosnő a fecskendővel bajlódott.

— Honnan ismered Kovács urat, Pista? — nézett a doktornő hol egyikünkre, hol másikunkra.

— Annak története van — mosolygott az ügyvéd —, de most már nincs miért titkolózni, igaz, Kovács?

És elmondta, hogy hivatalos ügyvédem távollétében néhány napig ő látta el védelmemet a főtárgyaláson, az úgynevezett 66-ok kommunista perében. A kommunista szóra Éva riadtan kapta fel a fejét, bár az egész kórházi személyzetből ő volt az egyedüli, akivel ilyen kérdéseket

érintettünk. Kiderült, hogy a doktornő és az ügyvéd unokatestvérek. A látogatás sem volt véletlen: ezekben a válságos napokban puhatólózni jött, mert nagy volt az ije-delem polgári körökben. Az egyetemi orvosok és tanárok be vannak rezelve — mondta fanyarul dr. Sári ügyvéd, Éva doktornő pedig riadt szemeivel hol az én arcomat, hol őt figyelte abban a rideg dohos pincelyukban. Azt tanácsoltam, mérjék fel a helyzetet az illetékesekkel, és keressék a kapcsolatot Kovács Katonával, Demeter Jánossal és Jordáky Lajossal.

Drákói rendeletek a plakátokon. 200 tábori csendőr körül a városban azzal a feladattal, hogy a férfi lakosság bevonultatását biztosítsa. Mindenki fél, főleg akinek vaj van a fején! A várost a polgármesterrel egyidőben a főispán is elhagyta... süllyed a hajó.

Annuska szinte fulladozva érkezik hozzám. Előbb meg kell szusszannia, hogy beszélni tudjon. Valamelyik nap éppen a Dermata cipőüzletnél sort álló tömegbe csapódott egy akna. Kértem, ne jöjjön hozzám, amíg a front át nem vonul a városon. Már nem tarthat sokáig, hisz mindenki azt mondja, hogy a szovjet hadsereg déli irányból behatolt Nagyváradra. A bekerítés veszélye miatt tehát innen gyorsan ki kell hogy kotródjanak a fritzek. Ella szerint a szabadon levő elvtársak, köztük Kovács Katona Jenő, gyors tempóban szervezik a mentőgardákat a középületek, gyárak védelmére. Fenyegető rendeletek napok óta rémisztgetik az embereket: 16 és 60 év között minden férfinak be kell vonulnia. Plakátok szólítják fel a családokat is a város elhagyására.

Ott kuksoltam rendületlenül kemény tábori ágyamon, mozdulatlanságra ítélve, ha gyógyulni akarok. Napközben nem volt időm unatkozni. Hogy úgy mondjam, „megnőtt a tekintélyem” — nevettem rajta kényszeredetten. Látogatóim száma egyre nőtt, aminek örvendtem is, mert legalább elvonták a figyelmem a saját bajaimról. Egyik nap újra elit vendégeim voltak: dr. Sári István kíséretében Béla nevű fivére, a finom modorú főorvos, Váradi Gábor és a féltüdejű Hendea, ugyancsak tudószakos orvos. Menni vagy maradni — e körül folyt a vita, az előző

puhatolózás alapján. Tudtam, hogy a pártvezetők is helytállásra biztatták őket.

— De vajon nem hurcolnak-e el az oroszok bennünket? — idegeskedett Váradi doktor. — Nem volna-e jobb mégis útra kelni?

— Az oroszoktól önöknek, gondolom, nincs okuk félni... inkább a kiürítési parancs végre nem hajtása miatt a németek állhatnak bosszút. Bár minden jel arra vall, hogy gyorsan távozniuk kell, ha nem akarnak fogásba esni... A doktor úr antifasiszta üldözötteknek, beteg kommunistáknak nyújtott menedéket és gyógykezelést. Hendea doktor úr, akivel igen jól megértjük egymást, itt maradt önök közt Erdély kettéosztása után is, és mint kartársuk a szovjet—román felszabadítók előtt tanúskodhat emberiségükről. Pár napig, amíg a németek elhagyják a várost, tűzzék ki a fehér vöröskeresztes zászlókat. Aki nagyon félős természetű, az rejtőzzék el. Mi értelme lenne egészségügyi és más felelős poszton lévő embereknek megfutamodni?... Ha helyt állva védik a kórház vagyonát, nem hagyják cserben a betegeket, a felszabadítók és a leendő hatóságok nem vehetik egy kalap alá azokkal, akik elmenekültek a visszavonuló közigazgatással.

Október 9-én úgy hírlett, hogy du. 5 óraker feladják a várost. Egész éjszaka nehéz harckocsik dübörgése hallszott. Menekültek a fritzek. Az éjfélt után felmorajló ágyúdörgés hajnalban sem szűnt meg. Négy óraker víztárolásra utasítottak mindenkit. A németek állítólag felrobbantják a köz- és katonai épületeket; az a hír is járta, hogy háromtagú román bizottság veszi át a város ideiglenes vezetését.

Tizedikén éjszaka állandósult a különböző fegyvernek fülsiketítő robaja. Azt beszéltek, hogy a németek már felrobbantották a fellegvári kaszárnyákat, a dohány- és gyufagyárat, a Magyar Acélt, a postát, a víz- és villanyműveket, a telefonpalotát és más középületeket... Kovács Katona Jenőt napok óta nem láttam. Szántó Miklós felkeresett, elköszönt. Ő is hazament.

Tizenegyedikén éjszaka a harci zaj felülmúlt minden eddigit. Robbanásoktól remegett a föld, inogtak az épüle-

tek... ilyet még nem éltem át. Reggel korán hozták a rég várt hírt: a felszabadító csapatok, a Tordai úton vonulnak be a városba. Kilenc órakor dr. Bikfalvi jött azzal, hogy az orosz hadsereg tiszteletben tartja a vöröskeresztes jelvényeket. Csak a klinikai főkapunál érdeklődtek szovjet katonák, hogy nem tartózkodnak-e a kórházak területén németek.

Szájról szájra járt, hogy az oroszok élelmiszert osztottak szét a nép között. Szó esett kilengésekről is. Egy azonban biztos volt: ettől kezdve nyíltan ki fogunk állni és úgy fogjuk hirdetni marxista—leninista eszménk alapelveit, s pártunk irányításával gyakorlatilag is azon leszünk, hogy az Októberi Forradalom szülte szocialista rendszer nálunk is mielőbb meghonosodjék! Közben persze a tévelygőkhöz és reakciósokhoz is lesz néhány kérdésünk.

De minek is soroljuk, ismerjük, átértük, a testünkön éreztük a fasiszta örület minden gyalázatát. Amit nem lehet és nem szabad soha elfelejteni! Orvul támadtak, gyilkoltak, raboltak, gyűjtogattak. Tisztelet a német nép azon fiainak, akik nem azonosultak a fasisztákkal! Nem róluk, nem a német nép egészéről, hanem az elvakultakról és a vezetőkről beszéltünk gyűlölettel! És beszélni és cselekedni kell! Hogy ne történhessék meg a világ jóhiszemű emberiségével hasonló szerencsétlenség!

TARTALOM

Révben a Román Államvasutaknál	5
„Vesszen hát a zsarnokság! Jöjj el, világszabadság...”	28
Szervezkedés az elbocsátások ellen	53
Fészekrakás után	74
A párt katonájaként	99
Kommunisták a kisebbségi szervezetekben	127
„Én itt születtem, ezen a földön...”	156
Éber álmom	176
A Magyar Államvasutak szolgálatában	191
A szamosfalvi vállalatátörben	231
A Conti utcai katonai börtönben	258
„Az eszme él és győzni fog...”	265
Élet és halál között	291
Újra otthon	305
Emlékezetes ősz	333

A könyv szerkesztője: Dávid Gyula
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos

A megjelenés éve: 1977. Alak: 54×84/16
A nyomás kezdete: 1977. IX. 23.
Példányszám: 1400+40 füzve, 1000+50 + 10 kötve
Papír: 63 g-os famentes
Kiadói ívek száma: 21,72
Nyomdai ívek száma: 23,25
Tizedes osztályozás nagy könyvtárak számára:
894 511—31, kis könyvtárak számára 894 511

Tiparul executat sub comanda nr. 310/1977,
la Întreprinderea poligrafică „Crișana”
str. Moscovei nr. 5, Oradea
Republica Socialistă România

KOVÁCS ISTVÁN • O TOAMNĂ MEMORABILĂ
EDITURA KRITERION • BUCUREȘTI 1977
LEI:16,50.